

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA ÇALIŞMALARI PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİNDE GENİŞLEME STRATEJİSİ
ÇERÇEVESİNDE
YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI
(Güney Kafkasya Ülkeleri Yönünden Bir Değerlendirme)**

Rövşen ŞAHBAZOV

Danışman

Doç. Dr. Mustafa SAKAL

2009

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum “**Avrupa Birliğinde Genişleme Stratejisi erevesinde Yeni Komşuluk Politikası (Güney Kafkasya Ülkeleri Yönünden Bir Değerlendirme)**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.... /.... /2009

Adı SOYADI: Rövşen şAHBAZOV

İmza:

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Rövsen ŞAHBAZOV
Anabilim Dalı : Avrupa Birliği
Programı : Avrupa Çalışmaları
Tez Konusu : “Avrupa Birliğinde Genişleme Stratejisi Çerçevesinde
Yeni Komşuluk Politikası (Güney Kafkasya Ülkeleri
Yönünden Bir Değerlendirme)”

Sınav Tarihi ve Saati :/..../2009

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 30. maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	☐	OY BİRLİĞİ	☐
DÜZELTİLMESİNE	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
REDDİNE	☐		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 6(altı) ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet

Tez mevcut hali ile basılabilir. O

Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O

Tezin basım gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET
Doktora Tezi
AVRUPA BİRLİĞİNDE GENİŞLEME STRATEJİSİ ÇERÇEVESİNDE
YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI
(Güney Kafkasya Ülkeleri Yönünden Bir Değerlendirme)
Rövşen ŞAHBAZOV

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Avrupa Çalışmaları Programı

Avrupa'yı yarım yüzyıldır ikiye bölen çizgi 2004 yılında ortadan kalkmıştır. Başarılı genişleme stratejisinin sonucunda eski Doğu Bloğu ülkelerinin çoğu AB'nin tam üyesi olmuştur.

Avrupa'da yeni bir bölünme çizgisinin ortaya çıkmasını önlemek herkesin çıkarına olacaktır. İstikrar, güvenlik ve refahın gelişimi için iyi komşuların önemi istisna edilmemelidir. Avrupa liderleri Kuzey Afrika, yakın Ortadoğu ve ötesiyle olan diyalogu ve ekonomik ortaklıkları derinleştirmeye çalışmaktadırlar. Genişlemiş Avrupa Birliği ayrıca, Doğu Avrupa, Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki eski Sovyet ülkeleriyle olan stratejik ilişkilerine de önem vermektedir.

Enerji konusunda dışa bağımlılığı tehlikeli boyutlara ulaşan AB'nin durumu 2006'da yayınlanan Avrupa Birliği Komisyonu Raporu'na yansımıştır. Dünya'daki büyük petrol ve gaz rezervlerinin Ortadoğu gibi siyasi ve ekonomik açıdan güvenli olmayan bölgelerde bulunduğu değinilen raporda, "Avrupa'nın ithal bağımlılığının arttığı ve gelecek 20 yıl içinde bağımlılığın %70'lere çıkacağı ve bu ihtiyacın güvenlik tehdidi altında bulunan bölgelerden sağlanacağı", belirtilmiştir.

Enerji güvenliği konusunda AB ÷lkelerinde giderek artan ölçüde oluşan endişe, birliğin siyasi açıdan nispeten dengeli ve güvenli olan Hazar bölgesine daha fazla ilgi göstermesine neden olmaktadır. AB, bu doğrultuda Güney Kafkasya ÷lkeleri ile Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde görüşmeler yaparken, Rusya Federasyonu ile stratejik işbirliğini geliştirmeye çalışmaktadır.

Avrupa Birliği tarafından, birliğin jeopolitik bir güç olabilmesi için, aşılması gereken belli sorunlar vardır. Bu sorunlar, önümüzdeki 20 sene içinde AB'nin temel uğraş alanlarını oluşturacaktır. Bu doğrultuda, Avrupa Birliği'nin sürdürdüğü Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde özellikle, Güney Kafkasya ÷lkeleri ile olan ilişkilerine önem vermesi gerekmektedir. Tarihsel birçok faktörün etkisi altında ilişkilerin geliştirilmesi ve özellikle enerji araçlarının güvenli bir koridor açılarak nakledilmesi AB açısından önemi istisna edilmeyen bir durumdur. Bu araştırmada Avrupa Birliği'nin uzun soluklu genişleme stratejisi sonucunda ortaya çıkan Yeni Komşuluk Politikası incelenerek, bu politikanın stratejik bölge olarak Güney Kafkasya uygulaması analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Komşuluk Politikası, Genişleme Stratejisi, Bölgesel İşbirliği, Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı, Güney Kafkasya İşbirliği.

ABSTRACT
Doctoral Thesis
EUROPEAN UNION NEIGHBOURHOOD POLICY IN ASPECT OF EU
ENLARGEMENT STRATEGY
(An Analysis Towards South Caucasus States)
Rövşen ŞAHBAZOV

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of European Union
European Studies Program

In year 2004 a half century separation within European continent has finished. Most of ex-Warsaw Pact countries have entered European Union as a result of successful enlargement strategy.

It is a wide common interest not to accept the creation of new possible barriers within European continent. The ideal neighbourhood is important for stabilization and prosperity. European leaders continuously are trying to strengthen the dialogue and economic partnership with North Africa, near Middle East and so far. Futhermore, it is important for enlarged EU to consider the importance of strategic relations with ex-Soviet Union countries in Western Europe, Caucasus and Central Asia.

The EU Comission Report of 2006 has mentioned the dangerous energy dependence in European Union. The report has emphasized the reality of existance of biggest oil and gas reserves in politicaly and economicly insecure regions such as Middle East. However, in recent decades when the import dependence of Europe

will increase, the dependence rate will reach by 70%. This increase will be provided from the mentioned insecure regions.

The anxiety of energy security in EU countries is the main reason of increasing interest of European Union towards relatively secure zone like Caspian Sea. Thus, EU continues its relationships with South Caucasus under its European Union Neighbourhood Policy and also establishing a strategic partnership with Russian Federation.

There are several difficulties to be fulfilled by the EU in aspect to be an important geo-political power. This issue is one of the main priorities for the EU actions in coming 20 years. Thus, European Union should pay special attention for its relationship especially with South Caucasus countries under its Neighbourhood Policy. It is important for EU the evolution of relationships under effect of historical factors and energy transportation by a secure corridor. In this research Neighbourhod Policy is analyzed as a result of long term enlargement strategy of EU and an application has been done on strategically important region of South Caucasus.

Key Words: Neighbourhood Policy, Enlargement Strategy, Regional Cooperation, ENPI, South Caucasus Cooperation.

**AVRUPA BİRLİĞİNDE GENİŞLEME STRATEJİSİ ÇERÇEVESİNDE
YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI
(Güney Kafkasya Ülkeleri Yönünden Bir Değerlendirme)**

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiv
TABLO LİSTESİ	xix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞME SÜRECİNİN TEORİK DAYANAKLARI
VE GENİŞLEME STRATEJİSİ**

I.	AVRUPA BİRLİĞİNDE BÜTÜNLEŞME SÜRECİ VE ORTAK DIŞ POLİTİKAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	6
	A. NEO-FONKSİYONOLİST TEORİ.....	9
	B. DÜNYA SİSTEMİ YAKLAŞIMI.....	11
	C. KLASİK ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİ (REALİST TEORİ).....	12
II.	GENİŞLEME STRATEJİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ.....	14
	A. GENEL OLARAK AVRUPA BİRLİĞİNİN GENİŞLEME STRATEJİSİ	14
	B. GENİŞLEME STRATEJİSİNİN GEREKÇELERİ	18
III.	BİR SÜREÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİNİN GENİŞLEMESİ.....	20
	A. GENİŞLEME SÜRECİNİN AŞAMALARI VE UYULMASI GEREKEN KRİTERLER	21
	1. Kopenhag Kriterleri	22
	2. Maastricht Kriterleri	23
	3. Coğrafi Kriter - Avrupa Kıtasında Toprağa Sahip Olma ve İstisnası – GKRY ve Malta	23
	4. Bazı Aday Ülkeler İçin Getirilen Özel Kriterler ve Türkiye'nin Durumu	24
	B. GENİŞLEMENİN YÖNÜ VE SONUÇLARI.....	26
	1. Kuzeye Doğru Avrupa Birliği'nin İlk Genişlemesi - 1973 (İngiltere, İrlanda, Danimarka) ve Sonuçları.....	26

2. Güneye Doğru Avrupa Birliği'nin İkinci Genişlemesi – 1981 (Yunanistan) ve Sonuçları.....	29
3. Güney-Batıya Doğru Avrupa Birliği'nin Üçüncü Genişlemesi – 1986 (İspanya, Portekiz) ve Sonuçları.....	30
4. Doğuya Doğru “de facto” Genişleme-1990 (Doğu Almanya).....	32
5. Merkez ve Kuzeye Doğru Avrupa Birliği'nin Dördüncü Genişlemesi 1995 (Avusturya, İsveç ve Finlandiya) ve EFTA'nın Dağılması.....	32
6. MDAÜ, Baltıklar, GKRY ve Malta'nın Katılımıyla Avrupa Birliği'nin En Kapsamlı Genişlemesi-2004	33
C. GENİŞLEMEDE GELİNEREN NOKTA VE SÜRECİN GELECEĞİ	36
1. “25'ler Avrupa”sında Genişlemenin Paradoksları.....	36
2. Bulgaristan ve Romanya'nın Katılımıyla Avrupa Birliği'nin 2007 Yılı Genişlemesi.....	39
3. Muhtemel Genişlemeler.....	40
a. Türkiye ile Katılım Müzakereleri ve Muhtemel Üyelik Süreci... ..	40
b. Hırvatistan'ın Tam Üyelik Süreci	43
c. Batı Balkanlar'a Yönelik Muhtemel Genişlemeler	44
d. İkinci Muhtemel EFTA Genişlemesi	46
4. Genişleme Sürecinde Gelineyen Nokta: Sürecin Geleceği ve Yeni Komşuluk Politikası	47

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

I. AVRUPA BİRLİĞİNİN GENİŞLEMESİNİN ULUSLARARASI BOYUTU	53
A. GENEL OLARAK	53
B. ROMA ANTLAŞMASI VE AT DIŞ POLİTİKASI	54
C. DIŞ GELİŞMELER VE AVRUPA TOPLULUĞUNUN TUTUMU.....	55
II. GENİŞLEMEDEN KOMŞULUK POLİTİKASINA GEÇİŞ VE GENİŞLEME KARŞISINDAKİ ALTERNATİFLER.....	59
III. AVRUPA BİRLİĞİNİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI	61
A. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASINA İLİŞKİN GELİŞMELER.....	61
B. AVRUPA BİRLİĞİNİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ KAVRAMSAL VE KURUMSAL BOYUTLARI.....	64
C. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ AMAÇLARI	67
D. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ ARAÇLARI.....	69
1. Ortak Eylem Planları	69
2. Ortak Değerlere Bağlılık	69
3. Etkin Siyasi Diyalog.....	70
4. Ekonomik ve Sosyal Kalkınmanın Geliştirilmesi	70
5. Ticaretin Geliştirilmesi	71
6. Enerji Alanında İşbirliği.....	71
7. Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği.....	72

8. Yakın Bölgesel İşbirliği.....	72
E. AVRUPA KOMŞULUK VE ORTAKLIK ARACI (ENPI), SINIRÖTESİ İŞBİRLİĞİ (CBC) VE KOMŞULUK YATIRIM ARACI (NIF).....	72
IV. AVRUPA BİRLİĞİNİN YENİ GENİŞLEME ÇABALARININ KOMŞULUK POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	75
A. TÜRKİYENİN MUHTEMEL ÜYELİĞİNİN OLASI ETKİLERİ.....	77
1. Tam Üyelik Sürecinin Ortaya Çıkardığı Gelişmeler	77
2. AB'nin Enerji Talebi Yönünden Türkiye ve Enerji Koridorları Etrafında Kalan Ülkelerle İlişkisi	81
B. HIRVATİSTANIN MUHTEMEL ÜYELİĞİ.....	84
C. MAKEDONYANIN MUHTEMEL ÜYELİĞİNİN OLASI ETKİLERİ...	87
D. SON GENİŞLEME HAREKETLERİNİN GETİRDİKLERİ.....	90
1. Romanya'nın Tam Üyeliğinin Etkieri.....	90
2. Bulgaristan'nın Tam Üyeliğinin Ortaya Çıkardığı Avantaj ve Dezavantajlar	91
E. ORTA VE UZUN DÖNEMDE GENİŞLEMENİN SINIRLARI VE YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI.....	93
1. Balkanlar'a Doğru Genişleme ve Yeni Komşuluk Politikası	94
a. Bosna – Hersek'in AB ile İlişkileri	94
b. Sırbistan ve Karadağ'ın AB ile İlişkileri	95
c. Arnavutluk ve Kosova'nın AB ile İlişkileri	96
d. Bölge Ülkelerinin AB'nin Genişlemesi ve Yeni Komşuluk Politikası Açısından Değerlendirilmesi	97
2. EFTA'ya Yönelik AB Politikaları	98
3. Yeni Komşuluk Politikası ile Avrupa-Akdeniz Ortaklığı İlişkisi ve Akdeniz Birliği Girişimleri.....	100
4. AB'nin Ortadoğu Politikaları ve Yeni Komşuluk Politikası	105
a. Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikasının Genel Çerçevesi	106
b. İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'ya İlgisi	107
c. Ortadoğu Sorununa AT'de Ortak Dış Politika Arayışı ve Venedik Deklarasyonu	107
d. Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Barış Sürecine Katkısı	109
e. Büyük Ortadoğu Projesinden Yeni Komşuluk Politikası'na Geçiş ve Bu Süreçte İsrail'in 2009 Yılı Gazze Saldırıları Karşısında AB'nin Tutumu.....	110
5. AB'nin Rusya ve YKP çerçevesinde Belarus, Ukrayna ve Moldova'ya Yönelik Politikaları	113
a. Avrupa Birliği'nin Rusya ile İlişkilerinin Boyutu	114
b. Avrupa Birliği'nin Belarus ile İlişkilerinin Boyutu	121
c. Avrupa Birliği'nin Ukrayna ile İlişkilerinin Boyutu	123
d. Avrupa Birliği'nin Moldova ile İlişkilerinin Boyutu	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİYLE İLİŞKİLER YÖNÜNDE ANALİTİK DEĞERLENDİRMESİ

I.	SSCB SONRASI DÖNEMDE BÖLGEDE BDT (BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU) VE DİĞER BÜTÜNLEŞME GİRİŞİMLERİ	130
II.	SSCB SONRASI DÖNEMDE GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİNDE BAĞIMSIZLIK VE DIŞ POLİTİKA YÖNÜNDEKİ GEÇİŞ SÜRECİ	133
III.	AVRUPANIN GÜVENLİK SORUNLARI KAPSAMINDA GÜNEY KAFKASYADAKİ İŞGALLER VE ÇATIŞMALAR VE AVRUPA BİRLİĞİNİN TUTUMU	135
	A. ERMENİSTANIN AZERBAYCAN TOPRAKLARINI İŞGALİ	136
	B. GÜRCİSTANDAKİ ETNİK ÇATIŞMALAR VE İÇ SAVAŞ	140
	1. Güney Osetya Problemi	140
	2. Abhazya Problemi	141
	C. AVRUPA BİRLİĞİNİN ÇATIŞMA VE İŞGALLER KARŞISINDAKİ TUTUM VE POLİTİKASI	143
IV.	YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÖNCESİNDE AVRUPA BİRLİĞİNİN GÜNEY KAFKASYA STRATEJİSİNİN ÇERÇEVESİ	144
	A. AVRUPA BİRLİĞİNİN KAFKASYA YAKLAŞIMI VE BÖLGENİN ÖNEMİ	145
	B. AVRUPA BİRLİĞİ-GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNDE YOL HARİTASININ ÇİZİMİ.....	146
	C. GÜNEY KAFKASYANIN JEOPOLİTİK KONUMU VE AVRUPA GERÇEĞİ	147
	D. AVRUPA BİRLİĞİ STRATEJİLERİNDE DOĞU YAKLAŞIMI.....	150
	E. AVRUPA BİRLİĞİ – GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNİN PERSPEKTİFLERİ	152
	1. Avrupa Birliği Yönünden	152
	2. Bölge Ülkeleri Yönünden	153
	F. KAFKAS EVİ PROJESİ VE KAFKASYA İSTİKRAR PAKTI	156
	1. Kafkas Evi Projesi	156
	2. Kafkasya İstikrar Paketi Önerileri	157
	G. AVRUPA BİRLİĞİNİN 1996-1999 YILLARINI KAPSAYAN DÖNEMDE KAFKASYA POLİTİKASI.....	159
	H. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÖNCESİNDE AVRUPA BİRLİĞİNİN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASININ TEMEL ARAÇLARI.....	161
	1. AB'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Politika Araçları	161
	2. TACIS Programı ve İlgili Projeler.....	162
	a. TRACECA Projesi.....	163
	b. INOGATE Projesi.....	163
V.	AVRUPA BİRLİĞİ-GÜNEY KAFKASYA İLİŞKİLERİNDE SON AŞAMA OLARAK YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI	164
	A. AVRUPA BİRLİĞİNİN DOĞU İÇİN YENİ İŞBİRLİĞİ HAREKATI VE YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI	165

B. BÖLGENİN ÖNEMİ AÇISINDAN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI	168
C. GÜNEY KAFKASYAYA YÖNELİK YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE ÖNEMLİ POLİTİKA ARAÇLARI	171
1. Komşuluk İlişkilerinde Önemli Bir Araç Olarak Ulaştırma	171
2. Enerji Nakil Araçları Projeleri	173
3. Boru Hatları ve Enerji Ulaşımında Alternatif Arayışları	175
4. AB'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Yeni Komşuluk Politikası Kapsamında Eylem Planlarının Geliştirilmesi ve Uygulanması	176
5. Eylem Planları Çerçevesinde Güvenliği Yerleştirmedeki Atılımlar	179
6. Eylem Planları'nın Önemli Önceliği Olarak Demokratik Kurumların Güçlendirilmesi	183
7. Yeni Komşuluk Politikası Kapsamında Ortak Ekonomi ve Enerji Alanı Oluşturma Planları	185
D. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AZERBAYCAN – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	188
1. Yeni Komşuluk Politikası Çerçevesinde Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkilerinin Öncelikleri	190
a. Azerbaycan'ın Geçiş Sürecini Destekleyen Ortak Çıkarlara Dayalı İşbirliği	190
b. Azerbaycan- Avrupa Birliği YKP Eylem Planının Uygulanması	191
c. Güvenlik Problemlerinin Aşılması	192
d. Kalkınma Politikası Öncelikleri	193
2. Ana Hatlarıyla Azerbaycan Politika Gündemi	193
3. Dağlık Karabağ Probleminin Barışçıl Yolla Çözümü Yönünde Avrupa Birliği ile İşbirliği	195
4. Bölgesel ve Küresel Bağlamda Dış Politikaya İlişkin Gelişmeler	196
5. Yeni Komşuluk Politikası'nın Uygulama Aşamasında Azerbaycan'ın Mevcut Siyasi, İktisadi ve Sosyal Konjonktürü	198
6. İktisadi Durum ve Ticari Yapının Analizi	201
7. Sosyal Durumun Değerlendirmesi	203
8. AB-Azerbaycan İlişkilerinin Yakın Dönem Değerlendirmesi	204
a. 1991-2005 Dönemini Kapsayan AB Yardımları	204
b. Diğer Uluslararası Aktörlerle Tamamlayıcı İşbirlikleri	205
c. Avrupa Birliği'nin Sorumluluk Stratejisi	206
d. Ekonomik ve Sosyal Reformlar, Yoksulluğun Azaltılması ve Sürdürülebilir Kalkınma	207
e. Adalet, İçişleri ve Güvenlik Konularında İşbirliği	207
f. Enerji, Ulaştırma, Çevre, Bilgi Toplumu ve Medya	208
9. Yeni Komşuluk Politikası Aracı ENPI'nin Azerbaycan Uygulaması	209
10. ENPI Sınır İşbirliği, Komşuluk ve Ortaklık Programı ve İstikrar Aracı	210
11. Demokrasi ve İnsan Hakları Ekseninde Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri	210
E. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ – GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ	212
1. "Pembe Devrim" Sonrasında Gürcistan'da İç Siyaset	214
2. Güney Osetya ve Abhazya Bölgesindeki Etnik Çatışmalar ve Rusya ile Olan İlişkiler	215

3. Gürcistan ve Avrupa Birliği İlişkilerinin Yeni Komşuluk Politikası Boyutu.....	220
4. NATO ile İlişkiler Bağlamında Gürcistan Dış Politikası ve Avrupa Birliği.....	223
F. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ	226
VI. ABD, RUSYA, TÜRKİYE VE İRAN İLE İLİŞKİLER YÖNÜNDEN AVRUPA BİRLİĞİNİN GÜNEY KAFKASYAYA YÖNELİK YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI.....	227
VII. BÖLGENİN GELECEĞİ AÇISINDAN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ ÖNEMİ	232
VIII. AVRUPA BİRLİĞİNİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASINA YÖNELİK ANKET ÇALIŞMASININ DEĞERLENDİRMESİ	236
A. AVRUPA KOMİSYONUNUN GÖRÜŞLERİ	237
B. AVRUPA PARLAMENTOSU ÜYELERİNİN GÖRÜŞLERİ	239
C. DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI AVRUPA BİRLİĞİ ÇALIŞMA GRUBUNUN GÖRÜŞLERİ	245
D. AKADEMİSYENLERİN GÖRÜŞLERİ	250
E. ANKET ÇALIŞMASINA İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME	252
IX. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ GÜNEY KAFKASYA UYGULAMASINA YÖNELİK MODEL ÖNERİSİ.....	253
SONUÇ	260
KAYNAKLAR	269
EKLER	301

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABA	Avrupa Birliği Anlaşması
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACP	Africa Caribbean Pasific (Afrika-Karayip-Pasifik)
ADR	Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFP	Agence France Presse (Fransız Medya Ajansı)
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.k.	Adı Geçen Kaynak
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.r.	Adı Geçen Rapor
a.g.t.	Adı Geçen Tez
a.g.y.	Adı Geçen Yayın
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AHC	Azerbaycan Halk Cephesi
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKOA	Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (bkz. ENPI)
AKP	Avrupa Komşuluk Politikası
AMBO	Albanian Macedonian Bulgarian Oil Corporation
AmsA	Amsterdam Anlaşması
ANCEI	Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Azerbaycan Ulusal Komitesi (Azerbaijan National Comitee on European Integration)
AP	Avrupa Parlamentosu
AP	Action Plan (Eylem Planı)
APE	Avrupa Para Enstitüsü
AT	Avrupa Toplulukları
AYB	Avrupa Yatırım Bankası
AYKB	Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası

BAB	Batı Avrupa Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
Bkz	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMEI	Bigger Middle East and North Africa Initiative (Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika İnsiyatifi)
BMO	Border Monitoring Operation (Sınır Gözetim Harekatı)
BSEC	Black Sea Economic Cooperation (bkz. KEİB)
BSREC	Black Sea Regional Energy Center (Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi)
BTC	Bakü – Tiflis – Ceyhan
BTE	Bakü – Tiflis – Erzurum doğalgaz boru hattı
CBC	Cross-Border Cooperation (Sınır Ötesi İşbirliği)
CES	Ortak Ekonomi Alanı (Common Economic Space)
CES	Centre for Eastern Studies (Doğu Çalışmaları Merkezi)
CIS	Commonwealth of Independent States (bkz. BDT)
CFSP	Common Foreign and Security Policy (bkz. ODGP)
CMEA	Council For Mutual Economic Assistance / COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi)
CSP	Country Strategy Paper (Ülke Strateji Belgesi)
CSTO	Collective Security Treaty Organisation (Kolektif Güvenlik İşbirliği Anlaşması)
DAC	Development Assistance Committee (Kalkınma Yardımı Komitesi)
DCI	Development Cooperation Instrument (Kalkınma İşbirliği Aracı)
DEPA	Yunanistan Doğalgaz Şirketi
DIIS	Danish Institute for International Studies
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development (bkz. AYKB)
ECHO	European Commission Humanitarian Aid Office (Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Bürosu)
EEA	European Economic Area (Avrupa Ekonomik Alanı)

EIB	European Investment Bank (bkz. AYB)
EMAA	Euro-Mediterranean Association Agreement (Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Anlaşması)
EMP	Euro-Magrep Partnership (Avrupa-Mağrip Ülkeleri İşbirliği)
ENP	European Neighbourhood Policy (Avrupa Komşuluk Politikası)
ENPI	European Neighbourhood and Partnership Instrument (Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı)
EuAsEC	Eurasian Economic Community (Avrasya İktisadi Birliği)
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik
ERDF:	European Regional Development Fund
ERW	Explosive Remnants of War
ESDP	European Security and Defence Policy (bkz. AGSP)
EUBAM	European Union Border Aid Mission (AB Sınır Yardımı Misyonu)
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EXAP	Exceptional Assistance Programme (İstisnai Yardım Programı)
FDI	Foreign Direct Investment (Yabancı direkt sermaye yatırımları)
FEMIP	Facility in European and Mediterranean Investment and Partnership (Avrupa Akdeniz Yatırım ve Ortaklık Programı)
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
FSP	Food Security Programme (Gıda Güvenliği Programı)
FTA	Free Trade Area (Serbest Ticaret Bölgesi)
GAERC	General Affairs and External Relations Council (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi)
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTEP	Georgia Train and Equip Programme
GUUAM	Georgia, Ukraine, Uzbekistan, Azerbaijan, Moldova
Ibid	Bir önceki kaynak
IDPs	Internally Displaced Persons
IFIs	International Financial Institutions (Uluslararası Mali Kuruluşlar)
İKT	İslam Konferansı Teşkilatı

ILO	International Labour Office (Dünya Çalışma Teşkilatı)
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
INOGATE	Interstate Oil and Gas Transport to Europe
HAK	Hükümetlerarası Konferans
HDI	Human Development Index (Sosyal Kalkınma Endeksi)
KDHA	Kafkasya Dağlı Halkları Asamblesi
KEİB	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEUF	“Kafkas Evi” Uluslararası Forumu
KİP	Kafkasya İstikrar Paketi
KGB	Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Teşkilatı)
KKKK	Kuzey Kafkasya Koordinasyon Konseyi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletmeler
MAGREB	Kuzey Afrika
MDA	Merkezi ve Doğu Avrupa
MDAÜ	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MDP	Meda Demokrasi Programı
NAPE	National Action Plan on Employment (Ulusal İstihdam Eylem Planı)
NATO	North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü)
NEA	New Enhanced Agreement (Yeni Geliştirilmiş Anlaşma)
NGO's	Non Governmental Organisations (Sivil toplum kuruluşları)
NIF	Neighbourhood Investment Facility (Komşuluk Yatırım Aracı)
NIGC	National Iranian Gas Company (İran Milli Gaz Şirketi)
NIP	National Indicative Programme (Ulusal Program)
NPPs	Neighbourhood and Partnership Programmes (Komşuluk ve İşbirliği Programları)
OAPEC	Organisation of Arabian Petrol Exporter Countries (Petrol İhraç eden Arap Ülkeleri İttifakı)
ODA	Official Development Assistance (Resmi Kalkınma Yardımı)
ODAC	OECD Development Assistance Committee (OECD Kalkınma Yardımı Komitesi)
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

ODIHR	Office of Democratic Institutions and Human Rights (Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu)
OIC	Organisation of Islamic Conference (İslam Konferansı Teşkilatı)
OSCE	Organisation for Security and Cooperation in Europe (bkz. AGİT)
PCA	Partnership and Cooperation Agreement (Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması)
PSAs	Production Sharing Agreements
RMP	Renovated Mediterranean Policy (Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası)
SALW	Small Arms and Light Weapons
SME	Small and Medium Enterprises (bkz. KOBİ)
SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan Republic (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi)
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
s.	Sayfa No
TER	Trans Europe Railways (Trans Avrupa Demiryolları)
TRACECA	Transport Corridor Europe-Caucas-Asia (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru)
UN	United Nations (bkz. BM)
UNDP	United Nations Development Programme (BM Kalkınma Programı)
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe (Birleşmiş Milletler Avrupa için Ekonomik Komisyon)
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees (BM Göçmenler Yüksek Temsilcisi)
UNOMIG	United Nations Observer Mission in Georgia (BM Gürcistan Gözlemci Misyonu)
USD	United States Dollars (ABD Doları)
YKP	Yeni Komşuluk Politikası
WB	World Bank (Dünya Bankası)
WES	Wider Europe Startegy (Genişletilmiş Avrupa Stratejisi)
WMD	Weapon of Mass Destruction (Kitle İmha Silahları)
WTO	World Trade Organisation (bkz.DTÖ)

TABLO LİSTESİ

Tablo 1	: AB'nin Genişleme Süreci ve AB'ne Tam Üyelik Başvuruları	s. 34
Tablo 2	: 15 Üyeli AB ve Yeni Katılan 10 üye Ülkenin Karşılaştırması	s. 36
Tablo 3	: Avrupa Birliği Üyeliği İçin Yapılan Referandum Sonuçları	s. 38
Tablo 4	: Sanayi Üretiminde Çalışan İşçilerin Saat Ücretleri	s. 38
Tablo 5	: 2007 Yılı Balkan Genişlemesi	s. 39
Tablo 6	: Türkiye Yeni Avrupa'nın Büyümesini Hızlandırıyor	s. 42
Tablo 7	: Türkiye'nin Komşularının Petrol Potansiyelleri	s. 79
Tablo 8	: Türkiye'nin Komşularının Gaz Potansiyelleri	s. 79
Tablo 9	: Türkiye'nin Petrol ve Gaz Üretimi, Tüketimi ve İthalatı	s. 80
Tablo 10	: Türkiye Tarafından Sonuçlandırılan Gaz Anlaşmaları	s. 80
Tablo 11	: Türkiye Toprakları Üzerindeki Mevcut ve Projelendirilmiş Gaz Boruhatları	s. 81
Tablo 12	: Türkiye'deki Mevcut ve Projelendirilmiş Petrol Boru Hatları	s. 82
Tablo 13	: Avrupa Birliği'nin 1991-1999 Yılları Arasında Batı Balkan Ülkelerine Tahsis Ettiği Toplam Yardımlar (Milyon Euro)	s. 85
Tablo 14	: 2001-2003 Yılları Arasında Batı Balkan Ülkelerine CARDS Programı'ndan Ayrılan Tahsisatlar (Milyon Euro)	s. 86
Tablo 15	: Batı Balkan Ülkelerine Yönelik Mali Yardımlar (1990-2000)	s. 88
Tablo 16	: Arttırılmış Katılım Öncesi Yardımlar (PHARE, ISPA,SAPARD)	s. 91
Tablo 17	: AB'nin Rusya'dan İthalatı (Milyon Euro)	s.118
Tablo 18	: AB'nin Rusya'ya İhracatı (Milyon Euro)	s.119
Tablo 19	: 27 Üyeli AB'nin Ticaret Yaptığı Ülkelerle Dış Ticaret Dengesi	s.120
Tablo 20	: Avrupa Birliği ile Rusya Arasındaki Ticaret (Milyon Euro)	s.121

GİRİŞ

Avrupa Topluluklarını kuran antlaşmaları imzalayanlar, ekonomik, politik ve tarihsel anlaşmazlıkların neden olduğu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için çeşitli kararlar almışlardır. Bu kararların başında malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin serbest dolaşımı kararı ile birlikte rekabet, ticaretin liberalleştirilmesi gibi önemli konularda ortak politikaların belirlenmesi gelmektedir. Ancak bu ekonomik nitelikteki kararlar ile birlikte ulaşılması istenen asıl amaç, aşamalı olarak Avrupa Topluluğu'nu oluşturan ülkeler arasında politik bütünleşmenin temin edilmesi olmuştur. İngiliz devlet adamı Churchill, Avrupa Topluluğu daha kurulmadan, 1946 yılında yaptığı konuşmada, Avrupa devletlerinin ABD gibi birleşik bir devlet olmaları gerektiğini belirtmiştir. Yine Fransız devlet adamı Jean Monnet, “ Yarının politik birliği, ekonomik birliğin gündelik faaliyetlerde başarılı kılınmasına bağlı olacaktır”, diyerek nihai hedefin politik bütünleşme olduğunu belirtmektedir.

Uluslararası arenada son on yılda meydana gelen gelişmeler Avrupa'da bütünleşmesi konusunda daha hızlı adımlar atılması sonucunu doğurmuştur. Demir Perde'nin kalkması ve Soğuk Savaş'ın bitmesi ile Avrupa'nın barış ve özgürlük içinde birleşmesi ve bütünleşmesi konusunda nerede ise 500 yıldır yakalanamayan bir fırsat ele geçmiştir. Avrupalı devlet adamları bu tarihi fırsatı kaçırmak istememektedirler. Dünya ekonomisinin globalleşmesi, Avrupa'daki rekabet baskısını hızlandırmıştır. Ortak Pazar'ın tamamlanması ve ortak para Euro'ya geçilmesi bu süreci daha da hızlandırmıştır. Ulus devletler birçok yetkiyi üst otorite olan Avrupa Birliği organlarına devretmek durumunda kalmışlardır.

Avrupa Birliği 2004 yılında 10 yeni üye ile tarihinin en geniş ve kapsamlı genişlemesini gerçekleştirerek üye sayısını 25'e çıkarmıştır. Birlik 2007 yılındaki genişlemesi ile 27 üyeli ve geniş coğrafyaya yayılmış, etkin bir ekonomik topluluk olma vasfını daha da güçlendirmiştir. AB'nin özellikle, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nı (AGSP) başarıyla gerçekleştirmesi durumunda önemli bir siyasi ve savunma topluluğu olması muhtemel-

dir. 2007 yılındaki genişlemeyi müteakiben bu sürecin 2012 yılından itibaren Hırvatistan ve daha sonra sırasıyla diğer Balkan ülkelerini kapsamı, gerçekleşmesi yüksek olan bir ihtimaldir. Özellikle, en erken 2020 yılı ve sonrasında Türkiye'nin katılımıyla gerçekleşmesi muhtemel olan yeni genişleme ile AB özellikle, yayıldığı coğrafya ve nüfus yapısı açısından yeni bir kimlik kazanmış olacaktır.

“Avrupa Birliği'nin daha ne kadar genişleyebileceği”, özellikle 2004 yılında gerçekleşen tarihinin en büyük genişlemesinden sonra, Avrupa liderlerini en çok düşündüren bir soru olmuştur. Bu konu, genişleme, AB'nin karar alma mekanizması, komşuluk politikası, kurumsal reformlar ve gelecek dönemdeki bütçeler, kısacası birliğin geleceği ve bütünleşmesinin her aşamasını ilgilendirmektedir.

Doktora tez projesi olarak hazırlanan bu çalışmada öncelikle, Avrupa Birliği'nin günümüze kadar yaşamış olduğu genişlemelere çalışmanın çerçevesini belirlemek açısından kısaca değinilecektir. Ayrıca yakın gelecekte yaşanacak olan genişlemeler sonrasında AB'nin nihai sınırlarının ne olacağına kısaca dikkat çekilerek, Türkiye'nin, Hırvatistan ve diğer Balkan ülkelerinin üyelik ihtimalleri tartışılmaya çalışılacaktır. AB'nin 2004 yılından itibaren uygulamaya başladığı Yeni Komşuluk Politikası ve bu politika çerçevesinde birliğin gelecek dönemde karşılaşılabileceği temel ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar analiz edilmeye çalışılacaktır.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası, birliğin genişleme stratejisi ile yakından bağlantılıdır. Çünkü birliğin Komşuluk Politikalarının yönü Genişleme Stratejisinin yönü ile koşuttur. Kurulduğu tarihten bugüne kadar AB coğrafi anlamda farklı yönlerde doğru sürekli bir şekilde genişlemiştir. Bu genişlemeler, Kuzey, Güney, Batı ve Doğu yönünde olmak üzere çalışmanın birinci bölümünde kısaca incelenmeye çalışılacaktır. Bugün Avrupa Birliği üyesi olan ülkelerin birçoğu yıllar önce birliğe üye değil, komşu olmuşlardır. Birliğe yeni üyelerin katılımıyla AB'ye komşu ülkelerin sayısında artış gözlenmiştir. Özellikle, 2004 yılındaki en kapsamlı genişleme sonrasında Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası'nı ortaya atmıştır. AB bu politikayı genişleme sürecini sonsuza kadar devam ettiremeyeceğinin bilinciyle, ken-

di sınırları çevresinde etkin güvenlik çemberi oluşturma ve ortak ticaret, enerji, ulaştırma ağı kurma adına geliştirmiştir.

Tezin ikinci bölümünde Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası çeşitli aşamaları itibariyle detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır. Bu politika çerçevesinde özellikle, kapsam içerisinde yer alan on altı ülkeye ilişkin gelişmeler üzerinde durulacaktır. Konu irdelenirken söz konusu ülkelerin tarihsel süreç içerisinde Avrupa Birliği ve üye ülkeler ile olan ilişkileri dikkate alınacaktır. Özellikle, Batı Balkanlar'da yer alan ülkelerin kendi aralarında yaşadıkları çatışmaların aşılmasına yönelik olarak gerek NATO çerçevesinde ve gerekse AB'nin bireysel olarak özel temsilcileri aracılığıyla barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik çabalara ilişkin gelişmelere dikkat çekilecektir. Söz konusu bu ülkeler ile Avrupa Birliği'nin hem kurumsal bazda, hem de üye ülkelerin ikili ilişkileri farklı boyutlar taşımaktadır. Yeni Komşuluk Politikası ile bu ülkelere yönelik ortak bir strateji ortaya çıkmış ve aşamalı olarak söz konusu ülkelerin AB ile gerek politik olarak ve gerekse kurumsal olarak işbirliğinin geliştirilmesine yönelik anlaşmalar imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşmalar çerçevesinde bu ülkeler ile olan ilişkilerin gelişimi ilerleme raporları ile ortaya konulmuştur.

AB özellikle, Batı Balkan ülkeleri ile üyelik sürecinde daha açık bir yakınsama içerisinde. Yakın dönemde gerçekleşebilecek ilk genişlemenin Hırvatistan'ı içine alabilecek şekilde bir gelişme göstermesi ve Makedonya, Sırbistan, Bosna, Arnavutluk, Karadağ ve Kosova gibi ülkelerin ilişkilerin düzeyine göre üyelik sürecini tamamlayacağı görüntüsü ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler arasında bilhassa Hırvatistan ve Makedonya'nın diğerlerine göre üyeliğinin daha hızlı olacağı öngörülmektedir. Diğer ülkelerin üyeliğinin ise aşamalı bir şekilde gerçekleşebileceği düşünülmektedir. Nihai olarak, proje kapsamında yapılan ankete verilen yanıtlar çerçevesinde özellikle, AB Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu üyesinin ve Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grup Başkanının da benzer görüşte olduğu ortaya çıkmaktadır.

Avrupa Birliği'nin gerek Kuzey Afrika ve gerekse Ortadoğu'da yer alan ülkelerle olan ilişkileri Balkan ülkeleri ile olan boyutta değildir. Söz konusu ülkelerle

olan ilişkilerin boyutu daha çok güvenlik ve istikrarın sağlanması yanında, enerji güvenliğinin korunması çerçevesinde ele alınabilir. Öte yandan, Güney Kafkasya bölgesindeki ilişkiler önemli ölçüde Rusya ile ilişkilerin boyutları çerçevesinde gelişmektedir. Bunun yanında, Ukrayna ve Moldova'nın durumu biraz daha farklılık göstermektedir. Bu ülkelerle olan ilişkiler Balkan ülkeleri kadar yakın olmasa bile, yakınlık derecesi Akdeniz ülkeleri ve Ortadoğu ülkelerine göre daha fazladır. Bütün bu ülkelerle olan ilişkiler, temel olarak üyelik sürecinde olduğu gibi temel başlıklar kadar olmasa bile, bu başlıklara yakın bir çerçevede ele alınmaktadır. Buna yakınsama kriterleri denilirse bile, ilişkilerin yoğunluğu açısından bu sürecin olabildiğince Avrupa değerlerine yakınlaştırma çabalarını içerdiği görülmektedir. Yeni Komşuluk Politikası kapsamında yer alan Güney Kafkasya çalışmanın üçüncü bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ülkelerine yönelik olarak takip ettiği politikalar ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır. Bu bölümde öncelikli olarak bölgede SSCB sonrası dönemde yaşanan gelişmeler ülkeler bazında irdelenecektir. Bu da, bölge ülkelerinin bağımsızlık sonrası süreçteki reform ve gelişmelere uyumunun niteliğinin incelenmesi yönünden gereklidir. Ayrıca SSCB sonrası dönemin incelenmesi, Rusya'nın Güney Kafkasya'ya olan ilgisinin göz ardı edilmeden yürütülmesi açısından önemlidir.

Güney Kafkasya'nın SSCB sonrası dönemde karşılaştığı en önemli problem etnik çatışmalar olmuştur. Bu sebeple, Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya yönü irdelenirken üçüncü bölümde Gürcistan'daki Güney Osetya ve Abhazya, Azerbaycan'daki Dağlık Karabağ sorunu ayrıntılı olarak ele alınacak ve AB'nin bölgedeki çatışma ve işgaller karşısındaki tutumu hem birlik, hem de üye ülkeler seviyesinde incelenmeye çalışılacaktır. Bölgede 1990'lı yıllarda silahlı çatışmalara sebep olan ve sonradan dondurulan etnik problemler, 2008 yılı 8 Ağustos tarihinde Gürcistan'ın Güney Osetya bölgesinde yeniden ortaya çıkan çatışmalar ve Rusya'nın "barışı sağlama" adına Gürcistan'ın bir bölümünü ele geçirmesiyle tekrarlamıştır. Yaşanan bu son çatışmalar NATO, ABD ve Türkiye'nin giri-

şimlerinin yanı sıra, Avrupa Birliği'nin Dönem Başkanı Fransa'nın ve üye ülkeler bazında da Almanya'nın yakın girişimi ve katkısı ile durdurulmuştur.

Avrupa Birliği Güney Kafkasya ile Yeni Komşuluk Politikası kapsamında ilişkilerini geliştirene kadar söz konusu ilişkiler tarihsel bir süreçten geçmiştir. Kafkas İstikrar Paketi önerileri, Kafkas Evi düşüncesi, AB'nin bölgeye yönelik uyguladığı TACIS Programı söz konusu ilişkiler sürecinin önemli parçaları olmuştur. Tezin üçüncü bölümünde bu sürece de dikkat çekilerek AB-Güney Kafkasya ilişkilerinin hem birlik, hem de bölge ülkeleri yönünden önemi ele alınacaktır.

Güney Kafkasya denilince ilk olarak akla gelen, Azerbaycan'ın zengin enerji kaynaklarına sahip bir ülke olması ve Orta Asya petrol ve gazının geçiş güzergahında bulunması, Gürcistan'ın hem Azerbaycan, hem Orta Asya enerji koridorunun bir parçası olmasıdır. Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'yı Yeni Komşuluk Politikası kapsamına almasındaki temel amacı, bölgeyi AB çevresinde güvenli bir enerji çemberine dönüştürmektir. Bugün aktif bir şekilde çalışmakta olan BTC enerji nakit hatları, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya politikası kapsamında üzerinde durduğu temel alanlardır.

Güney Kafkasya bölgesi, Avrupa'nın Türkiye üzerinden Asya'ya açılma kapısı olarak görülebilir. Bölgenin gerek Rusya ile çok yakın ilişki içerisinde bulunması, gerekse Asya ülkelerine yakınlığı, zengin doğal kaynaklara sahip olması ve önemli enerji koridoru olma niteliği, AB-Güney Kafkasya ilişkilerinin temel dayanağını oluşturmaktadır. Bugün BDT ülkeleri olan Orta Asya'da yer alan Türk Cumhuriyetleri'nin Batı'ya açılan kapısı Güney Kafkasya ve Türkiye olacaktır. Muhtemel gelecekte Rusya alternatifine karşı bu ülkelerin Çin ve Hindistan'a yakınlaşma çabası çok tutarlı görünmemektedir. Şu halde, bölgenin istikrar ve güven kazanması, Ortadoğu'da oluşabilecek sıcak çatışmalara taraf olmadan bu koridorun kullanılması söz konusu Cumhuriyetler açısından da büyük önem taşımaktadır. Gelecek dönemde Rusya'nın kuşatılmışlık duygusunu aşmaya yönelik çabası ve İran'la olan yakınlaşma hareketinde Güney Kafkasya'nın çok önemli bir koridor olması Avrupa Birliği'nin bölgeye olan ilgisini daha da artmasına sebep olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞME SÜRECİNİN TEORİK DAYANAKLARI VE GENİŞLEME STRATEJİSİ

Bu bölümde Avrupa Birliği bütünleşme sürecine ışık tutan farklı teorik düşüncelere yer verilerek, düşüncelerin teoriden uygulamaya geçişine kısaca değinilecektir. Bütünleşme süreci ile genişleme stratejisi arasında bağ kurulmaya çalışılarak Avrupa Birliği'nin genişleme adına yaşamış olduğu tecrübe üzerinde durulacaktır. Genişlemede gelinen noktanın birliğin önüne yeni hedefler koyduğu ve AB'nin gelişen ve değişen yeni Dünya düzeninde geliştirilmesi gerekli olan yeni politika araçlarının önemine değinilecektir.

I. AVRUPA BİRLİĞİNDE BÜTÜNLEŞME SÜRECİ VE ORTAK DIŞ POLİTİKAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

Avrupa'da bütünleşme sürecinin siyasi boyutu olan ortak dış politika ve daha sonra güvenlik politikası hakkında pek çok görüş ortaya atılmıştır.

Avrupa'da siyasi bütünleşme öngören çabaların, Maastricht Antlaşması öncesinde ve büyük oranda sonrasında hükümetlerarası yapı taşıması, topluluk boyutu ile ilişkisinin zayıf olması, bu alandaki teorik çalışmaları olumsuz yönde etkilemiştir.¹

Uluslararası ilişkiler disiplinde devletler, federasyonlar, konfederasyonlar, birlikler ve ulusüstü yapılanmaları açıklamak için çok sayıda siyasi bütünleşme teorisi ortaya atılmıştır. Bu teorilerden bir bölümü, temelleri Paris ve Roma Antlaşmaları'na dayanan Avrupa Birliği bütünleşmesini izah etme amacı taşımaktadır.² Yapıları ne olursa olsun, Batı Avrupa bütünleşmesini açıklayan teorilerde siyasi bütünleşmenin üzerinde durulmadığı, özellikle ortak dış politikanın yok kabul edildiği gözlemlenmektedir. Pek az istisna dışında, Avrupa bütünleşme teorileri genelde ekonomik bütünleşmeyi açıklama üzerinde yoğunlaşmaktadır.

¹ İrfan Kaya ÜLGER, *Avrupa Birliği'nde Siyasi Bütünleşme*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2002, ss. 29-30.

² Ben ROSAMOND, *Theories of European Integration*, St. Martin's Press, New York, 2000.

Bu durumu bütünleşme kuramcılarının yaklaşımını irdeleyerek daha net bir şekilde görmek mümkündür. Ünlü Amerikalı kuramcı Ernest B. Haas, bütünleşmeyi, “Farklı ulusal birimlerin bağılıklarını, beklentilerini ve karar alma yetkilerini yeni bir siyasi birime devretmeleri, bu şekilde oluşan yeni birimin organlarının aldığı kararların ve yargı yetkisinin ulusal birimlerce kabul edilme süreci” olarak tanımlamaktadır.³

Lindberg’in bütünleşme tanımında ise “dış politikada ortak kararlar” ifadesi yer almış olmasına karşın, bu teori dış politika hakkında değildir. Burada çatışmaları önleme ve meşru bir sistem kurma üzerinde durulmakta, ortak dış politika ve bu alanda karar alma, teorinin kapsamı dışında kalmaktadır.⁴

Karl Deutsch’in teorisi için de benzer bir durum söz konusudur. Deutsch’un entegrasyon teorisinde kullandığı meşhur “güvenlik toplumu” kavramından bütünleşme içerisinde yer alan üyelerin barış ve güvenliği kastedilmektedir. Güvenlik kavramı kullanılmış olmasına karşılık teoride topluluğun kolektif savunması ve dış güvenliğine değinilmemektedir.⁵

İkinci Dünya Savaşı yıllarında müttefikler, kendi aralarında herhangi bir ekonomik ve siyasi bütünleşme hedefi olmamasına karşılık, Hitler güçlerine karşı oldukça etkili kolektif dış politika yürütmüşlerdir. Tarihteki savaş koalisyonları ve diğer ittifaklar için de aynı şeyleri öne sürmek mümkündür: Birbirlerinden ekonomik, kültürel, ideolojik ve dinsel bakımlardan büyük farklılık gösteren devletler, tüm bu farklılıklara rağmen, bazı dönemlerde dış politikada ortak hareket edebilmişlerdir. Hiç kuşku yok ki, spontane olarak ortaya çıkan bu koalisyonların sağlam temelleri bulunmamaktadır.⁶

³ Ernest B. HAAS, **The Obsolence of Regional Integration Theory**, Institute of International Studies, Berkley, 1975, s.92.

⁴ J.K. VREE, **Political Integration: the Formation of Theory and its Problem**, The Hauge, 1972, s.289.

⁵ Karl, W.DEUTSCH, **Political Community and North Atlantic Area International Organization in the Light of Historical Experience**, Princeton University Pres, Princeton, 1957, s.5.

⁶ Alfred E.PIJPERS, “European Political Cooperation and the Realistic Paradigm”, **The Future of European Political Cooperation (Essays on Theory and Practice)**, Martin Holland, ed, St Martin’s Pres, New York, 1991, s.8.

Genel olarak incelendiğinde Avrupa bütünleşmesini açıklayan teorilerde dış politika üzerinde fazla durulmadığı, dış politikanın yok sayıldığı ve fazla önemsenmediği gözlemlenmektedir. Bütünleşme teorileri niçin, ne zaman ve ne düzeyde ortak dış politika gerçekleşeceğini izah edemedikleri gibi, bu yöndeki eğilimleri de gerektiği şekilde yorumlayamamışlardır. Bu nedenle, Avrupa Birliği'nin ortak dış politika uygulaması, kapsamlı teoriler yerine genellikle ad hoc hipotezlerle açıklanmıştır. Bunların en başında NATO'nun varlığı gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Topluluğu ülkeleri arasında dış politikada ve savunma alanlarında ortak politikaların oluşturulamamış olması, NATO'nun bu açığı kapatan fonksiyonu ile izah edilmiştir.⁷ Bu görüşe göre, NATO'nun Avrupa güvenliğini önemli oranda sağladığı koşullarda, ilave bir yapılanmaya gidilmesi, yeni bir Avrupa Savunma Sistemi tesis edilmesinin mantığı ve önceliği yoktur. Bu yönde gösterilen çabalar, başlatılan girişimler üye ülkelerce gereksiz bulunmuştur. Soğuk savaş döneminde Batı Avrupa'da askeri/siyasi bütünleşme öngören planlar, Avrupa Topluluğu içinde yer alan kimi ülkelerce reddedilmiş, böyle bir girişimin NATO'nun yapısını zayıflatacağı iddia edilmiştir. İngiltere ve Hollanda Avrupa'da NATO'nun varlığını zayıflatacak tüm girişimlere karşı çıkmışlardır.

Ortak dış politika konusunda bir diğer ad hoc hipotez ise egemenlik kavramını esas almaktadır. Avrupa bütünleşmesine taraf olan ülkeler, dış politika ve savunma alanlarındaki işbirliğinin boyutlarını hükümetler arası düzeyde tutmaya özel bir itina göstermektedirler. Zira hem dış politika, hem güvenlik politikası, üye ülkeler bakımından, ulusal bağımsızlığın fizik ve sembolik garantisini oluşturmaktadır. Bu nedenle, üye devletleri bu alanlarda yetki devrine soğuk bakmaktadırlar. Çünkü savunma ve güvenlik alanlarındaki yetkilerin, tıpkı Topluluklar boyutunda olduğu gibi, ulusüstü bir siyasal otoriteye devri, egemenliğin bir bütün olarak elden çıkması anlamını içerecektir. Devletler egemenliklerini tamamen kaybetmek istemedikleri için, dış politika ve savunma alanlarındaki yetkilerini kendi tekellerinde tutmak istemektedirler.

⁷ A.V.de PORTE, **Europe Between the Superpowers: the Enduring Balance**, Yale University Press, New Havens, 1996, s.228.

Bir diğ er argüman dış tehdidi ö ne çıkarmaktadır. Nitekim kimi akademisyenler, Avrupa Topluluğ u ö lkelerinin dış politikada sınırlı da olsa işbirliğ i ç abalarına girmesinde ortak dış düş man veya tehdidin diğ erlerinden daha fazla etkide bulunduğ u görüş ünü savunmuş lardır.⁸ Her ne kadar askeri alanda somut olarak ortaya çı kmamış olsa da, SSCB'nin 1930'lu ve 1940'lı yıllarda yarattığ ı tehdit, Batı Avrupa devletlerinin bütünleş me ç abalarına olumlu katkıda bulunmuştur. Kimi Avrupa ö lkeleri tarafından bu dönemde ö nerilen Avrupa merkezli işbirliğ i teklifleri olumlu sonuç vermezince Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) ortaya çı kmıştır.

Ortak dış politikanın en zayıf yönü belki de teori oluşturmada yaşanan güçlüklerdir. Spesifik olarak bu alanda ç alış an kimi akademisyenler, kendine özgü nitelikler taşıyan Avrupa bütünleş mesinin dış politika boyutunda kapsamlı bir teori oluşturmının güç olduğunu ifade etmişlerdir.⁹

Ortaya atılan teorilerin ayrı-ayrılıkta Avrupa Birliğ i'nin dış politikasını izah etmede yetersiz kaldığ ı ve bu alanda kapsamlı bir teori oluşturulması gereğ i ortadadır. Hiçbir teori bağımsız olarak AB dış politikasının tüm boyutlarını ortaya koymamaktadır. Bu nedenle, birliğ in dış politikasının farklı boyutları farklı teorilerle izah edilebilmektedir. Kısacası, Avrupa Birliğ i'nin dış politika pratiğ inin bütününü içeren genel bir teori oluşturma konusunda akademik kesimin başarılı olmadığı sonucu ortaya çı kmaktadır. Bununla birlikte, bu alanda kimi yaklaşımların diğ erlerine kıyasla daha çok şeyi açıkladıkları da bir gerçektir.

A. NEO-FONKSİYONOLİST TEORİ

Ernest B. Haas tarafından ortaya atılan neo-fonksiyonolist teori, kademeli bir bütünleş me ö ngörmektedir. Haas, işbirliğ ine katılan ö lkeler arasındaki bütünleş me hareketinin kömür ve ç elikten başlayarak adım adım ilerleyeceğ ini, önce ekonomik, ardından siyasal bütünleş menin sağlanacağını ö ne sürmüştür.

⁸ J.FELD., *The European Community in the World Affairs, Economic Power and Military Influence*, Alfred Publishing Company, Washington, 1976, s.3; J.LODGE., *The European Community and the Challenge of the Future*, Pinter, London 1989, s.224.

⁹ P.IFESTOS, *European Political Cooperation: Toward a Framework of Supranational Diplomacy*, Adershot, 1987, s.71.

Haas, neo-fonksiyonist teoriyi oluştururken David Mitrany'nin fonksiyonist teorisinden etkilenmiştir. Mitrany'ye göre Dünyadaki savaşların temel nedeni, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklardır. Buna karşılık, ekonomik ve sosyal refah, barışın ön koşuludur. Ulus devlet yapılanması ve milliyetçilik akımı savaşı körüklemektedir. Ulus devlet yapılanması aynı zamanda vatandaşları savaşa mecbur eden subjektif bir karakter taşımaktadır. Oysa insanlar rasyonel varlıklardır ve uluslararası ticaretin artmasına paralel olarak insanların tercihlerinin uluslararası işbirliğinin güçlenmesi lehine değişmesi doğaldır. Bu gelişme sonunda uluslararası örgütler ortaya çıkacak, ortak çıkarlara dayanan örgütlerin gelişmesi de savaşı teşvik eden milliyetçi akımları zayıflatacaktır.

Fonksiyonist teoriden esinlenen neo-fonksiyonist teorinin temel argümanlarından birisi, yayılma (spill-over) etkisidir. Bütünleşme sürecinde etkili olan aktörler, belirli bir sektörde sağladıkları bütünleşmeyi diğer sektörlerde de yayma eğilimi taşımaktadır. Yayılma etkisinin oluşmasında bütünleşme içinde yer alan aktörlerin, yayılmanın kendi çıkarlarına olacağı düşüncesi rol oynamaktadır.¹⁰ Yayılmanın sınırları ekonominin alt sektörlerinden siyasi bütünleşmeye kadar uzanabilecektir. Bütünleşme sürecine katılan sektörlerin artması ile birlikte yeni ulusüstü kurumlar oluşacak, yeni siyasal otoriteler ve bağımlılıklar ortaya çıkacaktır.¹¹

Haas tarafından ortaya atılan bu iddialar, Avrupa Birliği uzmanları ve akademisyenler tarafından yoğun biçimde tartışılmıştır. Öte yandan, başlangıcından bugüne AB bütünleşmesinin ortaya koyduğu pratik de neo-fonksiyonist teoriyi doğrulamıştır. Kömür ve çelik sektörleri ile başlayan işbirliğinin boyutları, bir yandan ayrı bir örgüt kanalıyla atom enerjisi alanına yoğunlaşmış, öte yandan AET içerisinde gümrük birliğinin ve tek pazarın tamamlanması, yapısal fonların artması, teknoloji ve çevre politikaları gibi yeni gelişmelere perde aralamış ve Avrupa bütünleşme hareketinin derinliği, 1999 başından itibaren ekonomik ve parasal birlik düzeyine ulaşmıştır.

¹⁰ Ernest HAAS, "International Integration: The European and Universal Process", **European Integration**, M.Hodges (ed), Hammondsworth, Punguin Boks, 1972, s. 96.

¹¹ ÜLGER, a.g.e., s.35.

B. DÜNYA SİSTEMİ YAKLAŞIMI

Immanuel Wallerstein tarafından ortaya atılan Dünya Sistemi Yaklaşımı ile AB'nin siyasal boyutta kaydettiği gelişmeleri açıklamak mümkündür. Dünya Sistemi Yaklaşımı'nın temel argümanları şu şekilde sıralanmaktadır:¹²

Her şeyden önce bu yaklaşım, siyasi, ekonomik ve sosyal olayları bölgesel ve ulusal düzey yerine, global düzeyde (dünya sistemi içerisinde) izah etmeyi amaçlamaktadır.

İkinci olarak, dünya sistemi kavramı ile kastedilen tek bir kapitalist sistemdir ve bu sistemin içinde örgütlenme yapısı birbirinden farklı devletler yer almaktadır.

Üçüncü olarak, sistemde merkez ile çevre arasında güç ve zenginlik bakımından belirgin eşitsizlikler vardır. Güç merkezleri Dünyanın belirli bölgelerinde toplanmıştır. Buna karşılık çevre dağınıktır, buralarda yoksulluk ve güçsüzlük hakimdir. Bu ikisinin arasında kalan bölgeler ise yarı çevre özelliği taşımaktadır.

Dördüncü olarak, bu sistemde merkezde yer alan ülkeler arasındaki rekabet her zaman çatışma riski taşımaktadır.

Beşinci olarak, bu sistemin devamı için bazı dengelerin istikrarlı bir şekilde korunması gerekmektedir.

Temel varsayımları kısaca özetlenen Dünya Sistemi Yaklaşımı, bir siyasi olayın bölge veya devlet düzeyinden ötede, global çerçevede incelenmesini öngörmektedir. Bu yaklaşıma göre, herhangi bir devletin sınırları içerisinde meydana gelen bir olay aslında o devletin Dünya sistemine cevabından başka bir şey değildir. Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası da bu çerçevede ele alınıp incelenmelidir. Çünkü, iç yapı ve bölgesel bütünleşme modelleri gerçeğin bütününe açıklamaktan uzaktır.

¹² Immanuel WALLERSTEIN, **The Capitalist World Economy**, Cambridge University Press, Cambridge, 1979; Immanuel WALLERSTEIN, "The Rise and Future Demise of the Capitalistic World Systems", **Perspectives on World Politics**, M.Smith et al, eds, London, Croom Helm, Open University, 1979; Immanuel WALLERSTEIN, "European Unity and Its Implications for the International System", **Europe: Dimensions of Peace**, B.Hettne, ed, Zed Books, London, 1988.

Dünya Sistemi Yaklaşımı'na göre Batı Avrupa'da meydana gelen tüm önemli olaylar ABD dominasyonuna karşı bir cevap anlamı taşımaktadır. Avrupa Topluluklarının kuruluşunu bu yaklaşımla irdelenmek mümkündür. Keza siyasi bütünleşme alanında 1970'li yıllarda başlayan ve 1992 Maastricht Antlaşması ile Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası adını alan siyasi ve ekonomik işbirliği sürecinde ortaya konulan uygulamalar Dünya Sistemi Yaklaşımının temel argümanlarını teyit etmektedir.

İsrail'in 2009 yılının hemen başındaki Gazze saldırılarını bir kenara bırakırsak, Avrupa'nın Filistin-İsrail çatışmasındaki dengeli tutumu, radikal rejimlere karşı, ABD'den farklı olarak, daha ılımlı bir politika izlemesi, İran yönetimi ile bir çok alanda işbirliği yapması uluslararası sistemde ABD-AB rekabetinin varlığına karine teşkil etmektedir.

ABD ile AB arasındaki çekişme eski Sovyet Cumhuriyetlerinde, Rusya ile ilişkilerde, Güney Afrika, Latin Amerika ve Asya Pasifik bölgesinde tüm hızıyla sürmektedir. AB'nin tüm bu bölgelere yönelik politikası, Dünya Sistemi Yaklaşımının temel argümanları ile uyumludur.

C. KLASİK ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİ (REALİST TEORİ)

Uluslararası ilişkiler teorisi ile Avrupa Birliği'nin bugüne kadar ortaya koyduğu dış politika pratiği arasında doğrudan bir ilinti kurmak, AB dış politikasını uluslararası ilişkilerin klasik teorisi ile açıklamak mümkündür.

Kendi içinde çeşitli ayrımlar içeren ve realist / egemenlikçi teori olarak da bilinen uluslararası ilişkilerin klasik teorisini esas alarak, Maastricht Antlaşmasının ikinci sütununda yer verilen Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası irdelenebilir. Söz konusu teorinin Avrupa dış politikası için temel olabilecek argümanları şu şekilde sıralanmaktadır:¹³

¹³ Hans MORGENTHAU, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Second ed, New York, 1954; John STOESSINGER, **The Might of Nations**, Random House, New York, 1973; Kenneth N.WALTS, **The Theory of International politics**, McGraw Hill Inc, London.

- Uluslararası sistem anarşik bir karakter taşımaktadır.
- Uluslararası sistemde devletler ve hükümetler temel karar verici konumdadır.
- Devletler ve hükümetler bakımından güvenlik, dış politikanın merkezinde yer almaktadır.
- Dış politikada en önemli amaç, güç dengesini korumaktır.

Realist yaklaşıma göre, uluslararası sistemde merkezi bir otorite yoktur. Kural koyan, düzeni bozanlara karşı yaptırım tehdidinde bulunan veya yaptırım uygulayan bir otorite bulunmamaktadır. Sistemin anarşik yapısı nedeniyle, devletler kendi güvenliklerini korumaya büyük önem vermektedirler.¹⁴ Aslında devletlerin tüm çabası, istikrarsız uluslararası yapı içerisinde bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünü korumaktır. Devletlerin dış politika amaçları ile ulusal güçleri arasında doğrudan bir ilinti vardır. Dış politika amaçları belirlenirken ulusal güç dikkate alınmalıdır.

Devletler çatışma riskinin yüksek olduğu uluslararası sistemde ulusal hedeflerini gerçekleştirmek için birbirleriyle işbirliği yapmaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında adım adım oluşan Avrupa Toplulukları da aynı amaçla hareket eden Batı Avrupa Devletlerinin çabaları sonucu kurulmuştur.

Uluslararası sistemde temel aktör devletlerdir. Yukarıda da vurgulandığı gibi devletler günümüzde ekonomik, askeri, siyasi, mali ve insan kaynakları gibi gücü oluşturan temel unsurlara sahip varlıklardır. Devletler dış politikada karar verme tekelini bugün de korumaktadırlar. Nitekim AB örneğinde bunu somut biçimde görmek mümkündür. İşbirliğinin boyutları ne derece ilerlemiş olursa olsun, devletler kimi alanlarda karar alma yetkisini tekellerinde tutmaktadırlar. Bunların başında da savunma, güvenlik ve dış politika gelmektedir.

Realist yaklaşımın bir diğer argümanı güç dengesini korumayı esas almaktadır. Avrupa Birliği'nin Kurucu Antlaşmalardan bugüne kadar izlediği politikalar, hem Avrupa içinde, hem de uluslararası sistemde güç dengesini korumayı öngörmektedir.

1979; Robert GILPIN, **War and Change in World Politics**, Cambridge University Press, Cambridge, 1981; Robert O.KOAHANE, **Neorealism and Its Critics**, Columbia University Press, New York, 1986, s.43.

¹⁴ Faruk SÖNMEZOĞLU, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3.Baskı, İstanbul 2000, s.99.

Almanya – Fransa ihtilafının aşılmasından Almanya sorununa, iki kutuplu sistem içinde ABD ile ittifak ilişkisi, 1990’lı yılların sonunda Doğu Avrupa’nın AB ile ilişkilerini sıkılaştırmasına kadar pek çok uygulamanın temelinde güç dengesini koruma rol oynamıştır.

Realist yaklaşıma göre, Avrupa dış politikasının şekillenmesinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında beliren iki kutuplu güç dengesi sistemi başat rol oynamaktadır. Batı Avrupa’da güvenlik ve istikrar on yıllar boyunca bu temel üzerinde sağlanmıştır. Bunun dışında kalan ulusal ve AT boyutundaki faktörlerin dış politikanın belirlenmesindeki rolü sınırlı kalmaktadır.

II. GENİŞLEME STRATEJİSİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Avrupa’da bir birlik yaratılması fikri özellikle, I Dünya Savaşı, I ve II Dünya Savaşı arasındaki dönem ve II Dünya Savaşı sırasında sık olarak ortaya atılmaya başlamıştır. Bundan önceki dönemlerde Avrupa’da bir birlik yaratılması, farklı yazar ve düşünürlerin ortaya koydukları fikir ve tezlerle kendini göstermiştir. Bu başlık altında genişleme stratejisinin genel çerçevesi kısaca özetlenmeye çalışılacaktır.

A. GENEL OLARAK AVRUPA BİRLİĞİNİN GENİŞLEME STRATEJİSİ

Yaklaşık olarak 28 milyon sivil ve 14 milyon askerin hayatını kaybettiği¹⁵ İkinci Dünya Savaşı Sonrasında, barışın korunması ve benzer bir felaketin tekrar yaşanmaması amacıyla, birlik yaratılması istikametinde girişimde bulunulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa’da bütünleşme ve Avrupa’nın geleceği ile ilgili olarak fikir beyan eden ilk devlet adamı Winston Churchill olmuştur¹⁶. Churchill, “Avrupa kıtası, Adriyatik Denizi’nden Batlık Denizi’ne doğru uzanan bir Demir Perde ile bölünmüştür. Bu perdenin gerisinde ise, Merkezi ve Doğu Avrupa’nın eski ülkeleri, Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Belgrad, Budapeşte, Bükreş ve

¹⁵ Norman DAVIES, « Europe, A History », Oxford University Press, 1997, Ek III, Tablo 3 ve 4, s.1328.

¹⁶ Werner UNGERER, « On the Way To European Union », Joerg Monar & Werner Ungerer & Wolfgang Wessels (Ed.), **The Maastricht Treaty on European Union**, European Interuniversity Press, Brussels 1993, s.23.

Sofya bulunmaktadır. Bu uğruna savaştığımız ‘Özgür Avrupa’ değildir.”¹⁷ ifadesini kullanmıştır.

Avrupa’da birlik yaratılmasının esas amacı, kıtada büyük yıkıntılara sebep olan savaşların önlenmesi olmuştur. Savaşları önlemek amacının gerçekleşmesi, ancak söz konusu savaşları doğurabilecek sebepleri ortadan kaldırmakla mümkün olabilirdi. Tarihe göz attığımızda savaşların birincil sebebinin özellikle, Dünya üzerindeki ekonomik kaynakların kıtlığı, dengesiz dağılımı ve dolayısıyla bu durumun sonucunda ortaya çıkan kaynak paylaşımı sorunu olmuştur. Ekonomik kaynakların kıtlığı ve dengesiz dağılımı dünya üzerindeki ekonomik gelişme seviyesinin ve dolayısıyla da gelir dağılımının dengesizliğinin esas sebebi olmuştur. Dünyanın süper güçleri olarak nitelediğimiz devletler sürekli olarak bu dengesizliği kendi lehlerine değiştirmek için çaba harcamışlardır. Kaynaklara sahip olma yolundaki bu çabalar savaşların başlıca sebebi olmuştur.

Yukarıdaki gerçeklerden yola çıkan Batı Avrupa’nın Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg gibi ülkeleri Avrupa Birliği’nin temellerini 1951 yılında ve 1957 yılında kurdukları AKÇT (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu) ve EURATOM (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) ve AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile atmışlardır. Daha sonradan bu topluluklar AT (Avrupa Toplulukları) adı altında birleştirilmiştir.

Avrupa bütünleşmesinin, 29 Ekim 2004 tarihinde imzalanan “Avrupa İçin Anayasa (‘A Constitution for Europe’)”¹⁸ ile, bu Anayasa’nın Fransa ve Hollanda’da halk oylamaları sonucu reddedilmesine rağmen, günümüzde gelmiş bulunduğu aşamadan daha da öteye gitmeye hazırlandığı düşünülmektedir.

AKÇT’nin kurulma sebebi aslında çalışmanın konusu olan Avrupa Birliği’nin Yeni Komşuluk Politikası’nın oluşturulma sebebinden çok farklı değildir. Bu nedenle, ileride anlatılacak olan genişlemenin dayanaklarının açıklanması açısından Avru-

¹⁷ Winston CHURCHILL, “Sinews of Peace (Iron Curtain Speech)”, Westminster College, Fulton, Missouri/ABD, 5 Mart 1946 tarihli konuşma.

¹⁸ **Avrupa İçin Anayasa**, 16.12.2004 tarih ve C 310 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi.

pa'da birlik oluşturulmasının gerekçelerine kısaca değinilmesi faydalı olacaktır. Bu yönden ilk adım olan AKÇT önemlidir.

9 Mayıs 1950 tarihinde dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman Fransız ve Alman kömür ve çelik üretiminin kontrolünü diğer Avrupa ülkelerinin de katılımına açık olacak ortak üst bir otoriteye devretmeyi önermiştir. Teklif edilen bu ekonomik organizasyonun oluşturulması ve yönetim şekli Fransa – Almanya arasında uzun yıllardan beri derin bir şekilde devam eden çatışmayı önlemek ve ileride ortaya çıkabilecek savaşları körükleyecek sebepleri ortadan kaldırmayı ve Avrupa Federasyonu yolunda ilk adım olmayı amaçlıyordu.¹⁹ Avrupa Toplulukları tarihinde atılan bu ilk adımın hızlı bir devamı olarak 18 Nisan 1951 yılında AKÇT'yi kuran Paris Anlaşması imzalanmış ve “Altılar” olarak anılan Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un içinde bulunduğu söz konusu anlaşma 10 Ağustos 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁰

Avrupa Topluluklarının kuruluşundan itibaren göstermiş oldukları başarılı gelişim, başlangıçta AT'na girmek istemeyen ülkelerin daha sonra Topluluklara üyelik başvurusunda bulunmalarına yol açmıştır.

AET, kuruluşunun ertesinde, Avrupa bütünleşmesinde temel araç işlevini görmüştür. Avrupa'daki bütünleşme süreci, ilk dört genişleme hareketi sonucunda kurucu altı üye ülkeye zaman içerisinde katılan dokuz yeni üye ülke ile, sadece Batı Avrupa ülkelerini kapsayan bir bütünleşme hareketi olmuştur.

Avrupa'da bütünleşme yolundaki girişimler, AKÇT, AET ve AAET'nin kurulmasıyla sınırlı kalmamıştır. Bu arada Avrupa'da bütünleşme için “Schuman Deklarasyonu” ile yola çıkan devletler arasında İngiltere olmamıştır.²¹ İngiltere daha sonra çıkarlarının AT içinde olduğunu gördüğünde, hatta Avrupa siyasi çevrelerindeki kimi değerlendirmelere göre, “AT'nin gelişmesini frenlemek amacıyla” bu örgüte 1963 ve 1967 yıllarında iki defa tam üye olmak amacıyla girişimlerde bulunmuştur.

¹⁹ Paul FONTAINE, **A Fresh Start. The Schuman Declaration (1950-1990)**, 1990, s.44.

²⁰ David GOWLAND and Arthur TURNER, **Reluctant Europeans: Britain and European Integration 1945-1998**, Longman, 2000, s.40.

²¹ Jacques SANTER, Speech by Mr. Jacques Santer, President of the European Commission International Bertelsmann Forum 1998 Berlin, 3rd July 1998, SPEECH/98/151.

Ancak bu girişimler, Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün vetosuyla karşılaşmıştır. Vetonun gerekçesi oldukça çarpıcı olmuştur: “İngiltere, henüz Avrupa Toplulukları'na tam üye olacak düzeyde hazırlıklı bir ülke değildir”.²² Bazı yazar ve bilim adamlarının fikrine, De Gaulle tarafından İngiltere'nin AT'ye üyeliğinin reddi/ veto edilmesi Avrupa'daki rekabetin bir sonucuydu. Nitekim Fransa AT içinde kendisine rakip olabilecek bir ülke istemiyordu. AT'nin kurulduğu ilk yıllarda Almanya büyük bir potansiyele sahip olan ülke olsa da, savaştan yenik olarak çıkması ve bu yenikliğin yaralarını daha sarmamış olması AT içinde Fransa'yı lider durumuna getirmişti.

İngiltere, Fransa'da De Gaulle'in siyaset sahnesinden çekilmesinden sonra stratejik nedenlerden dolayı AT tarafından üye olması istenen ülkelerden olmuştur. Fransa'da Başbakan seçilen ılımlı politikacı Georges Pompidou, İngiltere'nin yaptığı üçüncü başvuruyu geri çevirmemiş ve bu ülke İrlanda, Danimarka ve Norveç'le birlikte 22 Ocak 1971 tarihinde AT'na Katılma Anlaşması'nı imza etmiştir.

Soğuk Savaş'ın bitmesi, 9 Kasım 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 3 Ekim 1990'da iki Almanya'nın birleşmesiyle, Avrupa için tarihi bir fırsat doğmuştur. Böylece, Fransız yazar Victor Hugo'nun yüzyıllar önce söylemiş olduğu “ ABD nasıl yeni bir dünyayı taçlandırdıysa, bir gün gelecek Avrupa Birleşik Devletleri de eski dünyayı süsleyecektir. İster benimsensin, ister reddedilsin Birlik fikri hiç durmadan yakılıp yıkılan, kasılıp kavrulan bir Kıta'nın bin yıllık hülyası olarak her zaman varlığını sürdürmektedir” fikri, 21. yüzyılda gerçekleşme aşamasına gelmiştir.²³

Robert Schuman'ın 9 Mayıs 1950 tarihinde açıkladığı Bildiri'deki “Avrupa elbette bir kerede, bir tek plana göre inşa edilemez. Ancak, Avrupa'da birlik oluşturulmasını sağlayacak somut başarılar üzerine inşa edilebilir” görüşünün hedeflerine ulaşması, ancak Avrupa'da ilk kurulan birlik olan AKÇT ile AET'nin başarıları ile mümkün olmuştur. Dolayısıyla, Robert Schuman Avrupa Birliğinin oluşturulmasının bir kerede mümkün olamayacağına, bu oluşumun zamana yayılan önemli bir süreç

²² Profile 2001, **Türkiye – AB İlişkileri: Ortaklıktan Tam Üyeliğe**, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, Ankara 2001, ss. 3-4.

²³ Rıdvan KARLUK, Özgür TONUS, “Avrupa Birliği'nin Genişleme Perspektifinde Türkiye'nin Yeri”, **Türkiye İktisat Kongresi 2004 Sunumu**, ss. 2-3.

olduğuna inanmıştır. En nemlisi, Schuman bu sürecin sürec içersindeki bir önceki gelişmelerin başarısı ölçüt alınarak devam ettirilmesi gerektiğine inanmıştır.

Avrupa’da 1990’lı yılların başında Doğu Bloku’nun okmesinin ardından MDAÜ’nin AB’nin genişleme sürecine dahil edilmesi, Avrupa’da “genişleme” ve “derinleşme”nin birlikte ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.

B. GENIşLEME STRATEJİSİNİN GEREKÇELERİ

Avrupa Birliği ilk kurulmaya başladığı zamandan günümüze kadar sürekli olarak genişleme eğilimi göstermiştir. Aslında, Avrupa Birliği’nin kurulma ve genişleme gerekçelerinin aynı doğrultuda olmasını, genişlemenin Avrupa bütünleşmesi sürecinin aşamalarından biri olduğu gerçeğine bağlamak mümkündür. Avrupa Komisyonu Eski Başkanı Romano Prodi, 2000 yılında birliğin gerekçelerini aşağıdaki şekilde ifade etmişti : “Bizler akıl ve gönül birliği, ortak kaderimizi paylaşma, Avrupa Vatandaşlığı Birliği kurma ihtiyaını hissetmekteyiz”.²⁴

Genişleme stratejisinin gerekçelerini olağan ve olağan dışı gerekçeler olarak ayırmak gerekmektedir. Nitekim AB’nin ilk kurulduğundan bugüne kadar sürekli olarak genişleme aşamalarından geçen AKÇT-EURATOM/AET – AT – AB sürecinde bu ayırımın yapılmasını gerekli kılacak yeteri kadar sebep bulunmaktadır.

Genişleme stratejisinin en önemli gerekçesi, Robert Schuman’ın 1950 yılında “Avrupa elbette bir kerede, bir tek plana göre inşa edilemez. Ancak, birlik oluşturulmasını sağlayacak somut başarılar üzerine inşa edilebilir” şeklinde ortaya koyduğu ifadeye yatmaktadır. Nitekim, Avrupa’da bir birlik yaratılması fikri bir kerede değil, ancak başarılı bir sürec sonunda, yani daha önce oluşturulan toplulukların başarılı sağlaması ve topluluklara belirli kriterleri yerine getiren yeni ülkeleri katmakla söz konusu başarılı kıta üzerine daha geniş alana yaymakla gerçekleştirilebilirdi. Bu da genişleme stratejisi sayesinde olabilirdi. Dolayısıyla genişleme stratejisinin en önemli gerekçesi, birlik yaratılmasının ancak bir sürecin sonunda olabileceği gerçeğidir.

²⁴ Romano PRODI, *New York Times*, January 29, 2000, s.4.

Yeni üyelerin Avrupa Topluluklarına ve sonrasında Avrupa Birliği'ne katılmaları, uygulanan bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Nitekim üyelik öncesi sonradan tam üye olacak ülkeler ekonomik işbirliği, serbest ticaret gibi aşamalardan geçmiştir. Gördüğümüz gibi, genişlemenin gerekçeleri içerisinde globalleşmenin esas sebebi olan ekonomik sebepler yine ön planda olmuştur. Bunlar kaynakların paylaşımı, ülke sanayilerinin üretmiş olduğu ürünlere pazar bulunması gibi gerekçelerdir. Avrupa ülkeleri Tek Pazar gibi önemli bir başarıyı sağlamışlardır. Nitekim Tek Pazar bu pazara dahil olan ülkeler arasında ilişkilerin pekiştirilmesi ve bu çatı altına daha fazla ülkenin katılması ile etkinleştirilebilirdi. Bunun yolu genişlemeden geçmektedir.

Avrupa (Ekonomik) Topluluğu Anlaşmaları kapsamında alınan kararlar her ne kadar ekonomiyi ön planda tutsa da, siyasi amaç, gelecekte çıkabilecek savaşları önlemek “ebedi barış”ı (Kant) gerçekleştirmektir. Avrupa’da kalıcı bir barışı sağlamak düşüncesi Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki zaman kesiti içinde olduğu gibi, İkinci Dünya Savaşı henüz sürerken de ortaya atılmıştır. Bu alanda yürütülen çalışmalar bir taraftan “Avrupa Birleşik Devletleri”nin kurulmasını öngören federalist akım tarafından dile getirilirken, diğer taraftan kalıcı bir barışı kendilerine amaç edenler D. Mitranıy’nin teorik çalışmalarını kendilerine baz almışlardır. Bu düşünürün 1943 yılında yazdığı “A Working Peace System” adlı eserinde belirttiği gibi, “sosyal ve ekonomik istikrarsızlıklar savaşın ana nedeni” olarak görülmüş ve buna karşın “sosyal ve ekonomik refah ise barışın ön şartı” olarak ortaya konmuştur. Mitranıy’ya göre, “ulus ötesi” (transnational) ilişkiler bağı, uluslararası ilişkileri güçlendirerek, aşırı milliyetçiliği zayıflatabilecektir. Ortak çalışma zorunluluğundan doğan ihtiyaç, uluslararası barış ortamının oluşmasına katkıda bulunacaktır.²⁵

Avrupa Birliği içinde farklı siyasi akımlar mevcuttur. Özellikle, Avrupa Parlamentosu’nda ortaya çıkan farklı siyasi akımlarca genişlemenin gerekçeleri farklı şekillerde algılanmaktadır. Mesela özellikle, Hıristiyan – demokratlar genişlemede temel olarak ülkelerin dini temellerinin göz önünde bulundurulması gerektiğine inanırken, diğer gruplar örneğin Yeşiller buna şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Dolayısıyla, genişlemenin gerekçelerini AB açısından net bir şekilde ortaya koymak çok zordur.

²⁵ Harun GÜMRÜKÇÜ, **Türkiye ve Avrupa Birliği, İlişkilerin Unutulan Yönleri, Dünü ve Bugünü**, Avrupa-Türkiye Araştırmaları (ATA) Enstitüsü, Hamburg. Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul Mayıs 2002, ss. 154-155.

Nitekim bu gerekçeler farklı kesimlerce muhtelif şekillerde ortaya koyulmaktadır, bazen genişlemeden bahsederken adaletsizce davranılmaktadır. Örneğin, Türkiye söz konusu olunca, bazı kesimler Avrupa Birliği'nin mutlaka coğrafi olarak Avrupa kıtası içinde genişlemesi gerektiğinden bahsederken, Türkiye genişlemenin içinde olacağı için örneğin Fas'a hayır denilmesinin adaletsizce bir tavır olacağını iddia etmektedirler. Oysa, yine aynı gerekçeleri ortaya koyanlar Türkiye'nin bir bölümünün coğrafi olarak Avrupa Kıtası'nda yerleştiğini görmezden gelmektedirler. Yine bu fikri savunanlar 2004 yılındaki genişlemeyle Avrupa Birliği üyesi olan Güney Kıbrıs Rum Kesimi ve Malta'nın Avrupalılığının tartışılır olduğunu da yine de aynı şekilde görmezden gelmektedirler.

Avrupa Birliği'nin temel kilometre taşlarından olan ve 29 Ekim 2004 yılında üye ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanlarınca imzalanan ve aday ülkelerin nihai senede imza attıkları AB Anayasası da genişlemenin gerekçeleri ve bu gerekçelerin adaleti ile ilgili konularda ipuçları vermektedir.

Avrupa Birliği Anayasası'nda, "Hıristiyanlık"a atıfta bulunulmamasına karşın, "kiliselerin statülerine" saygı esası getiriliyor.²⁶ İlgili maddede, cami ve sinagog dahil başka ibadet yerlerinin de adı geçmiyor. Dolayısıyla, AB Anayasası'nda bulunan bu ifadeler, Avrupa Birliği içersindeki çifte standardın önemli göstergelerinden biridir. Dolayısıyla bu durum AB için "Hıristiyan Kulübü" yakıştırmalarını bir anlamda haklı kılmakla beraber, genişleme gerekçelerinin sadece ekonomik ve politik yönlerinin bulunmadığını, aynı zamanda din faktörünün de söz sahibi bazı Avrupa Birliği ülkeleri tarafından üstü kapalı da olsa geçerli bir gerekçe olarak kabul edildiğinin açık bir göstergesidir.

III. BİR SÜREÇ OLARAK AVRUPA BİRLİĞİNİN GENİŞLEMESİ

Avrupa ülkelerinin "Avrupa" kavramı içinde bütünleşmesi, yani birliğe doğru ülkelerarası uyumun sağlanması, ekonomik yapı ve gelişmeleri bir-birine çok benzeyen 6 ülke ile başlaması, bu başarının temel anahtarlarından birini oluşturmuştur.

²⁶ "AB Anayasasında Hıristiyanlık Yok Ama Kilise Var", http://www.abhaber.com/haber_sayfasi, 31.10.2004.

Savaştan yeni çıkan bu ülkelerin amaçları beliydi: özgürlüğü korumak, barışı sürekli kılmak ve toplumların refah düzeyini sürekli yükseltmek. Bu başlık altında Avrupa Birliği'nin genişleme sürecine kısaca değinilecektir.

A. GENİŞLEME SÜRECİNİN AŞAMALARI VE UYULMASI GEREKEN KRİTERLER

Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Topluluğu'na, daha sonra da Avrupa Birliği'ne dönüşen bu organizasyona zamanla Avrupa'da uyum politikasının gelişmesine katkıda bulunacağı beklenen ve Avrupa Birliği'ne girme koşullarını yerine getirebilen diğer ülkeler de üye olmuşlardır. Üye olma kriterleri günümüze kadar ilk planda ekonomik değil, siyasiydi. Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın üyelikleri siyasi koşullar ve amaçlara göre gerçekleşmiştir. Orta ve Doğu Avrupalı aday ülkelerle sürdürülen müzakereler de siyasi temellere dayanmıştır.

Yine siyasi nedenler Türkiye'nin AB'ye üye olmasına mani olmaktadır. Bu çerçevede Avrupa'nın önde gelen haftalık dergilerinden "Der Spiegel"nin 7 Ocak 2002 tarihli sayısındaki bir yazı dizisinde yer alan şu cümleler özel bir anlam kazanmaktadır. "Türkiye'nin AB üyeliği konusunda yürütülen tartışmalarda her ne kadar insan haklarına uyum ve AB istihdam piyasasının Türk iş gücüne açılımı gibi konular ön plana çıkıyorsa da, özünde Hıristiyan olmayan bir ülkenin, Topluluğa üye olup olmayacağı yatmaktadır".²⁷

AB'ye girmek için adayın başvurusu yanında, AP'nin ve Konsey'in kararı gerekmektedir. AP ile Avrupa Konseyi karar verirlerken bazı şartlar aramaktadırlar. Bu şartlar AmsA ile açıklığa kavuşturulmuştur. En başta adayın özgürlükçü ve demokratik bir devlet şekline sahip olması aranmaktadır. Bu devlette insan haklarına ve temel hürriyetlere ve hukuk devleti ilkelerine uyulması gerekmektedir.²⁸

Sonuç olarak, üye olacak ülkeler siyasi kriterlere göre seçilmekte, ama üyeliğe alınma idari işlem olarak gerçekleşmektedir.

²⁷ Der Spiegel, Nr. 2/7.1.02, s.52.

²⁸ Gülören TEKİNALP ve Ünal Tekinalp, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2.Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2000, s.788.

1.Kopenhag Kriterleri

1993 yılı Haziran ayında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, AB'ye tam üye olmak isteyen adaylar için yeni kriterler belirlenmiştir.

Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen kriterler üç başlık altında toplanmıştır:

- Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak.
- İşleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilme yeteneğine sahip olmak.
- Siyasi, ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerle uyum yeteneğine sahip olmak.

Kısacası, Kopenhag Kriterleri, Avrupa Birliği'ne üye olmak için aday ülkelerin yerine getirmesi gereken asgari koşulları düzenlemektedir.

Kopenhag Kriterleri kendi içinde üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, siyasi kriterlerdir. İkinci grup kriterler, AB'ye aday olacak ülkenin ekonomik yapısına ilişkindir. Üçüncü grup kriterler ise, ilgili ülkenin üyelik yükümlülüklerini üstlenme istek ve yeteneğine sahip olmasını ve *acquis communautaire* olarak da bilinen Topluluk müktesebatını benimsemesini öngörmektedir.²⁹

AB'nin tam üye olacak adaylarda önem verdiği konulardan biri azınlık haklarıdır. Azınlık haklarına önem verilmesinin nedeni, azınlıklarla ilgili problemler sonunda demokratik istikrarın tehlikeye girebileceği endişesidir. Azınlıklara gerekli hakların verilmemesi, tam üye olacak ülkelerin komşularıyla olan ilişkilerin bozulmasına da yol açabilecektir.³⁰

İkinci grupta yer alan Kopenhag Kriterleri, ekonomik kriterler olarak bilinmektedir. Tam üye olacak aday ülkelerde aranacak iki ekonomik kriter vardır. Bunlardan

²⁹ İrfan Kaya ÜLGER, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Seçkin Yayınları, Ankara 2003, ss.189-190.

³⁰ Cihan DURA ve Hayriye Atik, **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**, Genişletilmiş 2. baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs 2003, ss. 215-216.

ilki, işleyen bir pazar ekonomisinin varlığıdır. İkincisi ise, AB içindeki rekabet baskısı karşısında durabilme yeteneğidir.

2. Maastricht Kriterleri

Aslında Maastricht Kriterlerinin AB'ye giriş için şart koşulan kriterler olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Nitekim, söz konusu kriterler EPB'ye giriş için yerine getirilmesi gereken kriterlerdir.

Söz konusu kriterler şu şekildedir :

- (1) Her üyenin yıllık ortalama enflasyon oranı, fiyat artışı en düşük olan üç üye devletin yıllık enflasyon oranı ortalamasını en fazla 1.5 puan geçebilecektir.
- (2) Üye devletlerin planlanan, ya da fiili kamu açıklarının gayri-safi yurtiçi hasıllarına oranının yüzde 3'ü aşmaması gerekmektedir.
- (3) Üye devletlerin planlanan, ya da fiili kamu borç stoklarının, gayri-safi yurtiçi hasıllarına oranının yüzde 60'ı geçmemesi zorunludur.
- (4) Her üye devlet, fiyat istikrarı bakımından en iyi sonucu sağlayan üç üye devletin ortalama nominal uzun vadeli faiz oranını en fazla 2 puan aşabilecektir.
- (5) Üye devletlerin ulusal paraları, Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasının izin verdiği "normal" dalgalanma marjı içinde kalmalıdır.

Maastricht Kriterleri'ne her ne kadar EPB'ye giriş için gerekli kriterler olarak bilirse de, 2000'li yıllara gelinirken bu kriterler aynen Kopenhag Kriterleri gibi AB'ye giriş kriterleri durumuna getirilmiştir. Bu durum özellikle Türkiye'nin adaylığı sürecinde açıkça kendini göstermektedir.

3. Coğrafi Kriter: Avrupa Kıtası'nda Toprağa Sahip Olma ve İstisnası – GKRY ve Malta

Ekonomik ve Politik kriterlerle beraber diğer önemli bir kriter de üyelik başvurusu söz konusu olan ülkenin Avrupa kıtası içinde alanı önemli olmamak kaydıyla toprağa sahip olmasıdır.

Topluluğun üçüncü genişlemesinden sonra 8 Temmuz 1987 tarihinde Fas, Avrupa Topluluklarına katılmak için başvurmuştur. Adı geçen ülkenin başvurusu, Roma Antlaşması'nda öngörülen temel şarta uygun olmaması (Avrupa kıtasında toprağa sahip olma) dolayısıyla, 1 Ekim 1987 tarihinde Konsey tarafından reddedilmiştir. Fas'dan önce 1960'lı yıllarda Tunus için benzer durum söz konusu olmuştur.

Bunun dışında, Avrupa Birliği'ne 2004 yılında tam üye olmuş ülkelerden Malta ve GKRY gerçeğini dikkate alırsak, aday ülkelerden Türkiye'nin yazılı olmayan bir istisna ile karşı karşıya olduğunu görürüz. Özellikle, AB'nin farklı çevrelerinde zaman zaman Türkiye'nin gerçekten Avrupa kıtasında mı yer aldığı konusundaki tereddütleri de dikkate alırsak Malta ve GKRY gerçeği daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Büyük bölümü Asya kıtasında yer alan ve Orta Doğu ülkelerine yakınlığı yönünden Türkiye'nin Avrupa Birliği tam üyeliğine adaylığı zaman zaman AB çevrelerinde, üye olan ve olmayan ülkelerde tartışılmaktadır. Oysa Malta ve GKRY gerçeğine dikkat edersek, Malta'nın Avrupa'dan çok Afrika kıtasına, özellikle de Kuzey Afrika ülkelerine coğrafi yakınlığı dikkat çekmektedir. Ayrıca özellikle, Türkiye ile kıyaslandığında tamamı Asya kıtası içinde yer alan ve coğrafi olarak Ortadoğu ülkelerinin yanı başında yer alan GKRY'nin Avrupalılığının neden tartışılmadığı soruları düşündürücü boyuta ulaşmaktadır.

4. Bazı Aday Ülkeler İçin Getirilen Özel Kriterler ve Türkiye'nin Durumu

Türkiye, yakın gelecekte Avrupa Birliği üyesi olabilirse, yüzölçümü bakımından AB'nin en büyük, nüfus açısından ise ikinci en büyük ülkesi konumuna gelecektir. Nüfus, AB'ni doğrudan etkileyecek kadar önemli bir faktördür. Çünkü, AB organlarında temsil, büyük ölçüde nüfusa göre belirlenmektedir. Romanya ve Bulgaristan'dan sonra Türkiye'nin AB'ye üye olacağı varsayımı ile ulaşılan 550 milyonluk toplam nüfusun %12'si Türklerden oluşacaktır. BM öngörülerine göre, Türkiye AB'ye tam üye olduğunda birliğin en kalabalık üyesi olacak ve dolayısıyla AP'da en fazla milletvekili ile temsil edilecektir. Avrupa Birliği için büyük nüfus, büyük sorun demektir. Tam üyelik durumunda serbest dolaşımın sağlanacak olması da, başta Almanya olmak üzere, tüm AB ülkelerini tedirgin etmektedir.

“Türkiye’yi alamayız, çünkü Türkiye Hıristiyan değildir” diyemeyecek olan Avrupa Birliği, “kültür farklılığı”nı ön plana çıkarmaya başlamıştır. AP Hıristiyan Demokrat Grubu’nun Başkanı Alman H.Gert Pöttering, “Müslüman Bosna Hersek mutlaka AB üyesi olacaktır, ama Türkiye için aynı şeyi söyleyemeyiz. Çünkü Türkiye ile kültür farkımız var” savını ortaya atarak yeni bir çifte standart uygulamasına öncülük etmiştir.

Almanya’nın eski Başbakanlarından Helmut Schmidt, “Avrupa’nın Kendini İdamesi – 21. Yüzyıl İçin Perspektifler” isimli kitabında Türkiye’nin AB’ye niçin alınmaması gerektiğini kendi tezleriyle anlatarak şöyle demektedir: “Türkiye ile Avrupa arasındaki kültürel farklar, Rusya ve Ukrayna ile aramızdaki farklılardan çok daha derindir. Türkiye’yi AB’ye almak isteyenlerin ileride AB’ye girmeyi isteyebilecek Mısır, Fas, Cezayir veya Libya gibi ülkelere nasıl bir argümanla karşı koyacağını da hesaplaması gerekir. Tüm bu ülkeler, başka bir kıtanın sınırları içindedir ve AB’nin Asya ve Afrika’ya doğru genişlemesini istemek büyük ve ciddi bir yanlıştır.³¹

Türkiye için bir “belki” arayışının Avrupa Birliği ile üyelik müzakereleri süresince devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrımcı uygulamaya rağmen, Türkiye AB’ye uyum yönünde özellikle 2004 yılı içerisinde önemli adımlar atmıştır. Türkiye için dile getirilen “özel statü”, “güçlendirilmiş işbirliği” gibi formüller kesin bir dille reddedilmiştir. Bu konuda en son ciddi ve büyük girişim 26 Kasım 2003 tarihinde AP’nda Hıristiyan Demokratlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Terör eylemlerini bahane ederek Türkiye’ye üyelik yerine, “özel statü” verilmesi niyetlerini açıklayan Hıristiyan Demokratlar, “Genişleyen AB’nin Komşuluk İlişkileri” konulu raporun AP Genel Kurulu’nda kabul edilmesini sağlamışlardır.*

İlişkilere Avrupa Birliği açısından bakıldığında geri adım atmanın zor olduğu görülmektedir. AB’nin Türkiye’ye karşı göstermiş olduğu tavrın amacı, öncelikle

³¹ Helmut SCMIDT, **Die Selbstbehauptung Europas-Perspektiven für das 21 Jahrhundert**, Stuttgart-Munich, 2000, ss. 219-277.

* AB Komisyonu’nun ortaya attığı coğrafi olmaktan çok, siyasi bir anlam ifade eden „Geniş Avrupa“ terimi için bkz. „Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours“, Communication from the Comission to the Council and the European Parliament, Brussels, 11.03.2003, COM(2003) 104 final.

üyelik müzakerelerinin başlatılmamasını mümkün kılacak gelişmelerin gerçekleştirilmesi olmuştur. Fakat Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde Türk Heyeti'nin masadan kalkma ihtimalinin Zirve süresince ciddileşmesi sonucunda Türkiye şartlı da olsa 2005 yılı sonbaharında müzakerelere başlama tarihini alabilmiş ve müzakereler başlatılmıştır. Müzakere süreci başladığına göre içinde bulunduğumuz bu süreçte, AB'nin tavrı daha çok bu sürecin mümkün olduğu kadar uzatılması ve gerekirse askıya alınmasını destekler niteliktedir.

Her şeye rağmen, 2004 Aralık Brüksel Zirvesi sonucunda Türkiye'nin önü açılmış ve Cumhuriyet tarihinin Batılılaşma konusundaki en önemli girişimi sonuca ulaşmıştır. Bu gelişme, tarafların kamuoylarında mevcut kısır tartışmaları en azından azaltmalarına ve Türkiye açısından önyargılardan uzak "zor, geç ve yorucu" da olsa, tam üyelik hedefinin somut olarak önünde durmasına neden olmuştur. Böylece, AB'nin "Türkiye'yi içine almak istememe, fakat kendinden fazla uzaklaşmasına da tahammül edememe" görüşü³² etkisini kısmen de olsa kaybetmiştir.

B. GENİŞLEMENİN YÖNÜ VE SONUÇLARI

Bu başlık altında genişleme süreci boyunca Avrupa Birliği'nin yaşadığı deneyim ele alınarak, sürecin nasıl ilerlediği ve aşamaları itibariyle hangi sonuçları ortaya çıkardığı kısaca analiz edilmeye çalışılacaktır.

1. Kuzeye Doğru Avrupa Birliği'nin İlk Genişlemesi -1973 (İngiltere, İrlanda ve Danimarka) ve Sonuçları

İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk yıllarda İngiltere uluslararası alanda belirsiz bir konumda bulunuyordu. Nitekim, savaşta zafer kazanan "3 Büyük Ülke"den biri olmasına rağmen, İngiltere bu zaferin sonuçlarından ABD ve SSCB kadar yararlanamamıştır. Aynı zamanda İngiltere Kıta Avrupa ülkeleri gibi savaş zamanı işgal tecrübesi, bölünme ve savaş kayıpları gibi acı bir tecrübe de yaşamamıştır. Savaş zamanı ve sonrası İngiltere'nin yaşamış olduğu bu tecrübeler savaş sonrası yeniden yapı-

³² S.Rıdvan KARLUK, „Helsinki Zirvesi Kararları Sonrasında Türkiye'nin AB Üyeliği“, **Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı III**, 25-27 Ocak 2000, Ankara, s.368.

lanma çalışmaları sırasında Avrupa'daki bütünleşme hareketlerine yaklaşım anlamında İngiliz politikasının oluşumuna yön vermiştir.³³

Winston Churchill ABD Başkanı Harry Truman'a yazdığı bir mektupta, İngiltere'nin Avrupa'daki bütünleşme çabalarını destekleyeceğini, ancak içinde yer almayacağını belirtmiştir. Churchill'e göre, İngiltere, Avrupa'daki yeni yapılanma, ABD ve İngiliz Uluslar Topluluğu arasında "hayati bir bağ" işlevini görecektir.³⁴

Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle 14 Ocak 1963 tarihinde yaptığı basın toplantısında tek taraflı olarak İngiltere'nin Roma Antlaşması'nın şartlarını uygulamaya istekli olmadığını belirtmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı'nın bu açıklamayı yapmasının temel sebebi, AT üyesi olmak isteyen İngiltere'nin ABD ile aşırı yakınlığı ve özellikle de Aralık 1962 tarihinde iki ülkenin nükleer silahlar konusunda bir anlaşma imzalamış olmalarıdır. De Gaulle'a göre en iyi çözüm, bir "ortaklık" anlaşması olmuştur.*

De Gaulle AET konusunda uluslarüstü oluşumlara karşı bir tavır izlemiş ve Topluluk organlarının yavaş-yavaş siyasi alana yayılmasına karşı çıkmıştır. 10 Ocak 1966'dan sonra Konsey'de kararların oybirliği ile değil de, çoğunlukla alınacak olmasını, devletlerin özgürlüğü ile bağdaşmaz görmüştür. 5 Eylül 1960 tarihinde görüşlerini açıklarken, De Gaulle Avrupa'daki işbirliğinin sadece ekonomik alanlarda sınırlı kalmamasını, siyasi, kültürel ve savunma konularını da kapsamasını savunmuştur.* Uluslarüstü kurumların fonksiyonları, sadece teknik konularla sınırlı kalmalı, siyasi kararlar milli hükümetlerce alınmalıdır.³⁵

³³ David GOWLAND and Arthur Turner, **Britain and European Integration 1945-1998: a documentary history**, London and New York, 2000, s.1.

³⁴ Murat KAVALALI, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci : AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri**, T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara Ekim 2005, s.5.

* Buradan AB tarafından "ortaklık" önerilen ilk ülkenin Türkiye olmadığını, daha önce bu "ortaklık"ın İngiltere'ye önerildiğini görmek mümkündür.

* De Gaulle aslında NATO İttifakının da yeniden gözden geçirilmesinden yanaydı. Nitekim Fransa, 11 Mart 1966'da NATO'nun askeri alanından çekilmiştir. De Gaulle'un bu politikası, Mayıs 1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya müdahalesine kadar sürmüştür.

³⁵ Rıdvan KARLUK, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Genişletilmiş Altıncı Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2002, s.13.

10 Mayıs 1967’de İngiltere ve İrlanda, 11 Mayıs 1967’de Danimarka AET’ye tam üyelik başvurularını yapmışlardır. Bu ülkelerden İrlanda 31 Temmuz 1962 yılında, Danimarka 9 Ağustos 1961’de ve Norveç ise 30 Nisan 1962’de AET’ye ilk katılım başvurularını yapmışlardır.

Fransa’da George Pompidou iktidarı zamanında 30 Haziran 1970 tarihinde İngiltere’nin AET’ye katılma müzakereleri başlamıştır. İngiltere için Katılma Anlaşması 22 Ocak 1972’de Brüksel’de imzalanmıştır.

İrlanda, Danimarka ve Norveç ile de benzer anlaşmalar imzalanarak AET üyelerinin sayısı yükseltilmiştir. 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren katılma anlaşmalarıyla AET’nin üye sayısı 6’dan 9’a yükselmiş, ama Norveç halkın “hayır” oyları sebebiyle Toplulukların dışında kalmıştır.

AT Komisyonu ve diğer organların değişik tarihlerde gündeme getirdiği siyasi birlik önlemlerinin sentezini yapan Belçika Başbakanı Leo Tindemans’ın hazırladığı ve kendi adıyla anılan Aralık 1975 tarihli rapor,³⁶ çok az bölümü uygulamaya aktarılmış olmasına rağmen, Avrupa Siyasi İşbirliği’nin gelecek 10 yıldaki gelişimine ışık tutmuştur. Tindemans Raporu’nda yer alan radikal önerilerden bazıları şu şekildedir: Topluluklar ile Avrupa Siyasi İşbirliği ayırımının ortadan kaldırılması, Avrupa Siyasi İşbirliği’nin hukuki bir zemine oturtulması, ortak dış politikanın temel yönetiminin Devlet ve Hükümet Başkanlarından oluşan Avrupa Konseyi tarafından belirlenmesi ve Bakanlar Konseyi’nin bu süreçte aktif rol oynamaları. Tindemans raporunda ayrıca “savunmaya ilişkin spesifik sorunlar” için üye ülkelerin birbirleriyle görüş alış-verişinde bulunmaları, Konsey’in çoğunluk oyu ile karar alması, Komisyon’un dış ilişkilerdeki rolünün artırılması istenmiştir.³⁷ Raporda ileri sürülen bu görüşlerin bir bölümü, Maastricht Antlaşmasına kadar geçen sürede adım adım uygulamaya aktarılmıştır.

Kısaca, AET’nin ilk genişlemesi, ekonomik gelişme seviyesi birbirine yakın ülkelerin tam üyeliği sonunda gerçekleşmiştir. Ekonomik gelişmesini belli bir sevi-

³⁶ **Bulletin of the European Communities**, Supplement 1/76.

³⁷ John PINDER, **European Community-The Building of the Community**, Oxford University Press, Oxford ve New York,1995, s.121.

yeye getirmiş ülkelerin AET'na tam üyeliği, bütünleşme sürecinin sorunsuz olacağı düşüncesini yaygınlaştırmıştır. Bununla beraber, Dünya ekonomisinde ortaya çıkan bazı gelişmeler ile AET'nin hukuki yapısı, toplulukta karar alma süreci ve bütçenin yapısı, İngiltere'nin federal eğilimleri reddetmesi birinci genişlemenin sorunlarla gerçekleşmesine yol açmıştır.

2. Güneye Doğru Avrupa Birliği'nin İkinci Genişlemesi – 1981 (Yunanistan) ve Sonuçları

Topluluğun ikinci genişlemesi, 1981 yılında Yunanistan'ın katılımıyla güneye doğru gerçekleşmiştir. Batı karşıtı politikalar izleyen zamanın muhalefet partisi PASOK'un Yunanistan'da iktidara gelme ihtimali, bu ülkenin tam üyelik sürecini hızlandırmıştır. Görüşmeler 27 Temmuz 1976'da başlamış ve 28 Mayıs 1979'da Atina'da tam üyelik ile ilgili Katılma Anlaşması imzalanmıştır. Böylece, Yunanistan 1 Ocak 1981'den itibaren AT'nin 10ncu üyesi olmuştur.* Katılma Anlaşması, 5 yıllık bir "uyum dönemi"ni öngörmüş ve bu süre içinde gümrük tarifelerinin kaldırılması ve Topluluğun ortak gümrük tarifesine uyumun sağlanması amaçlanmıştır. 14 üründe geçiş dönemi boyunca kota uygulamasına devam edilmesi kabul edilmiştir.³⁸

Yunanistan'ın ekonomik açıdan tam üyelik için gerekli olan şartları taşımaması, tam üyelikten sonra çok fazla sorun yaratmamıştır. Yunanistan'ın nüfus ve yüzölçümü bakımından küçük bir ülke olması, tam üyeliğin ilk yıllarında bazı ekonomik problemlerine rağmen, bu ülkenin birlik içinde daha kolay hazmedilmesine yol açmıştır. Bununla beraber, ilk yıllarda ortaya çıkmayan ekonomik problemler, 1990'lı yıllarda belirginleşmiştir. Komisyon ve Avrupa Para Enstitüsü tarafından 1996 ve 1998 yıllarında yapılan değerlendirmeler, Yunanistan'ın EURO'ya geçiş için belirlenen kriterleri yerine getiremeyen tek AB ülkesi olduğunu ortaya koymuştur.

Yunanistan'ın tam üyeliğinin yarattığı siyasi sorunlar, her zaman ekonomik sorunlardan daha ağır basmıştır. Türkiye'nin 1987 yılında Avrupa Birliği'ne yaptığı

* AT içinde Yunanistan'ın destekçiliğini, Valery Giscard d'Esteing yapmıştır.Bkz. Derek W.URWIN, **The Community of Europe: A History of European Integration Since 1945**, Longman, New York, 1991, ss.117-126; Alan M. WILLIAMS, **The European Community**, Blackwell, Oxford, 1991, ss.64-66.

³⁸ KARLUK, a.g.e., ss.15-16.

tam üyelik başvurusu, Yunanistan'ın sürekli siyasi sorun yaratan bir ülke olmasına sebep olmuştur. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklık ilişkisinin geliştirilmesini engellemiş, Türkiye söz konusu olduğunda AB'nin genişleme sürecini veto edebileceğini belirtmiştir.

3. Güney Batıya Doğru Avrupa Birliği'nin Üçüncü Genişlemesi – 1986 (İspanya ve Portekiz) ve Sonuçları

Avrupa Toplulukları 1 Ocak 1986 tarihinde İspanya ve Portekiz'in Topluluklara katılması ile üçüncü defa genişlemiştir. AT içinde İspanya'nın destekçiliğini, Yunanistan'da olduğu gibi Fransa'nın eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing yapmıştır.

Portekiz'in Topluluğa katılma başvurusu, bu ülkede önemli kalkınma çabalarını ve ekonominin yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu amaçla AT'dan ek mali ve teknik yardım talebinde bulunulmuştur. Katılma Antlaşması ile Portekiz'e 7 yıllık bir "uyum dönemi" süresi verilmiştir. Portekiz ve İspanya'nın dış ticaretleri içinde AT'nin payının ağırlığı, bu iki ülkenin tam üyeliklerini hızlandırmıştır.³⁹

İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılması, başlangıçtaki üye sayısının iki katına çıkmasına yol açmıştır. Böylece, daha önceki genişleme süreçlerinde oybirliği ile karar alma konusunda ortaya çıkan problemler biraz daha ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Avrupa Birliği'nin canlandırıldığı bir dönemde, İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla güney – batıya doğru genişleme, bazı tepkilere yol açmıştır. Genişlemeye taraf olmayanlar, AT'nin böylece bir serbest ticaret alanına dönüşeceği, birlik ilkesinden uzaklaşacağı, niteliğinin değişeceğini savunuyor ve birliğin coğrafi büyümeye feda edilmemesi gerektiğini belirtiyorlardı. Genişlemeden yana olanlar ise büyüme ile AT'nin bir "zenginler kulübü" olmadığını kanıtlanacağını, büyümenin birliğin gerçekleşmesini geciktirmeyeceğini, Avrupa'da demokrasinin böylece güçleneceğini açıklıyorlardı.

³⁹ G.N.YANNOPOULOS, *European Integration and the Iberian Economics*, Basingstoke, Macmillan, 1989, s. 280.

Ayrıca İspanya ve Portekiz’de tarım sektörünün ekonomideki payının büyük olması, ortak tarım politikasına uyum sorununu gündeme getirmiştir. Şarap, meyve, zeytinyağı ve sebze İspanya’nın üretimi ve ihracat kapasitesi çok yüksek, diğer tarımsal ürünlerde ise düşüktü. Bu durum, üretim ve ihracat kapasitesinin yüksek olmadığı sektörlerdeki çiftçilerin Topluluk rekabetine ayak uydurmada güçlük çekmesine yol açmıştır. Portekiz’deki tarım sektörü ise çok sayıda yapısal aksaklığa sahiptir. İşgücünün dörtte birine istihdam sağlayan tarım sektörü, ülkedeki tarımsal tüketimi karşılamaya yetecek üretime sahip değildi.⁴⁰

İspanyol ve Portekiz sanayisinin gelişmesi, gümrük duvarları arkasında sağlanmıştır. Bu ülkelerde sanayi sektörü, biri modern, diğeri geleneksel olmak üzere iki alt gruba ayrılmıştır. Tam üyelikten sonra rekabetin yoğunlaşması, geleneksel sanayi sektörlerinde yapısal değişiklikleri zorunlu kılmıştır.⁴¹

AT’nin güneye genişlemesi sonunda ortaya çıkan problemler, genişleme politikasının yerini derinleşme* politikasının almasına neden olmuştur. Ayrıca Toplulukların ikinci ve üçüncü genişlemesi, 12 ülkeden oluşacak Topluluğun karar süreçlerindeki etkinliğin artırılması konusundaki girişimlerini hızlandırmıştır. Komisyon iç sınırların kaldırılması için alınması gereken önlemleri belirleyen Beyaz Kitabı (White Paper) hazırlamıştır. Avrupa Parlamentosu “Birlik Antlaşması Taslağı”nı geliştirmiştir. Ayrıca Roma Antlaşması’nın gözden geçirilmesi için bir Hükümetlerarası Konferans toplanması kararlaştırılmıştır. Bu Konferans, 1985 yılı sonunda Lüksemburg’da toplanmış ve Şubat 1986’da Tek Avrupa Senedi’nin hazırlanıp imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.

⁴⁰ Avrupa Topluluğu Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1986, s.7.

⁴¹ Avrupa Topluluğu Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1986, s.7.

* Derinleşme: AB’nin bazı dönemlerde genişleme sürecine ara vermesini ekonomik entegrasyonun daha ileri aşamalarına geçmek için bütünleşme yolunda yeni adımlar atmasını ifade etmektedir. AB iki kez derinleşme politikası izlemiştir. Bunlardan birincisi, 1985-1992 yılları arasında gerçekleştirilen Tek Pazar programıdır. İkincisi ise, Tek Pazar hedefine ulaştıktan sonra Topluluğun iktisadi birlik olma yolunda attığı adımlardır. Parasal bütünleşme, ortak dış politika, güvenlik politikası ve ortak savunma politikaları son dönemde izlediği derinleşmenin temel unsurlarıdır.

4. Doğuya Doğru “de facto” Genişleme - 1990 (Doğu Almanya)

Avrupa Topluluğu iki Almanya'nın 3 Kasım 1990 tarihinde birleşmesiyle birlikte fiili olarak genişlemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya ikiye bölünmüştü. 13 Ağustos 1961 tarihinde iki Almanya arasında sınırlar kapatılmış ve Berlin Duvarı'nın yapımına başlanmıştır. W.Churcill bu duvarı “demirperde” olarak tanımlamış ve duvar iki blok arasındaki soğuk savaşın bir simgesi olmuştur. Yapılışından 28 yıl sonra, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki demokratikleşme hareketleri sonucunda Berlin Duvarı, 9 Kasım 1989'da yıkılmış ve iki Almanya duvarın ortadan kaldırılmasından bir yıl sonra 3 Kasım 1990'da birleşmiştir. Bu birleşme ile AT'nin üye sayısı 12'den 13'e çıkmamış, ama AT organlarında Almanya'nın ağırlığı artmıştır.

5. Merkez ve Kuzeye Doğru Avrupa Birliği'nin Dördüncü Genişlemesi - 1995 (Avusturya, İsveç ve Finlandiya) ve EFTA'nın Dağılması

Avusturya, 17 Temmuz 1989 tarihinde Avrupa Topluluklarına katılmak için Konsey'e başvurmuştur. Avusturya, AT'na tam üyelik başvurularında bulunan İsveç ve Finlandiya ile birlikte ele alınarak adı geçen ülkelerle birlikte 1 Şubat 1993 tarihinde tam üyelik müzakerelerine başlamıştır.

Avrupa Parlamentosu, 4 Mayıs 1994 tarihinde almış olduğu tarihi kararla Avusturya, Finlandiya, Norveç ve İsveç'e yeşil ışık yakmış ve AB'nin kapısını bu dört ülkeye açmıştır. 24-25 Haziran 1994 tarihindeki Korfu Zirvesi'nde, dört yeni üyenin üyelik anlaşmaları imzalanmıştır. Fakat Norveç'deki halk oylamasında Norveçlilerin büyük oranda “hayır” demesi bu ülkeyi AB dışında bırakmıştır. Böylece Avrupa Birliği, Merkezi ve Kuzey Avrupa'ya doğru dördüncü genişlemesini gerçekleştirmiştir. Üç EFTA üyesinin AB'ye katılması ile birlikte EFTA çözülme sürecine girmiş ve fiilen dağılmıştır.

6. MDAÜ, Baltıklar, GKRY ve Malta'nın Katılımıyla Avrupa Birliği'nin En Kapsamlı Genişlemesi - 2004

Avrupa Birliği'nin 5.Kuşak Genişlemesi olarak adlandırılan süreç, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ile başlayan ve Avrupa Konseyi'nin Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'ne kadar uzanan dönemde geliştirilmiş bir düşüncedir. Ancak genişlemeyi olası kılan somut adımlar 1997 Lüksemburg Zirvesi ile atılmaya başlanmıştır.⁴²

Federal Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer, 12 Mayıs 2000 tarihinde yaptığı konuşmada⁴³, Avrupa bütünleşmesinin MDA ülkelerini kapsamadığı sürece eksik kalacağını belirtmiştir. Fischer'e göre, sadece Batı Avrupa ile sınırlı olan bir Avrupa Birliği, her zaman için yok olma tehdidi altında olacaktır. Zira, Merkezi ve Doğu Avrupa'da, güçler dengesi üzerine kurulu olan ve milliyetçi çatışmaların yaşandığı bir sistem hakimdir. Bu istikrarsız ortam, gelecekte Batı Avrupa'yı da tehdit edecektir. Bu bağlamda, AB genişlemesinin MDA ülkelerini kapsamaması gerektiğinin önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

AT ile MDA ülkeleri arasındaki ilişkilerde, 1980'li yılların sonundan itibaren önemli ilerlemeler kaydedilmeye başlanmıştır. Sovyet Bloğunda yaşanan dağılma sürecinin bir sonucu olarak, AT ile "Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi ('Council For Mutual Economic Assistance – CMEA/COMECON)" arasında 25 Haziran 1988'de imzalanan Ortak Bildiri⁴⁴ ile taraflar birbirlerini resmen tanımışlardır.

⁴² T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Ankara, Kasım 2002, s.266.

⁴³ Joschka FISCHER, "From Confederacy to Federation – Thoughts on the finality of European Integration", Humboldt Üniversitesi, Berlin, 12 Mayıs 2000.

⁴⁴ 22 Haziran 1988 tarih ve 88/345/EEC sayılı Konsey Kararı, 24.06.1988 tarih ve L 157 sayılı **Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi**, ss. 34-35 AET ve Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi arasında resmi ilişkilerin bağlanması hakkında Ortak Deklarasyon.

Tablo 1: AB'nin Genişleme Süreci ve AB'ne Tam Üyelik Başvuruları

Ülkeler	Tam Üyelik Başvurusu	Komisyon Görüşü	Üyelik Müzakeresi	Katılım Antlaşması	AB Üyeliği	Ortak Üyelik
I. Genişleme ⁽¹⁾						
İngiltere	Mayıs 1967	Ekim 1970	Hazir. 1970	Ocak 1972	1 Ocak 1973	-
İrlanda	Mayıs 1967	Ekim 1970	Hazir. 1970	Ocak 1972	1 Ocak 1973	-
Danimarka	Mayıs 1967	Ekim 1970	Hazir. 1970	Ocak 1972		-
Norveç ⁽²⁾	Mayıs 1967	Ekim 1970	Hazir. 1970	-		-
II. Genişleme						
Yunanist. ⁽³⁾	Haziran 1975	Ocak 1976	Temz. 1976	Mayıs 1979	1 Ocak 1981	1962
III. Genişleme						
Portekiz	Mart 1977	Mayıs 1978	Kasım 1978	Haziran 1985	1 Ocak 1986	1985 ⁽⁴⁾
İspanya	Temmuz 1977	Kasım 1978	Şubat 1979	Haziran 1985	1 Ocak 1986	1989 ⁽⁴⁾
IV. Genişleme						
İsveç	1 Temmuz 1991	31 Temmuz 1992	1 Şubat 1993	Haziran 1994	1 Ocak 1999	1994 ⁽⁵⁾
Finlandiya	18 Mart 1992	4 Kasım 1992	1 Şubat 1993	Haziran 1994	1 Ocak 1995	1994 ⁽⁵⁾
Avusturya	17 Temmuz 1989	1 Ağustos 1991	1 Şubat 1993	Haziran 1994	1 Ocak 1995	(5)
V. Genişleme						
G.Kıbrıs	4 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	31 Mart 1998	Aralık 2003	Mayıs 2004	1973
Malta ⁽⁶⁾	16 Temmuz 1990	30 Haziran 1993		Aralık 2003	Mayıs 2004	1972
Macaristan	31 Mart 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	Aralık 2003	Mayıs 2004	1992
Polonya	5 Nisan 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	Aralık 2003	Mayıs 2004	1992
Slovakya	26 Haziran 1995	15 Temmuz 1997		Aralık 2003	Mayıs 2004	1992
Letonya	13 Ekim 1995	15 Temmuz 1997		Aralık 2003	Mayıs 2004	(7)
Estonya	24 Kasım 1995	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	Aralık 2003	Mayıs 2004	(7)
Litvanya	8 Aralık 1995	15 Temmuz 1997		Aralık 2003	Mayıs 2004	(7)
Çek Cum.	17 Ocak 1996	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	Aralık 2003	Mayıs 2004	1992
Slovenya	10 Haziran 1996	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	Aralık 2003	Mayıs 2004	1996
Başvuru						
Türkiye	14 Nisan 1987	18 Aralık 1989	03 Ekm 2005 ⁽⁸⁾	-	-	-
İsviçre	20 Mayıs 1992	-	-	-	-	-
Norveç	25 Kasım 1992	24 Mart 1993	5 Nisan 1993	Haziran 1994	-	1994 ⁽⁵⁾
Romanya	22 Haziran 1995	15 Temmuz 1997			1 Ocak 2007	1993
Bulgaristan	14 Aralık 1995	1997			1 Ocak 2007	1993
Hırvatistan		15 Temmuz 1997				

- (1) İrlanda'nın 31.07.1961, Danimarka'nın 09.08.1961 ve Norveç'in 30.04.1962 tarihlerinde Toplu- luğa yaptıkları ilk katılma başvuruları kabul edilmemiştir.
- (2) Norveç'in Katılma Anlaşması Eylül 1997'de gerçekleştirilen referandum sonucunda, %53.5 olumsuz oyla reddedilmiştir.
- (3) AT-Yunanistan Ortaklık Anlaşması 09.07.1961'de imzalanmış ve 01.11.1962'de yürürlüğe gir- miştir.
- (4) Tercihli Ticaret Anlaşması (1970 İspanya, 1972 Portekiz).
- (5) Serbest Ticaret Anlaşması (1970 Norveç, Finlandiya, İsveç, 1972 Avusturya).
- (6) 26.10.1996'da tam üyelik başvurusunu donduran Malta, Eylül 1998'de başvurusunu yinelemiştir.
- (7) Serbest Ticaret Anlaşması (1994)
- (8) 17 Aralık 2004 tarihinde yapılan AB Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'ye 03.Ekim 2005 olarak şartlı müzakerelere başlama tarihi verilmiştir.

1989 – 1991 yılları arasında Komünizmin ani çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde dramatik boyutta politik ve ekonomik değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu durum doğuya doğru genişlemeyi Avrupa Birliği'nin gündemine taşımıştır.⁴⁵

Avrupa Birliği, Doğu Avrupa devletlerinin başvurularını değerlendirip bu konuda müzakerelere başlamak için ekonomik istikrarı ve demokratik gelişmeyi şart koşmuştur. Oysa bu devletler 1990'lı yıllarda ekonomik açıdan güçlenmek için yardıma ihtiyacı olan ve demokrasiyi yerleştirme konusunda güçlükler çeken devletlerdi. İlk önce bu devletler arasından 10 aday gösterildiği halde hepsinin aynı anda entegre edilmesi düşünülmemiştir. Doğu Avrupa devletleri ile imzalanan Avrupa Anlaşmaları uyarınca, bu devletler yoğun bir giriş hazırlıkları süreci geçirmiş ve 2004 yılı itibariyle üye devlet sıfatı kazanmışlardır.

Doğu Avrupa devletleri ile müzakereler 1998 yılında başlamıştır. İlk olarak Polonya ve Macaristan için ekonomik durumlarıyla ilgili PHARE Programı yürürlüğe konulmuştur. Daha sonra aynı program diğer adaylara da uygulanmıştır. İlk olarak Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Macaristan ile müzakereler bu ülkelerin diğer MDAÜ'ne oranla daha erken AB üyesi olacakları şekilde sürdürülmüş ve bu ülkelerin dışında kalan MDAÜ ile müzakereler daha geç başlamıştır.

Doğu Avrupa ülkelerinden adaylığı ilk grupta söz konusu olanların bile üyeliğinin 2002 yılından önce gerçekleşmesinin mümkün olmadığı daha 1990'lı yılların sonlarında müzakereler daha başlamadan yazılmıştır.⁴⁶ 1999 Aralık Helsinki Zirvesi'nde her aday ülke için Kopenhag kriterlerinin tümünün gerçekleşmesine bağlı olarak, 2002 yılının sonunda AB'nin yeni adayları kabule hazır olacağı bildirilmiştir. Nitekim 10 ülke 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren AB'nin tam üyesi olmuşlardır. Mayıs 2004'e gelindiğinde Avrupa Birliği, yarım asrı aşkın tarihi boyunca Tablo 1'de (s.34) özetlenen genişleme ve çeşitli ülkelerin girişimleriyle gerçekleşen uzun başvuru sürecinden geçmiştir.

⁴⁵ J.Richard PIPER, **The Major Nation – States in The EUROPEAN UNION**, University of Tampa, Pearson Longman, New York 2005, s.351.

⁴⁶ **International Herald Tribune**, 23.01.1997.

C. GENİŞLEMEDE GELİNEREN NOKTA VE SÜRECİN GELECEĞİ

Bu başlık altında Avrupa Birliği'nin özellikle, 2004 ve 2007 yıllarında gerçekleştirdiği son genişlemelerinin ardından uzun süreç boyunca birliğin çehresinin nasıl değiştiği ve muhtemel yeni genişlemeler irdelenmeye çalışılacaktır.

1. 25'ler Avrupa'sında Genişlemenin Paradoksları

2004 yılında üye sayısı 15 'den 25'e yükselirken Avrupa Birliği tarihi bir meydan okuma ile yüzleşmiştir. Söz konusu genişleme birliğin jeopolitik, kurumsal, ekonomik, sosyal ve bölgesel dengelerini tümüyle alt-üst etmiştir. Nitekim bu genişlemenin maliyeti tahmin edilenin üzerinde olmuş, Ortak Tarım Politikası ve Bölgesel Politika yeniden yapılandırılmak zorunda kalmıştır.⁴⁷

2004 yılındaki genişleme politik, kurumsal, finansal ve sosyoekonomik sorunlar yaratmış ve Ortak Tarım Politikası'nın ve Avrupa'nın Geleceği Konvansiyonu'nun hazırladığı AB Bölgesel Politikası'nın ve kurumsal yapılandırmanın yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır.

Tablo 2: 15 Üyeli AB ve Yeni Katılan 10 Üye Ülkenin Karşılaştırması

	AB - 15	AB - 25	10 Yeni üye	10 Yeni Üye / AB-15
Yüzölçüm (km2)	3 240 000	3 978 571	738 571	% 23
Nüfus (milyon)	379.4	455	75.1	% 20
GSYİH (milyar Euro)	8 826	9 225	399	% 4.50
Kişi başı GSYİH (Euro)	23 380	23 190	5 315	% 23
İşsizlik %	7.6	?	13.1	% 5.5

Kaynak : André GAMBLIN, Jacqueline Beaujeu-Garnier ; „Dossier: L'EUROPE a 25: Les Paradoxes De L'Elargissement“, **Images Economiques Du Monde 2004**, Edition Armand Colin, Paris 2004, s. 14.

⁴⁷ André GAMBLIN, Jacqueline Beaujeu-Garnier ; „Dossier: L'EUROPE a 25: Les Paradoxes de L'Elargissement“, **Images Economiques Du Monde 2004**, Edition Armand Colin, Paris 2004, s. 13.

Özellikle, AB'ye yeni katılan 10 ülkenin birlik üzerinde oluşturduğu yükü Tablo 2 (s.36) daha açık bir şekilde ifade etmektedir. Nitekim, 10 yeni üye ülkenin yüzölçümü "AB-15"nin yüzölçümünün % 23'ne denk gelirken, nüfusları "AB-15" toplam nüfusunun % 20 düzeyindeyken, GSYİH'nin % 4.5'i, Kişi Başına Düşen GSYİH'nin da % 23'ü geçmemektedir. Oysa 1986 yılında o zaman AT'ye yeni katılan ve AT'nin en fakir ülkelerinden olan Yunanistan, İspanya ve Portekiz için bu rakam % 60 düzeyindeydi. Kısacası, 10 yeni üyenin katılımı ile, "25'ler AB"de Kişi Başına Düşen Milli Gelir "15'ler AB"e nazaran % 13 düzeyinde bir düşüş kaydetmiştir.

2004 yılındaki genişlemenin sonunda oluşan durumun rakamsal özetini aşağıdaki şekilde ortaya koyabiliriz:⁴⁸

- Genişleme AB'nin coğrafi yüzölçümünü % 19 oranında artırmıştır.
- AB'nin toplam nüfusu % 20 oranında, 75 milyon artışla 378 milyondan 453 milyona yükselmiştir.
- 10 yeni ülkenin GSYİH'nin "AB-15" GSYİH'na oranı % 4'dür.
- 10 yeni ülkede kişi başına düşen GSYİH, "AB-15"de aynı rakamın % 40'na tekabül etmektedir.
- 2003 yılı sonuçlarına göre, 10 ülkede yıllık GSYİH artışı % 5 oranındayken, "AB-15"de bu oran % 1.5 olarak gerçekleşmiştir.
- 10 yıl sonra 10 yeni ülkenin GSYİH'nin "AB-15" GSYİH ortalamasının % 50'ne ulaşacağı tahmin edilmektedir.
- 10 yeni ülkedeki tarım istihdamının toplam istihdam içindeki oranı % 15'dir (Polonya'da bu oran % 18'dir). AB'de söz konusu oran % 4.5'dir.
- 10 yeni katılan ülkede tarımın GSYİH'ya oranı % 15 iken, AB-15'de bu oran % 2.5 seviyesindedir.

AB'ye 2004 yılında üye olan 10 MDAÜ'nin 7'inde AB üyeliği öncesi referandum yapılmış ve bu referandumlarda "evet" oyu çıkmıştır. Tablo 3'den (s.38) de anlaşıldığı gibi, 7 ülke arasında en fazla katılım oranı Malta'da % 91 olarak ortaya

⁴⁸ Simon SWEENEY, **Europe, the State and Globalisation**, Pearson Longman, Glasgow, 2005, s.214.

çıkıştır. Yine aynı ülke % 53.6 ile AB'ye en az "evet" diyen adaylar arasında olmuştur. En fazla "evet" oyu Litvanya ve Slovakya'dan çıkmıştır. Buradan anlaşılan, 10 ülke arasında ekonomik ve hayat standartları göstergeleri nispeten daha yüksek olan ülkelerden AB'ye daha az oranda "evet" çıkmıştır. Fakat ekonomik açıdan daha az gelişmiş bölgeler olan nitelendirilebilen Litvanya ve daha önce AB tarafından yolsuzluğun yüksek olması dolayısıyla eleştirilen Slovakya'dan daha yüksek oranda "evet" oyu çıkmıştır. Burada, bu iki ülkenin daha 1999 yılında 10 aday ülke arasında AB'ye ikinci aşamada katılacak ülkeler arasında gösterildiğini hatırlatmakta yarar vardır.

Tablo 3: Avrupa Birliği Üyeligi İçin Yapılan Referandum Sonuçları

Ülkeler	Katılım Oranı (%)	Evet Oyu (%)
Litvanya	63.4	91.1
Slovenya	60.3	89.61
Malta	91	53.6
Slovakya	52.2	92.5
Polonya	59.6	78
Çek Cumhuriyeti	55.21	77.33
Macaristan	45.6	83.8

Kaynak: André GAMBLIN, Jacqueline Beaujeu-Garnier; „Dossier: L'EUROPE a 25: Les Paradoxes De L'Elargissement“, **Images Economiques Du Monde 2004**, Edition Armand Colin, Paris 2004, s.17.

Tablo 4: Sanayi Üretiminde Çalışan İşçilerin Saat Ücretleri

AB Üyesi Bazı Ülkeler	Euro	10 Yeni Üye Ülkeden Bazıları	Euro	10 Yeni Üye Ülkeden Bazıları	Euro
AB-15	23.6	Slovenya	8.2	MDAÜ	3.1
Almanya	28.5	Polonya	4	Estonya	2.8
Fransa	24	Macaristan	3.7	Litvanya	2.6
İspanya	15.1	Çek Cumhuriyeti	3.6	Letonya	2.2
Yunanistan	9.6				

Kaynak: André GAMBLIN et Jacqueline Beaujeu-Garnier ; „Dossier: L'EUROPE a 25: Les Paradoxes De L'Elargissement“, **Images Economiques Du Monde 2004**, Edition Armand Colin, Paris 2004, s.18.

Diğer bir çelişki yaşam standartları arasında farkdan dolayı ortaya çıkmıştır. Ayrıca 10 yeni üye ülkenin kendi aralarında da bu açıdan farklar göze çarpmaktadır. Nitekim, yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların oranı Çek Cumhuriyeti'nde % 2 iken, bu oran Litvanya ve Estonya'da % 40'a kadar çıkmaktadır. Tablo 4'te (s.38) ilgili ülkelerde sanayide çalışan işgücünün saatbaşı ücretlerinin karşılaştırması yapılarak bize önemli bir ipucu verilmektedir.

2. Bulgaristan ve Romanya'nın Katılımıyla Avrupa Birliği'nin 2007 Yılı Genişlemesi

Avrupa Toplulukları sadece 6 gelişmiş Batı Avrupa ülkesinin katılımıyla kurulduğu zaman, uzun yıllar “zenginler kulübü” adıyla anılmıştır. 27 üyeli bugünkü AB'yi aynı şekilde adlandırmamız mümkün değildir. Nitekim, 2004 yılı genişlemesi çok hızlı bir şekilde yeni bir genişleme sebebiyle tarih olmuştur. Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerle AB'ye katılım müzakereleri 2004 yılında katılan 10 ülke gibi 2000 yılında başlamıştır.

Bulgaristan ve Romanya AB'ye 2004 yılında katılan MDA ülkelerinden daha fakir ülkelerdir. Bulgaristan'ın GSYİH'i AB ortalamasının % 23'nü, Romanya'nın GSYİH'i ise AB ortalamasının % 27'ni geçmemektedir. Romanya yaklaşık 23 milyonluk nüfusuyla, 2004 yılında katılan ülkelerin hepsinden Polonya hariç tek-tek daha büyüktür. Her iki ülke çok büyük bir tarım sektörüne sahiptir. Romanya'da toplam işgücünün % 40'ı, Bulgaristan'da ise % 26'ı tarımda istihdam edilmektedir. Tablo 5 bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁴⁹

Tablo 5: 2007 Yılı Balkan Genişlemesi

	Nüfus	GSYİH'nin AB'ye oranı (%)	Tarımsal İstihdam (%)
Bulgaristan	8.2 Milyon	23	26
Romanya	22.5 Milyon	27	41
Hırvatistan	4.8 Milyon		

Bulgaristan ve Romanya'nın üyelik müzakereleri özellikle Romanya'nın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum sebebiyle sıkıntısız geçmiştir. Avrupa Birliği

⁴⁹ SWEENEY, a.g.e., ss. 224-225.

Komisyonu'nun, Bulgaristan ve Romanya'nın reformları uygulamaları halinde AB'ye katılım için 2007'nin uygun olduğu tavsiyesinde bulunacağı belirtilmiştir.⁵⁰ Bu doğrultuda 01.01.07 tarihi yetiştirildiğinde Bulgaristan ve Romanya AB'nin tam üyesi ülkeler olmuşlardır.

3. Muhtemel Genişlemeler

Avrupa Birliği, 1973 yılında başlattığı genişleme sürecinde 2007 yılına gelindiğinde önemli bir aşama kaydetmiştir. Muhtemel yeni genişleme hareketinde AB üyeliği için en yakın adaylar olarak Hırvatistan, Batı Balkan ülkeleri, Türkiye ve EFTA ülkeleri gösterilmektedir.

a. Türkiye İle Katılım Müzakereleri ve Muhtemel Üyelik Süreci

Türkiye AB'ye üyeliği en çok tartışılan ve bundan sonra da tartışılacak olan ülke konumundadır. Bu özelliği itibarıyla Türkiye AB'nin genişleme sürecinin en dikkat çeken ülkesi konumundadır. Türkiye birçok özelliği itibarıyla AB'nin vazgeçemediği bir ülke olmakla birlikte, Avrupa Yeni Komşuluk Politikası'nın da belirleyici ülkelerindedir. Türkiye ileride birliğin tam üyesi olması durumunda Türkiye ile olan sınırları dolayısıyla AB, Suriye, İran, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ile de komşu olacaktır. Bu nedenle, Yeni Komşuluk Politikası da dikkate alındığında Türkiye, Avrupa Birliği için önemli bir ülke niteliğindedir. Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan gibi ülkelerle sıkı ve dost ilişkileri ve bu üç ülkeyi birleştiren BTC petrol boru hattının başarılı işleyişi AB için bir kazanımdır. Türkiye'nin özellikle, Azerbaycan ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile de tarihi bağı ve bugünkü yakın ekonomik – ticari ilişkileri Türkiye'yi Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası açısından önemli kılmaktadır.

Avrupa Birliği, Lüksemburg Zirvesi'nde, 1997 yılında Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne girecek nitelikte olmayan bir ülke olarak ilan etmiş ve o tarihten itibaren Türkiye – AB ilişkilerinde bir “soğuma” dönemi yaşanmıştır. Bunun üzerine Kafkas İstikrar Paktları ve diğer faaliyetler neticesinde Avrupa Birliği, “Türkiye acaba benim kontrolümden çıkıyor mu”, diye bir düşünceye itilmiştir. 1997 Lüksemburg Zir-

⁵⁰ <http://www.hurriyetim.com.tr/haberler/>, 10.01.05

vesi ile 1999 Helsinki Zirvesi arasında çok kısa bir süre olmasına rağmen, Türkiye Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak ilan edilebilmek için Helsinki Zirvesi öncesi AB yoğun bir çaba içerisine girmiştir. Bundan maksat, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin kontrolü dışına çıkmasının istenmemesi tezi yatmaktadır. "Mutlaka bir şekilde Türkiye kontrol altında tutulmalıdır", tezi esas olmuştur.⁵¹

Ayrıca, Yeni Komşuluk Politikası'nın genişlemenin bir sonucu olarak ortaya atıldığı faktörünü de göz önünde bulundurursak, YKP açısından Türkiye'nin belki de genişlemenin son halkası olabileceği ihtimali de unutulmamalıdır. Nitekim Türkiye tam üye olursa, AB Türkiye'nin büyük bir bölümü Küçük Asya yarımadasında kalacağı için Asya kıtasında da topraklara sahip olacaktır. Ve büyük bir ihtimalle, Avrupa Birliği Türkiye'den daha öteye genişlemeyecektir. Türkiye'nin bugünkü komşuları AB'nin gelecekteki komşuları olacaktır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolundaki en büyük engellerden biri, birlik üyesi olan ve her bir üye devlet gibi yeni üye olabilecek ülkeleri veto etme yetkisini ellerinde bulunduran Yunanistan ve GKRY ile sıkıntılı devam eden ilişkilerdir. Avrupa Birliği Türkiye'nin birliğe üyeliği için Kıbrıs konusunda Türk – Yunan tarafları arasındaki anlaşmazlıklara son verilmesini bir ön şart olarak kabul etmiştir. Bu konuda özellikle 2004 yılı başında gerçekleştirilen ilerlemeler Türkiye'nin AB üyeliği için en azından ciddi görüşmelerin başlamasını sağlamıştır.⁵²

Türkiye'nin Avrupa Birliği yolunda başlattığı kararlı ilerleyişi sonuna kadar devam ettirmesi gerekmektedir. Nitekim, farklı engeller de olsa, AB'den birlik seviyesinde Türkiye'ye açık ret yanıtı gelmemiş ve içinde bulunduğumuz süreç müzakerelerin devam ettiği bir süreçtir ki, bu sürecin sürdürülmesi sonunda tam üyelik olmasa bile özellikle, Türkiye'ye ekonomik açıdan kazanımlar sağlayacak bir süreçtir. Bu kazanımların en önemlisi, Maastricht kriterlerine tam uyum sağlanması ve tarım sektöründe yapılacak köklü reformlar olacaktır.

⁵¹ Armağan KULOĞLU, « Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne Üyeliği Türkiye – AB İlişkilerini Nasıl Etkiler ? », **Kadir Has Üniversitesi I.Uluslararası İlişkiler Sempozyum Bildirileri 18 Mart 2004**, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s.107.

⁵² Erik K. ZÜRCHER, **Türkiye : A Modern History**, I.B. Tauris, London, 1997, s.33; Thomas W. SMITH, "The European Union and Human Rights Reform in Turkey", **Paper Presented at the International Studies Association Conference**, New Orleans, March 2002, s.10.

Tablo 6: Türkiye Yeni Avrupa'nın Büyümesini Hızlandırıyor*

	GSYİH	GSYİH	Enflasyon**	Enflasyon**	Bütçe Dengesi***	Bütçe Dengesi***
	2004	2005	2004	2005	2004	2005
Gelişmekte Olan Avrupa	5.5	4.8	7.1	5.9	-4.3	-4.1
Türkiye	7.0	5.0	11.4	10.8	-4.0	-3.5
Türkiye	4.9	4.7	5.3	4.0	-4.5	-4.5
Estonya	5.8	5.4	3.0	2.5	-11.2	-9.5
Letonya	6.5	6.0	5.8	3.5	-9.3	-8.2
Litvanya	7.0	7.0	0.6	2.5	-7.1	-6.9
Çek Cumhuriyeti	3.3	3.4	3.2	3.0	-5.5	-4.9
Macaristan	3.5	3.7	6.9	4.4	-8.8	-8.2
Polonya	5.8	5.1	3.7	3.8	-1.7	-2.1
Slovakya	4.8	4.3	7.7	3.0	-2.3	-2.6
Slovenya	3.9	4.1	3.7	3.2	-0.6	-1.4
Bulgaristan	5.2	5.2	6.3	3.6	-8.7	-8.3
Güney Kıbrıs	3.0	3.5	2.2	2.6	-4.3	-4.2
Malta	1.3	1.7	3.0	2.0	-4.0	-2.6
Romanya	5.0	5.0	11.5	7.2	-5.2	-5.3

Kaynak: Yasemin ÇONGAR, Milliyet, 30 Eylül 2004.

Avrupa Birliği açısından Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin bu üyelikten dolayı AB'ye kazandırdıkları kaybettirdiklerinden fazla olacaktır. Tablo 6'da Türkiye'nin AB'ye sağlayacağı katkı çeşitli ekonomik istatistiklerle ele alınmıştır. Her şeyden önce Türkiye genç nüfusa sahip olan dinamik bir ülkedir. Türkiye ekonomisi özellikle son yıllarda sürekli olarak büyümektedir. 80 milyonluk nüfusuyla Türkiye önemli bir pazardır ve bu pazarı AB elinde tutmayı isteyecektir. Jeopolitik konumu itibarıyla de Türkiye AB'nin vazgeçilmezleri arasındadır. Doğu'ya açılan bir kapı olması, Kafkasya ve Orta Asya ile olan yakın ilişkileri özellikle, Yeni Komşuluk Politikası'na önemli katkılar sağlayacaktır.

* AB'ye yeni üye olan 10 ülke ve 2007'de üye olacak Romanya ve Bulgaristan'da (yeni Avrupa) reel gayri-safi yurtiçi hasıla (GSYİH – milli gelir), tüketici fiyatları ve cari bütçe dengesinde yıllık yüzde değişimleri.

** Tüketici fiyatlarındaki hareketler, yıl içinde Aralık ayından Aralık ayına değişimler yerine yıllık ortalamalar şeklinde belirtilmiştir.

*** GSYİH'nin yüzdesi.

b. Hırvatistan'ın Tam Üyelik Süreci

Avrupa Birliği'nin, 1992 yılı Ocak ayında Slovenya ile beraber Hırvatistan'ı bağımsız ülke olarak tanıdığını ilan etmesi⁵³ ile, AB – Batı Balkan* ülkeleri ilişkileri gelişmeye başlamıştır.

16-17 Aralık 2004 tarihlerinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesinde, Batı Balkanlar'daki ülkelerin geleceğinin AB sınırları içinde olduğu teyit edilmiş ve Komisyon, üyelik müzakerelerinin 17 Mart 2005 tarihinde başlatılması amacıyla Hırvatistan için müzakere çerçevesi önerisi hazırlayarak Konsey'e sunmaya ve Konsey bu çerçeveyi onaylamaya davet edilmiştir.

4 milyon nüfusa sahip ve kişi başına milli geliri 5100 Euro olan Hırvatistan, Batı Balkan ülkeleri arasında AB'ye en yakın ülke olarak görülüyor. Avrupa Birliği ile istikrar ve işbirliği anlaşmasını Batı Balkan ülkeleri arasında ilk olarak Hırvatistan imzalamıştır. AB ile bütünleşmek için iddialı bir siyasi, hukuki ve ekonomik program uygulamaya koyan ülke de Hırvatistan olmuştur.

Fakat Hırvatistan özellikle, 2005 yılının ikinci yarısında savaş suçularının yargılanması konusunda Avrupa Birliği ile ilişkilerinde zor bir dönem yaşamıştır. Savcı Carla Del Ponte'nin savaş suçularının yargılanması konusunda eski Yugoslavya için oluşturulan uluslararası mahkeme ile işbirliğini reddetmesi üzerine Hırvatistan ile müzakereler askıya alınmıştır.⁵⁴ Hırvatistan'ın Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemeleri ile tam işbirliğine gitmemesi nedeniyle, müzakerelerin başlangıç tarihinin ertelenmesi tarih olarak 16 Mart 2005'de gerçekleşmiştir. İlerleyen zaman içerisinde Hırvatistan'ın söz konusu işbirliğini kabul etmesinin ardından müzakereler yeniden başlamıştır.

⁵³ Hırvatistan ve Slovenya'nın Resmen Tanınmasına Dair Avrupa Parlamentosu İlke Kararı, **Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi**, Sayı C 039, 17.02.1992, s.130.

* Eski Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti ülkeleri Bosna – Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve Arnavutluk'tan oluşan bölge AB tarafından "Batı Balkanlar" olarak adlandırılmaktadır.

⁵⁴ Catherine SAMARY, „De la Fédération yougoslave aux protectorats européens“, **Le Monde Diplomatique**, Janvier 2006, s.4.

c. Batı Balkanlar'a Yönelik Muhtemel Genişlemeler

Demir Perde'nin kalkmasından sonra eski Yugoslavya'da çok hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Slovenya, Hırvatistan, Bosna – Hersek, Karadağ, Kosova ve Sırbistan'dan oluşan eski Yugoslavya'nın yerini zamanla 6 yeni bağımsız ülke almıştır. Bu ülkeler içerisinde özellikle Slovenya diğerlerinden farklıydı. 1980'li yılların sonlarında Kosova'da işsizlik % 20 seviyesindeyken, bu oran Slovenya'da % 2'yi geçmiyordu. Bu arada Slovenya hiçbir zaman 1990'lı yıllarda yabancı sermayeyi ülkeye çekmek adına ücretleri ve gelir / kurumlar vergisini aşağı çekmek gereğini hissetmemiştir.⁵⁵ Slovenya dışında Eski Yugoslavya'nın tüm ülkeleri az gelişmiş ve çok uluslu ve bürokratik sistemleri yolsuzluğu özendiriyordu.

Avrupa Birliği'nin gelecekte potansiyel adaylarının oluşturduğu Batı Balkanlar, Bosna – Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Kosova, Sırbistan ve Karadağ gibi ülkelere olmaktadır. Hırvatistan ve daha sonra Makedonya AB yolunda diğerlerine göre bir mesafe katetmiş bulunmaktadırlar. Bu ülkelerin tamamı Avrupa Konseyi'nin 2000 Feira Zirvesinde potansiyel aday ülkeler olarak ilan edilmişlerdir ve Güney Doğu Avrupa İstikrar Paketi ve Avrupa Birliği ile yapmış oldukları İstikrar ve İşbirliği Anlaşmalarına dayanarak AB mali yardımlarından yararlanmaktadır. Yardımdan yararlanılması, demokrasi yolunda ülkelerin sağlayacağı ilerlemelere bağlı bulunmaktadır. Avrupa Birliği'nden sağlanan söz konusu yardımlar bölgenin siyasi istikrar ve gelişmesi açısından önemlidir, fakat AB yolu bu ülkelere çok uzun yıllar daha kapalı gibi görünmektedir.⁵⁶

Tüm sorunlara rağmen, 2006 yılına gelirken Avrupa Birliği ile eski Yugoslavya Federasyonu arasında büyük manevralar başlamıştır. Fakat bu sürecin sıkıntısız işlemeceği bir gerçektir.

Batı Balkan ülkelerinin (Hırvatistan da dahil) toplam milli geliri 50 milyar Euro'dur. Hırvatistan'ın tek başına toplam milli geliri 23 milyar Euro'dur. Aralarında

⁵⁵ Diana JOHNSTONE, *La Croisade des Fous. Yougoslavie, première guerre de la mondialisation.*, Paris 2005, s.124.

⁵⁶ J.PINDER, *The European Union: a very short introduction.* Oxford, Oxford University Press, 2001, s.136.

en zengin olan Hırvatistan'da kişi başına düşen milli gelir 5100 Euro'dur. Diğerlerinin kişi başına düşen milli geliri ise 1350 Euro'dur.

Eski Yugoslavya'nın bulunduğu Balkanlar'da oluşan çelişkili durum, kendi çok uluslu etnik yapısını idare edebilmek için Avrupa ile bütünleşmeye daha çok ihtiyacı olan ülkelerin aslında bu bütünleşmeye daha az hazır olan ülkeler olduğudur.

Batı Balkanlar'da belki de en sorunlu diyebileceğimiz bölge Kosova'dır. Eski Yugoslavya'nın çözülmesinden sonra Kosova etnik çatışmalara sahne olmuştur. 1999 yılı Şubat ayında gerçekleştirilen Rambouillet konferansında Belgrad, Arnavut direnişçiler tarafından karşı çıkılan Kosova'nın bağımsızlığına yönelik Avrupa planını desteklediğini bildirmiştir. Bunun aksine, Sırlar Arnavutlar tarafından desteklenen Kosova'da NATO varlığına karşı çıkmışlardır.⁵⁷ Üç ay süren Kosova savaşının ardından ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 Sayılı kararından sonra ateşkes sağlanmıştır. Bu arada 4.5 milyonluk Arnavutluk da gerek siyasi, gerekse ekonomik açıdan büyük sorunlar yaşamaktadır.

2003 - 2005 yıllarında Makedonya açısından Avrupa Birliği seviyesinde önemli gelişmeler olmuştur. Nitekim AB özel temsilciliği çalışmaya başlamış, uyum programı uygulanmaktadır. Nisan 2003'de AB ordusu kurulduktan sonra ilk kez Makedonya'da göreve başlamıştır. Ciddi siyasi ve ekonomik sorunları olmasına rağmen, Makedonya'ya üyelik şemsiyesi altında büyük destek verilmektedir. Bunun sonucu olarak da 2005 yılında Makedonya "aday ülke" statüsünü almıştır.

Makedonya'nın Avrupa Birliği içerisindeki en önemli destekçisi Slovenya'dır. Nitekim 2007 yılına gelindiğinde her ne kadar AB Komisyonu Makedonya için katılım müzakereleri tarihinin belirlenmesi için çok eken olduğunu belirtse de Slovenya buna şiddetle karşı çıkmıştır.

2008 yılı ilk yarısında AB dönem başkanlığını üstlenen Slovenya Makedonya için kendi dönem başkanlığında müzakere tarihini belirlenmesi için büyük çaba harcamıştır. Bunun hemen öncesinde, gazetecilerle konuşan Avrupa Komisyonu Başka-

⁵⁷ Joel HUBRECHT, **Kosovo: établir les faits**, Edition Esprit, Paris 2001, s.17.

nı Jose Manuel Barroso AB'nin Makedonya için kesin bir müzakere başlangıç tarihi belirlemesi için daha erken olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸

Avrupa Birliği Makedonya'nın birçok alanda reformlara öncelik vermesi gerektiğini belirtmektedir. Bu reformlardan en önemlisi, AB'nin talep ettiği adalet ve işçileri alanındaki reformlardır.

Bunun dışında Makedonya'da Makedon çoğunluk ve Arnavut azınlık arasındaki anlaşmazlıktan dolayı bir siyasi kriz ortamının sürdüğünü de belirtmek gerekmektedir. Bu sebeplerden dolayı Makedonya Avrupa Birliği tarafından uyarılmıştır. 2007 Ocak ayında AB Dış Politika Komiseri Javier Solana Makedonya Devlet Başkanı'na politik partiler arasında ortak tutumun belirlenmesi gerektiğini ve bunun Makedonya hakkında AB'den çıkacak olan siyasi kararda etkili olacağını iletmiştir.

d. İkinci Muhtemel EFTA Genişlemesi

Teorik olarak, kriterleri yerine getiren her Avrupa ülkesi AB'ye üyelik için aday olabilir. Bu, İsviçre, İzlanda, Norveç ve Liechtenstein gibi ülkelerin birlik açısından önemli bir zorlukla karşılaşmadan üye olabileceği anlamına gelmektedir. Bu arada bu ülkelerden Norveç AB'ya katılmak için üç girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerden sonuncusu, Avrupa Birliği'nin 1995 yılındaki EFTA Genişlemesi sırasında olmuş, fakat Norveç' deki referandumlarda evet oyları çok az farkla hayır oylarının gerisinde kalmıştır. Balıkçılık ve tarım alanındaki çıkarları, Norveç halkının bazı kesimlerinin Almanya'ya yönelik antipatik yaklaşımı ve hatta bazı Norveçlilerin İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki çekimser yaklaşımından dolayı İsveç'e karşı olan yaklaşımı referandumdaki oylamanın katılma aleyhinde olmasının önemli sebeplerini oluşturmaktadır.

Norveç Hükümeti ortalama olarak her 20 yılda bir AB'ye girme girişiminde bulunmaktadır, bir sonraki girişimin 2015 yılında gerçekleşmesi muhtemeldir. Fakat o zaman, şu anda petrol sayesinde sürekli yükselen Norveç ekonomisi aynı özelliği taşımayabilir. Norveç Avrupa Ekonomik Alanı üyeliği dolayısıyla AB piyasalarına

⁵⁸ Lucia KUBOSOVA, "Brussels leaves Macedonia in the dark on EU entry talks", www.euobserver.com, 31.01.2007.

tam giriş hakkına haizdir, bu durum bazen Norveç'in külfetine katılmadan yararlarından faydalanan ülke olarak yorumlanmasına sebep olmaktadır. Fakat bu gerçek değildir, nitekim Norveç AB'nin daha fakir ülkelere yardım amacını taşıyan Uyum Fonu'na belli bir meblağ ödeme yükümlülüğünü taşımaktadır.⁵⁹

İsviçre'nin durumu ise daha farklıdır. Çünkü İsviçre ne AB, ne de başka oluşumlara girme girişiminde bulunmuştur. Salt hükümetlerarası bir oluşum olan EFTA'nın kurucu üyesi olmasına rağmen, İsviçre bir NATO üyesi değildir, Avrupa Ekonomik Alanı'nın da dışındadır. İsviçre 2002 yılında yapılan referandumdan sonra BM'e katılmıştır. İsviçre kısmen küçük, fakat yüksek düzeyde sanayileşmiş serbest piyasa ekonomisine sahiptir ve en önemli sektörleri bankacılık ve ilaç sanayi ve ticarettir. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra İsviçre Hükümeti birliğe doğru adım atmak anlamında Avrupa Ekonomik Alanı'na üyeliği referanduma götürmüştür. Fakat sonuç hükümetin arzuladığı istikamette olmamıştır. Nitekim Avrupa Ekonomik Alanı üyeliği kabul görmemiş ve bunun üzerine AB üyeliği için yapılan başvuru geri çekilmiştir. AB üyeliği yolunda en son referandum Mart 2001 tarihinde yapılmış ve referanduma katılanların %70'i "hayır" demiştir.⁶⁰

Liechtenstein gelince bu ülke, 30 000'lik nüfusu ile AB tam üyeliği için yeteri kadar küçük bir ülkedir. İzlanda ise muhtemel olarak AB üyeliği konusunda Norveç'i takip edecektir. İkinci muhtemel EFTA genişlemesi yönünden bu organizasyon içindeki ülkelerin kısa dönemde AB'ye üyelik için başvuruda bulunmaları beklenmektedir.

4. Genişleme Sürecinde Gelinek Nokta, Sürecin Geleceği ve Yeni Komşuluk Politikası

İkinci Dünya Savaşının bitimini müteakiben aslında çok büyük yıkıntılara sebep olan bu savaşın yaralarını sarmak ve ileride Avrupa'yı çok daha büyük yıkıntılara sürükleyecek olan muhtemel daha büyük savaşları önlemek adına kurulan ve sonradan Avrupa Birliği adını alan bütünleşme geride kalan yarım asrı aşkın süreç içinde önemli aşamalardan geçmiştir. Özellikle, 2004 yılındaki genişleme AB'nin coğrafya-

⁵⁹ SWEENEY, a.g.e., ss. 225-226.

⁶⁰ R.A. JONES, **The Politics & Economics of the European Union**, Edward, Year 2001, s. 490.

sını neredeyse bütünüyle değiştirmiştir. Nitekim, bu genişlemeyle AB sınırları Doğu'da eski Sovyet Cumhuriyetleri olan Belarus ve Ukrayna, Kuzey-Doğuda Merkezi Avrupa'nın büyük bir bölümünü kapsayarak Baltık ülkelerine kadar gelirken, Avrupa Birliği Rusya Federasyonu ile sınırdaş olmuştur. Kısaca, 2004 MDAÜ genişlemesi AB'nin yüzölçümünün % 25, toplam nüfusunun da % 20 oranında artmasıyla sonuçlanmıştır.

Savaşların esas sebebi olan kıt kaynakların paylaşımı Avrupa'nın önemli 6 devletin 1951 yılında AKÇT'yi kurmasını sağlamıştır. Aslında bu Topluluk birbirinden çekinen Avrupa'nın güçlü devletlerinin zorunlu olarak biraraya gelişi olarak nitelendirilebilir. Nitekim komşudan gelebilecek savaş tehdidi sadece komşu ile yakınlaşarak bertaraf edilebilirdi. Bunun dışında, Avrupa'nın güçlü devletleri birbirlerinin gücünü ve potansiyelini iyi bildikleri için bir-birlerine ekonomik olarak üstünlük sağlamak yerine ekonomik anlamda da, beraber yürümek adına da birlik olma yolunu tutmuşlardır. Amma ekonomik anlamda birlik olma arzusu tabii ki bu ülkelerin bir-biriyle olan rekabetini durdurmamış, aksine bu rekabet daha gizli veya başka bir ifadeyle, "politik bir rekabet" olmuştur.

Birlik olma yolunda Avrupa ülkelerinin başlatmış oldukları girişimlerin ve oluşturulan toplulukların hem ekonomik, hem de siyasi sebepleri olmuştur. Başta 6 ülkeyle yola çıkan Avrupa Toplulukları farklı genişleme aşamalarından geçmiştir. Genişlemenin sebepleri Avrupa Toplulukları'nın kurulma sebepleri ile birebir aynı olmamıştır. Nitekim, özellikle bir-birinden çekinen Almanya ve Fransa bu çekincelelerin sebebi olarak birlik olma yolunu tutup aralarında olan rekabeti bir ölçüde azaltmaya çalışsalar da, daha sonradan özellikle genişleme aşamalarında bu ülkelerin Topluluklar içinde bir-birlerine üstünlük sağlama girişimleri dikkat çekmiştir. Bu açıdan bakıldığında Avrupa Toplulukları'nın genişlemesi tam anlamıyla samimi bir doğrultuda başlamamıştır. Nitekim, Fransa kendi nüfuz alanında bulunan Güney ülkeleri olan Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Avrupa Topluluklarına üye olması yolunda büyük çabalar harcamıştır. AT'na katıldıkları zaman talep edilen Avrupa kriterlerinden çok uzak olan özellikle, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın AT'na katılmaları bugün özellikle Türkiye'nin önüne konan katı şartlarla kıyaslandığında çifte standart niteliğinde olmuştur.

Ayrıca İngiltere'nin AT'na alınma sebebi de, ABD ile çok yakın olan bu ülkeyi ABD'den koparmak ve dolayısıyla ABD politikalarının Avrupa kıtasına olan etkilerini azaltmak ve sonuç itibarıyla İngiltere'yi AT içinde ABD'den daha az etkilenir duruma getirmek olmuştur. Avrupa Birliği'nin İngiltere'yi ikna konusunda başarılı olduğunu söylemek zordur. Nitekim İngiltere özellikle, Avrupa Tek Para Birimi EURO'ya katılmamak, ODGP'na uymamak gibi tutumunu sürdürmektedir.

Genişleme hareketinin altında çok güçlü güvenlik sebepleri yatmaktadır. Bu süreç, tarih boyunca aralarında çatışma söz konusu olan komşu ülkeleri kapsamaktadır. Yeni üyelerin de içinde bulunduğu Avrupa Birliği'nin güvenliği NATO ile ittifak ortamında gerçekleştirilmiştir. Örneğin, AB'ye katılım yolunda müzakerelere başlanılan MDAÜ ülkeleri paralel olarak NATO üyesi de yapılmışlardır.⁶¹ Bu durum, 2000'li yıllara gelindiğinde tarihinin en büyük genişleme hareketini gerçekleştiren AB'nin bu girişiminin esas sebeplerinin daha çok siyasi ve güvenlik temelli olduğunu göstermektedir. Nitekim Demir Perde'den yeni kurtulan MDA ülkelerini içine alma düşüncesiyle AB aslında bu ülkelerden daha çok kendi güvenliğini sağlamak ve ileride tekrar ortaya çıkabilecek Rusya etkisinden bu ülkelerin etkilenmesini önlemeyi amaçlamıştır. Doğu Bloğu dağılırken var olan Maastricht ve Kopenhag kriterleri aslında MDAÜ'nin tamamı için AB'ye giriş kriteri olarak uygulanmamıştır. Avrupa Birliği bu ülkelerin birlik dışında kalmasıyla oluşacak olan tehdidin, bu ülkelerin AB'ye fazla zorluk çıkarılmadan alınmasının oluşturacağı zorluklara göre daha ağır basacağını düşünerek MDA ülkelerinin tam üyeliğe alınmasını hızlı bir şekilde sonuçlandırmıştır. Özellikle, Litvanya, Letonya, Slovakya gibi ülkeler Maastricht ve Kopenhag kriterlerini tam olarak yerine getirmedikleri halde AB'ye tam üye olmuşlardır. Ayrıca kalabalık nüfusu nedeniyle sindirilmesi zor olacak ve birlik bütçesi ve siyasetinde sıkıntılar yaratacak olan Polonya'nın tam üye yapılması konusunda bile Avrupa Birliği fazla tereddütlü davranmamıştır.

1995 yılında Avrupa Birliği üyesi olan ve ekonomik olarak zengin ülkeler konumundaki Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın üye yapılması AB ekonomisini ne kadar rahatsız etmediyse,⁶² 1986 yılında üye yapılan daha fakir ülkeler konumundaki

⁶¹ SWEENEY, a.g.e., s. 209.

⁶² Joshua S.GOLDSTEIN, **International Relations**, Longman, New York, 2003, s.391.

İspanya ve Portekiz'in üyeliğe alınması Avrupa Birliği ekonomisinin ortalamalarının gerilemesine sebep olmuştur. 2004 genişlemesi ile serbest piyasa ekonomisine daha yeni geçmiş olan MDAÜ ülkelerinin birliğe üye olması ve bunun üzerine 2007'de ekonomik olarak MDAÜ ülkelerinin bile gerisinde olan Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliğinin gerçekleşmiş olması, Türkiye – Hırvatistan – Makedonya üçlüsünün adaylığı AB'yi sadece coğrafi olarak değil, ekonomik olarak da genişleme anlamında “nereye kadar” sorusuyla karşı karşıya bırakmıştır.

Genişlemenin yarattığı ekonomik sorunlar, politik olarak karar alma mekanizmasını da etkilemiştir. 2004 yılına kadar 15 üyeli olan AB'nin Parlamentosu, 2007'de 27 üyeye çıktığı zaman Parlamentodaki milletvekili sayısı 1000'i aşmıştır. Bu da özellikle concensus yoluyla karar almayı bir hayli zorlaştırmıştır.

MDAÜ dışında, aslında Avrupalılığı bile tartışılan GKRY'nin ve Malta'nın AB'ye alınması, 2007 yılında üye olan Romanya ve Bulgaristan, üyeliği tartışma aşamasında olan Türkiye, Hırvatistan ve Makedonya'dan sonra Avrupa Birliği sınırlarının daha nereye kadar genişleyeceği konusunda ciddi endişeler yaşamaya başlamıştır. Nitekim Avrupa Birliği daha fazla genişlemekle özellikle ekonomik ve karar alma yapısını bozabilir ve başlangıçtaki amacından bir hayli uzaklaşabilirdi. Bununla beraber, bazı ülkeleri kendinden sayıp içine almak, bazılarını ise çeşitli kriterler ileri sürerek kendi dışında bırakmak bu sefer Avrupa Birliği'nin özellikle, dış ve güvenlik politikasına ciddi anlamda sarsabilir, ekonomik yapısını etkileyebilirdi. Nitekim Avrupa Birliği'nin içine almadığı ülkeler birlik malları için önemli bir pazar, bazıları AB için önemli girdilerin sağlanacağı doğal kaynak zengini ülkelerdir. Avrupa Birliği sonsuza kadar genişleyemeyeceği gerçeğinin oluşturacağı dezavantajları da göz önünde bulundurarak Genişleme Stratejisi'nin bir uzantısı niteliği taşıdığına inanılan Yeni Komşuluk Politikası'nı uygulamaya koymuştur. Aslında, son genişlemeye kadar Avrupa Birliği'nin bir Komşuluk Politikasının olduğunu söylemek adil olmaz. Bu politika uzun yıllar daha çok Genişleme Stratejisi'nin gölgesinde kalmıştır. Genişlemenin ortaya çıkardığı paradokslar ve AB'nin daha fazla genişlemenin doğru olmayacağını farkında olması, bu stratejinin uzantısı niteliğindeki Yeni Komşuluk Politikası'nı öne çıkarmıştır.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası'nı uygulamaya koymakla özellikle, birliğin güvenliğini garanti altına almak istemiştir. Bunu özellikle, AB'nin Rusya ile ilişkileri açısından açık bir şekilde görmekteyiz. Nitekim, MDAÜ'nin katılımıyla genişleyen AB'nin daha da önemli komşusu durumuna gelen Rusya ile ilişkilerin önemsenmesinin politik, ekonomik ve ticari amaçlarının yanında güvenlik amacı da bulunmaktadır. Rusya'yı Avrupa'yı tehdit edebilecek tehlikelerin önlenmesi konusundaki yapıcı diyaloglara ve gerektiği zamanda da ortak eylemlere katmanın Avrupa Birliği açısından önemi büyüktür.⁶³

1950'li yıllarda altı ülke için kurulan sistemin etkinliği zaman içinde üye sayısının artmasıyla azalmıştır. Genişleme sürecini göz önünde bulundurarak kurumsal reform arayışına giren Avrupa Birliği, 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile taleplerini yeterince karşılayamamıştır. Genişleme için vazgeçilmez olan "kurumsal reform" konusu ilk olarak 2000 yılında düzenlenen HAK'ta ele alınmıştır. Nice Antlaşması ile öngörülen değişikliklerin de 27 üyeli AB'nin etkin işleyişini sağlayamadığı anlaşılmıştır. Bu antlaşmanın genişleme açısından önemi, kurumlar ve üye devletler arasındaki dengeyi koruyarak birliğin demokratik doğasını güçlendirmeyi ve karar alma sürecinin işlerliğini artırmayı hedef almasıdır.

Ayrıca 15 Aralık 2001 tarihli Leaken Zirvesi'nde "Leaken Bildirisi: Avrupa'nın Geleceği Bildirisi" açıklanmıştır.* Bu bildiriye AB'nin geleceğini tartışmak üzere bir Konvansiyon kurulması öngörülmüştür. Leaken Bildirisi'nde Konvansiyon'dan bir Avrupa Anayasa'sı hazırlanması istenmiş fakat, tek bir öneri metninin ortaya çıkartılması talep edilmemiştir. Başkanlığını Fransa eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing'in yürüttüğü Avrupa'nın Geleceği Konvansiyonu, 28 Şubat 2002 tarihinde Brüksel'de açılışını yapmış ve çalışmalarına başlamıştır.

Toplam 105 temsilcinin bulunduğu Konvansiyon, 28 Şubat 2002 tarihinde başladığı çalışmalarını 20 Haziran 2003 tarihinde "Anayasal Antlaşma Taslağı"nın Se-

⁶³ Graham AVERY and Fraser Cameron, **The Enlargement of the European Union**, Sheffield Academic Press, 1999, s. 149.

* Laeken Zirvesi Sonuç Bildirisine ekli "AB'nin Geleceği Bildirisi",
<http://www.europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm> ,
<http://www.europa.eu.int/futurum/documents>.

lanik Zirvesi'ne sunulmasıyla sona erdirmiştir.⁶⁴ Anayasal Antlaşma Taslağı metninin tamamı 18 Temmuz 2003 tarihinde Dönem Başkanlığı'na sunulmuş ve Anayasa 2004 yılı içindeki yoğun çalışmalar sonucu kabul edilmiştir.

Bu gelişmelerin ışığı altında esas önemli olan, genişleme sürecinden Yeni Komşuluk Politikası'na geçiş yönündeki Avrupa Birliği'nin yeni eğilimi dikkat çekmektedir. Çalışma konusunun Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası olması nedeniyle bundan sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde bu konu incelenmeye çalışılacaktır.

⁶⁴ **The European Convention Secretariat**, "Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe", CONV850/03, Brussels, 18 July 2003, <http://www.europeanconvention.eu.int>

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

Bu bölümde genişlemeler sonrası sınırlarını zorlayan Avrupa Birliği'nin gelinen noktada komşularıyla olan ilişkilerine değinilecektir. Yeni Komşuluk Politikasının inceleneceği ikinci bölümde bu politika aracına başvurulmasını gerekli kılan etkenler üzerinde durulacaktır. Ayrıca içinde bulunulan dönemde Avrupa Birliği üyesi olmayan çevre ülkelerin birliğe üyelik ve komşuluk perspektifleri tartışılacaktır.

I. AVRUPA BİRLİĞİNİN GENİŞLEMESİNİN ULUSLARARASI BOYUTU

Avrupa Birliği'nin genişlemesi tek başına birliği ilgilendiren bir eylem olmayıp, bu hareket uluslararası boyutuyla tartışılması gereken çok kapsamlı bir tarihsel süreçtir.

A. GENEL OLARAK

Maastricht Antlaşması öncesinde Avrupa Topluluklarının dış dünya ile ilişkileri, Avrupa Siyasi İşbirliği ile sınırlı kalmamıştır. Dış dünya ile ilişkiler, Kurucu Antlaşmaların öngördüğü çerçevede Topluluklar düzeyinde de devam etmiştir. 1951 tarihli Paris ve 1957 tarihli Roma Antlaşması'nda Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'na ilişkin hüküm yer almamıştır. Ancak bu durum, AB'nin dış dünya ile ilişki kurmadığı anlamına gelmemektedir.

AT'nin kurucuları işbirliği yapılacak alanları belirlerken, dış politikayı bunlar arasında saymamışlardır. Öte yandan, Avrupa Savunma Topluluğu projesinin reddedilmesi ve hemen ardından NATO'nun kurulması, bu alandaki çabaların resmi düzeyde ortaya çıkmasına engel olmuştur. Ancak Avrupa Topluluklarının kuruluşundan itibaren dış dünya ile ilişkileri, ortak ticaret politikası ve Kurucu Antlaşmalarda öngörülen diğer alanlarda devam etmiştir.

1970'li yıllarda ortaya çıkan ve sonraki yıllarda gelişimini sürdüren Avrupa Siyasi İşbirliği, AT'nin dış dünya ile Topluluklar düzeyindeki ilişkilerini bütünleyen bir görünüm ortaya koymuştur. Başlangıçta ekonomik alanda kaydedilen gelişmelerin dış politika alanında işbirliğine ivme kazandıracakı öngörülmüş olmasına karşılık, AT

ülkelerinin Dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen olaylar karşısındaki tutumu yeknesak olmamıştır.

1980 yılına kadar Avrupa Siyasi İşbirliği AT ülkelerinin kolektif hareket ettikleri olaylarla sınırlı kalmıştır. Bunların başında Arap-İsrail çatışmasına karşı ortak tutum, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda AT'nin kolektif hareket etmesi gelmektedir.⁹⁶

1980'li yıllarda AT'nin Avrupa Siyasi İşbirliği adıyla sürdürdüğü ortak dış politikasında en çok ses getiren eylem, 1980 yılında Arap-İsrail çatışmasına ilişkin ortak yayınlanan Venedik Deklarasyonu olmuştur. Filistinlilerin self-determinasyon hakkını ilk kez zikreden AT, böylece sonraki yıllarda Ortadoğu barış sürecindeki gelişmelere ışık tutmuştur.

Sonraki yıllarda ortaya çıkan Körfez Krizi ve Balkan gelişmeleri karşısında da AT'nin dış politikası dağınık bir görünüm taşımıştır. Kısaca özetlersek, Avrupa Siyasi İşbirliği, Topluluk düzeyindeki dış politikayı bütünleme bakımından başarılı bir tecrübe olmamıştır.

B. ROMA ANTLAŞMASI VE AT DIŞ POLİTİKASI

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran 1957 tarihli Roma Antlaşması'nda dış ilişkilere kaynak teşkil eden maddeler şunlardır:

- 113. Madde: AT'nin “ortak ticaret politikası” izlemesini öngörmektedir. Üye ülkeler arasında gümrük birliği kurulması ve ortak pazar oluşturulması bu madde ile ilgilidir.
- 132. Madde: AT üyesi ülkelerin denizaşırı ülkeler ve bölgelerle ilişkisini düzenlemektedir. Toplulukların kuruluş dönemlerinde AT üyesi ülkelerin dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan kolonileri ile ilişkileri bu madde ile düzenlenmiştir.
- 238. Madde: Toplulukların üçüncü ülkelerle “ortaklık antlaşması” yapmasını öngörmektedir.

⁹⁶ Simon NUTTALL, “Two Decades of EPC Performance”, **European Political Cooperation in 1980's-A Common Foreign Policy for Western Europe**, Elfriede Regelsberger ve diğerleri, eds, Martinus Nijhoff Publishers, London, 1988, s.23.

- 228.Madde: Avrupa Topluluklarına antlaşma yapma yetkisi tanımaktadır. Bu maddeye dayanarak AT, kuruluşundan itibaren Dünyanın her bölgesinden devletlerle ve uluslararası örgütlerle antlaşma ve sözleşmeler imzalamıştır.

Kuruluşundan üç yıl sonra AT, aralarında ABD, Kanada, İsrail, Japonya ve Yeni Zelanda'nın yer aldığı dünyanın 17 ülkesi ile diplomatik ilişki kurmuştur. Tunus, Yunanistan ve Türkiye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bunun dışında AT, GATT ve OEEC* gibi uluslar arası örgütlerle ilişki kurmuştur. 1991 yılı itibariyle AT ile diplomatik ilişkisi bulunan ülkelerin sayısı 160'a yükselmiştir. Akdeniz Antlaşmaları, AT'nin dış politikasına stratejik boyut kazandırmıştır.

Yunanistan, Türkiye, Güney Kıbrıs ve Malta gibi ülkelerle gümrük birliği temelinde ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesi, Magrep (Kuzey Afrika), Maşrik (Doğu Akdeniz) ülkeleri ile serbest ticaret bölgesi kurulmasını öngören antlaşmalar, Toplulukların global düzeyde etkinliğini arttırmıştır.

Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile imzalanan "Avrupa Antlaşmaları", Avrupa Topluluklarının stratejik bakış açısını ortaya koymuş ve 2000'li yıllarda genişleme alanlarını belirlemiştir.

C. DIŞ GELİŞMELER VE AVRUPA TOPLULUĞUNUN TUTUMU

Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası öncesinde AT'nin dış ilişkileri ile Avrupa Siyasi İşbirliği mekanizması birbirinden ayrı süreçler olmasına karşın, birbirine paralel ve birçok alanda birbirini bütünleyen bir gelişim seyri izlemiştir. AT'nin Dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen olaylara karşı tutumu ve izlediği politika, pek çok noktada Avrupa Siyasi İşbirliği ile kesişmiştir. 1960'ların sonundan itibaren dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen olaylara karşı AT'nin Topluluklar düzeyindeki tutumunun oluşumunda, hükümetlerarası düzeydeki Avrupa Siyasi İşbirliği doğrudan ve dolaylı şekilde katkıda bulunmuştur.

- 1967 yılında AT, askeri yönetim altındaki Yunanistan ile tüm kurumsal ilişkilerini kesmiş, ekonomik yardımları durdurmuş ve bu ülkeye karşı yaptırım uygulamaya başlamıştır.

* Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü. Bu örgüt daha sonra OECD'ye dönüşmüştür.

- Benzer şekilde, 12 Eylül 1980 darbesinin ardından Türkiye ile AB arasındaki tüm ekonomik ve siyasi ilişkiler dondurulmuştur. Taraflar arasında ilişkiler ancak 1980'lerin ikinci yarısından itibaren normalleşme sürecine girmiştir.
- 1980 – 1981 yıllarında AT Polonya'ya gıda yardımı yapma kararı almıştır. Siyasal amaç taşıyan bu eylemin gerisinde yatan düşünce, Polonya'da SSCB etkisindeki yönetime karşı direnen Dayanışma Sendikasını desteklemek olmuştur.
- 1986 yılında AT, İsrail işgali altındaki Batı Şeria ve Gazze'den doğrudan mal ithal etmeye başlamıştır. İşgal altındaki Filistin topraklarında yaşayan Filistinlilere destek amacı taşıyan bu eylem, AT'nin 1980 Venedik Zirvesi'nde Filistinliler konusundaki tutumunu takviye etmiştir.
- 1990'da AT, Irak'a ve işgal altındaki Kuveyt'e karşı, BM kararlarına uygun olarak topyekün ambargo uygulamıştır. AT aynı zamanda işgalden ekonomik bakımdan en fazla etkilenen üç komşu ülkeye (Türkiye, Mısır ve Ürdün) 12 Milyar dolarlık yardım öngören ABD ve diğer ülkelerin projesine katılmıştır.

Yukarıda kısaca değinilen dış politika kararları ile Avrupa Siyasi İşbirliği düzeyindeki kararlar bir bütün olarak incelendiğinde dikkat çeken temel noktalar şunlardır. Öncelikle, AT dış politikası, yapısal bakımdan dağınık bir görünüm taşımaktadır. Avrupa Siyasi İşbirliği alanında kalan dış politika ile AT'nin Topluluklar düzeyindeki dış politikası kimi zaman kesişirken kimi zaman ayrılmaktadır. Bu durum AT'nin Avrupa içinde ve dış dünyadaki imajını olumsuz yönde etkilemiştir. İkincisi, kabul edilen kararların uygulama aşamasında üye devletlerin ulusal inisiyatifi AT'nin önüne çıkmaktadır. Bunun da temel nedeni, dış politika araçlarının zayıf olmasıdır.

Kısaca özetlersek, AT'nin Topluluklar düzeyindeki çabasının ekonomik alanda yoğunlaşması, buna karşılık siyasal düzeydeki işbirliğinin alacağı biçim konusunda üye ülkeler arasındaki görüş ayrılıklarının giderilmemesi, Maastricht Antlaşması öncesinde AT dış politikasının karmaşık bir görünüm kazanmasına neden olmuştur. 1990 Aralık ayında toplanan hükümetlerarası konferanslar sonucunda ortaya çıkan üç sütunlu Avrupa Birliği, başka alanlarda olduğu gibi, dış politikada da yeni bir dönemin kapısını aralamıştır.

Avrupa Birliği'nin genişlemesinin uluslararası boyutunun değeriendirilmesi açısından bu genişlemenin dış güçleri ne kadar etkileyebileceği ve bu glerden ne kadar etkilenebileceği önemli bir soru olarak akla gelmektedir. Öncelikle, Avrupa Birliği'nin uluslararası ilişkilerinin güvenlik boyutunun ağır bastığını söylememiz gerekmektedir. Bu hiç de sürpriz değildir. AB içindeki ülkelerin neredeyse tamamı için güvenlik tarih boyunca önemini koruyan bir konu olmuştur.

Argmanlarına ayrıntılı değinmeye gerek olmamakla birlikte, güvenliğin globalleşen ekonominin önemli bir konusu olmaya devam ettiğini belirtmek gerekmektedir. Bu eğilim uluslararası terörizmin, silah ticaretinin ve nükleer denemelerin ortaya ıkarđıđı tehlikelerin arttığı günümüzde daha net bir şekilde göze çarpmaktadır. Güvenlik, gittikçe daha çok karmaşıklaşan ve küreselleşen global toplumun vazgeçilmez bir konusu haline gelmiştir.

Avrupa Birliği'nin genişlemesinin uluslararası boyutu sadece güvenlikle sınırlı kalmamaktadır. Ekonomi de önemli bir konudur. Çünkü AB'ye üye olan veya üye olmayı isteyen ülkeler, içinde buldukları durumun bir anlamda muhasebesini yaparak, AB'ye katılmanın, birlik dışında kalmaya, başka işbirliği alternatifleri aramaya veya Avrupa Birliği ile ilişkileri sadece bazı alanlarda sınırlı bir şekilde sürdürmeye oranla ekonomik anlamda daha iyi bir gelecek arz ettiğinin farkındadırlar. Bu nedenle, AB dışında bir alternatif bulunmamaktadır.⁹⁷

Küresel evre ve küresel ekonomi izole olunmaya şans tanımamaktadır. Etki, girişim, işbirliği, iştirak ve katılım küreselleşen ekonomide izole olmaya tercih edilmesi gereken seçeneklerdir. Bu seçenekler daha çok gelişmekte olan demokrasiler ve gelişmekte olan ekonomiler için geçerlidir.

Avrupa Birliği Dünyada üstlendiği küresel bir aktör olma özelliğini sürekli olarak pekiştirmektedir ve genişleme stratejisi de bu trendi desteklemektedir. Avrupa Birliği dünyada gelişmiş politik ve ekonomik bütünleşmenin tek ve en başarılı örneğidir. Birlik başka herhangi bir bölgesel işbirliği örgütü ile benzeri olmayan özelliklere sahiptir. Önemli bir bölgesel güç olarak Avrupa Birliği Dünya arenasının önemli diğer aktörleri üzerinde de etkiye sahiptir. Bunlar birliğin tarihi müttefikleri olan ABD, endüst-

⁹⁷ A. MAYHEW, **Recreating Europe: The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe**, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s.223.

ri devî Japonya, birliğin doğudaki çok büyük komşusu olan Rusya ve BDT, sürekli olarak gelişen ve potansiyel süper güçler olabilecek ülkeler Çin ve Hindistan'dır. Genişleme stratejisi Avrupa Birliği'ni sürekli olarak uluslararası alanda gündemde tutmaktadır.

Avrupa Birliđi'ni destekleyen kamuoyu, birliğin Dünyadaki yüklendiği misyonu sık ortaya koymasý gerektiğine inanmaktadır. Çünkü bu kamuoyu AB'nin iyi bir misyon üstlendiğine inanmaktadır. Birliğin esas değerleri aslında genişleme süreci ile açık bir şekilde geniş kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Uygulanan başarılı genişleme stratejisinden sonra AB ne için var olduğunu daha açık bir şekilde ortaya koyabilmektedir.

Genişleme AB'nin uluslararası konumu ve geleceği açısından büyük bir öneme sahiptir ve bu süreç kendiliğinden işlememiştir. Örneğin, Avrupa Birliği özellikle MDAÜ ülkelerinin birlik üyesi olmaları yolunda gereken çaba ve gayreti göstermeseydi, genişleme 2004 yılında gerçekleşemezdi, bu ülkeler kendilerini başka bir entegrasyonun içinde bulabilirdi. Bu gerçeğin farkında olan AB, örneğin Polonya'nın kalabalık nüfusuna, Litvanya, Letonya, Slovakya gibi ülkelerin derin ekonomik ve politik sorunların rağmen bu ülkeleri "kaçırmamak" adına önemli bir stratejik ve politik karar alarak onları kendi içine katmıştır. MDAÜ ülkelerinden Slovakya, Litvanya ve Letonya kriterleri tam olarak yerine getirmeden son anda verilen kararla 2004 yılındaki genişlemenin içinde AB'ye tam üye yapılmışlardır. Bu durum genişlemenin uluslararası boyutunun AB için ne denli kapsamlı ve derin anlam taşıdığını ifade etmektedir.

Genişlemeler olmasaydı Avrupa'nın çehresi bugünkünden farklı olabilirdi. Fakat AB'nin 2004 yılına kadar yapmış olduğu genişlemelerle Avrupa kıtasında ve Dünyada üstlendiği rol son derece kritik ve önemli konuma gelmiştir. Avrupa Birliği, Doğu'ya doğru genişlemesini gerçekleştirmeseydi bu ülkeleri (MDAÜ) içine alabilecek alternatif ittifaklar olabilir ve bunun sonuçları AB'nin yararına olmayabilirdi. Fakat gelinen bugünkü noktada AB'nin doğudaki sınırları BDT'ye kadar dayanmıştır. Avrupa Birliği yeni dönemde Rusya Federasyonu ile ilişkilerini stratejik işbirliği düzeyine çıkarmıştır. BDT'nin diğer ülkelerini kısa ve orta dönemde içine alamayacak olması gerçeğinden yola çıkarak ve aynı zamanda bu ülkeleri kendinden uzaklaştırmamak şeklin-

deki bir politika gereği, bazı BDT ülkeleri ile ilişkilerini daha güçlü ve sıkı kılmak adına sistematik bir düzene kavuşturmak istemiştir. Bu yeni düzenin adı Yeni Komşuluk Politikası'dır.

II. GENİŞLEMEDEN KOMŞULUK POLİTİKASINA GEÇİŞ VE GENİŞLEME KARŞISINDAKİ ALTERNATİFLER

Avrupa Birliği özellikle 2004 yılında 10 yeni üyenin katılımıyla gerçekleşen tarihinin en büyük genişlemesinden sonra genişleme stratejisine daha dikkatli yaklaşmaya başlamıştır. Bu hususu özellikle, 2004 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan ve aday ülkeleri kapsayan ilerleme raporlarının kapsamından net olarak anlamak mümkündür. Sözkonusu ilerleme raporları daha geniş, sıkı ve titiz olmaya başlamıştır.

Özellikle, 8 Kasım 2006 tarihinde yayınlanan ilerleme raporları Avrupa Birliği genişlemesi tarihinin en kapsamlı ve en geniş ilerleme raporları olmuştur. Bununla birlikte, Avrupa Komisyonu bazı üye ülkelerin ve bu ülkelerdeki nüfusun muhalefetine rağmen genişleme konusunda verdiği sözleri tutma gayreti içindedir.⁹⁸

AB'ye üye olan ülkelerden bazıları, tam üyelik kuyruğunda bekleyen birtakım ülkelerin birliğe üyeliğini desteklerken, bazılarının üyeliğine de karşı çıkmaktadırlar. Bu ülkelere en somut örnek olarak Avusturya, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine şiddetle karşı çıkarken, Hırvatistan'ın tam üyeliğine destek vermektedir.

Avrupa Birliği yeni genişlemelere karşı gittikçe daha tutucu tavır sergilemektedir. Bu tavrın sonucu olarak, birliğin özellikle Batı Balkan ülkelerine yönelik genişlemeleri orta ve uzun döneme erteleme fikri ortaya atılmaktadır.

Bazı uzman ve yorumcuların fikrine, Avrupa Birliği'nin doğu komşularına muhtemel üyelik olasılığı veya mevcut komşuluk anlaşmalarının kalıcı kılınması gibi kolaylıklar sağlamaması durumunda bu bölgelerin Rusya'nın amaçlarına hizmet edecek güç ve güvenlik açısından tampon bölgeye çevrilme ihtimali bulunmaktadır.⁹⁹ Bu durum AB'nin genişleme yönündeki politikalarının birliğin dışında da yakından takip edildiğini göstermektedir.

⁹⁸ Honor MAHONY, "Brussels on knife edge for enlargement reports", www.euobserver.com, 07.11.06.

⁹⁹ MAHONY, a.g.y.

Özellikle ABD, Avrupa Birliği'nin genişleme hareketlerini yakından izlemekle beraber, özellikle demokrasi ve istikrarın bölgede kalıcı kılınabilmesi için Batı Balkan ülkelerinin AB'ye üye olması gerektiği yönündeki inancını saklamamaktadır.

Avrupa Birliği'nin genişlemesinde geline nokta, yani sınırların Rusya, Ukrayna, Güney Kafkaslar'a vs. kadar dayanması Yeni Komşuluk Politikası'nı gerekli kılmıştır. Özellikle, 2004 yılındaki genişlemenin ardından Rusya, Belarus ve Ukrayna gibi BDT ülkeleri ile sınır komşusu olan Avrupa Birliği dış politikada yeni arayışlara girmiştir.

Son genişlemelerin Yeni Komşuluk Politikası'nı gerekli kılmasının sebepleri tartışılmaktadır. Özellikle, Avrupa Birliği sınırlarının Rusya'ya dayanması, AB çevrelerinde bu ülkenin yakın bir gelecekte birliğe üye olup olmayacağı sorusunu ortaya çıkarmıştır. Nitekim, Rusya tek başına 150 milyonluk nüfusuyla ve Çin'den yaklaşık olarak 2 defa büyük olan yüzölçümüyle Avrupa Birliği'nin yapısını yerinden oynatabilecek niteliktedir. Benzer durum, Avrupalı sayılan diğer BDT ülkelerine bir bütün olarak bakıldığı zaman da söz konudur. Nitekim AB'ye göre bu ülkelerin tamamı serbest piyasa ekonomisine ve çoğulcu demokrasiye geçiş sürecinde ciddi problemlerle karşı karşıyadırlar. Bu nedenle, söz konusu ülkelerin uzun bir süre Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinde AB'ye potansiyel üye ülkeler olarak değil, ortaklık ve komşuluk ilişkisi içinde bulunduğu ülkeler olarak kalmaları daha uygun olacaktır.

Yeni dönemde Rusya'yı stratejik ortak olarak tanımlayan Avrupa Birliği, nispeten daha küçük olan diğer ülkelere yönelik stratejisini farklı boyutta ele almıştır. Genişlemelerden sonra geline noktada AB, uzunca bir süre üyeliğe alamayacağı bu ülkelere yönelik daha önce uygulamış olduğu ve bundan sonra da uygulayacağı politikaları tek bir çatı altında toplama kararı almıştır. Bu tek çatı Yeni Komşuluk Politikası olmuştur.

Aslında, Yeni Komşuluk Politikası terimi Avrupa Birliği literatürüne dahil olmadan önce de, birliğin bugün YKP kapsamında yer alan ülkelerle bir işbirliği söz konusu olmuştur. Fakat AB, genişleme politikası ile birliğe kattığı ülkeleri kazanırken, birliğe katamadığı ülkeleri kaybetmemek adına bu ülkelere yönelik politikalarını Yeni Komşuluk Politikası adı altında sistemize etmiştir. Örneğin, Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası'ndan önce, 1991 yılında BDT ülkelerine yönelik olarak TACIS

programını uygulamaya başlamıştır. Yıllık bütçesi 542 Milyon Euro olan bu programla BDT ülkelerine bağımsızlık sonrası reformların gerçekleştirilebilmesi için teknik ve mali yardımda bulunulmuştur. TACIS ticareti teşvik eden Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde uygulanmaktadır ve bu anlaşmalar MDAÜ ile 1990'lı yıllarda uygulanan Avrupa Anlaşmaları'ndan tamamen farklıdır. Nitekim, bu anlaşmalar, Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin hiçbir ifadeyi barındırmamaktadır.¹⁰⁰

Avrupa Birliği'nin gelecekteki muhtemel genişleme stratejisi, birliğin daha geniş uluslararası etkinliğine bağlı olacaktır. AB'nin uluslararası önemi ve bölgesel bir güç olduğu tartışılmazdır. Her ne kadar Avrupa Birliği ile üyelik müzakereleri başlamış olsa da, birliğe çok yakın bir zamanda üye olma ihtimali zayıf olan Türkiye'nin ve birliğe sınır olan ülkelere en büyüğü niteliğindeki Rusya'nın ve bölgesel anlamda önemli bir noktada yer alan doğal kaynak zengini konumundaki Güney Kafkasya'nın ekonomik ve stratejik önemi dikkate alınır, tam üyeliğe aday olsun veya olmasın, birliğin komşu ülkelerle olan ilişkileri, AB'nin en önemli politika alanlarından biri olarak yerini koruyacaktır.

III. AVRUPA BİRLİĞİNİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası kapsamında kendi sınırlarını çevreleyen ülkelerle iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde, barış ortamında işbirliğinin geliştirilmesi çabası içerisine girmiştir. Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki sözkonusu çabalar çalışmanın bu başlığı altında analiz edilmeye çalışılacaktır.

A. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASINA İLİŞKİN GELİŞMELER

Avrupa Birliği geçmiş dönemlerde geliştirmiş olduğu inisiyatifler olan TACIS, MEDA gibi programları Yeni Komşuluk Politikası kapsamına almıştır. Birlik bu sayede sayısı 16'ya ulaşan İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Tunus, Filistin, Ukrayna, Ermenistan, Azerbaycan, Mısır, Gürcistan, Lübnan, Cezayir, Suriye, Libya ve Belarus gibi ülkelerle ilişkilerini belli bir platforma oturtmuştur. 12 Mayıs 2004 tarihinde Komşuluk Politikası'nın temel belgesi niteliğinde olan "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" yayımlanmıştır.¹⁰¹

¹⁰⁰ PINDER, a.g.e., ss.139-140.

¹⁰¹ Ula HOLM, "EU's Neighbourhood Policy: A Question of Space And Security", DIIS (Danish Institute for International Studies), **Working Paper** No 2005/22, ss. 3-10.

Avrupa Birliği'son genişleme süreci ile birlikte sınırlarının ve dolayısıyla da komşularının değişmesi ile yeni fırsatlar yanında yeni zorluklarla da karşı karşıya kalmıştır. Yeni geliştirilen politikanın önemli ölçüde Avrupa Güvenlik Stratejisi'ni destekleyecek mahiyette bir proje olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Batı Balkan ülkeleri, Rusya ve Güney Akdeniz ülkeleri ile iç pazarın geliştirilmesi, daha ileri düzeyde bir bütünleşme sağlanması ve dış ticaretin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede AB, güvenlik, istikrar ve sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde komşularıyla daha yakın işbirliğini geliştirme çabası içerisine girmiştir¹⁰². 2004 yılı genişlemesi aslında, Avrupa Birliği açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özellikle çok geniş bir coğrafya ile ilişkilerini geliştirme çabası AB'nin gelecek 10 yıllar boyunca birçok sorun ile karşı karşıya kalmasına da yol açabilecektir. Aslında AB bu ülkelerin çoğu ile ilişkilerde, özellikle de Güney Akdeniz ülkeleri ile Libya dışında ciddi ilerlemeler sağlamıştır.¹⁰³ Avrupa Birliği her şeye rağmen stratejik önemi sebebiyle, Libya ile belli önlemleri içeren bir anlaşma çerçevesinde ilişkilerini Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde sürdürme çabası içerisinde.¹⁰⁴

2003 yılında şekillenen "Daha Geniş Avrupa" düşüncesi kapsamında Avrupa Birliği'nin Doğu ve Güney komşularıyla ilişkilerin hızlandırılması çabaları artmıştır.¹⁰⁵ Selanik Zirvesi'nden sonra şekillenen görüşlerin Mayıs 2004'deki Yeni Komşuluk Politikası'na ilişkin belgenin hazırlanmasıyla pekiştiği görülmektedir. Aslında Yeni Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği ile komşuları arasında yeni bölünmelerin önlenmesi amacını taşımaktadır. Ancak YKP'nin aynı zamanda AB'nin doğal sınırlarını belirleyen önemli bir politika olarak da görülmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası ile birliğe üye olmayacak komşu ülkelerle ticari, kültürel, siyasi, ekonomik ilişkileri karşılıklı olarak arttırarak söz konusu ülkeleri adım adım AB standartlarına yakınlaştırmayı amaçlamaktadır.

2004 yılının Mayıs ayında gerçekleşen tarihinin en büyük genişlemesinden sonra, Avrupa Birliği'nin önünde çözülmesi en az genişleme kadar önemli olan güvenlik

¹⁰² Ernesto LACLAU, **New Reflections on the Revolution of Our Time**, London: Verso, 1990, ss. 287-289.

¹⁰³ Michael EMERSON, "The Shaping of a Policy Framework for the Wider Europe", in: **CEPS Policy Brief**, No:39, September 2003, ss. 17-19.

¹⁰⁴ E. Karen SMITH, "The Outsider: The European Neighbourhood Policy", **International Affairs**, No:81, ss. 759-762.

¹⁰⁵ **(COM(2003)104final)**

sorusu ortaya çıkmıştır. Nitekim söz konusu genişleme Avrupa Birliği'nin dış sınırlarının yeniden çizilmesi anlamına gelmekteydi. Bu genişleme ile Avrupa Birliği yeni komşular kazanmış, eskileri ile daha da yakınlaşmıştır. Bu durum yeni fırsatlar ve aynı zamanda yeni sorunlar anlamına gelmektedir. Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası, bu yeni düzene ayak uydurmayı ve birliğin güvenlik stratejisinin gereklerini karşılamayı üstlenmiştir.¹⁰⁶

Ağustos 2002'de Konsey'e gönderilen mektubun ardından Avrupa Komisyonu Mart 2003 tarihinde "Genişlemiş Avrupa – Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerimize Yönelik Yeni Bakış Açısı" programını ortaya atmıştır.

"Daha geniş Avrupa –Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerimize Yönelik Yeni Çerçeve Programı" sonrasında Komisyon, AB ile aralarında geçerli Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları olan Doğu Avrupa ve Güney Akdeniz'deki ülkelerle görüşmeleri başlatmıştır. Bu görüşmeler söz konusu ülkelerin Yeni Komşuluk Politikası'na olan ilgisini ve bu ülkelerin öncelikleri ile YKP'nin olası eylem planlarının önceliklerinin örtüştüğünü göstermiştir.

Yeni Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği'nin yeni dönemde en önemli dış politika aracı olacaktır. YKP'nin önemi, hem bu politika ile AB'nin amaçladığı dış politika stratejisinin gerçekleşmesi, hem de bir anlamda AB'nin daha önceden uygulamaya koyduğu, ama başarılı olamadığı ODGP (Ortak Dış ve Güvenlik Politikası) ile çizilen başarısız dış politika imajının unutturulması açısından ortaya çıkmaktadır. Bu arada Avrupa Birliği için başarılı ortak dış politikanın oluşturulması yolunda fazla sayıda engel bulunmaktadır. Bu engelleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:¹⁰⁷

- AB bir devlet olmadığından dolayı uzun dönemli ulusal dış politikaların gerçekleştirilmesine yönelik araçlara sahip değildir
- AB'ye üye ülkelerden özellikle en büyükleri ulusal egemenlik, bağımsızlık ve millî kimlikle yakından bağlı olan politikaların oluşturulması ve kontrolünü üst otoriteye devretme konusunda dikkatli davranmaktadırlar.

¹⁰⁶ Commission des Communautés Européennes, "Politique Européenne de Voisinage, Document d'Orientation", **Communication de la Commission**, Bruxelles, le 12.5.2004, COM(2004) 373 final.

¹⁰⁷ Neill NUGENT, **The Government and Politics of the European Union**, Fourth Edition, England 1999, ss. 446-447.

- Bazı üye ülkeler dünyanın belirli bölgeleri ile geleneksel ilişkiler içindedirler ve bu ülkelere yönelik politikalarını gözden geçirme konusunda endişeli davranmaktadırlar.
- Bazen AB üyesi ülkeler arasında dış politika meselelerinde uzlaşma problemleri ortaya çıkabiliyor.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası ile yukarıda bahsedilen engelleri aşarak dış politikasına bir ivme kazandırma konusunda niyet ve kararlılığını ortaya koymalıdır.

B. AVRUPA BİRLİĞİNİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ KAVRAMSAL VE KURUMSAL BOYUTLARI

Komisyon'un Yeni Komşuluk Politikası'na yönelik Strateji Belgesi'nde belirtildiği gibi, YKP'nin amacı, 2004 genişlemesinin ortaya çıkardığı koşullar içerisinde çok taraflı görüşmeler altında hukuk, iyi yönetim, insan haklarının ve piyasa ekonomisinin geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma konusunda ortak değerlerin oluşturulmasıdır.¹⁰⁸ Öncelikle, istikrar açısından Daha Geniş Avrupa düşüncesi önemlidir.

Avrupa Birliği tarafından şekillendirilen bu politikanın ekonomik, sosyal ve kurumsal reform çabalarının desteklenmesine odaklanması ve işbirliği çabalarının daha ileri düzeyde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu pozitif koşullar farklı şekillerde desteklenmelidir. AB'nin eylem planları her bir ülkeyle ihtiyaç duyduğu alanlar ve kapasiteleri ölçüsünde geliştirilmelidir.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası, komşu ülkelerden İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Tunus, Filistin, Ukrayna için Eylem Planları ile hemen yürürlüğe girmiştir. Azerbaycan, Ermenistan, Mısır, Gürcistan, Lübnan, Cezayir için Eylem Planları ikinci aşamada oluşturulmuştur.¹⁰⁹

Burada bir konuyu da ifade etmek gerekir ki, Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelere bazıları AB'nin çok yakınında iken, bazıları da en azından coğrafi olarak oldukça uzakta gibi görünmektedir. Bu anlamda bakıldığında özellikle Belarus,

¹⁰⁸ (COM (2004) 373 final).

¹⁰⁹ P. KACZYNSKI and Maciej Kaymierkiewicz, "European Neighbourhood Policy: Differentiation and Political Benchmarks", in **EuromeSCO**, September 2005, ss.8-15.

Ukrayna ve Moldova oldukça yakın durumda iken çoğu Ortadoğu ülkesi ve Güney Akdeniz ülkeleri çok uzak görünmektedir.

Ole Waeber tarafından Avrupa Birliği'nin çekirdek yapısı ile yakın ve denizaşırı ilişkileri analiz edilmiştir. Buna göre, oluşturulacak merkez ve etrafında oluşacak daire içerisinde etki alanında kalacak olanlarla zaman içerisinde işbirliğinin geliştirilmesi doğal bir gelişme olarak görülmektedir.¹¹⁰

Bir diğer çalışmaya göre, AB'nin Roma döneminde olduğu gibi emperyal bir güç oluşturup oluşturmayacağı, zaman içerisindeki gelişmelerin yanında, merkez ve merkez dışındaki ülkelerle kuracağı ilişkilerin niteliğine bağlıdır. Özellikle, güçlü merkezin etrafındaki ülkelere olan coğrafi yakınlığın ötesinde birçok alanda politik, ekonomik, kültürel ve dini anlamda yakınlık da önem taşımaktadır. Avrupa Birliği'nin Roma benzeri bir yapıyı inşa etme çabası içerisinde olması, ciddi anlamda güçlü bir merkez ve askeri anlamda kuvvetli olması ile yakından ilgilidir. Öte yandan konuyu sadece genişleme perspektifi açısından ele almak bu anlamda yetersiz kalabilir. Bu süreçte Yeni Komşuluk Politikası'nın genişleme sürecinin bir parçası olmadığına iyi anlaşılması gerekmektedir. Emperyal anlamda oluşturulmuş bir devletin yayıldığı alanı fetih hareketlerinin sonucu olan askeri sınırların belirlediği görülmektedir. Bu anlamda bakıldığında böyle bir sürecin gelişeceğine yönelik bir olgunun yaşanması mümkün değildir. Bununla birlikte, YKP çerçevesinde gelecek dönemde özellikle Müslüman Arap devletlerinin AB üyeliğinin mümkün olamayacağı dikkate alınır, bu bağlamda özellikle Ukrayna ve Belarus'un AB üyeliğinin daha yakın olacağı düşünülebilir¹¹¹. Whittaker, Roma benzeri bir bölünmenin askeri oluşumlarla inşa edilebilmesi, merkezin bölgesel anlamda yöneticiler ataması ve buna göre yönetimlerin oluşturulmasının oldukça zor olabileceğine dikkat çekmektedir.¹¹²

Romalılar yeryüzündeki bölünmeleri anlamaya çalışmazlardı. Onlar güç kullanmaya dayalı olarak bu sınırları zorlar ve genelde yönetimleri altına alacak şekilde davranırlardı. Bu açıdan bakıldığında Roma sınırları içerisinde oluşturulan bir hibrid, kül-

¹¹⁰ Ole WAEVER, "Imperial Metaphors: Emerging European Analogies to Pre-Nation-State Imperial System", in Tunander, Ola and the others, **Geopolitics in Post-Wall Europe: Security, Territory and Identity**, Oslo&London:PRIO&Sage Publications, 1997, ss. 65-69.

¹¹¹ Thomas CHRISTENSEN ve diğerleri, "Fuzzy Politics around Fuzzy Borders: The European Unions's Near Abroad", **Cooperation and Conflict**, 2000, Vol.35, No.4, ss. 389-392.

¹¹² C.R. WITTAKER, **Frontiers of Roman Empire: A Social and Economic Study**, Baltimore: The John Hopkins University Press, 1994, ss. 200-205.

tür biçiminde olmuştur. Burada Roma'nın merkezine politik ve askeri açıdan bağlılık önem taşımakta idi. Aksi takdirde çok basit bir biçimde işgal edilen toplumların refahı ve medeniyetinin yağmalanması söz konusu olmaktadır.¹¹³

Günümüz koşullarında merkez ve merkezin dışında kalanlar arasındaki ilişkilerin bu şekilde zorlayıcılık ve vandallıkla çözülmesinin mümkün olmayacağı, bunun daha yumuşak bir ilişki süreci içerisinde gerçekleştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan siyasal anlamda şekillenmiş sınırların özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel yakınlaşma ile de aşılabileceğinin ortaya konulması gerekmektedir.¹¹⁴ Burada yakınlık ve açıklık sürecinin birleştirilmesi, sınırların birleştirilmesini de gerektirebilir. Ancak bu AB'nin politik karar alma sürecine komşularını da dahil etmesini gerektirmez.¹¹⁵

Avrupa Birliği ile komşuları arasındaki sınırlar kültürel ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi açısından açık olabilecektir ancak, bu bölgelerden gelebilecek göçmenlere kapalı olacaktır. Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde komşu ülkelere ekonomik, siyasi ve kültürel açılardan belli sözlerin verilebileceği ve AB'nin istediği şekilde davranıldığı ölçüde yakınlaşma ortaya çıkabilecektir.¹¹⁶ Burada modern toplumun kurumlarının benimsenmesi ve post modern yaşam biçimlerinin geliştirilmesi sürecinin hızlanması açısından sınırların katı bir biçimde oluşturulmasını engelleyecek bir gelişme görülebilir. Avrupa Birliği kurumlarının ortaya koyduğu post modern kavramların algılanması, farklı kültür düzeylerinde, dini ve politik yaklaşımlarda modern anlamda yorumlanmasına bağlıdır. İşbirliğini geliştirmek önemli ölçüde bu değerlerin geliştirilmesine bağlı görünmektedir.¹¹⁷

¹¹³ Russel KING, "The Mediterranean: Europe's Rio Grande", **The Frontiers of Europe**, London and Washington: Printer 1998, ss. 110-120.

¹¹⁴ Michael FOUCHER, "The Geopolitics of European Frontiers", in: **The Frontiers of Europe**, London Palgrave, ss.236-240.

¹¹⁵ Thomas CHRISTIANSEN, "Constitutionalising the European Union, Constructing EU Borders", in **Remaking Europe in the Margins, Northern Europe after the Enlargements**, Aldershot, Hampshire: Ashgate Publishing Company, ss.85-90.

¹¹⁶ Heikki HAUKKALA, "A Hole in the Wall? Dimensionalism and the EU's 'New Neighbourhood Policy'", **UPI Working Paper**, No.41, 2003, ss.3-10.

¹¹⁷ Rosa BALFOUR, "Rethinking the Euro-Mediterranean political and security dialogue", Institute for Security Studies, **Occasional Papers** No:52, May 2004, Paris, s.s.3-8.

C. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ AMAÇLARI

Yeni Komşuluk Politikası'nı ortaya koymakla Avrupa Komisyonu, aslında 1 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleştirilen tarihi genişlemenin Avrupa Birliği ile onun komşuları arasında bir sınır çizmediğini göstermeyi amaçlamıştır. Komisyon Yeni Komşuluk Politikası'nın temel prensiplerini 2003 yılında çizmiş ve 2004 yılına gelirken "Strateji Belgesi"ni ortaya koyarak genişlemenin getirmiş olduğu barış, istikrar ve refahı genişlemiş AB'nin komşuları yönünde yayabilmenin yollarını aramaya başlamıştır.

2004 yılındaki genişlemeyi kastederek, "Bu genişleme bizleri Doğu Avrupa ve Akdeniz komşularımızla daha da yakınlaştırmıştır" ifadesini kullanan Komisyon'un üst düzey bir yetkilisi, bu açıklaması ile genişleme-komşuluk politikası ilişkisini ortaya koymuştur. Yeni Komşuluk Politikası'nın bir anlamda amaçlarını da ortaya koyan Komisyon yetkilisi, şöyle devam etmiştir: "Bugün bizler komşularımız olan ülkelerle ilişkilerimizi işbirliği ve yardımlaşmanın yeni araçları yardımıyla daha da yakınlaştırmaya çalışıyoruz. Söz konusu ülkelere bizler genişlemiş Avrupa'da bu ülkelerin gelişmeleri ve refaha kavuşmaları için fırsatlar sunuyoruz. AB'nin iyi yönetilen ve demokrasi ve ekonomik kalkınma için yeni perspektifler sunan ülkelerle çevrelenmiş olması, Avrupa'nın tamamının ortak yararına olacaktır."¹¹⁸

Yeni Komşuluk Politikası'nın ortaya atılmasını müteakiben Avrupa Birliği, bu politika yoluyla birlik ve söz konusu politika kapsamındaki komşu ülkelerle ilişkileri pekiştirmek istediğinin altını çizmiştir. Yeni Komşuluk Politikası istikrar, güvenlik ve farklı insanların bir arada uyum içinde yaşamasını ve 2004 yılı genişlemesinin sağladığı yararların komşu ülkeler arasında düzgün paylaşımını sağlamak amacıyla ortaya atılmıştır. Söz konusu politika genişlemiş Avrupa Birliği ile komşuları arasında olabilecek muhtemel yeni bölünme ve uzaklaşmaları önleme, komşu ülkelerin güçlendirilmiş ekonomik, politik, güvenlik ve kültürel işbirliği çerçevesinde Avrupa Birliği aktivitelerine iştirakini sağlama amacına yönelik olarak düşünülmüştür.¹¹⁹

¹¹⁸ "Beyond Enlargement: Commission shifts European Neighbourhood Policy into higher gear", **IP/04/632**, Brussels, 12 May 2004.

¹¹⁹ Commission des Communautés Européennes, **Communication de la Commission, Politique Européenne de Voisinage, Document d'Orientation**, Bruxelles, le 12.5.2004, COM(2004) 373 final.

Komşu ülkelerle öncelikli ilişkiler hukuk devleti kaynaklı ortak değerler, iyi yönetim, insan haklarına saygı, azınlık haklarının korunması, iyi komşuluk ilişkilerinin özendirilmesi temelinde ve serbest piyasa ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma prensipleri çerçevesinde olacaktır. Ortaklık ilişkisi içerisindeki ülkelerin işbirliği kapsamında üstlenmiş oldukları taahhütler Avrupa Birliği'nin dış eylemler çerçevesinde yürütülecektir, terörizme karşı mücadele ve kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması, uluslararası hukuka saygı ve çatışmaların önlenmesi konusundaki çabalar bu kapsamdadır.¹²⁰

Yeni Komşuluk Politikası'nın temel hedefi, Avrupa Birliği üyeliği konusundan tamamen bağımsız olarak, AB'nin 2004 yılındaki tarihi genişlemesinin yararları olan istikrar, güvenlik, bir arada yaşayabilme gibi faktörlerin birliğin komşusu olan ülkelerle paylaşımını sağlamaktır. Söz konusu politika, Avrupa Birliği ile ona komşu olan ülkeler arasında çizgilerin çekilmesini önlemek, bu ülkelere siyasi, güvenlik, iktisadi ve kültürel alanlarda işbirliği yoluyla çeşitli AB aktivitelerine katılma şansını tanımayı amaçlamaktadır.

Yeni Komşuluk Politikası özellikle, 2004 yılındaki tarihi genişlemeden sonra coğrafi olarak AB ile daha da yakınlaşan ülkelere yöneliktir. Bu ülkelere özellikle Ukrayna, Belarus ve Moldova'yı örnek gösterebiliriz. Rusya ile stratejik işbirliğine giden Avrupa Birliği, 2003 yılı St. Petersburg Zirvesi'nde bu ülke ile 4 temel alanda stratejik işbirliğini geliştirme konusunda anlaşmıştır.

Yeni Komşuluk Politikası, Akdeniz bölgesinde Avrupa – Akdeniz Ortaklığı'nın (Barcelona Process olarak da adlandırılmaktadır) Avrupa Birliği üyesi olmayan ülkelerini kapsamaktadır. Bu ortaklık içerisinde Türkiye, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın dışında olması yönünden bir istisnadır. Nitekim, Türkiye Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerini sürdürme aşamasındadır, yani birliğe komşu ülke değil, tam üyeliği söz konusu olabilecek aday ülkedir.

2007 yılındaki genişleme sonrasında Karadeniz üzerinden bölgeye komşuluğu ve Türkiye ile olan sınırları dolayısıyla, Avrupa Birliği Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı Yeni Komşuluk Politikası kapsamına almıştır. Aralık 2003 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa Güvenlik Stratejisi gereklerine göre, Gü-

¹²⁰ Ibid.

ney Kafkasya AB'nin "daha güçlü ve daha aktif ilgi" göstermesi gereken bölge olarak tanımlanmıştır.

D. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ ARAÇLARI

Avrupa Birliği ile komşularını ortak paydada buluşturma fırsatı olarak ortaya atılan Yeni Komşuluk Politikası, komşu ülkelere onların AB'ye yaklaşması anlamına gelen öncelikli hedeflerini belirleme olanağını vermektedir. Bu öncelikler ortak olarak hazırlanacak eylem planlarıyla, politik diyalog ve reformlar, ticaret ve partner ülkelerin iç pazara aktif katılımını sağlayacak eylemler, adalet ve içişlerinde işbirliği, enerji, ulaştırma ağları, çevre, araştırma ve geliştirme, sosyal politika ve toplumlararası diyalog gibi belirli konulardaki işbirliklerinin gerçekleşmesini amaçlayan ortak girişimlerle gerçekleştirilecektir. Bu başlık altında söz konusu politika araçlarına kısaca değinilecektir.

1. Ortak Eylem Planları

Avrupa Komisyonu, Yeni Komşuluk Politikası'nın amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik olarak bir metod geliştirmiştir. Söz konusu metod, Avrupa Birliği ile komşu ülkelerin, bu ülkelerin AB'ye daha da yakınlaştırılmasını amaçlayan eylem planlarının ortak hazırlanmasını ve bu eylem planlarındaki önceliklerin ortak belirlenmesini kapsamaktadır. Eylem Planları insan haklarına saygı, azınlıkların korunması, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, iyi komşuluk ilişkilerinin teşvik edilmesi, serbest piyasa ekonomisi prensipleri ve sürdürülebilir kalkınma ortak değerlerine dayanmaktadır. Söz konusu planlar Komisyon tarafından ortaya atılmakta ve ilgili Ortaklık ve İşbirliği Konseyi tarafından da onaylanmaktadır. Eylem Planları verilen taahhütlerin yerine getirilmesi anlamında önemli öncelik alanlarına sahiptir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Güney Kafkasya ülkelerinden Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'a yönelik olarak Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında hazırlanmış olduğu Ortak Eylem Planları analiz edilmeye çalışılacaktır.

2. Ortak Değerlere Bağlılık

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gibi ortak değerlerin güçlendirilmesi konusunda komşu ülkelerin bağlılıklarının seviyesi, AB'nin her bir komşu ülke ile oluşturduğu Eylem Planları'nda göz önünde bulundurulacak ilk unsur olacaktır. Bu anlamda ortak değerlere bağlılık, Yeni Komşuluk Politi-

kası'nın önemli bir aracı olan ortak eylem planları uygulamasının ön şartı olarak da nitelenebilir.

Ortak değerlere bağlılık, ayrıca komşu ülkeler için Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınma kriteri gibi de değerlendirilebilir. Örnek vermek gerekirse, Güney Kafkasya ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonraki dönemde yönlerini Batı'ya doğru çevirdiklerinden ve en azından demokratik sistemin yerleştirilmesi adına çaba göstermeye çalıştıkları için bugün YKP kapsamındadır. Diğer yandan, örneğin Belarus'un Avrupa Birliği'nin bu ülkedeki demokrasi eğiliminin ciddiyeti ve devamlılığı yönündeki şüpheleri sebebiyle, Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınması tereddütlü bir karar olmuştur.

3. Etkin Siyasi Diyalog

Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile paralel olarak daha etkili siyasi diyalogun geliştirilmesi eylem planlarının kapsamına alınmıştır. Bu çerçevede dış politika ve güvenlik konuları kapsamında, özellikle bölgesel ve uluslararası konular, krizlerin önlenmesi, kriz yönetimi ve ortak güvenlik tehditleri çerçevesinde terörizme karşı mücadele, kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması, bölgesel çatışmaların önlenmesi gibi önemli konular ele alınmaktadır.

Etkin siyasi diyalog olmadan Yeni Komşuluk Politikası dahil, devletlerarası ilişkileri ilgilendiren herhangi bir politikanın amaçlarının gerçekleştirilmesi mümkün görünmemektedir. Bu açıdan bakıldığında Avrupa Birliği'nin önce kendi içinde, sonra da komşuları ile arasındaki siyasi diyalogun seviyesi YKP'nin amaçlarının gerçekleştirilmesi yolunda beirleyici araçlardan olacaktır.

4. Ekonomik ve Sosyal Kalkınmanın Geliştirilmesi

Yeni Komşuluk Politikası tercihli ticaret ilişkilerinin yanı sıra, mali ve teknik yardımın arttırılmasını içeren ekonomik hususları öngörmektedir. Bu süreçte elde edilecek ekonomik faydalar doğrudan ve dolaylı faydalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan faydalar kapsamında tarifelerin ve tarife dışı engellerin kaldırılması ve piyasa bütünleşmesinin sağlanması gibi hususlar yer almaktadır. Dolaylı faydalar ise ekonomik uygulamaların Avrupa Birliği ekonomik modeline yakınlaştırılması suretiyle bu ülkelerdeki yatırım ortamının iyileştirilmesi ve özel sektörün gelişimi açısından

daha saydam ve istikrarlı bir ortam oluşturulması gibi özellikle komşu ülkeler açısından daha fazla ekonomik katkı sağlayacak çabaların geliştirilmesidir.

Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Programı komşu ülkelere Avrupa İç Pazarından faydalanma, eğitim, araştırma ve geliştirme gibi AB programlarına katılım ve enerji, ulaştırma, çevre ve bilgi toplumu konusunda birlik ile sıkı ilişkiler yaratma konusunda fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatlar da, Yeni Komşuluk Politikası'nın ilgili ülkelerde belirlenen hedeflere ulaşmasına katkıda bulunmaktadır.

5. Ticaretin Geliştirilmesi

Yeni Komşuluk Politikası, Euromed Ortaklığı ile paralel olarak, ticaretin serbestleştirilmesi ve bölgesel bütünleşmeyi sağlayacak şekilde çeşitli araçları içeren bir politika niteliği taşımaktadır. Bu kapsamda, Dünya Ticaret Örgütü prensipleriyle uyumlu olarak daha büyük piyasa açılımları sağlama çabaları arttırılmak istenmektedir.

Barselona Süreci çerçevesinde sanayi mallarını kapsayan bir serbest ticaret bölgesi kurulmuş olup, asimetrik bir serbestleşme başlatıldığı görülmektedir. Bilhassa Doğu komşuları için Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının ticaretle bağlantılı ilkelerinin tam olarak uygulanması ve DTÖ'ne üyelik YKP çerçevesinde öncelikler içerisinde yer almaktadır. Yeni Komşuluk Politikası, Dünya Ticaret Örgütü prensiplerine ve Avrupa Birliği standartlarına uygun olan daha geniş bir pazar oluşturmayı hedeflemektedir. Nitekim ticaretin geliştirilmesi, YKP'nin amaçlarına ulaşmadaki başarısını belirleyecek unsurlardan birisi olarak geçerliliğini korumaktadır.

6. Enerji Alanında İşbirliği

Komşu ülkelerle stratejik enerji ortaklıklarının geliştirilmesi, Yeni Komşuluk Politikası'nın en önemli unsurlarından birisidir. Enerji ihtiyacının karşılanması ve güvenliğinin sağlanması konusunda komşu ülkelerle ortaklığın hayati önemine vurgu yapılmaktadır. Zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla (Rusya, Hazar Havzası, Orta Doğu ve Kuzey Afrika) çevrelenmiş olan Avrupa Birliği, Dünyanın en büyük enerji ithalatçısı ve ikinci büyük enerji tüketicisi konumundadır. Tahminlere göre AB'nin enerji ithalatına bağımlılığının 2030'a kadar bugünkü % 50 oranından, %70 oranına çıkması beklenmektedir. Bu nedenle eylem planları, enerji konusunda işbirliği ve diyalogu arttırmak üzere somut adımlar içermektedir. Bu adımların içerisinde enerji

verimliliği ve enerji tasarrufu gibi konuların yanı sıra, yenilenebilir enerjinin kullanılması ve enerji teknolojilerinde işbirliğinin sağlanması bulunmaktadır. Bu çerçevede komşu ülkelerin “Akıllı Enerji Programı” gibi uygulamalara ve AB’nin diğer düzenleyici uygulamalarına katılımı teşvik edilmektedir. Bu doğrultuda Eylem Planları ve Hazar Havzası’nı kapsayan INOGATE programı gibi varolan ikili ve bölgesel girişimleri geliştirme yönünde bir politika izlenmektedir.

7. Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği

Avrupa Birliği’nin Yeni Komşuluk Politikası’nın temel amaçlarından birisi, birliğin kendi çevresinde etkin, kalıcı ve sürdürülebilir bir güvenlik çemberi oluşturma yönündeki kararlılığıdır. Bu açıdan AB ülkelerinin kendi içinde, hem de komşularıyla olan ilişkileri yönünden adalet ve içişleri alanındaki işbirliği önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Adalet ve İçişleri konusunda işbirliği, sınır yönetimi, göç, terörizme karşı mücadele, insan, uyuşturucu ve silah kaçakçılığına karşı mücadele, organize suçlar, kara para aklama, ve mali ekonomik suçlara karşı savaş konusunda daha yakın işbirliğini kapsamaktadır.

8. Yakın Bölgesel İşbirliği

Eylem Planları, AB’ye komşu olan ülkelerin/bölgelerin özelliklerine, ihtiyaçlarına, Avrupa Birliği ile bu ülkelerin/bölgelerin ortak çıkarlarına ve aralarındaki ilişki düzeylerine uygun olarak farklılık gösterebilmektedir. Söz konusu planlar, 3-5 yıllık dönem için uygulanacak politikaların yol haritasını çizmektedir. Eylem Planları uygulanıp görev tamamlandıktan sonra, bir sonraki aşama daha önce farklı ülkelerle uygulanmış olan İkili Anlaşmaların yerine geçecek olan Avrupa Komşuluk Anlaşmaları temelinde ilişkilerin devam ettirilmesi olacaktır. Bu daha çok, ülkelerle ayrı-ayrı ikili ilişkilerin yerine, yakın bölgesel işbirliği ile gerçekleştirilecektir.

E. AVRUPA KOMŞULUK VE ORTAKLIK ARACI (ENPI), SINIRÖTESİ İŞBİRLİĞİ (CBC) VE KOMŞULUK YATIRIM ARACI (NIF)

Eylem Planlarının öncelikleri Avrupa Birliği tarafından ilgili ülkelere yönelik olarak oluşturulan mali destek için bir referans niteliği taşımaktadır. AB’nin Doğu ve Güney komşusu olan ülkelere yönelik olarak uyguladığı TACIS, MEDA gibi prog-

ramlar 2007 yılından itibaren yerini yeni mali araç olan Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) mekanizmasına bırakmıştır. Daha önce uygulanmış olan programlar yeni mali araca ışık tutmaktadır. Söz konusu mali araç, genişlemiş Avrupa Birliği'nin dış sınırları boyunca sınır ötesi işbirliği konularına odaklanmaktadır. Bu amaçla oluşturulan ENPI'nin politika kapsamındaki ülkelerle ilgili programlarının 29 Eylül 2004 tarihinde oluşturulan yönetmelik çerçevesinde şu hususları kapsadığı görülmektedir:

- Sinerji yaratabilmek ve etkiyi güçlendirmek için yapılacak yardımların ulusal ölçüleri tamamlayıcı bir nitelikte olması, Komisyon ile ilgili ülkeler arasında bir ortaklık içerisinde finanse edilerek gerçekleştirilmesi, ayrıca söz konusu yardımların Topluluk politikalarıyla ve komşu ülkelerin taraf olduğu diğer anlaşmalarla tutarlı olması gerekmektedir.
- Bu düzenleme kapsamında sağlanan yardımlar, ülke bazında veya çok taraflı programlar, tematik programlar ve sınır ötesi işbirliği programları başlıkları altında yürütülmektedir. Diğer taraftan, yardımların öncelikleri ve programlara yapılacak uzun dönemli fon tahsisatı strateji belgelerine göre belirlenecektir.
- ENPI'nin ayırt edici özelliklerinden olan “sınır ötesi işbirliği” ilkesine göre, üye ülkeler ile komşu ülkelere ortak sınırı paylaşanları bir araya getiren “birleşik programlar” finanse edilmektedir. Söz konusu programlar, ilgili üye ülkeler ve komşu ülkeler tarafından ortak bir yönetim otoritesi aracılığıyla idare edilmektedir.

Yeni düzenlemeyle birlikte TACIS ve MEDA gibi eski programların yürürlükten kaldırıldığını ayrıca vurgulamak gerekmektedir.

2004-2006 dönemi için Yeni Komşuluk Politikası kapsamında ayrılmış olan fonun hacmi, 255 Milyon EURO tutarındadır.¹²¹

Yeni Mali Perspektifin başlangıcı olan 2007 yılından itibaren 2007-2013 dönemi için 11.2 milyar Euro tutarında finansman tahsis edildiği görülmektedir. Bu, Avrupa Birliği ile komşu ülkeler arasında ikili anlaşmaların oluşturulması için kaynak niteliği taşımaktadır. Öte yandan, sağlanan söz konusu finansman, Yeni Komşuluk Politikası

¹²¹ « Beyond Enlargement: Commission shifts European Neighbourhood Policy into higher gear », **IP/04/632**, Brussels, 12 May 2004.

çerçevesinde yapılacak çalışmaları finanse edeceği gibi belli çabaları desteklemek için de oluşturulmuş bir kaynaktır.

Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı'na 12 ülkenin dahil olduğu görülmektedir. Rusya için AB-Rusya Stratejik Ortaklık Stratejisi çerçevesinde kaynak oluşturulmaktadır. Bu kaynak çerçevesinde iç pazarın ve reform çabalarının geliştirilmesi, yoksullukla mücadele gibi birçok ekonomik ve sosyal çabaların belli ölçüde desteklenmesi sağlanmaktadır. Uzun dönemde deneyimlerin paylaşılması, üye ülkeler ile topluluk program ve kurumlarının eşleştirme çabalarının desteklenmesi sağlanacaktır.¹²²

Bu mali aracın kullanılması büyük ölçüde Komisyon'un belirlediği çerçevede gerçekleşmektedir ve temel olarak altı ana konuda yapılan harcamalar şeklindedir. Bunlardan üçü daha önce belirlenmiş politikalara yönelik kullanılmaktadır. ENPI, Kalkınma İşbirliği Aracı (DCI) ile işbirliği içerisinde yürütülmektedir. İstikrar İçin Mali Araç, İnsani Yardım Mali Aracı ve Makro Mali Yardım Aracı gibi araçların hedeflenen amaçları gerçekleştirmek için oluşturulduğu görülmektedir. Söz konusu mali kaynakların kullanılmasında Parlamento'nun onayı gereklidir. Bununla birlikte, bu aracın kalkınma fonu ile birlikte işbirliğinin geliştirilmesi yönünde kullanılması gerekmektedir. Öte yandan, Avrupa Parlamentosu'nun bazı komiteleri (Dış İlişkiler Komitesi, Bölgesel Politika Komitesi) ENPI'nin düzenlemelerini incelemiş ve bazı konularda parlamentonun endişelerini ortaya koymuştur. Bununla birlikte kaynaklara Avrupa Ekonomi Alanı (EEA) ve İsviçre'nin de katılımının sağlanmasının önemine dikkat çekilmiştir.¹²³

Avrupa Birliği ENPI kapsamında 2007-2010 dönemi için doğu komşusu olan ülkelere aşağıdaki kaynakları tahsis etmiştir:

- Ermenistan 98.4 milyon Euro
- Azerbaycan 92 milyon Euro
- Gürcistan 120.4 milyon Euro (Gürcistan'a Ağustos 2008'de yaşanan krizin sonuçlarını bertaraf etmek amacıyla 500 milyon Euro tutarında ek kaynak ayrılmıştır)

¹²² Egidio CANCIANI, « European Financial Perspective and the European Neighbourhood and Partnership Instrument », **Mediterranean Politics, Panaroma**, Med 2007, ss.148-152.

¹²³ "Eastern Partnership", MEMO/08/762, Brussels, 3 December 2008, <http://ec.europa.eu/world/enp>

- Moldova 209.7 milyon Euro
- Ukrayna 494 milyon Euro

Yeni Komşuluk Politikası'nın kapsamına alınan ülkeler ENPI dışında, Sınırötesi İşbirliği Programı (CBC) ve Komşuluk Yatırım Aracı (NIF) kaynaklarından da yararlanmaktadırlar. Sınırötesi İşbirliği Programı, Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve birliğin komşusu olan ülkeleri ortak sınırlarda buluşturmaktadır. 2008 yılında bu program çerçevesinde AB'nin Doğu Komşusu olan ülkelere yönelik 25,6 Milyon Euro'luk kaynak sağlanmıştır.

Komşuluk Yatırım Aracı'na (NIF) gelince, bu program birliğin ve üye ülkelerin kaynakları ile sağlanmaktadır. Program ağırlıklı olarak enerji, çevre ve ulaştırma sektörlerine yöneliktir. Ayrıca KOBİ'lerin ve Sosyal Sektörün geliştirilmesine yönelik programlar da desteklenmektedir. 2008 yılında NIF çerçevesinde Doğu komşularına 70 Milyon Euro tutarında proje finansmanı sağlanmıştır.

IV. AVRUPA BİRLİĞİNİN YENİ GENİŞLEME ÇABALARININ KOMŞULUK POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Avrupa Birliği'nin dış ilişkiler ve güvenlik politikası birkaç temel üzerine oturmaktadır. Bunlar, birlik ülkeleri arasındaki bütünleşmenin teşvik edilmesi, komşularının istikrarı, ABD ve Rusya ile stratejik ilişkiler, birliğin coğrafi yakınlık içerisinde olduğu ülkeler ve tarihsel olarak ilişkide bulunduğu komşularının birçoğu ile (ACP ülkeleri gibi) çok taraflı görüşmeleri sürdürmesidir.¹²⁴ Bu politikalar Avrupa Birliği'nin öncelikli olarak komşuları ve özellikle birliğin doğu politikalarının geliştirilmesine odaklanması açısından önem taşımaktadır.¹²⁵

Avrupa Birliği'nin komşularıyla ilişkileri “concentric circles” modeli ile açıklanmaktadır. Bu ilişki merkez ve merkez dışında kalanlarla hiyerarşik bir ilişki kademelendirmesini ifade etmektedir. Bu durum, AB ile bütünleşme sürecine girmiş ülkelerle diğer ülkeler arasındaki ilişkilerin yakınlığından ya da uzaklığından kaynaklan-

¹²⁴ A. MISSIROLI, « The EU and its changing neighbourhood : stabilization, integration and partnership », in : European Union Foreign and Security Policy-Towards a Neighbourhood Strateji, **New York : Routledge** 2004, ss.15-18.

¹²⁵ A. MISSIROLI, The EU an its changing neighbourhood : stabilization, integration and partnership', in : **Partners and Neighbours : A CFSP for a Wider Europe**, Chaillot Paper 64 Paris: EU İnstitute for Security Studies, 2003, ss.8-12.

maktadır.¹²⁶ Söz konusu çevreler merkez ile diğer ülkeler arasında üyelik ve ortaklık ilişkisi içerisinde gelişmektedir. Bu ilişkiler, örneğin Avrupa Ekonomik Alanı (EEA)'na giren ülkelerde üye olmadan üyelik ayrıcalıklarını taşıyarak devam etmekte, bazı ülkelerle ilişkiler nihai üyelik perspektifi içerisinde gelişmekte, bazıları ile üyelik olmaksızın geliştirilmeye çalışılmaktadır.¹²⁷

Avrupa Birliği'nin doğu komşularına yönelik stratejisi bütünleşme açısından istikrarın sağlanması temeli üzerine oturmaktadır. Bu, Balladur Paketi (1993-95) diye bilinen bir yaklaşımla Baltık ülkeleri ve Merkezi Avrupa Ülkelerinde başarıyla uygulanmıştır. Söz konusu süreç nihai olarak Avrupa Birliği üyeliğini içerdiği için başarıyı önemli oranda etkilemiştir. Bu çabalar Güney Doğu Avrupa ya da Batı Balkan ülkeleriyle ilişkilerde İstikrar Paketi çerçevesinde oluşturulmaya çalışılsa bile, çok açık bir bütünleşmenin sağlanması mümkün olmamıştır.

Bütünleşme yaklaşımı AB'nin en başarılı dış politikası olarak bilinmektedir. Avrupa Birliği, daha önce Doğu Avrupa ülkeleriyle işbirliğini NATO çerçevesinde geliştirmiştir.¹²⁸ Tarihsel olarak Merkezi Avrupa ülkeleri olan Romanya, Bulgaristan, Baltık Ülkeleri ve Slovenya ilk Avrupa Anlaşmalarını 1992'de imzalamıştır. Malta ve Güney Kıbrıs 1970'lerde AB ile İşbirliği Anlaşmaları yapmıştır. Haziran 1993'de Avrupa Konseyi Kopenhag'da işbirliği ve üyelik koşullarını oluşturmuştur. Bu birliğe giriş ve işbirliği koşullarını oluşturan Kopenhag Kriterleri olarak anılmaya başlamıştır.¹²⁹ Acquis Communautaire, ülkelerin temel olarak 33 ana başlık çerçevesinde iyileştirilmesini içeren çalışmalar olarak Avrupa Birliği Anlaşması'nın 49. maddesine dayanmaktadır.¹³⁰

2002 yılında Kopenhag görüşmeleri bittiğinde Avrupa Birliği, 10 yeni ülkenin üyeliğine karar vermiş ve 2004'te bu ülkeler birliğe katılmıştır. Bing Bang adı verilen bu en büyük genişleme, çok farklı coğrafyalara yönelik olması ile dikkat çekicidir. Bu genişleme AB'nin dengelerinin değişmesine, hatta AB Anayasası'na karşı Fransa ve

¹²⁶ F. TASSINARI, Security and Integration in the EU Neighbourhood : The Case for Regionalism, **CEPS Working Document**, No.226, 2005, ss.3-5.

¹²⁷ MISSIROLI(2003), a.g.e. s.9.

¹²⁸ R.DANNREUTHER, **European Union Foreign and Security Policy-Towards Neighbourhood Strategy**, Brussel 2004, s.79.

¹²⁹ MISSIROLI(2003), a.g.e, s.9.

¹³⁰ J. SMITH, « Enlarging the European Union », **Journal of Common Market Studies**, Annual Review, Vol.43, ss.127-128.

Hollanda’da negatif referandum sonuçlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. AB’nde “hazmetme kapasitesi” tartışmaları 2004 yılındaki genişlemenin ardından ortaya çıkmış ve Kopenhag Kriterlerine bir dördüncüsü ilave edilmiştir¹³¹. Avrupa Birliği’nin 5. genişlemesine yönelik bu tartışmaların ışığında daha sonra Bulgaristan ve Romanya’nın üyelikleri ile 1 Ocak 2007 tarihinde AB’nin 6.genişlemesi gerçekleşmiştir.¹³²

A.TÜRKİYENİN MUHTEMEL ÜYELİĞİNİN OLASI ETKİLERİ

1. Tam Üyelik Sürecinin Ortaya Çıkardığı Gelişmeler

17 Aralık 2004 tarihinde Avrupa Konseyi Zirvesi’nde Türkiye ile AB arasında 3 Ekim 2005 tarihi itibariyle müzakerelerin başlamasına ilişkin karar alınmış ve uygulamaya konulmuştur. 29 Haziran 2005 tarihinde AB Komisyonu “Türkiye İçin Katılım Müzakereleri Çerçeve Taslağı”nı açıklamıştır.

Müzakere Çerçeve Belgesi’ne göre, Türkiye’nin kendine has özellikleri nedeniyle müzakerelerin Türkiye’nin yükümlülüklerini yerine getirmekte göstereceği ilerlemeye bağlı olacağı belirtilmiştir. Müzakere Çerçeve Belgesi’nde Uluslararası Adalet Divanı’nın zorunlu yargılama yetkisinin kabul edilmesi, Ermenistan ve Yunanistan ile sınır ihtilaflarının çözülmesi, Kıbrıs sorununun BM çerçevesinde çözümü, Türkiye’nin Ortaklık Anlaşması ve Ek Protokollerden gelen yükümlülüklerine yerine getirmesi gibi konular gündeme getirilmiştir. Bu belge ile Türkiye’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası’nı tek taraflı olarak kabulü istenmiştir.¹³³

Komisyon’nun 08.11.2006 tarihli raporunda Türkiye değerlendirmesi şu şekilde yapılmıştır: “Türkiye’nin 9. reform paketinin bir parçası olarak dikkat çekici biçimde reform çabalarına devam ettiği, ülkenin güney doğusuna yönelik ekonomik ve sosyal gelişme çabası içerisinde olduğu görülmektedir.”¹³⁴ Raporda ilerleyen yıllarda da reform çalışmalarına devam edilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir

¹³¹ http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/press_data/en/ec/72921.pdf

¹³² G.NOUTCHEVA, « Bulgaria Romania’s Accession to the EU : Postponement, Safeguards and the Rule of Law », **CEPS Policy Brief No.102**, 2006, ss.5-7.

¹³³ DPT , Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler, <http://eutup.dpt.gov.tr/ab/muzakerelere/cerceve.pdf>, ss.3-6.

¹³⁴ Commission of the European Communities , « Communication from the Commission to the European Parliament and the Council : Enlargement Strategy and Main Challenges 2006-2007 », **COM (2006), 08.11.2006**, ss.11

Gümrük Birliği çerçevesinde 2007 yılı itibariyle 85 Milyar Euro'ya ulaşan AB-Türkiye ticaret hacmine dikkat çekilmiştir. Nitekim Türkiye'nin en önemli ticari partneri Avrupa Birliği'dir.¹³⁵

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne transit enerji koridoru olacağına ilişkin yapılan her araştırma çalışması Türkiye'nin her geçen gün AB'ye yakınlaştığına, bölgede giderek güçlenen rolüne dikkat çekmektedir.¹³⁶ Bu temel yaklaşıma göre,

- Ankara'nın enerji politikasına, enerji kaynaklarının taşınmasında önemli bir transit koridor olduğuna, gaz ve petrolün dağıtımında rol almak isteğine dikkat çekilmektedir.
- Transit ve enerji kaynaklarının satışında Ankara'nın bölgedeki ve AB'deki pozisyonunu güçlendirmesine ve Türkiye'nin gelirlerini arttırmasına dikkat çekilmektedir.

AB'nin doğal gaz ithalatında % 35 ile Rusya'ya bağımlı hale geldiği görülmektedir. Özellikle Yunanistan'ın % 79, Avusturya'nın % 65 ve Almanya'nın % 35 olan enerji bağımlılıkları dikkat çekicidir. Bu bağımlılık yeni ülkelerin katılımıyla daha da artacaktır. Çevre politikaları kapsamında giderek nükleer enerjinin devre dışı bırakılması da bu bağımlılığın boyutlarını genişletebilecektir.¹³⁷

Tablo 7 (s.79) ve Tablo 8'den (s.79) görüldüğü gibi, Türkiye Güney Kafkasya gibi doğrudan petrol ve gaz bölgeleri ile sınır ve komşu ülkedir Avrupa Birliği artan enerji ihtiyacını taşıma yollarını çeşitlendirmek ihtiyacı duymakta ve bu açıdan Ankara'nın izleyeceği enerji politikasının önceliğinin enerji kaynaklarının AB'ne ulaştırılmasının sağlanması üzerinde önemle durmaktadır. Öte yandan en çok dikkat çeken Türkiye'nin kendi iç tüketiminin 2010 yılı itibariyle 53 milyar metre³'e çıkması beklenmektedir (Tablo 9, s.80). Bu durum, tek kaynaktan ithalat bağımlılığının ve periyodik olarak kısıntılarla karşılaşılması tehlikesinin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Türkiye bu bakımdan Azerbaycan, Rusya, İran, Cezayir ve Nijerya ile yapılan gaz

¹³⁵ Avrupa Komisyonu, **2007 Türkiye İlerleme Raporu**, COM(2006)663, 6 Kasım 2007, s.3.

¹³⁶ Agata LOSKOT, « Turkey-an energy transit corridor to the EU ? », **Centre for Eastern Studies**, No :17, Warsaw 2005, s.19.

¹³⁷ Kutay KARACA ; « Küresel Enerji Startejileri Karşısında Türkiye'nin Jeostratejik ve Jeopolitik Konumu », **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S: 10, Eylül 2007, ss.25-26.

anlaşmalarıyla artan i tüketimini gelecek 20 yıl için garantiye almaya çalışmaktadır (Tablo 10, s.80).

Tablo 7: Türkiye'nin Komşularının Petrol Potansiyelleri

Milyon Ton	Mevcut Rezervler	Potansiyel Rezervler	Mevcut İhracat	2010 İhracat
Kazakistan	4,000.00	12,551.20	40,00	85,00
Türkmenistan	150.10	5,184.20	2,80	7,50
Azerbaycan	1,364.30	4,365.60	10,40	50,00
İran	17,162.30		94,60	249,00
Irak	15,688.90	21,828.10	71,30	298,80
Mısır	504.80		9,60	
Cezayir	1,541.60	5,866.30	40,30	
Rusya	9,549.80	20,463.80	188,40	

Kaynak: Oil Information 2004, IEA, www.eia.doe.gov

Tablo 8: Türkiye'nin Komşularının Gaz Potansiyelleri

Milyar m3	Mevcut Rezervler	Potansiyel Rezervler	Mevcut İhracat	2010 İhracat
Kazakistan	1,910.30	2,489.90	6,10	36,00
Türkmenistan	2,009.30	7,496.90	38,80	93,40
Azerbaycan	849.00	990.50	0,00	14,20
İran	26,602.00		1,30	10,00
Irak	3,113.00	4,245.00	0,00	10,00
Mısır	1,754.60	3,396.00	0,00	
Cezayir	4,528.00	5,150.60	61,30	
Rusya	47,544.00		182,40	

Kaynak: Natural Gas Information 2004, IEA, www.eia.doe.gov

Tablo 9: Türkiye'nin Petrol ve Gaz Üretimi, Tüketimi ve İthalatı

	1995	2000	2001	2002	2003	2010*	2020*
Petrol ürt. milyon ton	3.50	2.80	2.50	2.40	2.30	1.50	0.70
Petrol tükt. milyon ton	28.6	30.30	28.40	30.10	29.90	39.80	49.80
Petrol ithlt. milyon ton	26.4 0	28.90	26.40	28.20	28.50	38.50	50.50
Gaz üretimi, milyar m3	0.20	0.60	0.30	0.40	0.60	0.30	0.30
Gaz tüketimi, milyar m3	7.00	14.90	16.00	17.60	21.20	40.70	43.00
Gaz ithalatı, milyar m3	6.90	14.40	15.80	17.10	20.70	51.00	41.00

Kaynak: IEA, Oil Information 2004, Natural Gas Information 2004, new agencies and proprietary calculation.

tahminler

Tablo 10: Türkiye Tarafından Sonuçlandırılan Gaz Anlaşmaları

Anlaşmalar	İthalat hacmi, milyar m3	İmzalanma tarihi	Geçerliliği
Rusya – Trans Bal- kan Anlaşması 1	6,00	1986 (ilaveler 1999)	2011
Rusya – Trans Bal- kan Anlaşması 2	8,00	1998	2021
Rusya – Mavi Akım	16,00	1997	2027
Azerbaycan	6,60	2001	2020
Türkmenistan	16,00	1999	2006
İran	10,00	1996	2026
Cezayir	4,00	1988	2014
Nijerya	21,20	1995	2020
Ön anlaşmalar			
Mısır	4,00		
Irak	10,00		
Toplam	81,80		

Kaynak: www.botas.gov.tr

2. AB'nin Enerji Talebi Yönünden Türkiye ve Enerji Koridorları Etrafında Kalan Ülkelerle İlişkisi

Asya ile Avrupa'yı bağlayan boru hatları arasında en önemli ve en geniş olanlar, Trans-Balkan gaz boruhatları ve Mavi Akım boru hattını da içine alan Rusya hattıdır. Bununla birlikte, İran ile Türkiye arasında gaz boru hattı bulunmaktadır. Bakü-Tiflis-Erzurum arasındaki gaz hattı özellikle, Azeri gazını alan bir hat durumundadır. Bu açıdan bu hatlar AB'ne gelen gaz hatlarının güçlenmesi ve istikrar içinde ulaşması açısından önemlidir. Bunun yanında Türkiye ile Yunanistan arasındaki gaz hattı da güvenli gaz arzı açısından çok önemli bir hat olup, AB tarafından desteklenmektedir.

Tablo 11: Türkiye Toprakları Üzerindeki Mevcut ve Projelendirilmiş Gaz Boruhatları

Proje	Uznlk(km)	Kapasite (milyar m3/yıl)	Sponsor	Maliyet (USD)	Son Durum
Trans-Balkan (Rusya-Ukrayna-Moldova-Romanya-Bulgristan-Yunanistan-Makedonya-Türkiye)	750	20	Gazprom ve ilgili ülkelerdeki transit şirketler		Operasyonel
Mavi Akım	370 km/Rusya, 396/Karadeniz altı	16	Gazprom ve ENI	3.4milyar	2002 yılından bu yana faaliyettedir.
İran - Türkiye	520	3-10	NIGC, BOTAŞ		2002'den faaliyette
BTE	960	7-22	BP-STATOIL	900 mlyn	
Türkiye-Yunan.	285	3,5-11	BOTAŞ, DEPA	300 mlyn	
Yunanistan-İtalya	225		Edison Gas, DEPA		Teklif
Nabucco	3,400	Türkiye: 25-30, Avusturya: 17-20	BOTAŞ, Bulgargaz, Transgaz, MOL, OMV	4.4milyar	Fizibilite
Balkan (Türkiye-Yunanistan-Makedonya-Sırbistan-B.H.-Hırvatistan-Slovenya-Avusturya)	1,150				Teklif
Bulgaristan-Yunanistan-İtalya			Gazprom		Proje

Kaynak: IEA/NMC(2003)27/REV2

Nabucco proesi Bulgaristan, Romanya, Macaristan'ı geçerek Avusturya ve Çek Cumhuriyeti'ne kadar ulaşmaktadır. Bu Merkezi Avrupa ülkeleri açısından Rus gazına alternatif bir hat gibi görünmektedir. Balkan projesi gelişen bir proje olup, Balkan ülkeleri ve Merkezi Avrupa ülkeleri açısından önemli bir gaz hattı görünümündedir. Bu ayrıntılar Tablo 11'de (s.81) ayrıntılı bir biçimde görülebilir.

Tablo 12 : Türkiye'deki Mevcut ve Projelendirilmiş Petrol Boru Hatları

Proje	Uzunluk (km)	Kapasite(milyon ton/yıl)	Sponsor	Maliyet (USD)	Son Durum
Odessa – Brody	675	12-45	Ukrayna hükümeti ve Ukrtransnafta	500 Milyon	İnşaat
Brody-Plock	745	15	Ukrtransnafta,vb.	450 Milyon	Proje
BTC	1,760	50	BP,Statoil,ConocoPhilps,vd	3 Mil-yar	2005'den aktif
Drujba Adria	200	5-15	Jukos,TPP,MOL,Janaf	30-80 Milyon	Proje
Burgaz-Aleksandroupolis	280	15-35	Rusya,Bulgaristan ve Yunan hükümetleri	750 Milyon	İlerlemiş Proje
Constanta-Omisalj-Triest	1,300	40	Hükümetler ve özel sektör	1 Mil-yar	Etüd
Burgaz-Vlore (AMBO)	900	36	AMBO konsorsiyumu	1,3 Milyar	Etüd
Kıyıköy-İbrikbaba	193	60	Andalu Türk ortaklığı, Transneft, TNK-BP ve Tatneft	900 Milyon	Fizibilite
Samsun-Ceyhan	660			1 Mil-yar	Teklif

Kaynak: IEA/NMC(2003)27/REV2

Türkiye'deki mevcut petrol altyapısının gaz altyapısından daha gelişmiş durumda olduğu görülmektedir. Özellikle, petrol boru hatlarının denize açıldığı Ceyhan ve İskenderun körfezi Basra Körfezine alternatif olacak bir yapı göstermekte ve Akdenize açılan bir liman olması nedeniyle petrolün güvenli bir şekilde batıya taşınmasında ana santral görevi görmektedir. Öte yandan İstanbul ve Çanakkale boğazları Karadeniz etrafındaki ekonomilerin deniz yoluyla Akdenize açılmasına yol açan en önemli iki

boğaz olup bu boğazların kontrolü tamamiyle Türkiye'nin elindedir. Ancak Türkiye'nin boğazlardan tanker geçişini sınırlandırmasına yönelik eğilimleri boru hatlarının öneminin daha çok artmasına neden olmaktadır. Türkiye coğrafyasındaki mevcut ve projelendirilmiş petrol boruhatlarını Tablo 12 (s.82) yardımıyla görmek mümkündür.

Boru hatları büyük ölçüde Karadeniz'deki boru hatlarını by-pass edecek hatlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasındaki en gelişmiş hat olan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattıdır. Bunun yanında diğer önemli bir boruhattı da Ukrayna'daki Odesa-Brody hattı olup önemli kapasitesi bulunmaktadır. Bununla birlikte, Rusya'nın inşa ettiği Burgaz-Alexandroupolis hattı, yine ABD yönetiminin desteklediği BTC ve Burgaz-Vlore hatları çok önemli iki hat olarak görülmektedir. Bu iki hat yine Türkiye toprakları üzerinden geçen hatlar olup özellikle Kıyıköy-İbrikbaba hattı AB açısından çok önemli hatlar durumundadır.

Türkiye'nin transit projelerinin başarısı sadece Ankara'nın belirleyici politikalarına değil, aynı zamanda Avrupa Birliği'nin bölgedeki politikaları ve çabaları dikkate alınarak ele alınmalıdır. Avrupa Birliği enerji taşımacılığını alternatif hatlar oluşturmak suretiyle güvence altına almaya çalışmaktadır. Türkiye koridoru daha çok ihracat koridoru olmakla birlikte, gaz arzı açısından da çok önemli bir hat olmaktadır. Türkiye'nin dolayısıyla Avrupa Birliği'nin bölgedeki ülkeler ile ilişkileri önemli ölçüde enerji çerçevesinde gelişecek ilişkiler manzumesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan AB'nin, üye ülkeler ve Türkiye'nin bölgede komşularıyla olan ilişkilerini uzun dönemde dengeleri bozmayacak derecede hassas bir biçimde sürdürmesi gerekmektedir. Bölgede özellikle ABD ve İran arasındaki gerilimde İran'ın yalnız bırakılmasının telafi edilemeyecek boyutta gerginliklere ve çatışmalara yol açabileceği gerçeğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Nitekim AB Komisyonu Mayıs 2003'te birliğe komşu ülkelerle enerjide işbirliğinin geliştirilmesi konusunda bir senedi kabul etmiştir. Avrupa Birliği Enerji Politikası açısından 4 temel prensibi içeren bu belge,

- Bölge düzeyinde altyapı problemlerinin çözümü,
- Hem coğrafi olarak hem de teknolojik olarak enerji kaynaklarının ve hatlarının çeşitlendirilmesi,

- Avrupa’da enerji taşımacılığın ticaretinin kolaylaştırılması,
- Avrupa ile komşu bölgelerdeki taşımacılık ticaretinin kolaylaştırılması istenmiştir.

Buradan çıkarılan sonuç, AB’nin Balkanlar ve Türkiye’yi de içine alan çok etraflı çalışmalarını geliştirmesidir. Diğer taraftan, Avrupa Birliği’nin Güney Kafkasya ile ilişkilerinin hızlı bir biçimde geliştirilmesidir. Bu bakımdan birliğin istikrarlı ve güvenilir hatlar oluşturması için özellikle Türkiye’nin birliğe üyeliğini hızlandırılmış bir biçimde geliştirmesinin önemi büyüktür. Bu AB’nin özellikle birlik üyesi ve hatta aday ülke olmayıp, Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde ilişki geliştirmeye çalıştığı ülkelerle olan diyalogunun neden hızlı bir biçimde artması gerektiği gerçeğinin göz önünde bulundurulmasıdır. Türkiye bu gelişmelerin odak noktasındadır.

B. HIRVATİSTANIN MUHTEMEL ÜYELİĞİ

Avrupa Birliği’nin Batı Balkan ülkeleri ile ilişkileri, bu ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyinin zayıf olması ve Sovyetler ile olan ilişkilerinin düzeyi nedeniyle sürekli ikinci planda kalmıştır.¹³⁸ Avrupa’nın ortasında yaşanan savaşta inisiyatif göstermemesi ve çelişkiler içerisinde kalması ve “bekle gör” politikası izlemesi, AB’ne karşı güvensizliğin önemli sebebi olmuştur. Öte yandan, Balkanlar’ın dağılma sürecinin birlik açısından ortaya çıkaracağı güvenlik endişesi Avrupa Birliği’nin bölgeye olan ilgisini arttırmıştır.¹³⁹

AB’nin Balkan ülkelerine yönelik ilk kapsamlı çalışması Fransa’nın önerisi ile 13 Aralık 1995’te Royamount Süreci ile başlamıştır. Royamount Süreci ile barış ve istikrarın sağlanması demokrasinin geliştirilmesi ve AB ile bütünleşme çabalarının geliştirilmesi hedeflenmiştir.¹⁴⁰

10 Haziran 1999 tarihinde Köln’de kabul edilen İstikrar Paketi’nde Batı Balkan ülkeleri için Amsterdam Antlaşması ve Haziran 1993’te Kopenhag Zirvesi kararlarına dayanan tam üyelik perspektifinden söz edilmiştir. Haziran 2000 Feira Zirvesi’nde Batı Balkan ülkeleri için potansiyel aday ülke ifadesi kullanılmış, Kasım 2000’de

¹³⁸ CEPS ; **A System for Post-War South-East Europe** ; Brussels:Working Document, No:131, s.s.32-38.

¹³⁹ İrina BAKOVA, « Integrating Southeastern Europe into the European Mainstream », **Journal of Southeast European and Black Sea Studies**, Vol :2, No:1, ss.24-28.

¹⁴⁰ http://europa.eu.int.comm/external_relations/news/01-00/ip-00-65.htm.

Zagreb’te gerçekleşen AB ve Balkan Ülkeleri Liderler Zirvesi’nde ise Batı Balkan ülkelerinin tam üyelik süreçlerinin işleyişi ile ilgili kararlar alınmıştır.¹⁴¹

Makedonya ve Hırvatistan ile imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları’nda Fiera Zirvesi’nde belirtilen potansiyel aday ülke ifadesi teyit edilmiştir. Ancak her iki Antlaşma’da tam üyelik için Kopenhag Kriterlerine uyum sağlamanın yeterli olmadığı aynı zamanda ilgili anlaşmaların başarıyla uygulama kriterinin Batı Balkan ülkelerinin kendi aralarında kalıcı bölgesel işbirlikleri tesis etmelerine bağlı olduğu da açıkça belirtilmiştir.

Tablo 13: Avrupa Birliği’nin 1991-1999 Yılları Arasında Batı Balkan Ülkelerine Tahsis Ettiği Toplam Yardımlar (Milyon Euro)

Ülkeler	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Toplam
Arnavutluk	368.13	---	---	---	90.15	55.25	96.40	54.30	231.07	895.30
Bosna- Hersek	495.26	---	---	0.21	216.38	445.19	358.89	297.63	253.16	2,066.72
Hırvatistan	204.77	---	---	0.09	38.74	29.59	26.96	24.14	24.50	348.80
Makedonya	96.52	---	---	0.05	34.43	25.00	73.71	25.48	166.81	422.00
Yugoslavya										
Federal Cum.	170.25	---	---	0.37	39.95	24.47	18.13	34.78	385.77	673.72
Toplam	1,334.93	---	---	0.72	419.65	579.50	574.09	436.33	1,061.31	4,406.54

Kaynak: European Commission, 1991-1999 EU Assistance to Southeastern Europe and Western Balkans-Figures 24 Mart 2000.

Makedonya ve Hırvatistan’ın İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları imzalamasıyla başlayan ortaklık süreci, Yunanistan’ın dönem başkanlığı’na isabet eden 2003 yılının ilk altı ayında hız kazanmıştır.¹⁴²

Avrupa Birliği’nin 1991-1999 yılları arasında Batı Balkan ülkelerine yaptığı yardımlar arasında Hırvatistan da bulunmaktadır ve yapılan yardımlar Tablo 13’de ele alınmıştır. Ayrıca Tablo 14’ten (s.86) görüleceği üzere, Hırvatistan’ın toplam kaynaklardan aldığı pay % 10 civarındadır.

¹⁴¹

http://ec.europa.eu/enlargemet_process/how_does_a_country_join_the_eu/sap/zagreb_summit_statement_en.htm

¹⁴² http://europa.eu.int.comm/external_relations/see/gacthess.htm.

Tablo 14: 2001-2003 Yılları Arasında Batı Balkan Ülkelerine CARDS Programı'ndan Ayrılan Tahsisatlar (Milyon Euro)

Ülkeler	2001	2002	2003	Toplam
-Arnavutluk	37.5	44.9	46.5	128.9
-Bosna-Hersek	105.23	71.9	63.0	240.13
-Hırvatistan	60.0	59.0	62.0	181.0
-Makedonya	56.2	37.5	38.5	132.2
-Yugoslavya Fed.Cum.	526.1	330.6	295.5	1,152.2
<i>Sırbistan</i>	<i>193.8</i>	<i>179.7</i>	<i>229.0</i>	<i>602.5</i>
<i>Karadağ</i>	<i>16.3</i>	<i>13.0</i>	<i>13.5</i>	<i>42.8</i>
<i>Kosova</i>	<i>316.0</i>	<i>137.9</i>	<i>53.0</i>	<i>506.9</i>
-Bölgesel İşbirliği	20.0	43.5	31.5	95.0
Toplam	805.03	587.4	537.0	1,929.43

Kaynak: http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/cards/financial_en.htm

Avrupa Birliği'nin İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları ile Batı Balkan ülkelerine tam üyelik rotası çizdiği Yeni Batı Balkanlar Politikası, Hırvatistan'ın 21 Şubat 2003 tarihli tam üyelik başvurusuyla sonuç vermeye başlamıştır. AB yeni bir genişleme sürecinin sinyallerini Hırvatistan'ın tam üyelik başvurusunu kabul etmekle vermiştir.

20 Nisan 2004'te AB Komisyonu Hırvatistan ile ilgili görüşlerini bir sonuç raporuyla yayınlamıştır.¹⁴³ Bu raporda Komisyon, demokrasinin geliştirilmesi için çalışılması gerektiği, azınlık haklarına uyulması, göçmenlerin öz yurtlarına geri dönmelerinin sağlanması, hukuk reformu, bölgesel işbirliği, yolsuzluklarla mücadele konusundaki çabaların artırılmasına dikkat çekmiştir.

Komisyon AB'nin Hırvatistan ile 17-18 Haziran 2004 tarihinde katılım müzakerelerinin başlamasına karar vermiştir. Ardından AB Konseyi 16-17 Aralık 2004 tarihinde, 17 Mart 2005 tarihi itibarıyla görüşmelerin başlamasına karar vermiştir. Müzakerelerin başlamasıyla Hırvatistan AB yardımlarından önemli ölçüde yararlanmaya başlamıştır.

¹⁴³ COM, Croatia's Application for Membership of the European Union, COM(2004) 257 Final.

PHARE yardımları çerçevesinde ticaret, gümrükler ve vergileme, tarım ve balıkçılık, ulaştırma, sosyal uyum, istatistik, çevre ve tabii kaynaklar, polis hizmetleri organize suçlar, yolsuzlukla mücadele ve sınır güvenliği konusunda önemli ilerlemeler sağlanmıştır. IPA 2007 yardımları çerçevesinde ulaştırmaya yönelik idari kapasitenin geliştirilmesi, rekabet politikasının yerleştirilmesi, toplum ve medya konusundaki gelişmeler, tarım, enerji, sosyal politika, istihdam, adalet, özgürlük ve güvenlik, çevre ve gümrük birliği alanındaki ilerlemelerin geliştirildiği gözlemlenmektedir.¹⁴⁴

Hırvatistan'la ilgili 2007 İlerleme Raporunda bu ülkenin AB ile siyasi ve ekonomik diyalogunun etkin bir şekilde devam ettiği vurgulanmıştır.¹⁴⁵

Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, Komisyon'nun yayınladığı İlerleme Raporu ve Aralık 2007'deki AB liderler zirvesinde aldığı karar doğrultusunda Hırvatistan ile AB arasındaki yeni Katılım Ortaklığı Belgesini onaylamış ve buna ilişkin güncellemeler yapmıştır.¹⁴⁶

Bu arada, NATO'nun 2-4 Nisan 2008'de Bükreş'te gerçekleştirdiği Zirvede Arnavutluk ve Hırvatistan'ın NATO ile katılım müzakerelerine başlamaya davet edilmesinin kararlaştırıldığı belirtilmiştir.¹⁴⁷

Bütün bu gelişmeler, Hırvatistan'ın yakın bir dönemde AB'ye üye konumuna yükselmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Hırvatistan'a komşu olan ülkelerle ilişkilerin tamamıyla Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde ele alınıp gelişmesi söz konusu olacaktır. Hırvatistan dağılan Yugoslavya'nın en önemli cumhuriyetlerinden birisi iken, AB ile ilişkilerinin gelişmesi ile çağdaş, demokrat bir ülke hüviyetine kavuşması, ekonomik ve siyasi gelişmesini sürdürmesi mümkün olabilecektir.

C. MAKEDONYANIN MUHTEMEL ÜYELİĞİNİN OLASI ETKİLERİ

Royaumont Süreci, Köln Zirvesinde oluşturulan "İstikrar Paketi'nin I Nolu Çalışma Gurubu-Demokrasi ve İnsan Hakları kapsamına dahil edilmiştir.¹⁴⁸ 19-20 Hazi-

¹⁴⁴ http://ec.europa.eu/enlargemet/candidate-countries/croatia_relations_en.htm.

¹⁴⁵ CEC, **Croatia 2007 Progress Report**, COM(2007) 663 final, Brussels, 6.11.2007, s.6.

¹⁴⁶ Council of the European Union, 'Council Adopts a Revised Accession Partnership with Croatia', **6387/08 (Presse 39)**, Brussels, 12 February 2008, ss.1-2.

¹⁴⁷ İKV, **İKV Bülteni**, 1-15 Nisan 2008, s.5.

¹⁴⁸ Murat KAVALLALI, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci : AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri**, DPT, Ankara 2005, s.38.

ran Feira Zirvesi Sonuç Bildirisi'nde Makedonya ile AB arasında bir İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmasına yönelik müzakere sürecinin başlatılmış bulunmasından memnuniyet duyulduğu belirtilmiştir.

Bu süreçten sonra gelişen Zagreb Bildirisi ve Selanik Zirvesi ile Batı Balkan ülkelerine yönelik Avrupa Ortaklığı Eylem Planları hazırlanmış, ardından bu ülkelerin geliştirilen programlardan yararlanması imkanı sağlanmıştır.

Tablo 15: Batı Balkan Ülkelerine Yönelik Mali Yardımlar (1990-2000)

	1990-95	1996-2000	Toplam
Arnavutluk	363	549	912
Bosna-Hersek	495	1,665	2,160
Hırvatistan	205	161	366
Yug. Federal Cum			
- Sırbistan-Karadağ	171	519	690
- Kosova	0	783	783
Makedonya	97	314	411
Bölgesel	98	129	227
TOPLAM	1,429	4,121	5,550

Kaynak: CARDS Assistance Programme to the Western Balkans, Regional Strategy Paper 2000-2006, s.17.

AB'nin daha sonra oluşturduğu CARDS Programı ile adalet ve içişleri, kurumsal yapılanma, ekonomik ve sosyal kalkınma, demokratik istikrar, çevre ve doğal kaynaklar alanında geniş bir destek paketi hazırlanmış ve Makedonya da bu programlardan yararlanmıştır. Tablo 15, 1990-2000 dönemi için Makedonya'ya ve Batı Balkanlar'ın tamamına yönelik mali yardımların incelenmesi açısından önemlidir.

16 Haziran 1999 tarihli Makedonya hakkındaki Fizibilite Raporu'nda, Batı Balkan ülkeleri arasında eksiklikleri bulunmakla birlikte, İstikrar ve Ortaklık Anlaşması görüşmelerine en hazır durumda bulunan Makedonya ile anlaşma görüşmelerinin başlanması uygun görülmüştür.

Esas itibariyle 1996 yılından bu yana Makedonya birliğin PHARE programına dahil olmuştur. 1997'de İşbirliği Anlaşması, Nisan 2001'de İstikrar ve İşbirliği Anlaşması yapılmış ve 2004 yılı itibariyle bu anlaşmanın gerekleri gözden geçirilmeye başlanmıştır. 25.10.2004 tarihi itibariyle Makedonya'nın sayıları 24 olan Topluluk programlarına girmesi sağlanmıştır.¹⁴⁹

¹⁴⁹ COM(2004)729-1,5.

Komisyon'un önerisi üzerine, Makedonya Avrupa Konseyi'nin 16 Aralık 2005 tarihi itibarıyla garanti üyelik statüsüne yükselerek üyelik sürecini pekiştirmiştir.¹⁵⁰ Konsey'in değerlendirmeleri çerçevesinde Makedonya'nın 1993 tarihli Kopenhag kriterleri, 1997 yılındaki istikrar ve işbirliği sürecini geliştirmesi ve 2001 tarihli İstikrar ve İşbirliği Anlaşması'nın gereklerini yerine getirmesi bakımından çok olumlu gelişmeler katettiği ortaya konulmuştur.

Genel olarak bakıldığında Batı Balkan ülkelerinin AB sürecinden sonraki dönemde bir taraftan birlik fonlarının artışı, bir taraftan birlik ile olan dış ticaret hacminin gelişmesi ve doğrudan yabancı sermaye akımlarının hızlanmasına ekonomilerini büyük ölçüde toparladıkları görülmektedir.¹⁵¹

2007 yılı AB Komisyonu Makedonya İlerleme Raporu'nda¹⁵² Makedonya'daki gelişmelerin artık toplumlar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi aşamasına geldiğine vurgu yapılmaktadır. Nitekim raporda öğrenci değişimi, akademik çalışmalar, işadamlarının birlikte çalışması, çalışma koşullarının geliştiğine dikkat çekilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 1990'ların ikinci yarısından itibaren Batı Balkanların iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde ekonomik ve sosyal işbirliklerini geliştirdikleri görülmektedir. Özellikle AB ile yapılan İstikrar ve İşbirliği Anlaşmalarının kurumsal gelişmeler açısından büyük ilerlemeler katedilmesine yol açtığı söylenebilir. Özellikle, dış ticarete liberalleşme, ekonomik yardımların sürekliliği, AB dışında IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarla olan ilişkilerdeki iyileşme bu bölgede huzurun ve güvenin tekrar tesis edilmesi açısından önem taşıdığı görülmektedir. Batı Balkanlar'daki ihtilafların ve çatışmaların giderek azalması, sınır anlaşmazlıklarının ortadan kalkması özellikle, Arnavutluk ve Eski Yugoslavya ülkelerinin işbirliğini geliştirmesi bölge açısından çok büyük önem taşımaktadır.

AB'nin bölgeye yönelik yardım programlarının devam etmesi, kurumsal gelişmelere destek olunması, bölgesel kalkınmanın geliştirilmesi, teknik ve mali yardımların sürdürülmesi gerekmektedir. Bölgede yeni bölünmelere yol açabilecek gelişmelerden kaçınılması gerekmektedir. Reform çabalarının desteklenmesi, yönetim kapasite-

¹⁵⁰ Council of the European Union, **Presidency Conclusion**, Brussels, 30 January 2006, s.7.

¹⁵¹ Paulina BIENACKA, Review of the Economic Development in the Western Balkan States, **Centre for Eastern Studies**, Warsaw, August 2005, s.6.

¹⁵² COM(2007)663 final ; The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2007, **Progress Report**, 6.11.2007, s.5.

sinin geliştirilmesi, uzun dönemli ilişkilerin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

D. SON GENİŞLEME HAREKETLERİNİN GETİRDİKLERİ

24-25 Ekim 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nde Bulgaristan ve Romanya'nın 1 Ocak 2007 tarihinde AB'ye üye olma yönündeki çabalarının desteklendiği ilk defa açıklanmıştır.¹⁵³

Komisyon, 13 Kasım 2002 tarihinde, 1 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleşecek olan AB'nin 5. genişlemesinde yer almayacak olan Romanya ve Bulgaristan için Yol Haritası hazırlamıştır.¹⁵⁴

1. Romanya'nın Tam Üyeliğinin Etkileri

Bulgaristan ve Romanya'nın Katılım Anlaşması 25 Nisan 2005 tarihinde imzalanmıştır. Katılım Anlaşması, onay işlemlerinin tamamlanması ile 1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

AB Komisyonu'nun 16 Temmuz 1997 tarihli Gündem 2000 çerçevesinde Romanya ile ilgili olarak hazırladığı görüşte:¹⁵⁵

- Romanya'nın Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerien uyum sağlamada ilerleme kaydettiği,
- İç Pazar ile ilgili müktesabatın zorunlu unsurlarına uyum sağlayamadığı,
- Müktesabatın üstlenilmesi ve uygulanması amacıyla idari reformların gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

13 Kasım 2002 tarihinde Komisyon tarafından açıklanan "Romanya ve Bulgaristan için yol haritası" ile getirilen öneri çerçevesinde Konsey, 19 Mayıs 2003 tarihinde İkinci Romanya Katılım Ortaklığı Belgesini açıklamıştır. Katılım Ortaklığı Belgesine istinaden Romanya'ya ISPA, PAHARE VE SAPARD programlarından hibe niteliğinde önemli miktarda kaynak sağlamıştır (Tablo 16, s.91).

¹⁵³ **Bulletin of the EU**, No: 10/2002, ss.8-10.

¹⁵⁴ COM(2002)624,13 October 2002.

¹⁵⁵ COM(97)2003 final, « Commision Oppinion on Romania », **Bulletin of the EU**, Supplement 8/97.

Tablo 16: Arttırılmış Katılım Öncesi Yardımlar (PHARE, ISPA, SAPARD)

Milyon €		2004	2005	2006	Toplam
Romanya	(%70)	860	931	1.002	2.793
Bulgaristan	(% 30)	368	399	430	1.179
Toplam	(% 100)	1.228	1.330	1.432	3.990

Kaynak: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e40108.htm>

Romanya ekonomisinin en önemli kaynaklarına bakıldığında petrol ve petrol türevlerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle, Türkiye'nin enerji koridoru olma noktasında Romanya'nın tam üyeliğinin AB'nin enerji politikaları açısından önemi yüksektir. Bilhassa Hazar havzasının petrol ve doğal gaz rezervlerinin Avrupa'ya aktarılması açısından önemli bir proje olan NABUCCO projesinin Romanya'yı da içine alacak şekilde gelişmesi Romanya'nın önemini arttıran önemli faktörlerdendir.

Projenin büyüklüğü itibariyle Avrasya coğrafyasını etkileyecek nitelikte olduğu görülmektedir. Mısır, İran, Irak, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Kazakistan gibi doğal gaz ihracatçıları ile Türkiye, Bulgaristan, Romanya gibi boru hattına ev sahipliği yapacak ülkelerin ekonomileri bu proje ile farklı bir şekil alabilecektir. AB'nin arz kaynaklarını güvence altına alması bakımından proje çok büyük öneme sahiptir.¹⁵⁶

2012'den itibaren faaliyete geçmesi öngörülen projeye göre hattın uzunluğu 3300 km ve kapasitesi yıllık 30 milyar m³ doğal gaz olarak planlanmıştır. 5 milyar Euro gibi oldukça yüksek maliyete sahip olacak boru hattının, 2005 yılı itibariyle toplam 253 milyar m³ doğal gazın 205 m³'ünü boru hatlarından sağlayan Avrupa açısından çok önemli olduğu açıktır.¹⁵⁷

2. Bulgaristan'nın Tam Üyeliğinin Ortaya Çıkardığı Avantaj ve Dezavantajlar

Bulgaristan'ın AB'ne üyelik sürecinin Romanya ile aynı süreçte ve aynı belgelerle göre geliştiği görülmektedir. Avrupa Birliği ile MDA ülkeleri arasındaki ilişkilerde

¹⁵⁶ Hakkı SOYLU, « Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğal Gazın Önemi », **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 5, S :10, Eylül 2007, ss.8-11.

¹⁵⁷ SOYLU, a.g.m., s.7.

1980'li yılların sonundan itibaren önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Sovyet Bloğunda ortaya çıkan dağılma sürecinin bir sonucu olarak AT Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi arasında 25 Haziran 1988'de imzalanan Ortak Bildiri ile taraflar birbirini resmen tanımışlardır.¹⁵⁸

AB Konseyi'nin 18 Aralık 1989 tarihindeki tüzüğü ile PHARE Programı'nın hukuki çerçevesi belirlenmiş, Bulgaristan da programa dahil edilmiştir.¹⁵⁹ Programdan Bulgaristan ve Romanya'nın yanında AB'ne üye olan diğer MDA ülkeleri de yararlanmıştır.

25 Nisan 2005 tarihinde imzalanan Katılım Anlaşmaları çerçevesinde 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılan katılım müzakereleri bakımından farklı uygulamaları içeren düzenlemeler bulunmaktadır. Nitekim diğer ülkelerden farklı olarak Bulgaristan için 10 müktesabat başlığı altında 111 adet topluluk mevzuatına ilişkin geçiş düzenlemesi yer almıştır.¹⁶⁰

Bulgaristan tarihsel ve ekonomik açıdan bakıldığında Balkanlar'ın doğusunda, Karadeniz'in batısında yer alan bir ülkedir. Karadeniz ticaret yolları ve İpek Yolu rotasında olması, Avrupa'nın doğuya doğru açılımında bir kapı rolü üstlenmesi, doğu ve batı kültürleri arasında kalan tercihini Avrupa ile bütünleşme yönünde yapan bir ülke konumundadır. Bulgaristan, Avrupa'nın izlediği Yeni Komşuluk Politikası'na sınırdaş olan petrol hatlarının işleminde önemli bir geçiş ülkesi niteliğindedir. Öte yandan, özellikle NATO'nun enerji politikalarının önemli bir parçası olan ülke konumundadır. Nitekim Genişletilmiş Karadeniz Projesi kapsamında da yer alan Bulgaristan'ın Nabucco Projesi üzerinde yer alması, ülkenin önemini daha çok arttıran faktörlerden biridir.¹⁶¹

Rusya'nın Nabucco Projesine karşı geliştirdiği Güney Akım Projesinin odak noktasında da Bulgaristan bulunmaktadır. Bu özelliği itibariyle Bulgaristan'ın hem Avrupa'nın desteklediği Nabucco Projesi kapsamında olması, hem de Güney Akım Projesi üzerinde bulunması ciddi siyasi baskılar altında kalmasına yol açacak gelişmeleri tetikleyebilecektir.

¹⁵⁸ 88/345/EEC.

¹⁵⁹ EEC 3906/89.

¹⁶⁰ Murat KAVALALI, **AB'nin Genişleme Süreci : AB'nin Beşinci Genişlemesine İlişkin Katılım Antlaşmalarında Yer Alan Geçiş Düzenlemeleri**, DPT, Şubat 2006, ss.8-10.

¹⁶¹ SOYLU, a.g.m., s.8.

Yukarıdaki paragraflarda vurgulananların ışığında, Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla gerçekleşen 2007 genişlemesinin AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'na bir ivme kazandırdığını söylemek mümkündür.

E. ORTA VE UZUN DÖNEMDE GENİŞLEMENİN SINIRLARI VE YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

1990'larda gelişen Yugoslavya krizinde, 16 Aralık 1991 tarihinde AT tarafından yapılan açıklamada « koşulların oluşması halinde, Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetlerin 15 Ocak 1992'den itibaren tanınabileceği » ifade edilmiştir.¹⁶²

Almanya'nın 23 Aralık 1991 tarihinde önceden bağımsızlık ilan eden Hırvatistan ve Slovenya'yı tanınması, hem Yugoslavya'nın çözülmesinin geri dönülmez bir noktaya ulaştığını ortaya koymuş, hem de AT ortak dış politikasının zayıflığını göstermiştir.¹⁶³ Nitekim tanıma kararının ardından Yugoslavya'daki çatışmaların şiddeti daha da artmış ve çatışmalar daha geniş bir bölgeye yayılmıştır.

Eski Yugoslavya'da patlak veren çatışmaların ilk evresinde AT ülkeleri arasındaki temel tartışma, çatışmalara ne şekilde müdahale edileceği üzerinde yoğunlaşmıştır. AT, 1991 yılı yazında Avrupa Topluluğu Gözlemci Misyonu adıyla silahlı olmayan güçlerden oluşan ateşkes denetleme birimi oluşturmuştur. Ancak savaşın yayılması ve sürekliliği karşısında Fransa, askeri güç kullanarak müdahale seçeneğini ortaya atmıştır. Ancak İngiltere bunun kritik bir karar olacağını, geniş kapsamlı bir hazırlık yapılmadan gönderilecek gücün kaosa yolaçacağını bildirmiştir.¹⁶⁴ AB üyesi ülkeler arasında barış gücü oluşturulması konusunda görüş birliği sağlanamayınca, dikkatler BM üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Böylece, eski Yugoslavya krizine AB'nin müdahale seçeneği ortadan kalkmıştır. AB ülkeleri bundan sonraki aşamalarda gündeme gelen müdahale seçenekleri içinde yer almışlardır. Ancak bu birlik şemsiyesi altında olmamıştır. Kısaca, Yugoslavya krizi, Avrupa Birliği'nin siyasi itibarını olumsuz yönde etkilemiştir ve Maastricht Antlaşması ile oluşturulan ODGP'den beklentilerin düşmesine neden olmuştur.

¹⁶² John ZAMETICA, *Yugoslav Conflict*, Adelph Paper 270, Summer 1992, s.61.

¹⁶³ Hüseyin BAĞCI, *Balkanlar (1991-1993) Güvenlik Politikası ve Risk Analizi*, Dış Politika Enstitüsü, Ankara 1994, s.53.

¹⁶⁴ Ben SOETENDERP, *Foreign Policy in the European Union*, Longman, London and New York, 1999, s.141.

1. Balkanlar'a Doğru Genişleme ve Yeni Komşuluk Politikası

Batı Balkan ülkeleriyle (Hırvatistan, Arnavutluk, Bosna&Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Makedonya) imzalanmış olan İstikrar Paktından sonra, bu ülkelerden bazıları genişleme kapsamına alınmıştır. Özellikle, Kosova'daki savaş nedeniye görüşmeler ilerlememiştir. 2000 yılından bu yana İşbirliği ve İstikrar Süreci işliyor olmasına rağmen, belli anlaşmalar çerçevesinde süreç gelişmemiştir. İstikrarın sağlanması ve entegrasyon sürecine geçiş açısından ciddi eksiklikler bulunmaktadır¹⁶⁵. Bu ülkeler arasında Makedonya ve Hırvatistan'a ilişkin hızlı gelişme süreci gelişirken Bosna, Sırbistan ve Karadağ hala anlaşma konusundaki görüşmeleri sürdürmektedir.¹⁶⁶

a. Bosna –Hersek'in AB İle İlişkileri

Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından başlayan savaş, 12 Kasım 1995 tarihinde Sırbistan ve Hırvatistan arasında imzalanan "Erdut Anlaşması" ve 14 Aralık 1995 tarihinde Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek arasında imzalanan "Dayton/Paris" Anlaşması ile son bulmuş ve Batı Balkanlar Bölgesinde istikrar ve barış ortamı sağlanmaya başlamıştır.¹⁶⁷ Royamount Süreci Bosna-Hersek'i de içine alacak şekilde işlemiştir. Royamount Süreci sonrası AB Konseyi'nin ortak tutumu çerçevesinde Köln Zirvesi'nden sonra Batı Balkan ülkelerine Yönelik Bölgesel Yaklaşım adı altında geliştirilen politika çerçevesinde birliğin Bosna-Hersek ile olan ilişkileri geliştirilmeye çalışılmıştır.¹⁶⁸

Fiera Zirvesi'nde Bosna-Hersek'in de AB'ne potansiyel aday ülke olabileceği belirtilmiştir. 23-24 Kasım 2000 tarihlerinde Zagreb'te gerçekleştirilen AB-Batı Balkan Zirvesi sonuçlarının İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları ile ilişkilendirileceği belirtilmiştir.

AB'nin Bosna-Hersek ile ilişkileri yoğun bir biçimde Ortak Dış ve Güvenlik Politikaları (ODGP/CFSP) ve Avrupa Savunma ve Güvenlik Politikası (AGSP/ESDP)

¹⁶⁵ A.MISSIROLI, The European Union and Its Changing Prihhery :Stabilization, Integration, Partnership, **GCSP Occasional Paper Series**, No.32,2002, s.3.

¹⁶⁶ G.NOUTCHEVA, **The EU and Western Balkans : A Tale of Mutual Mistrust**, European Policie Centre, 2004, s.18.

¹⁶⁷ Wojciech STANISLAWSKI, 'Bosnia and Herzegovina :facing the question of identity, **CES Studies**, No.10, Warsaw 2003, 37.

¹⁶⁸ SEC(1999)714, 'On compliance with the conditions set out in the Council Conclusions 29 April 1997, in the framework of the Regional Approach to the countries of South-Eastern Europe (Bosnia and Herzegovina, Croatia, Federal Republic of Yugoslavia, former Yugoslav Republic of Macedonia and Albania).

çerçevesinde devam etmektedir. Bunun ötesinde EUFOR/Althea misyonu devam etmektedir.¹⁶⁹

Bosna-Hersek, Avrupa Birliği'yle 16 Haziran 2008'de İstikrar ve İşbirliği Anlaşması imzalamıştır. Bu, AB ile Bosna-Hersek arasında Eylül 2007'de imzalanan ve 1 Ocak 2008'de yürürlüğe giren anlaşmanın yol haritası niteliğindedir.

b. Sırbistan ve Karadağ'ın AB İle İlişkileri

Sırbistan ve Karadağ'ın ilişkileri büyük ölçüde Bosna-Hersek'in yaşadığı sürece benzerlik göstermektedir. Haziran 2003'teki Selanik Zirvesi'nde alınan kararlar üzerine, bu ülkeler AB'ye giriş yönünde potansiyel aday olarak kabul edilmiştir.

Haziran 2004'te Sırbistan ile AB arasında Ortaklık Anlaşması imzalanmış, Ocak 2006'da ise güncellenmiştir. 2005 İlerleme Raporunda, Nisan 2005'te hazırlanan Fizibilite Raporunda İşbirliği ve İstikrar anlaşmasına uygun hareket ettiği ifade edilmektedir.¹⁷⁰ 30 Ocak 2006'da kabul edilen Konsey Kararı¹⁷¹,na istinaden, 7 Nisan 2006 da kabul edilen Sırbistan ile Ortaklık Anlaşması öncelikleri çerçesinde Katılım Ortaklığı Belgesindeki öncelikler belirlenmiştir.¹⁷² 7 Kasım 2007'de Brüksel'de İstikrar ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.

Söz konusu dönem içerisinde Sırbistan ve Karadağ AB'nin oluşturduğu tüm yardım programlarına katılmış, daha sonra oluşturulan CARDS kapsamına alınmış ve Katılım Ortaklığı ve önceliklerin belirlenmesinden sonra Katılım Öncesi Destek Programı (IPA) çerçevesinde 2007-2013 yılları arasında aşamalı bir biçimde mali desteklerin artırılması hedeflenmiştir¹⁷³.

21 Mayıs 2006 tarihinde Karadağ'ın yaptığı referandum ile bağımsızlığını ilan etmesi üzerine, 12 Haziran 2006'da AB Konseyi Karadağ'ı bağımsız bir devlet olarak kabul etmesinden sonra, AB üyesi ülkeler de Karadağ'ın bağımsızlığını tanımışlardır. 19 Ekim 2007'de Karadağ Parlamentosu AB'nin sahip olduğu standartlara uygun bir biçimde kendi Anayasasını kabul etmiştir. Karadağ hükümeti bundan sonraki önceliklerinin AB ile bütünleşme olduğunu deklare etmiştir.

¹⁶⁹ [http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidate-](http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidate-countries/bosnia_herzegovina/eu_bosnia_and_herzegovina_relations_en.htm)

[countries/bosnia_herzegovina/eu_bosnia_and_herzegovina_relations_en.htm](http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidate-countries/bosnia_herzegovina/eu_bosnia_and_herzegovina_relations_en.htm).

¹⁷⁰ COM(2005)561 final, **Serbia and Montenegro 2005 Progress Report**, 9 November 2005, ss.4-5.

¹⁷¹ The Council of the EU, **Decision 2006/56/EC**.

¹⁷² http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/ep2006_serbia_implementation_action_plan_en.pdf

¹⁷³ **COM(2007)663 final**, Serbia 2007 Progress Report , ss.4-7.

c. Arnavutluk ve Kosova'nın AB ile İlişkileri

Arnavutluk ve Kosova'ya yönelik AB politikaları Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan-Karadağ'a yönelik politikalar doğrultusunda olmuştur. Bu bölgeye yönelik Avrupalılaştırma süreci birçok çatışmaya dahil olmak şeklinde de ifade edilebilir.¹⁷⁴ Bu süreç genişleme süreci içerisine alınarak kendi içerisinde çözümleme gayreti olarak görülebilir.

Söz konusu ülkelerden Arnavutluk, Yugoslavya'nın bir parçası olmamasına rağmen, sürekli olarak bu bölgedeki olaylarla iç içe yaşamıştır. Arnavutluk, Ekim 1999'dan beri topluluğun yardım programları kapsamına alınmıştır.

6 Haziran 2001'de Komisyon tarafından hazırlanan Rapor, AB ile Arnavutluk arasında oluşturulan üst düzey görüşmelerin sonuçlarını içermektedir.¹⁷⁵ Bütün çabalara rağmen, Arnavutluk ile AB arasındaki İstikrar ve İşbirliği Anlaşması 22 Şubat 2006'da imzalanabilmiştir.¹⁷⁶

Diğer Balkan ülkeleri gibi Arnavutluk da İstikrar ve İşbirliği sürecine girdikten sonra Avrupa Birliği ile ilişkileri hızlanmıştır. Bu çerçevede CARDS programına dahil olması, ülkenin AB ile yakınlaşma hızını arttırmıştır. 2007-2009 döneminde Arnavutluk'un alacağı kaynak miktarının 212.9 milyon €'ya ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Eylül 2007'de AB'ye Girişin Kolaylaştırılmasına Yönelik Anlaşma ile bu süreç 1 Ocak 2008 tarihi itibarıyla başlamıştır. Ayrıca Avrupa Komisyonu'nun ilgili raporunda Arnavutluğun 2006'da imzalanan İstikrar ve İşbirliği Anlaşmasıyla önemli aşamalar katettiği ifade edilmektedir.¹⁷⁷

Kosova'ya gelince bu ülke, AB'nin Batı Balkanlara yönelik politikaları içerisinde yer almış ve aynı süreci yaşamıştır. Bağımsızlığını kazanana kadar olan dönemde Yugoslavya'nın bir parçası olarak kalmış, ancak bağımsızlığını kazandıktan sonra Avrupa Birliği ile yapılan görüşmeler ikili görüşmeler şeklinde sürmüştür.

¹⁷⁴ B.COPPIETERS and the others, *Europeanization and Conflict Resolution : Case Studies from the European Periphery*, 2005, s.38.

¹⁷⁵ **COM(2001)300 final**, « On work of the EU/Albania High Level Steering Group, in preparation for the negotiation of a Stabilization and Association Agreement with Albania », ss.8-9.

¹⁷⁶ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/albania/st08164.06_en.pdf.

¹⁷⁷ **COM(2007)663 final**, *Albania 2007 Progress Report*, s.5.

Haziran 2000'de Feira'daki Avrupa Konseyi Zirvesinde Kosova potansiyel üye statüsü almıştır. Haziran 2004'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı 1244 sayılı karar çerçevesinde AB'nin Sırbistan ve Karadağ ve Kosova'yı da içine alan Avrupa Ortaklık süreci benimsenmiştir. Nisan 2005'te Komisyon Kosova'nın geleceğine yönelik olarak Parlamento ve Konsey'in işbirliğinin geliştirilmesi görüşünü benimsemiştir. 17 Şubat 2008'de Avrupa Parlamentosu Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmiştir.¹⁷⁸

AB ile Kosova arasında ilişkilerin başladığı zamandan günümüze kadar olan dönemde bu ülkeye yaklaşık 1.8 milyar € civarında bir destek sağlandığı görülmektedir. 2007-2009 döneminde 199.1 milyon €'luk finansman kaynağı ile destek miktarı genişletilmiştir. Bu dönemde sağlanan destekler, her düzeydeki idari kapasitenin geliştirilmesi, hukuk kuralları, insan hakları ve iyi yönetim koşullarının geliştirilmesi, bütün toplumsal kesimlerin sosyo-ekonomik koşullarının iyileştirilmesi ve bölgesel işbirliklerinin arttırılmasına yöneliktir.

d. Bölge Ülkelerinin AB'nin Genişlemesi ve Yeni Komşuluk Politikası Açısından Değerlendirilmesi

Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar'da rolü iki açıdan ele alınabilir. Birinci olarak, bölgedeki çatışmaların engellenmesi ve istikrarın sağlanması, ikinci olarak entegrasyonun geliştirilmesidir.¹⁷⁹ AB Aralık 2003'te 1000 asker ile bölgede yer almıştır. AB'nin Aralık 2004 tarihli Bosna-Hersek askeri operasyonlardaki tutumu da yine aynı olmuştur. Bu operasyon AB ülkelerinden de gelen 7000'i aşkın askerle gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁰

AB ile bütünleşme sürecinin geliştirilmesi, Batı Balkanlar ve Kosova'da güven ortamının gelişmesine yardım etmiştir. Avrupa Birliği Kosova'da 1244 sayılı karardan sonra anahtar bir oyuncu olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸¹

¹⁷⁸ http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidate-countries/kosovo/key_events_en.htm

¹⁷⁹ J.BATT, The Western Balkans :moving on, **Chaillot Paper**, No :70, Institute for Security Studies, 2004, s.3.

¹⁸⁰ A. TZIAMPİRIS, Kosovo's Future Sovereignty : A Role for the European Union, **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol.5, No.2, ss.285-289.

¹⁸¹ D.SERWER, **Kosovo :Current and Future Status, Congressional Testimony**, United States Institute of Peace, 18 Mayıs 2005.

AB'nin Balkanlar ile çok iç-içe olması uzun dönemde bu bölgede birlikte yaşama koşullarının oluşturulması açısından çok hassas dengeler içermektedir. Avrupa Birliği, Hague Zirvesi öncesi belirlenen tarihten önce Ratko Miladic'i teslim etmediği için Sırbistan ile İstikrar ve İşbirliği Antlaşması'na yönelik görüşmeleri durdurmuştur. Mayıs 2006'da Karadağ'ın Sırbistan'dan bağımsızlığına yönelik referandum oylamasına gitmesi, AB'nin bu bölgedeki çalışmalarını askıya almasına neden olmuştur. Özellikle, Kosova sorunu AB'nin Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde ilişkide olduğu Transnistria, Abazya, Güney Osetya, Dağlık Karabağ ve hatta Kuzey Kıbrıs sorununa benzerlik göstermektedir.

Balkanlar'daki sorunun çözümü bu açıdan AB'nin uluslararası bir aktör olarak kredibilitesini etkileyen bir faktör olarak geçerliliğini korumaktadır. Bölgedeki istikrarın sağlanması özellikle, Bulgaristan ve Romanya'nın 2007'deki tam üyeliğinden sonra daha da önem kazanmıştır. Nitekim söz konusu genişleme ile, Avrupa Birliği doğu komşularıyla olan ilişkilerini Yeni Komşuluk çatısı altında toparlarken, Batı Balkan'ları bu politika kapsamına almamakla bu bölgenin tamamını potansiyel üye olarak gördüğünü kanıtlamıştır.

2. EFTA'ya Yönelik AB Politikaları

Daha Geniş Avrupa Stratejisi (Wider Europe Strategy: WES), Komisyon'nun "Daha Geniş Avrupa ve Komşuluk Politikası: Doğu ve Güneydoğu Komşularıyla İlişkilere Yeni Bir Çerçeve" adlı çalışmasının Haziran 2003'te AB Konseyi tarafından kabul etmesiyle resmen başlatılmıştır.¹⁸² Başlangıçta AB'ye girişin kademeli bir biçimde gerçekleşmesi doğrultusunda ekonomik entegrasyonun geliştirilmesi ve entegrasyonun derinleşmesi için kurumsal boyutta garantiler sağlanması şeklinde bir süreç işlemiştir. Bu doğrultuda politik diyalogun geliştirilmesi, serbest giriş koşullarının oluşturulması, çatışmalar ve krizlerle mücadele edilmesi ve önlenmesi için işbirliğinin geliştirilmesi, hukuksal, iç politika ve yasal desteklerin artırılması, bölgesel işbirliği, ulaştırma, enerji, telekomünikasyon, kültür, araştırma alanları, eğitim ve çevre koruma ve Komşuluk Politikası'nın Yeni Mali Aracı'nın geliştirilmesi hedeflenmiştir.¹⁸³

¹⁸² COM(2003)104 final, 11.3.2003, http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/com03_en.pdf

¹⁸³ William WALLACE, «Looking after neighbourhood: responsibilities for the EU-25 », Notre Europe, **Policy Paper**, 4 July 2003, s.3.

Haziran 1989 tarihinde Komisyon, EFTA ile olan ilişkilerde AB'ye giriş kriterleri açısından politik ve ekonomik bazı zorluklar aşamadığı için ilişkilerin gelişmesinin zor olacağına dikkat çekmiştir. Fakat buna rağmen Haziran 1990'da görüşmeler başlamış, Konsey'den resmi görüşmelerin başlatılması için izin istenmiştir. Berlin Duvarının yıkılmasından sonra Sovyetler'in dağılması, Merkezi ve Doğru Avrupa ülkelerinde üyelik koşullarının yerine getirilmesi açısından ciddi mesafeler katedilmesini gerektirirken, EFTA ülkelerinin bu tür zorluklarla karşılaşması söz konusu olmamasına rağmen siyasi zorluklar da aşılamamıştır.¹⁸⁴

EFTA ülkeleri Avrupa Birliği ile mal ve hizmet, sermaye, kişilerin serbest dolaşımı, gümrük birliği, devlet yardımları ve sosyal politika, tüketicinin korunması, çevre ve şirketler hukuku gibi konularda işbirliği yapmaktadır. Ancak tarım ve balıkçılık, vergi uyumlaştırması ve ekonomik ve parasal birlik gibi topluluk politikalarında Avrupa Ekonomik Alanı dışında kalmaktadır.

Avrupa Ekonomik Alanı içerisindeki kurumsal gelişmeler, yeni katılım koşullarının varlığı ve dinamik gelişmeler, EFTA ülkelerinin önerilerinin kabul edilemez olması, 1989'da Jacques Delors'un yaptığı cesaret verici konuşma ile AB ile EFTA ülkeleri arasında oluşturulacak ortaklığın geliştirilmesi için uzmanlar düzeyinde çalışmalar yapılarak bunların hukuki bir belge haline getirilmesi çabalarını artırmıştır.¹⁸⁵

EFTA'nin istediği yönde piyasaların yönetilmesi durumunda birlik kurumları ile ayrı izlenen politikaların varlığı birliğin işleyişini zayıflayacaktır. Bu bakımdan EFTA'nın rekabet politikalarının geliştirilmesi açısından Komisyon'un önerilerine sıcak bakması gerekmektedir.¹⁸⁶

2003 yılının sonunda Norveç, İzlanda ve Lihtenshtein 3786 topluluk yasal düzenlemesini EEA çerçevesinde kendi iç düzenlemesi haline getirmiştir. İlerleme rapor-

¹⁸⁴ P.M.WIJKMAN, « The Winding Voyage to and beyond the EEA », in : **35 Years of Free Trade in Europe, Messages for the Future**, European Free Trade Association, Geneva 1995, s.1995, s.177.

¹⁸⁵ H. WALLACE and W.Wessels, « Conclusions », in **the Wider Western Europe :Reshaping the EC/EFTA Relationship**, Royal Institute of International Affairs, London 1991, ss. 276-279.

¹⁸⁶ B. BRANDNER, The Darama of the EEA: Comments on Opinions 1/91 and 1/92, **European Journal of International Law**, Vol.3, No.2, s.73.

larında bu yasal düzenlemelere ilişkin gelişmelerin olumlu olduğundan bahsedilmiştir.¹⁸⁷

EFTA ülkeleri ile Avrupa Birliği arasındaki görüşmelerde, bu ülkelerin geleneksel yaklaşımları ve kendi egemenliklerini korumak istemelerine yönelik tutumları, topluluğun otoritesi ve yeni uluslararası kurumlara dahil olmak istememeleri girişimlerin sonuçsuz kalmasına sebep olmuştur.

3. Yeni Komşuluk Politikası ile Avrupa-Akdeniz Ortaklığı İlişkisi

ve Akdeniz Birliği Girişimleri

1980'li yıllarda Avrupa Birliği üyesi ülkeler ekonomik gelişmenin sağlanması amacıyla yönelik olarak bir yardım paketi uygulamasını içeren Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası'nı (Renovated Mediterranean Policy-RMP) başlatmıştır. RMP ile insan haklarının önemi vurgulanmış, Avrupa Parlamentosu'nun onayı ile bu bölgeye yapılacak yardımların insan hakları ihlallerinin önemli ölçüde azalması ile aktif hale getirilebileceği vurgulanmıştır.¹⁸⁸ Lizbon Zirvesi'nde ekonomik ve politik gelişmeleri ve işbirliğini arttıran Avrupa-Mağrip Ülkeleri (Euro-Magrep Partnership: EMP) arasında ortaklık ilişkisi kurulmasına ilişkin bir öneri kabul edilmiştir.¹⁸⁹

Barselona Deklerasyonu, EMP ile öncelikli olarak politik diyalog ölçüsünün nasıl geliştirileceğini ortaya koymuştur.¹⁹⁰ Barselona Deklerasyonu'nda EMP ortaklığının üç temel ayak üzerine oturmasına dikkat çekilmiştir. Bunlar:

1. Siyasi ve güvenlik alanındaki diyaloglarla barış ve istikrar için ortak bir alanın tanımlanması.

2. Ekonomik ve mali ortaklık ve kademeli olarak serbest ticaret alanı oluşturulmasıyla ortak alanların yaratılması.

¹⁸⁷ F. BOLKESTEIN, «I cannot stand Switzerland cheating an tax », **Financial Times**, 7 October 2002.

¹⁸⁸ Rosa BALFOUR, « Rethinking the Euro-Mediterranean political and security dialogue », Institute for Security Studies, Paris, **Occasional Papers**, No: 52, May 2004, ss.13-18.

¹⁸⁹ Said HADDADI, « Two Cheers for Whom ? The European Union and Democratization in Morocco », **Democratization**, Vol: 9, No: 1, s.152.

¹⁹⁰ Martin ORTEGA, «A new EU policy on the Mediterranean ? », in : Judy Batt, Dov Lynch, Antonio Missiroli, Martin Ortega and Dimitrios Triantaphyllou ; **Partners and neighbours : A FFSP for a wider Europe**, Institute for Security Studies, Paris, Chaillot Papers, No: 64, September 2003.

3. Halklar arasında sosyal ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi, kültürler arasındaki anlaşmazlıkların çözümlenmesi, sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi.

Barselona Deklerasyonu resmi bir dokümana dayanmamaktadır. İşbirliği anlaşmasındaki insan haklarına ilişkin değerlendirmeleri yorumlamaktadır.¹⁹¹ Dolayısıyla EMAA anlaşmaları, insan haklarına yönelik gelişmeler çerçevesinde mali kaynaklar oluşturulacak ve izleme altına alınacak bir süreç olarak ifade edilebilir.¹⁹² Barselona Süreci çerçevesinde demokrasinin geliştirilmesi, hukuk kurallarının yerleştirilmesi ve insan haklarının korunması amaçlarının sürdürülmesine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği 1994'te İnsan Hakları ve Demokrasi için Avrupa İnisiyatifi'ni geliştirmiştir. Buna MEDA Demokrasi Programı (MDP) adı verilmiştir.

2003 yılında Akdeniz ülkeleriyle demokrasi ve insan hakları konusunda ilerleme sağlamak için, AB Komisyonu görüşmelerinde Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesine yönelik çabaların artırılması gerektiğine dikkat çekmiştir.¹⁹³ Bu yeni politika aslında bir üyelik perspektifi içermeksizin Mart 2003'te AB Komisyonu tarafından Doğu Avrupa (Ukrayna ve Moldova) ve Güney Akdeniz (Fas, Tunus, Mısır, İsrail, Ürdün, Filistin Yönetimi, Lübnan ve Suriye) ile geliştirilecek inisiyatifin devamı niteliğinde gelişmiştir.¹⁹⁴ 12 Mayıs 2004'te Komisyon Yeni Komşuluk Politikası Strateji Belgesi ve Ülke Raporları yayınlamıştır.¹⁹⁵ Strateji belgesine göre, ENP iki amaç taşımaktaydı. Bunlar, AB ülkeleri ile komşu ülkeler arasında iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde istikrarın ve güvenin geliştirilmesi, ikinci olarak birlik ve komşuları arasında yeni bölünmelere yol açacak çabaların önlenmesi olarak ifade edilebilir. Bu amaçlar Konsey'in Aralık 2003'te ortaya koydu-

¹⁹¹ EU Concil (1996) ; **Council Regulation**(EC) No: 1488/96 of 23 July 1996. MEDA Avrupa Akdeniz Ülkeleri ortaklığının ekonomik ve sosyal yapıdaki reformları içeren bir programdır.

¹⁹² Lorand BARTELS, « A Legal Analysis of Human Rights Clauses in the European Union's Euro-Mediterranean Association Agreements », **Mediterranean Politics**, Vol.9, No.3, ss.369-370.

¹⁹³ **COM(2003)294**, « Reinvigorating EU ations on human rights and democratisation with Mediterranean partners », 21 May 2003.

¹⁹⁴ **COM(2003)104 final**, « European Commission Communication on Wider Europe Neighbourhood : A new framework for relations with our Eastern and Southern Neighbourhoods », 11.03.2003.

¹⁹⁵ **COM(2004)373 final**, « Communication from the Commission European Neighbourhood Policy Strategy Paper, 12 May 2004.

ğu Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde yer alan amaçlarla örtüşmektedir.¹⁹⁶ Uzun dönemde Avrupa Birliği ile işbirliği, ekonomik ve siyasi bütünleşmenin sağlanmasına yönelik ilişkilerin geliştirilmesini sağlayacaktır. Bu çerçevede özellikle komşuluk ilişkileri içerisinde demokrasinin geliştirilmesi, insan haklarının korunması, ekonomik ve sosyal gelişmenin sürdürülmesi ve piyasa ekonomisi koşullarının oturması için tüm çabalar harcanacaktır.¹⁹⁷ Bu süreç bölgede güvenlik ortamının yaratılması, birçok alandaki işbirliğinin geliştirilmesi, silahlanmaya yönelik çabaların azaltılması ve terörist saldırılara imkan verecek koşulların ortadan kaldırılmasını da hedeflemektedir.¹⁹⁸

Aslında söz konusu ülkelere yönelik ENP'nin en önemli aracı uzun dönemde komşuluk anlaşmaları imzalanmasını içeren bir Eylem Planının oluşturulmasıdır.¹⁹⁹ Öncelikle, dış ilişkiler ve güvenlik politikalarının geliştirilmesi alanında çalışmalar yapmak, en önemlisi, AB'in belirlemiş olduğu öncelikler çerçevesinde hareket etmek gerekmektedir. Bu öncelikler politik diyalog ve reform, ticaret ve AB'nin iç piyasa koşullarına uygun önlemler içeren düzenlemelerdir.²⁰⁰

Eylül 2004'te Komisyon coğrafi ve tematik program niteliği taşıyan programlarının yerine ENP'nin yeni mali aracını ortaya koymuştur.²⁰¹ Avrupa Komisyonu'nun Konsey ve Parlamenta sunulan üzere hazırlanmış olduğu ENP'ye yönelik çabaları içeren raporunda Akdeniz İşbirliğine ilişkin görüşlere de yer vermiştir.²⁰² AB'nin Akdeniz ülkeleriyle ENP çerçevesinde sürdürdüğü uzun dönemli bölgesel diyalog ve bütünleşme çabalarının EMP çerçevesinde geliştiğini, güney komşularıyla bölgesel

¹⁹⁶ Michael EMERSON, « European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo ? », **CEPS Working Document**, No.215, 2004, s.15.

¹⁹⁷ Dorothee SCHIMID, « The Use of Conditionality in Support of Political, Economic and Social Rights: Unveiling the Euro-Mediterranean Partnership's True Hierarchy of Objectives ? », **Mediterranean Politics**, 2004, Vol.9, No.3, ss.412-415.

¹⁹⁸ A.Raffaella DEL SARTO and Tobias Schumacher, « From EMP to ENP : What's at Stake with the European Neighbourhood Policy toward the Southern Mediterranean », **European Foreign Affairs Review**, 2005, No.10, ss.17-19.

¹⁹⁹ Daniel MÜLER-JENTSCH, **Economic Prospects for the Euro-Mediterranean Partnership: Deeper Integration and Trade in Services**, Programme on 'Private Participation in Mediterranean Infrastructure'(PPMI), World Bank/European Commission, April 2003, ss. 9-12

²⁰⁰ Manuela MOSCHELLA, **European Union's Regional Approach Towards its Neighbours: The European Neighbourhood Policy vis-a-vis Euro-Mediterranean Partnership**, Jean Monnet Centre, Department of Political Studies, Catania, Italy 2005, ss.4-5.

²⁰¹ **COM(2004)628 final**.

²⁰² **COM(2006)726 final**, «On Strengthening the European Neighbourhood Policy », Brussel 4 December 2006.

düzyeyde politik, ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel alanlarda diyalog ve işbirliği köp-rüsü inşa edildđine dikkat çekilmiştir.

Avrupa Komisyonu'nun daha güçlü bir komşuluk politikasının oluşturulmasına yönelik görüşünü ortaya koyan senedde²⁰³ ise ENP'nin giderek daha da derinleştiğine dikkat çekilmektedir. Haziran 2008'de Fransa'nın dönem başkanlığı zamanında bölge ülkelerinin katıldığı toplantıda bölgeye yönelik bir işbirliği anlaşmasının imzalanma-sına yönelik çabaların artırılmasına dikkat çekilmiştir.

Nitekim Temmuz 2008'de bölge ülkelerinin katıldığı toplantıda yayınlanan 33 maddelik ortak deklarasyon bazı ipuçları vermektedir.²⁰⁴ Bu deklarasyon Barselona Süreci'nin bölgede barış, istikrar ve güvenliğin sağlanması için çok taraflı bir ortaklık temelinde dayanan bölgesel entegrasyon ve uyumu sağlayacak bir Akdeniz Birliği oluş-turulmasına zemin hazırladığına dikkat çekmektedir. Akdeniz Birliği'ne yönelik ça-lışmalar Barselona Süreci ile sağlanmış gelişmelerin bölgesel bir organizasyon kap-samında geliştirilmesi anlayışına dayanmaktadır. Akdenize kıyısı olan ülkelerin ya-nında kurumsal olarak Akdeniz Politikaları ile ilgili olan ülkeler de toplantıya davet edilmiştir. Giderek kurumsal bir yapı alacak gibi görünen bu inisiyatifle 2008 yılı so-nunda tüm katılımcı ülkelerin ve AB Komisyonu'nun çalışmalarının birleştirilmesi yönünde niyet ortaya konulmuştur.

Bu siyasi inisiyative ilişkin projelerin nasıl finanse edileceğine ilişkin görüşlere bakıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu çaba geniş ölçüde bölgesel ve kurum-sal işbirlikleri ve kurumlardan finanse edilecektir. Özellikle, büyük ölçüde yapılacak bağışlar, katılımcı ülkelerin finansmanı, AB bütçesinden sağlanacak katkılar, ENPI, Avrupa Akdeniz Yatırım ve Ortaklık Programı (FEMIP), uluslararası kuruluşlardan sağlanan katkılar şeklinde olacaktır.

Özellikle, Akdeniz ve Ortadoğu'yu da içine alan bu inisiyatif, uzun dönemde bölgenin huzura kavuşması açısından büyük önem taşımaktadır. Avrupa'nın gelecek yıllarda büyük enerji açığına bölgeden karşılayabilmesi için bu bölgenin barış ve huzur

²⁰³ COM(2007)774 final, « A Strong European Neighbourhood Policy », Brussel, 05.12.2007.

²⁰⁴

http://www.ue2008.fr/webdav/site/PUE/shared/import/0713_declaration_de_paris/joind_declaratio_n_of_the_Paris_Summit_for_the_Mediterranean-EN.pdf

içerisinde olması gerekmektedir. Nitekim AB'nin enerji ihtiyacının % 75'ini Avrupa dışından sağladığı düşünüldüğünde enerjinin güvence altına alınması büyük ölçüde derin ilişkilerin geliştirilmesine bağlıdır. Aksi takdirde bu çabaların başarısının zayıflaması bölgede çıkabilecek sıcak çatışmaların sadece bölgede kalmayıp etrafına da sıçrayabilecek mahiyette olması, Avrupa'yı oldukça endişelendirmektedir. Çünkü giderek Avrupa dışında Çin ve Hindistan gibi büyük güçlerin enerji taleplerinin çok hızlı bir biçimde artması bölgeye yönelik inisiyativin önemini bir defa daha ortaya çıkarmaktadır.

Akdeniz'in Güney'inde nüfusun 2020 yılına gelindiğinde günümüzdeki sayının üçte biri oranında artarak 250 milyondan 325 milyona ulaşması beklenmektedir. Bu durum Akdeniz'in Güneyi'nin illegal göçün kaynağına dönüşmesi riskini artırmaktadır. Bununla birlikte, Akdeniz'deki güvenlik konusu da Avrupa'daki güvenliğin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca, Akdeniz bölgesinin Dünyadaki petrol üretimindeki payının %6, gaz üretimindeki payının ise %5 olduğunu unutmamak gerekmektedir. Daha da önemlisi, uluslararası tranzit ticareti kapsamındaki petrol ve gaz enerji hatlarının dörtte biri Akdeniz'den geçmektedir. Özellikle, 2009 yılı başlarında Ukrayna ile Rusya arasında ortaya çıkan enerji krizi ve bunun Avrupa Birliği'ne yansımaları, enerji konusunda AB açısından farklı alternatiflerin oluşturulmasının önemini bir daha ortaya koymuştur.²⁰⁵

Avrupa Birliği her zaman için Akdeniz'in önemini farkındadır. Nitekim bu bölgedeki istikrar, düzen ve güven ortamı Avrupa'yı yakından etkilemektedir. Özellikle, 2008 yılından başlayarak AB'nin Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerini Akdeniz Birliği (Akdeniz İçin Birlik) adı altında toparlama çaba ve girişimleri dikkat çekicidir. Bu girişimde kilit rolü Fransa üstlenmektedir. Fransa'nın bu çabaları farklı yönlerden değerlendirilmektedir, hatta eleştirilmektedir. Akdeniz Birliği girişimlerinin AB'nin Yeni Komşuluk Politikası ile ters düşeceğini savunanlarla beraber, bu girişimin Yeni Komşuluk Politikası'nın işleyişini olumlu etkileyeceğini savunanlar da bulunmaktadır.

²⁰⁵ Benita FERRERO-WALDNER, Commissaire Européenne pour les Relations Extérieures et la Politique Européenne de Voisinage, “La Méditerranée: un enjeu stratégique pour la construction européenne au XXIème siècle”, **Conférence Monaco Méditerranée Foundation, Speech/09/19**, Monaco, 16 Janvier 2009.

Fransa'nın bu girişimi bazı çevrelerce Akdeniz'e tek başına nüfuz etme çabası gibi de değerlendirilmektedir.

Akdeniz Birliği, Avrupa Birliği'nin Güney komşularıyla olan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. Nitekim bu yeni süreç, ortak amaçlar olan barış, demokrasi ve refahın sağlanmasına yardımcı olacaktır.²⁰⁶ Aslında, Akdeniz İçin Birlik (Akdeniz Birliği) girişimleri Avrupa – Akdeniz Ortaklığı'nın Yeni Komşuluk Politikası'nın ortaya atılması sonrasındaki yeni adıdır. Akdeniz Birliği girişimleri AB'nin Yeni Komşuluk Politikası içerisinde Akdeniz ülkeleriyle olan ilişkilerine verdiği özel önemin bir göstergesidir. Bunun temel nedeni, bölgenin Avrupa Birliği'nin hemen güney'inde yer almış olması, Akdeniz'in güneyinin petrol ve gaz kaynakları açısından zengin olma faktörü, Fransa gibi AB'nin güçlü ülkesinin bölgedeki etkinliğidir.

4. AB'nin Ortadoğu Politikaları ve Yeni Komşuluk Politikası

1890 yılında Birleşik Devletler Deniz Kuvvetleri'nde komutan olan Alfred Thayer Mahan, deniz stratejisi üzerine yazdığı kitabında Çin'den Akdeniz'e kadar olan coğrafi bölge ve Karadeniz'den Asya bölgesine doğru ve Akdeniz'e kadar uzanan bölge, Hindistan'ın batı bölgesi arasında kalan bölgeyi "Orta Doğu" olarak tanımlamıştır.²⁰⁷

I. Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu kavramı içerisine alınan bölge daralmıştır. II. Dünya Savaşı esnasında Orta Doğu kavramı tekrar genişletilmiştir. 1958 yılında ABD Devlet Başkanlığı bölge tanımını hatta Yunanistan, Türkiye, Kıbrıs, İran, Afganistan ve Pakistan'ı alacak şekilde genişletmiştir.²⁰⁸

Orta Doğu'ya yönelik politikalar irdelenirken genel olarak iki bölgeye ayrılarak ele alınmakta, Körfez'in doğusunda kalan bölge ve batısında kalan bölge şeklinde incelenmektedir.

²⁰⁶ Benita FERRERO-WALDNER, Commissaire Européenne pour les Relations Extérieures et la Politique Européenne de Voisinage, "Processus de Barcelone: Union pour la Méditerranée", **Intervention Parlement Européen, Speech/08/309**, Bruxelles, 5 Juin 2008.

²⁰⁷ Ula HOLM, EU's Neighbourhood Policy: A Question of Space And Security, **DIIS Working Paper** no 2005/22, s.12.

²⁰⁸ Pınar BİLGİN, « Inventing the Middle East ? », in : Utvik, O.B. and Vikor, S.K., **The Middle East in a Globalized World**, Bergen ; London, ss.10-12.

a. Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikasının Genel Çerçevesi

Yirminci yüzyıla damgasını vuran anlaşmazlıklardan biri de Arap – İsrail çatışmasıdır. Özellikle, İsrail'in kurulmasından sonraki evrede yoğunluk kazanan çatışma uluslararası politikanın temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir.

Sorunun temelinde yatan esas neden, Dünyanın her tarafında dağınık halde yaşayan Yahudilerin Filistin'e göçmeleridir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Filistin'e Yahudi göçüne izin verilmemiş, ancak bölgenin İngiltere mandası altına girdiği 1918 sonrasında göç hareketleri hızlanmaya başlamıştır.

İngiltere, Yahudilerin ulusal yurt oluşturulması projesini doğrudan destekleyen ülke olmuştur. Bu konuda en önemli belge Balfour Deklarasyonu'dur. Söz konusu deklarasyonda İngiliz hükümetinin Filistin'de Yahudiler için bir ulusal yurt oluşturulması projesine sempati ile baktığı ifade edilmiş, bölgenin Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiliz mandası altına alınmasıyla göç hareketleri hızlanmıştır.²⁰⁹

Yerli Arap halk ile sonradan gelen Yahudiler arasındaki arazi anlaşmazlıkları İngiliz mandası yıllarında yer yer çatışmalara dönüşmüştür. Esas büyük çatışma 14 Mayıs 1948'de İsrail devletinin kurulması ile başlamış ve Filistin o tarihten günümüze kadar Ortadoğu'daki anlaşmazlığın merkezi olmuştur.²¹⁰

1950'li yıllarda Filistin sorunu yerel bir çatışma olarak değerlendiriliyordu. 1956 Süveyş krizinin ardından sorun uluslararası politikanın gündemine taşınmıştır. Bu arada ilk yıllarda Küdüs Müftüsü'nün etrafında toplanan Filistinli gruplar tarafından 1964 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü kurulmuştur.²¹¹

İsrail ve Filistinliler arasında sonraki yıllarda iki savaş daha patlak vermiştir. 1967 Haziran ayında başlayan savaşta İsrail, Filistin'in geriye kalan toprakları ve Küdüs'ün Batı bölümünü ele geçirmiştir. Ayrıca Mısır toprağı olan Sina Yarımadası ile Suriye'ye ait Golan tepeleri de 1967 savaşında işgal edilmiştir. BM Genel Kurulu'nun 22 Kasım 1967'de aldığı 242 sayılı karar, İsrail'in koşulsuz olarak işgal ettikleri toprakları tahliye etmesini öngörmektedir.

²⁰⁹ Ataöv TÜRKKAYA, *The Status of Jerusalem as a Question of International Law*, Ankara 1981, s.31.

²¹⁰ Edward SAID, *Filistin'in Sorunu*, Pınar Yayınları, İstanbul 1985, s.37.

²¹¹ Bülent ARAS, *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997, s.24.

İsrail ile Araplar arasında 1973 Ekim ayında patlak veren savaşın ardından BM Genel Kurulu tarafından 338 Sayılı karar kabul edilmiştir. Söz konusu kararda güç kullanılarak toprak kazanmanın kabul edilemez olduğu ifade edilmiş ve 242 Sayılı kararın derhal uygulanması istenmiştir.

b. İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'ya İlgisi

Arap-İsrail çatışmasının AT gündemine gelmesinde etkili olan iki ülke, İngiltere ve Fransa'dır. Adı geçen iki ülkenin Ortadoğu'ya duydukları ilginin temelinde yakın tarihteki gelişmeler ve petrol rol oynamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda Ortadoğu'da Osmanlı yönetimi sona erince bölge İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere'nin Filistin topraklarından ayrılması ve İsrail Devleti'nin kurulması Arap Dünyasında büyük tepki yaratmış ve İngiltere Araplar tarafından tüm bu gelişmelerden sorumlu tutulmuştur.

İngiltere'nin 1967 savaşında Sina yarımadası, Golan tepeleri, Kudüs'ün Ürdün denetiminde kalan bölümünü ele geçirmesi, uluslararası toplumda bu ülkeye yönelik tepkilerin artmasına neden olmuştur.²¹²

1969 yılında De Gaulle, Ortadoğu Sorununa çözüm bulunması amacıyla İngiltere, Fransa, ABD ve SSCB arasında dördümlü görüşme önermiş, ancak bu görüşmeden somut bir netice çıkmamıştır. Bu dönemde Fransa ve İngiltere, Arap-İsrail çatışmasında tarafsız konumda olmalarına karşılık, İsrail tarafından Arap yanlısı olarak eleştirilmişlerdir. Fransa'nın tutumunu düşmanca olarak nitelendiren İsrail, İngiltere'ye karşı da kuşkularını dile getirmiştir.²¹³

c. Ortadoğu Sorununa AT'de Ortak Dış Politika Arayışı ve Venedik Deklarasyonu

1970 yılında AT üyelerinin dış politikada işbirliği yapmalarını öngören Avrupa Siyasi İşbirliği mekanizması başladığında ilk gündem maddesi, Arap-İsrail çatışması

²¹² Shlomo ARONSON, **The Politics and Strategy of Nuclear Weapons in the Middle East: Theory and Reality, 1960 -1991: An Israel's Perspective**, State University of New York Press, Albany, 1992, s.62.

²¹³ Williard BELING, **Middle East Peace Plans**, St. Martin's Press, New York, 1986, s.117.

olmuştur. Fransa, AT ülkelerini Arap-İsrail çatışmasında tutum belirlemeye zorlamıştır.²¹⁴

1971 yılının ilk yarısında AT dönem başkanlığını yürüten Fransa'nın Dışişleri Bakanlığı tarafından ortak tutum belirlenmesi amacıyla hazırlanan metin, 6 ülke arasında yoğun biçimde tartışılmış ve karar taslağı oluşturulmuştur.²¹⁵

1973 petrol krizi öncesinde, Almanya ve Hollanda'nın Arap-İsrail çatışmasındaki tutumu Fransa'dan uzaktı. Almanya, Nazi geçmişinden uzaklaşmak amacıyla İsrail ile yakın ilişki içerisine girerken, Hollanda, Arap-İsrail çatışmasını bir mülteci sorunu olarak değerlendirmiştir.

5 Ekim 1973'de Arap-İsrail çatışması başladığında AT ülkelerinin bu konudaki ilk açıklamaları dağınık ve bütünlükten yoksun bir görünüm taşımıştır. Fransa, Arap Dünyasının İsrail'e karşı saldırısını anladığını ifade ederken, Hollanda, savaşın başlamasından Mısır ve Suriye'yi sorumlu tutmuştur. Savaşın başlamasından bir hafta sonra 9 AT ülkesinin Dışişleri Bakanlarının katıldığı toplantıda ortak bir tutum belirlenmemiştir. Ancak Fransa ve İngiltere'nin baskısı ile taraflar, 13 Ekim'de bir deklarasyon yayınlamışlardır.²¹⁶

AT'nin Filistin sorunu konusunda en önemli başarısı, 1980 yılı Haziran ayında yayınlanan Venedik Deklarasyonu olmuştur. 9 AT ülkesi adına yapılan açıklamada, Ortadoğu'da barışın asgari koşulunun Filistinlilerin kendi geleceklerini belirleme hakkının tanınmasından geçtiği, barışın ancak FKÖ'nün görüşmelere eşit statülü taraf olarak kabul edilmesi ile mümkün olacağı ifade edilmiştir.

İsrail dahil, bölgedeki tüm devletlerin güvenlik içinde yaşamaya hakları olduğu belirtilen deklarasyonda ayrıca İsrail'den 1967 savaşı sonunda işgal ettikleri topraklarda kurulan yerleşim birimlerini kaldırması istenmiştir.²¹⁷ İsrail'in karşı çıkan bu

²¹⁴ Simon NUTTALL, **European Political Cooperation**, Clarendon Pres, Oxford, 1992, s.56.

²¹⁵ Paneyiotis IFESTOS, **European Political Cooperation: Toward a Framework of Supranational Diplomacy**, Adershot, 1987, s.420.

²¹⁶ Yehuda LUKACS, **İsrail-Palestinian Conflict: A Documentary Record**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s.14.

²¹⁷ <http://www.euromed.net>

Deklarasyon Arap Dünyası ve FKÖ tarafından önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.²¹⁸

AT'nin Arap-İsrail çatışmasındaki genel tutumu deklarasyon yayınlamakla sınırlı kalmamıştır. AT 1987 yılında işgal altında yaşayan Filistinlilere doğrudan yardım programı başlatılmıştır.

AT Komisyonu ve Parlamentosu, işgal altında yaşayan Filistinli çiftçilerin ürettiği ürünlerin AT pazarına ulaşmasını engelleyen İsrail yönetimini uyarmıştır. 1989 yılında İsrail'in işgal altındaki topraklarda bulunan üniversiteleri kapatması üzerine AT-İsrail bilimsel işbirliği anlaşması askıya alınmıştır.²¹⁹

İsrail'in 1980'li yıllarda Güney Lübnan'a yönelik saldırısı, Irak nükleer reaktörünün İsrail hava kuvvetleri tarafından bombalanması gibi olaylar karşısında AT tarafından yayınlanan bildirimlerde Filistinlilerin hakları üzerinde durulmuş ve Venedik Deklarasyonu'na atıf yapılmıştır.

d. Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Barış Süreci'ne Katkısı

Arap-İsrail çatışmasına çözüm bulmak amacıyla en kapsamlı girişim, 1991 yılı Ekim ayında ABD ve SSCB'nin ortak girişiminde Madrid'de başlayan Ortadoğu Barış Konferansı olmuştur. Konferansa İsrail, Suriye, Lübnan, FKÖ ve Ürdün katılmıştır. Konferansın temel amacı, İsrail'in işgal ettiği toprakları tahliye etmesi karşılığında Suriye, Lübnan, FKÖ ve Ürdün'ün İsrail'i tanıması ve taraflar arasında barış tesis edilmesi olarak belirlenmiştir.

AT, Madrid Konferansı ile başlayan Ortadoğu Barış Süreci'ni her aşamada desteklemiştir. Konferansın AT Devlet ve Hükümet Başkanlarının 1980 Venedik Deklarasyonu'ndaki esaslar çerçevesinde düzenlenmesi, AT'nin siyasal perspektifini ortaya koymuştur. 1990'lı yıllarda toplanan AT zirveleri sonunda yayınlanan bildirgelerde de Ortadoğu Barış Süreci'nin desteklendiği ifadesine yer verilmiş, İsrail ile Filistinliler arasında sağlanacak uzlaşmanın uluslararası barış ve güvenliğe olumlu katkıda bulunacağı ifade edilmiştir.

²¹⁸ Charles D.SMITH, **Palestine and Arab-Israel Conflict**, St.Martin's Press, New York, 1992, s.263.

²¹⁹ David BUCHAN, **Europe: A Strange Superpower**, Aldershot, Dartmouth, 1993, s.116.

Maastricht Antlaşması'nın ikinci sütununda düzenlenen ODGP çerçevesinde Nisan 1994'de kabul edilen ilk ortak eylemin konusu Ortadoğu Barış Süreci olmuş, AB'nin Ortadoğu Barış Süreci'ni koşulsuz olarak desteklediği ifade edilmiştir. AB, 1994-1998 yılları arasında Filistin Özerk Bölgesi'nin imarı için yarısı bağış, yarısı uzun dönemli kredi olmak üzere 500 Milyon ECU kaynak tahsis etmiştir.²²⁰

Filistin Özerk Bölgesi'nin kalkındırılması amacıyla 1993 yılı Ekim ayında Washington'da yapılan Katkıda Bulunan Ülkeler Konferansı'nda²²¹ katılımcılar 2.4 milyar USD yardımın 1994-1998 aralığında yapılmasını kararlaştırmışlardır. Bu çerçevede AB, sözkonusu yardımın %38'ni karşılamayı taahhüt etmiştir.

AB'nin Arap-İsrail çatışmasına karşı tutumu 1970'den günümüze kadar her ne kadar üye ülkeler arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle kendi içinde bütünlük görünümü taşımamış ise de, bu durum AB'nin Ortadoğu Barış Süreci'nin destekçisi olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

e. Büyük Ortadoğu Projesinden Yeni Komşuluk Politikası'na Geçiş ve Bu Süreçte İsrail'in 2009 Yılı Gazze Saldırıları Karşısında AB'nin Tutumu

11 Eylül 2001 olayından sonra ABD ve Avrupa Birliği Akdeniz'in doğusundan gelebilecek her türlü tehditle mücadele edebilmek açısından önlemlerde bulunmuşlardır.

Fransa gibi bazı Avrupa ülkeleri ve birçok Arap ülkesi İngiliz ve ABD'nin etkin olacağı Ortadoğu bölgesindeki çabalara karşı çıkmışlardır. Söz konusu ülkeler Arap devletleri için bu gelişmenin daha önceki emperyal ve sömürgeci güçleri çağrıştıran bir politika olduğunu öne sürmüşlerdir.²²² 8-10 Haziran 2004 tarihindeki G-8 Zirvesi'nde Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika İnsiyatifi (BMEI) üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.²²³

²²⁰ European Commission, **General Report on the Activities of the European Union 1994**, Brussels, 1995, s.303.

²²¹ Washington Donor's Conference.

²²² <http://www.undp.org/rbas/ahdr/english.html>

²²³ [http://www.mepc.org/public.asp/journal vo.11/0403 baroudi.asp](http://www.mepc.org/public.asp/journal%20vo.11/0403%20baroudi.asp); Toby DODGE, Giacomo Luciani and Lee Litzenberger, « An EU Strategy for Iraq », **European Policy Centre**, 29 June 2004 ; Gunter Burghardt, « EU-US Relations after the Summit », European Policy Centre, 30 June 2004.

2004 Mart ayında Akdeniz ve Ortadoğu ülkeleri ile stratejik ortaklık adı altında yayınlanan AB raporunda, ABD'nin Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika İnisiyatifine göre çok farklı bir yaklaşım tarzı sergilenmiştir.²²⁴

Avrupa Birliği Akdeniz kavramını Kuzey Afrika'yı da içine alacak biçimde değil, daha yumuşak bir üslupla ele almaktadır. Bu kavramsal farklılıklara 1970'lerde AB'nin Güneydoğu Akdeniz'deki İsrail ve Arap ülkeleri ile başlayan inisiyatifinin geliştirilmesi olarak bakmak gerekmektedir. Özellikle, Fransa ve İspanya hükümetleri 1989'dan beri Güneydoğu Akdeniz ülkeleri ile Avrupa Toplulukları'nın işbirliğini geliştirme çabası içinde olmuşlardır.²²⁵

Avrupa Birliği'nin söz konusu raporu Akdeniz Politikası'nı Ortadoğu Politikası'nı da içine alarak değerlendirmeler yapmıştır²²⁶. Rapor önemli ölçüde Ortadoğu ve Akdeniz komşularına ilişkin değerlendirme yapmakla birlikte, Ortadoğu'da İsrail-Filistin çatışmasına dikkat çekmiştir. Özellikle, bu bölgedeki çatışmaların bitirilmesi gerektiği, aksi takdirde görüşmelerin kesileceğine dikkat çekilmiştir.²²⁷

Barselona ile başlayan sürecin Yeni Komşuluk Politikası ile önemli bir aşamaya gelmesi, AB'nin bölgede ABD'ye göre kabul edilebilirliğinin artması sonucunu doğurmuştur. Mağrip ve Maşrik ülkelerini içine alan bu yeni politika bölgedeki refah ve gelişmenin artırılması kadar büyük ölçüde Arap-İsrail çatışmasının sona erdirilmesi amacını da taşımaktadır. Ortadoğu Barış Süreci'ne yönelik endişeler AB'nin politikalarını zayıflatan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.²²⁸

AB'nin etkin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın bulunmayışı birliğin bölgedeki kredibilitelerini ters yönde etkileyen bir durum olarak değerlendirilmektedir. Birliğe üye ülkelerin ayrı ayrı ikili ilişkileri olduğu için AB'nin kurumsal olarak izlediği politikalar zayıflamaktadır. Diğer taraftan Avrupa Birliği'nin dış politikası içinde bu

²²⁴ Attina FULVIO, « The Wider Europe Neighbourhood Policy and the Building of Security around Europe », <http://www.fscpo.unict.it/EuroMED/cjmhomeengl.html>.

²²⁵ Ludger KÜHNHARDT, « System-opening and Cooperative Transformation of the Greater Middle East. A New Trans-Atlantic Project and a Joint Euro-Atlantic-Arab Task », **EuroMeSCO Papers** 26, November 2003, s.8.

²²⁶ Yury FEDEROV, Roberto Menotti and Dana H.Allin ; « European Security Strategy : Is it for Real ? », **European Security Forum Working Paper**, No :14, October 2003, <http://ue.eu.int/pressdata/EN/reports/76255.pdf>.

²²⁷ European Commission ; **Euromed Report**, Issue No: 91, 20 June 2005.

²²⁸ Gerd NONNEMAN, « The Gulf: Background Assesment in the Middle East and Europe-An Integrated Appraisal », **Federal Trust for Education and Research**, 1992, ss.55-56.

bölgeye yönelik kaynakları sınırlı olduğundan dış politika faaliyetlerinin etkinliği de zayıflamaktadır.

Ortadoğu'ya yönelik politikalar ve izlenecek stratejiler ikili ilişkiler yoluyla çözülemeyecek kadar girift bir manzara göstermektedir. Çünkü geçmiş dönemde bu bölgede yer alan egemen güçlerin geri çekilmek gibi bir niyeti bulunmamaktadır. Bu bölgeden kaynaklanabilecek (uluslararası terörizm, biyolojik, kimyasal ve nükleer silahlar ve dikta rejimlerinin ortaya çıkardığı durum) sorunlara yönelik geliştirilen güvenlik stratejisi ABD ile AB'yi birbirine yakınlaştırmıştır. ABD söz konusu sorunlara askeri bir yaklaşım açısı ile bakarken,²²⁹ Avrupa Birliği gerginliği azaltıcı toplumlararası diyalog kanallarının oluşturulması şeklinde yaklaşmaktadır.

Her iki küresel gücün strateji araçları ile bir proje olarak demokrasinin geliştirilmesi, ticari, ekonomik ve siyasi destekler, İran körfesindeki bölgesel askeri dengelelerin sürdürülmesi, nükleer silahların artışının önlenmesi, terörizmle mücadele, Irak ve Filistin'deki sorunun diyalog yoluyla çözümüne yönelik çabaların geliştirilmesi hedeflenmelidir.²³⁰ Böyle bir süreçte uluslararası bilgi paylaşımı küresel stratejik amaçların geliştirilmesi için uygun bir ortam yaratacaktır.

Bölgede son yıllarda gelişen radikal İslami hareketler hem Amerika Birleşik Devletleri'ni, hem de Avrupa Birliği'ni oldukça endişelendirmektedir. Çünkü İslamın ekonomik ve toplumsal hayata bakışı ile diğer diğer dinlerin farklı yaklaşımı arasında çağdaş bir yorum tarzının bulunmaması nedeniyle, bölgenin terörist hareketler için uygun bir zemin oluşturacağı düşünülmektedir.

Ekonomik anlamda Avrupa-Akdeniz ülkeleri enerji piyasalarına ilişkin gelişmelerin devam ettiği görülmektedir. AB Komisyonu Mağrip ülkeleri ile elektrik piyasalarının bütünleşmesi alanında işbirliğini geliştirirken, Maşırık ülkeleri ile gaz sektöründeki güvenlik ve alyapının geliştirilmesi konusundaki işbirliğini sürdürmektedir.²³¹

²²⁹ <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>

²³⁰ Anthony H. CORDESMAN and Arleigh A. Burke, « The Role of Europe in the Middle East : An American Perspective », **IISS/CEPS European Security Forum**, Brussels, 11 March 2002 ; Steven Everts, « Difficult but Necessary : A Transatlantic Strategy for the Greater Middle East », **Paper prepared for the GMF conference**, Washington DC, 25 June 2003 ; George Soros, « Global Governance-are the American and European Vision Compatible ? », **European Policy Centre Dialogues**, 27 January 2004.

²³¹ **COM(2007)774 final**, « A Strong European Neighbourhood Policy », 05.12.2007, s.7.

Ekonomi alanında Avrupa-Akdeniz Yatırım ve Ortaklık Programı (FEMIP) çerçevesinde uzmanlar düzeyinde yapılan çalışmalarda 2010 yılına kadar Akdeniz ve Ortadoğu'yu da içine alacak bir Serbest Ticaret Bölgesi oluşturma gayretlerinin sürdüğü görülmektedir.²³² 2008 -2013 döneminde ortak enerji politikaları oluşturulması konusundaki çabaların devam ettirilmesine, Aralık 2007'deki Lizbon Zirvesi'nde oluşturulan AB ile Afrika arasındaki Eylem Planı ile karar verilmiştir.

Fransız tarihçi Ferdinand Braudel üç büyük medeniyetten birinin bu bölgede gelişen medeniyet olduğuna dikkat çekmektedir.²³³ Nitekim Braudel'in Akdeniz medeniyeti olarak kavramlaştırdığı bölgede Roma dönemini de içine alacak bir biçimde yaklaşık 900 yıllık bir çatışma bölgesi olduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla, çatışmaların üstesinden gelmek, barış ve huzurun tesis edilmesi farklılıklar içerisinde birlik ilkesinin oluşturulması ile gerçekleştirilebilir. Nitekim birçok AB senedinde bu gerçeğin farkına varıldığı görülmektedir.

Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikaları Yeni Komşuluk Politikası sonrası toparlanmış izlenimi verse de, özellikle 2008 yılının Aralık ayı sonunda başlayan ve 2009 yılı Ocak ayı ortalarına kadar süren İsrail'in Gazze topraklarını işgali sürecinde bu toparlanma kendini ispatlayamamıştır. Nitekim AB'nin söz konusu sorunun çözümünde iştiraki bazı ortak ve ülkeler bazındaki demeçlerden öteye gidememiştir. Sadece sivillere yönelik saldırıların kabul edilemez olduğu vurgulanmış, İsrail'in işgalcilik politikası açık bir şekilde ve resmi olarak kınanmamıştır. Sivillere yönelik katliamların kınanması demeçlerinde İsrail'in adı açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Bunun aksine, Hamas'ın İsrail kentlerine yönelik roket saldırılarına, El Fetih ve Hamas arasındaki anlaşmazlıklara dikkat çekilmiştir.

5. AB' nin Rusya ve YKP Çerçevesinde Belarus, Ukrayna ve Moldova'ya Yönelik Politikaları

Avrupa Birliği'nin Rusya'ya yönelik politikaları stratejik ortaklık çerçevesinde devam ederken, Belarus, Ukrayna ve Moldova Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerdendir. Bu başlık altında AB'nin adı geçen ülkelerle olan ilişkileri analiz

²³² COM(2008)164, « Implementation of European Neighbourhood Policy in 2007 », Brussels, 3 April 2008, ss.7-8.

²³³ Ferdinand BRAUDEL, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, London: Fontana 1972/31.

edilmeye çalışılacaktır. Özellikle, proje çalışmasının ana konusunu oluşturan Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Komşuluk Politikası'nın daha iyi anlaşılabilmesi için Rusya-AB ilişkileri biraz daha kapsamlı şekilde incelenmeye çalışılacaktır.

a. Avrupa Birliği'nin Rusya ile İlişkilerinin Boyutu

Rusya AB'ye üye olmak isteseydi ve Avrupa Birliği de Rusya'yı içine alabilseydi, 145 milyon nüfusu, 1 Trilyon USD'yi aşkın GSYİH ve tarih boyunca süregelen süper güç olması dolayısıyla AB'nin en önemli ulus devleti olurdu.

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılı sonundaki çöküşünden sonra Rusya anayasal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisinin oluşturulması yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Bu arada toplulukların ve siyasi partilerin haklarının teminat altına alınması gibi demokratik katılım daha açık bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır.²³⁴

SSCB sonrası dönemde devlet başkanlığı ve parlamento seçimleri barış ortamında geçmiştir. 1991 yılının ardından 1996 yılı devlet başkanlığı seçimi Devlet Başkanı Yeltsin'in yeniden seçilmesi yönünde medyanın propagandası ortamında geçmiş ve benzeri durum Putin döneminde de yaşanmıştır.²³⁵ Mayıs 2004 Devlet Başkanlığı seçimlerinde Devlet Başkanı seçilen Putin %71.2 oy alırken, Komünist Parti adayı Nikolai Kharitonov %13.7 oyda kalmıştır.²³⁶ Bu arada Rusya'da demokrasinin başarılı bir şekilde kurumlaştığını söyleyebilmek adına örneğin, iktidarın seçimler yoluyla, partiler, siyasi gruplar veya iki karşıt fikirli liderler arasında barış ortamında el değiştirdiği tecrübesi yaşanmamıştır. KGB'nin etkinliğinin devam etmesi, Rus yönetiminin her aşamasında görülen yolsuzluklar bu ülkede hukukun üstünlüğünden daha bir süre söz edilemeyeceğini göstermektedir.²³⁷

Rusya ekonomisi 1990'lı yıllarda keskin bir çöküş içerisine sürüklenmiştir. Fakat ekonomi 1999 yılından bu yana cesaretli bir toparlanma sürecine girse de, Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hasıla Doğu Avrupa ülkelerinin bir hayli gerisinde kalmaktadır. Bu arada nüfusun fakir ve zengin kesimi arasındaki gelir dağılımı farkı çok yüksek düzeydedir.

²³⁴ Thomas F. REMINGTON, **Politics in Russia**, Longman, New York, 1999.

²³⁵ "Special Report: The Russian Elections", **The Economist**, December 13, 2003.

²³⁶ Seth MYDANS, "As Expected, Putin Easily wins a Second Term in Russia", **New York Times**, March 15, 2004.

²³⁷ Stephen WHITE, **Russia'a New Politics: The Management of a Postcommunist Society**, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

Tarım Rusya ekonomisinin zayıf bir sektörü olarak kalmaktadır. Kamu işletmelerinin (kolhoz) özelleştirilmesi, şeffaflıktan ve rekabetten uzak bir ortamda “dahili özelleştirme” olarak dikkat çekmiş, nitekim bu işletmelerde önceki adı kamu işletmesi olan kurumların devlet tarafından atanan yöneticileri “özelleştirme” sonrası da etkinliğini sürdürmüştür. Özelleştirilen kurumlardan pek çoğu Rusya Devleti’nin sayesinde düşük faizli kredilerden ve sübvansiyonlardan yararlanmaktadırlar. Rusya’nın yeni ekonomik sistemini yabancı ve hatta Rus analistleri “Savurgan Kapitalizm”, “Devlet Kapitalizmi” ve hatta “Gangster Kapitalizmi” olarak adlandırmaktadırlar.²³⁸

Rusya Devlet Başkanı Nisan 2001 tarihinde Rusya’nın vizyonunu “daha büyük bir Avrupa”nın bir parçası olmak şeklinde ifade etmiş ve Avrupa ile entegrasyonun Rus dış politikasının öncelikleri arasında olduğunu belirtmiştir.²³⁹ Bir yıl sonra Devlet Başkanı Rus Parlamentosu’ndaki nutkunda Avrupa Birliği’ni Rusya’nın “stratejik ortağı” olarak nitelendirmiştir.²⁴⁰

Yapılan kamuoyu yoklamaları Rusya’da halkın büyük çoğunluğunun AB hakkında bilgi sahibi olmadığını, halkın büyük bir çoğunluğunun Rusya’nın ayrı ve tek olmasını istediğini ortaya koymaktadır. Halkın düşüncesi Rusya’nın her zaman kendi çizdiği istikamette ilerlediği ve başka bir Avrupa ülkesi ile karşılaştırılabilir nitelikte olmadığı yönündedir. Bir diğer grup ise, Rusya’nın başka bir yere taşınamayacak kadar büyük olduğu, “Rusya Rusya’dır, Avrupa’yla veya Asya ile sınırlandırılmamalıdır !” görüşünde birleşmektedir.

Avrupa Birliği Rusya ile ilişkilerine özel bir önem vermektedir. Rusya Avrupa Birliği’nin doğu komşusudur ve AB’nin en uzun dış sınırı bu ülkeyedir. 2004 yılında 10 yeni üyenin katılımıyla gerçekleşen AB tarihinin en kapsamlı genişlemesinden sonra Avrupa Birliği’nin Rusya ile olan sınırının uzunluğu, 1300 kilometreden 2200 kilometrenin üzerine çıkmıştır. Rusya’nın Kaliningrad eyaleti 2004 yılı genişlemesiyle birlikte tümüyle AB tarafından kuşatılmıştır. Rusya, Daha Geniş Bir Avrupa Stratejisi dahilindeki ülkelerin toplam nüfusunun ve toplam GSYİH’nin %40’ını oluşturmaktadır. Rusya AB’nin doğu sınırında ağırlıklı bir öneme sahip olan bir ülke konumunda-

²³⁸ Sabrina TAVERNISE, “Handful of Corporate Raiders Transform Russia’s Economy”, **New York Times**, August 13, 2002.

²³⁹ **Rossiyskaya Gazeta**, 4 April 2001, s.4.

²⁴⁰ Alexander KONDRASHOV, “EU Pleased with Putin’s Statement on Russia-EU Relations”, **ITAR-TASS News**, April 19, 2002.

dır. Genişleme ile birlikte AB'nin Rusya'nın dış ticaretindeki payı %35'den %50'ye yükselmiştir.

Rusya Federasyonu Avrupa Birliği için komşunun ötesinde bir öneme sahiptir. Ülkenin coğrafyası, ağırlığı ve potansiyel gücü ve Dünya ticaretindeki önemli rolü, Avrupa Birliği'ni Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerini uzun dönemli stratejik işbirliği temelinde kurmaya teşvik etmektedir.²⁴¹

Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu arasında siyasi diyalogun, enerji diyalogunun ve çevresel işbirliğinin de önemi gözardı edilemez. Rusya'nın Kuzey İşbirliği'nde yer alması, Balkanlar'da barışın sağlanmasına yönelik işbirliğinin ve bir de Dörtlü Çerçeve Programı'nın içinde bulunması önemlidir. Avrupa Birliği Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne katılması yönündeki görüşmelerde de lider rol üstlenmektedir.²⁴²

Avrupa Birliği ve Rusya farklı birtakım uluslararası öneme sahip konularda işbirliği yapmıştır. Bunlardan en önemlisi, Rusya ve AB'yi yakından ilgilendiren bölgesel konular olmuştur. Geniş işbirliğine dayalı yaklaşım tarzı, iki tarafın da birbirlerinin menfaatlerine karşılıklı saygısı, tutum ve davranışlardaki bağımsız hareket etme tarzı geçmişin önyargısını silmiştir.

AB'nin genişlemesi, Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği ilişkilerinde önemli aşamaların kaydedilmesini de gerektirecektir. Böyle bir süreçte bu aşamaların en önemlisi vazgeçilmez nitelik taşıyan uyum çalışmalarıdır.²⁴³

Rusya, Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Komşuluk Politikası açısından önemlidir. Nitekim, Rusya'nın Güney Kafkasya ülkelerinde güçlü bir etkinliği söz konusudur. Bu sebeple, Avrupa Birliği Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarında Rusya faktörünü göz ardı etmemektedir, hatta Rusya'nın bu bölgedeki çıkarlarını zedelememek adına dikkatli davranmaktadır.

²⁴¹ http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/Verheugen-Russia-EU_Enlargement_and_the_Union_en.pdf

²⁴² http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/Verheugen-Russia-EU_Enlargement_and_the_Union_en.pdf

²⁴³ http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/Verheugen-Russia-EU_Enlargement_and_the_Union_en.pdf

Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu arasında 1997’de imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması’nın²⁴⁴, 18 Aralık 1989 tarihinde imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması’nın daha gelişmiş biçimi olduğu görölmektedir. Bu ilişkilerin geliştirilmesinde özellikle 2003 Mayıs’ında St.Petersburg’daki Zirve dört temel alanda yapılacak düzenlemeleri içermektedir:

1. Ortak Ekonomik Alan oluşturulması,
2. Ortak özgürlük, güvenlik ve adalet alanının oluşturulması,
3. Ortak kriz yönetimi ve silahsızlandırma çabalarını da içeren Ortak Dış Güvenlik İşbirliğinin oluşturulması,
4. Kültürel çalışmaları da içeren Ortak Araştırma ve Eğitim Alanının oluşturulması çabaları.²⁴⁵

10 Mayıs 2005’te AB-Rusya Zirvesi’nde daha önce kararlaştırılan dört temel konunun gerçekleştirilmesi ile ilgili bir yol haritası oluşturulmuştur. Söz konusu yol haritasında sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin oluşturulmasına ve genel ticari ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesine yönelik standartların oluşturulması, kamusal kurumlar arasındaki işbirliğinin artırılması, entelektüel, endüstriyel ve ticari mülkiyet haklarının düzenlenmesi, rekabet, yatırımlar, girişimcilik politikası ve ekonomik diyalogun geliştirilmesi vb konularda nelerin yapılacağına ilişkin ortak görüşler tartışılmıştır.²⁴⁶

Mayıs 2005’teki yol haritasının çıkarılması açısından 2003’te belirlenen dört temel alandan ikisi konusundaki ilerleme yönünde önemli derecede açıklık bulunmaktadır. Özellikle, ekonomik ve ticari işbirliği ve entegrasyonun artırılması ve iç güvenlik ve adalet alanındaki gelişmelere öncelik verilmiştir.²⁴⁷

2006 Soçi Zirvesi’nde Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu arasında Vize Düzenlemelerinin Kolaylaştırılmasına İlişkin Anlaşma imzalanmıştır.²⁴⁸ 24 Kasım 2006 tarihinde Finansal İşbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu görüşmeler çerçevesinde

²⁴⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ>.

²⁴⁵ Hanns-D.JACOBSEN and Henrich Machowski, “The Provision of Politico-Oconomic Security to Eastern Europe”, **VII ICCEES World Congress, 2005, Working Paper**, s.4.

²⁴⁶ http://ec.europa.eu/external_relations/Russia/docs/roadmap_economic_en.pdf

²⁴⁷ Dimitri TRENIN, “Russia, the EU and Common Neighbourhood”, **Centre For European Reform Essays**, 2005, s.7.

²⁴⁸ 17.05.2007, **Official Journal of the European Union**, L 129/27.

Kaliningrad ve Kuzey Kafkasya bölgesindeki çabaların desteklenmesine yönelik Komisyonun 20 milyon € destek sağlaması hedeflenmiştir.

18 Mayıs 2007 tarihindeki Samara Zirvesi'nde Rusya ile Avrupa Birliği arasında var olan ve enerji, iklim değişiklikleri, Rusya'nın DTÖ'ne üyeliğini içeren anlaşmanın yenilenmesi üzerinde durulmuş, vize düzenlemeleri belli bir zemine oturtulmuştur. Diğer önemli bir konu olarak da, Kafkasya ve Transnistria'daki soğuk çatışmaların ortak komşuluk ilişkileri ve işbirliği içerisinde çözülmesinin gerekliliği ortaya konulmuştur.

Tablo 17: AB'nin Rusya'dan İthalatı (Milyon Euro)

Ürün Grupları	2002	%	2004	%	2006	%	AB Toplam İthalatındaki Pay
Toplam	61.999		80.722		136.847		10,15
Temel Ürünler	44.752	72,2	57.895	71,7	101.298	74,00	21,20
Enerji	37.302	60,2	48.749	60,4	89.534	65,4	28,34
Tarım Ürünleri	2.538	4,1	2.215	2,7	2.697	2,0	3,10
İmalat Sanayi	7.114	11,5	9.131	11,3	11.173	8,2	1,73

Kaynak: EC, "The European Union and Russia: Close Neighbours, Global Players, Strategic Partners", Directorate General for External Relations, **Office for Official Publications of the European Communities, Brussels**, 2007, s. 28.

Avrupa Birliği ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin boyutuna bakıldığında, Tablo 17 ve 18'den de görüldüğü gibi, AB Rusya'dan 2006 yılı itibariyle 136.847 milyon € (Tablo 17) mal satın alırken, 71.791 milyon € (Tablo 18,s.119) mal satmıştır. AB'nin ithalatı içerisinde Rusya'nın payı % 10.15 (Tablo 17), ihracatı içerisindeki payı ise % 6.16'dır (Tablo 18). Görüldüğü gibi, Avrupa Birliği Rusya'nın çok önemli bir ticaret ortağı ve enerji sağlayıcısıdır.

Tablo 17'de belirtildiği gibi, Avrupa Birliği ile Rusya arasındaki ticari ilişkilerde ithalatta enerji % 70'e yakın bir payı oluştururken, imalat sanayi ürünleri ihracatı (Tablo 18) % 71.5'dir. Rusya AB'den önemli ölçüde makine, kimyasal ürünler ve ulaştırma ekipmanları satın almaktadır. Rusya'ya AB'den yapılan tarım ürünleri ihra-

catı ise % 9 civarındadır. Tablo 19 (s.120) ve Tablo 20'ye (s.121) bakıldığında 2000 yılından itibaren Avrupa Birliği'nin Rusya ile dış ticaretinde açık verdiği görülmektedir.

Tablo 18: AB'nin Rusya'ya İhracatı (Milyon Euro)

Ürün Grupları	2002	%	2004	%	2006	%	AB Toplam İhracatındaki Pay
Toplam	34.279		45.832		71.791		6.16
Temel Ürünler	4.862	14,2	5.312	11,6	7.671	10,7	5,22
Tarım Ürünleri	4.222	12,3	4.571	10,0	6.318	8,8	9,20
Enerji	182	0,5	247	0,5	461	0,6	0,98
İmalat Sanayi	28.781	84,0	38.820	84,7	51.359	71,5	6,44
Makine	10.920	31,9	16.341	35,7	17.024	23,7	7,45
Kimya	4.659	13,6	6.341	13,8	10.688	14,9	5,88
Ulaşım Araçları	3.693	10,8	4.970	10,8	8.087	11,3	5,53

Kaynak: EC, "The European Union and Russia: Close Neighbours, Global Players, Strategic Partners", Directorate General for External Relations, **Office for Official Publications of the European Communities**, Brussels, 2007, s. 28.

26 Ekim 2007 tarihli Portekiz'deki Mafra Zirvesi'nde Avrupa Birliği ile Rusya arasındaki stratejik ortaklığın çerçevesi ortaya konularak ilişkilerin seyrinin giderek artmakta olduğu ifade edilmiştir. 27 üyeli Avrupa Birliği içerisinde Rusya ile yapılan ticarete İrlanda ve Slovenya dışındaki hiçbir ülke fazla vermemekte, özellikle en yüksek açık ile Hollanda dikkat çekmektedir.²⁴⁹ Zirve'de Rusya'nın ABD ve Çin'den sonra Avrupa Birliği'nin üçüncü büyük ekonomik partneri olduğuna dikkat çekilmiştir.

Rusya 2030 yılına kadar sürecek Enerji Stratejisinde AB'ye enerji sağlama garantisi vermiştir.²⁵⁰

²⁴⁹ Eurostat, **News Release**, 25 October 2007, STAT/07/145.

²⁵⁰ http://ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/doc/progress8_en.pdf

Tablo 19: 27 Üyeli Avrupa Birliği'nin Dış Ticaret Dengesi

	2000-İhracat	2006-İhracat	2000-İthalat	2006-İthalat	2000-Denge	2006-Denge
AB 27	22 738	72 306	63 777	141 034	- 41 039	-68 728
Belçika	944	2 796	1 614	4 722	-670	-1 925
Bulgaristan	129	183	1 641	401	-1 512	-219
Çek Cumhur.	420	1 504	2 260	4 224	-1 840	-2 720
Danimarka	542	1 279	419	823	123	457
Almanya	6 660	23 132	14 263	29 023	-7 603	-5 890
Estonya	82	605	391	1 387	-310	-782
İrlanda	179	284	11	69	168	214
Yunanistan	269	320	1 185	3 577	-916	-3 257
İspanya	578	1 490	2 412	7 271	-1 834	-5 781
Fransa	1 838	4 708	4 501	9 444	-2 662	-4 737
İtalya	2 521	7 639	8 336	13 592	-5 815	-5 953
G.Kıbrıs	7	17	160	43	-153	-26
Letonya	85	561	402	733	-317	-172
Litvanya	238	1 435	1 544	3 758	-1 306	-2 323
Lüksemburg	21	118	18	123	3	-5
Macaristan	496	1 617	2 809	5 118	-2 313	- 3 500
Malta	0	2	12	2	-12	0
Hollanda	1 796	5 482	3 901	17 073	-2 105	-11 591
Avusturya	711	2 489	1 132	2 210	-421	278
Polonya	943	3 776	5 019	9 662	-4 077	-5 887
Portekiz	17	108	248	650	-231	-542
Romanya	97	299	1 218	3 213	-1 121	-2 914
Slovenya	210	779	251	367	-41	412
Slovakya	115	547	2 346	4 027	-2 231	-3 479
Finlandiya	2 174	6 200	3 471	7 663	-1 296	-1 463
İsveç	601	1 930	958	3 808	-357	-1 878
İngiltere	1 066	3 005	3 256	8 050	-2 190	-5 045
ToplamAB27	849 739	1 159 675	992 698	1 352 381	-142 959	-192 713
Rusya/Toplam	%2.7	%6.2	%6.4	%10.4		

Kaynak: Eurostat, News Release, 25 October 2007, STAT/07/145, s.2.

Tablo 20: Avrupa Birliği ile Rusya Arasındaki Ticaret (Milyon EURO)

	İhracat	İthalat	Denge
2000	22 738	63 777	-41 039
2001	31 602	65 875	-34 272
2002	34 420	64 493	-30 073
2003	37 206	70 663	-33 457
2004	46 030	83 954	-37 924
2005	56 880	112 613	-55 733
2006	72 360	140 586	- 68 226

Kaynak: EC, "The European Union and Russia: Close Neighbours, Global Players, Strategic Partners", Directorate General for External Relations, **Office for Official Publications of the European Communities, Brussels**, 2007, s.28

27 Haziran 2008 tarihindeki AB-Rusya Zirvesi'nde gelecek dönemde çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çabaların hızlandırılması ve Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu arasında yeni kurumsal ilişkiler oluşturulmasına dikkat çekilmiştir. Bu, yeni bir dönemin başlaması açısından büyük önem taşımaktadır. Zirvede 2007 itibariyle Avrupa Birliği ile Rusya arasındaki ticaret hacminin ABD ve Çin'den sonra üçüncü büyük partner olarak 223 milyar €'a ulaştığı ifade edilmiştir. Söz konusu ticaret hacminin 2/3'ünün enerji ticaretine bağlı olduğu ve AB'nin Rusya'ya karşı dış ticaret açığı seviyesinin 93 milyar € olduğuna dikkat çekilmiştir.

Son yapılan 2008 Zirvesi'nde Avrupa Birliği ile Rusya arasındaki ilişkilerin dört temel alanda sürdürülmesi ve yeni bir ortaklık anlaşmasıyla bu ilişkilerin geliştirilmesinin sağlanacağı duyurulmuştur.

b. Avrupa Birliği'nin Belarus ile İlişkilerinin Boyutu

Yeni Komşuluk Politikası öncesinde Avrupa Birliği komşuluk ilişkilerini ikili ilişkiler çerçevesinde sürdürüyordu. Bu ilişkiler önemli ölçüde AB'nin hazır olduğu düşünülen ülkelerle bireysel komşuluk faaliyetlerini geliştirmesi yönündeydi.

Yeni Komşuluk Politikası Strateji Raporu Haziran 2004'te Konsey tarafından kabul edilmiştir.²⁵¹

Avrupa Birliği'nin Belarus ile ilişkileri yeni dönemde birçok alanda işbirliğinin geliştirilmesi yönündedir ve öncelikle, sivil toplumsal gelişme üzerinde yoğunlaşmaktadır.²⁵²

Belarus ile olan ilişkilerde 1996 Anayasa Referandumu'ndan sonra AB Konseyi Belarus'a Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması yapma teklifi götürmeye karar vermiştir.²⁵³ 1997'deki AB Bakanlar Konseyi'nde Brüksel ve Minsk arasındaki ilişkileri gözden geçirme yönünde kararlar alınmıştır.²⁵⁴ Zaman içerisinde Belarus'ta Avrupa ile entegrasyonun geliştirilmesine yönelik kamuoyunun % 60'lar düzeyine gelmesi, işbirliğinin artırılması için önemli bir zemin hazırlamıştır.²⁵⁵

Belarus'a 1991-1999 döneminde TACIS programı çerçevesinde 56 milyon € tahsis edilmiş olduğu görülmektedir. 2003-2005 döneminde insan hakları, kurumsal özgürlükler, bağımsız medya konusunda çok ciddi gelişmeler olduğunu söylemek oldukça zordur. 2 Mart 2003 yerel seçimlerinden sonra çok sayıda özgürlük yanlısı sivil toplum kuruluşlarına karşı baskılar artmıştır. Avrupa Parlamentosu, 11 Şubat 2003'te Belarus'a kendini izole eden tutumlardan vazgeçerek ortak bir geleceğe doğru hareket etme çağrısı yapmıştır. Özellikle, "Daha Geniş Avrupa" ve YKP çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi ve sivil toplum örgütlerine daha geniş destekler sağlanması konusunda gayretlerin artırılmasına dikkat çekilmiştir. Kasım 2004'te Konsey, Ekim 2004'teki parlamento seçimleri ve referandumun özgür bir ortamda gerçekleşmediği konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Kasım 2005'te Konsey AB'nin demokrasi ve insan haklarına yönelik desteğini yoğunlaştırmasını benimsemiştir.²⁵⁶

²⁵¹ Conclusions of the General Affairs and External Relations Council(GAERC) of 14 June 2004, [http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/040614_GAERC_Conclusion_on_ENP_\(provisional_version\).pdf](http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/040614_GAERC_Conclusion_on_ENP_(provisional_version).pdf)

²⁵² Katarzyna PETCZYŃKA NATECZ, **The ENP in practice-The European Union's policy towards Russia, Ukraine, Belarus and Moldova : One year after the publication of the Strategy Paper**, Centre for Eastern Studies, Warsaw, June 2005, s.38.

²⁵³ http://europa.eu.int/comm/external_relations/intro/index.htm.

²⁵⁴ Hiski HAUKKALA and Arkady Moshes, "Beyond" Bing": The Challenges of the EU's Neighbourhood Policy in the East", **FIIA Report** 2004, No:9, s.29.

²⁵⁵ Ruta VAINIENE - Elzbieata Krolikowska-Jozef Ptoskonka-Vladislav Romanov, **Belarus: Reform Scenarios**, **Stefan Batory Foundation**, Warsaw 2003, s.288.

²⁵⁶ http://ec.europa.eu/world/where/belarus/index_en.htm

21 Kasım 2006 tarihinde Avrupa Dış İlişkiler ve Yeni Komşuluk Politikası Komisyoneri Benita Ferrero-Waldner Belarus'taki gelişmeleri içeren senedi ortaya koymuştur.²⁵⁷ Bu senede göre, Belarus tam anlamıyla Yeni Komşuluk Politikası kapsamına girerse ve ortaklık ilişkisini geliştirirse, Avrupa Birliği Belarus halkının yaşam kalitesini geliştirmeye yardım edebilecektir.

Komisyon'un 28 Mayıs 2004 tarihinde benimsediği Belarus Ülke Strateji Belgesi ve Ulusal Program'ın 2005-2006 yıllarına ilişkin gelişmeleri içeren raporunda B.F.Waldner'in vurgu yaptığı gelişmeler değerlendirilmiştir.²⁵⁸ AB'nin genişleme ve YKP çerçevesinde Belarus ile uzun dönemli ilişkilerin geliştirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır. Avrupa Birliği Belarus'u demokratik, istikrarlı, güvenilir ve artan bir şekilde ekonomik gelişmesini sağlayan bir ortak olarak görmektedir.

AB'nin Belarus'a ilişkin Ülke Strateji Raporu, 2007-2013 dönemini kapsamaktadır. Ulusal Program (NIP) ise 2007-2010 dönemini içermektedir. Söz konusu Rapor ve Program yukarıdaki gelişmeler ve öncelikleri içermektedir.²⁵⁹

Gerek ülke strateji raporundaki, gerekse ulusal programdaki öncelikler dikkate alındığında Belarus'un katedeceği yol oldukça uzun görünmektedir. Ancak uzun dönemli AB politikaları açısından Avrupa ile Rusya arasında bir enerji koridoru olan Belarus'la olan ilişkilerin çok sağlam temellere dayanması önemlidir. Çünkü her ne kadar Rusya ile 2020 yılına kadar enerji güvenliği anlaşmaları yapılsa bile, Rusya ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki bölgenin istikrarlı olması da büyük önem taşımaktadır. Nitekim AB ihtiyaç duyduğu enerjinin büyük bölümünü bu bölgeden sağlamaktadır. Bu anlamda Belarus'un enerji koridoru olması yönünden önemi açık ve nettir. Öte yandan nükleer enerji güvenliğinin sağlanması açısından özellikle TACIS Nükleer Enerji Güvenliği Programı çerçevesinde de Belarus'un önemi yine giderek artmaktadır.

c. Avrupa Birliği'nin Ukrayna ile İlişkilerinin Boyutu

Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde Avrupa Birliği açısından önem kazanan bir diğer ülke Ukrayna'dır. 26 Ocak 1998 tarihinde bu ülke ile Ortaklık ve İşbirliği

²⁵⁷ http://ec.europa.eu/external_relations/belarus/intro/non_paper_1106.pdf

²⁵⁸ http://ec.europa.eu/external_relation/belarus/csp/05_06_en.pdf

²⁵⁹ http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_belarus_en.pdf

Anlaşması imzalanmıştır.²⁶⁰ Söz konusu ortaklık ve işbirliği anlaşması en çok bölgesel ve ulusal düzeyde çevre sorunlarının çözümüne odaklanmıştır.²⁶¹

2001 yılında hazırlanan İsveç çalışma planı Ukrayna'ya yönelik genel stratejinin tamamlanmasını sağlamıştır.

Aslında Ukrayna'nın neden Avrupa Birliği yönünde bir tercih yaptığının sorgulanması da gerekmektedir. Coğrafi, kültürel, ekonomik, tarihsel ve güvenlik yönlerinden Ukrayna Avrupa Birliği'ne yakın görünmektedir. Ukrayna'nın durumu Rusya ve Türkiye'nin durumuna benzememektedir. Viyana Coğrafya Topluluğu Ukrayna'yı Transkarpatya tarafındaki Merkezi Avrupa ülkesi saymaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğu ve AB arasında bir fayda-maliyet analizi yapıldığında, Rusya ile ekonomik ilişkilerin güçlü olmasına rağmen uzun dönemli ilişkiler açısından AB Ukrayna açısından daha cazip görünmektedir. Hatta 1990'larda Ukrayna'nın NATO üyeliği için aday olması ve 2002 Mayıs'ında adaylık açısından oldukça ileri düzeyde gelişmenin gerçekleşmesi, Ukrayna'nın Batı'ya bağlılığını güçlendirici bir durum arz etmektedir.²⁶² Genel eğilimlerle birlikte Ukrayna liderleri ulusal kimlik ile dış politika arasında sıkışmış durumdadır. Sağ kesim AB ve NATO dışında kalmanın ve Bağımsız Devletler Topluluğu ile ilişkilerin artırılmasının çok da sağlıklı bir gelecek hazırlamayacağına inanmaktadır. Sol eğilimli parlamenterler daha çok Rusya ve BDT ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesini istemektedirler.²⁶³

31 Mart 2004 tarihinde Ukrayna ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın (PCA) genişletilmesi üzerine karar alındığı görülmektedir.²⁶⁴ Benzer bir düzenleme 18 Şubat 2007'de en son genişleme dolayısıyla yapılmıştır.²⁶⁵ Mali ilişkilerin çerçevesi ise Yeni Komşuluk Politikası sonrasında TACIS yerine ENPI çerçevesinde geliştirilmeye başlamıştır.²⁶⁶

²⁶⁰ <http://eur-lex.europa.eu/lexUriServ.do?uri=CELEX:31998D0149:EN:NOT>

²⁶¹ Maryna YEPIK, **Environmental aspects of the EU Neighbourhood Policy for Ukraine**.

²⁶² Kataryna WOLCZUK, "Integration without Europeanisation: Ukraine and its Policy towards the European Union", **EUI Working Papers**, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, RSCAS No.2004/15, ss.7-8.

²⁶³ Ivaylo GATEV, "The EU's New Neighbourhood Policy Towards Ukraine, **European Foreign Policy Conference**, LSE, 2-3 July 2004, s.10.

²⁶⁴

<http://europa.eu/rapid/pressReleaseAction.do?reference=IP/04/431&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

²⁶⁵ http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_ils-rev_en.pdf

²⁶⁶ http://ec.europa.eu/external_relations/ukraine/pdf/political_and_legal_foundations.pdf

27 Ekim 2006 tarihinde gerçekleştirilen AB-Ukrayna Zirvesi'nde Ukrayna'nın Eylem Planı'nda yer alan reform sürecinin içeriği gözden geçirilmiş ve Ukrayna'nın hangi alanlarda ilerlemeler kaydetmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Zirvenin en önemli vurgu yaptığı noktalar anlaşmada yer alan önceliklerin kolaylaştırılması yönünde olmuş, özellikle halkların karşılıklı görüşmesi ve seyahat engellerinin kaldırılması ve illegal göçmenlik çabalarının engellenmesi üzerinde durulmuştur. 22 Ocak 2007 tarihinde AB Konseyi Ukrayna ile Geliştirilmiş bir Anlaşma üzerinde çalışılması direktifini sunmuştur.

18 Haziran 2007 tarihinde AB-Ukrayna İşbirliği Konseyi'nde AB tarafı Anayasal reform ihtiyacını vurgulamıştır.²⁶⁷

2007-2013 dönemini kapsayan Ukrayna'ya ilişkin Ülke Strateji Belgesi²⁶⁸ ENPI ve Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde öncelikli olarak desteklenecek alanları tespit etmiş, iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde gelişmelerin sürdürülmesi hedeflenmiştir. 2004 yılındaki "turuncu devrim" sonrasında Ukrayna'da demokrasi ve piyasa ekonomisine geçiş çabalarının hızlandığı yönünde gelişmelerin olduğu kaydedilmiştir.²⁶⁹

Avrupa Birliği ile Ukrayna arasındaki işbirliğinin geliştirilmesinin öncelikli amaçları, kademeli bir biçimde ekonomik bütünleşme ve daha derin siyasi ilişkiler içeren dış politika ve güvenlik politikası alanında daha ileri düzeyde ilişkiler geliştirmektir. Gerek ülke strateji raporu ve gerekse ulusal öncelikler belgesine bakıldığında Avrupa Birliği ile Ukrayna arasındaki ilişkilerin önemli ölçüde mesafe katettiği söylenebilir.

Mart 2008 tarihinde yayınlanan Ortak Değerlendirme Raporu'nda AB-Ukrayna Eylem Planı'nın iyi bir gelişme gösterdiğine dikkat çekilmektedir. Nitekim bu gelişmelerin olması, 2007 Mart ayında başlayan görüşmeler çerçevesinde Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve Ortak Eylem Planı'nın ötesine geçilerek Yeni Geliştirilmiş Anlaşma (NEA) üzerine çalışmalar başlamıştır.

Bu anlaşmayla 2008 yılında yapılan çalışmaların özeti ve etkinliği ortaya konulmuştur. Ortak değerlendirme raporunda dikkate alınan temel alanlar, siyasi diya-

²⁶⁷ http://ec.europa.eu/external_relations/ukraine/pdf/events_2006-2007.pdf

²⁶⁸ Regulation(EC) No.1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006.

²⁶⁹ http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_ukraine_en.pdf

log ve reform, ekonomik ve sosyal reform ve gelişme, ticaret, piyasa düzenleyici reform çabaları, adalet, özgürlük ve güvenlik konularındaki işbirliği, enerji, ulaştırma, bilgi toplumu ve çevre alanlarındaki gelişmeleri içermektedir.

Ukrayna Eylem Planı'nın kabul edildiği 2005 yılından bu yana Avrupa Birliği-Ukrayna ilişkilerinin çok sağlıklı bir gelişme içerisinde olduğu ifade edilebilir. Bu gelişmelerin başında demokratik parlamenter seçimlerin yapılması, serbest ticaret alanı oluşturulması, AB Sınır Yardım Misyonu (EUBAM) çerçevesinde sağlanan yakın işbirliği, yakın dönemde uzunca bir dönemden beri WTO'ya giriş çalışmalarının sonuna gelinmesi yer almaktadır. Bununla birlikte, bilhassa iklim değişiklikleri, ulaştırma, araştırma ve eğitim alanlarında da dikkate değer gelişmeler yaşanmıştır. Diğer taraftan söz konusu dönemde siyasi istikrar, reform çabalarını ve çok zor olan fakat gerekli anayasal reformları ve temel ekonomik reformları içeren kurumsal ve yapısal değişimleri etkilemiştir. Yeni Geliştirilmiş Anlaşma'nın Şubat 2009 itibariyle uygulamaya başlanması ve bir yol haritasının ortaya çıkması Ukrayna-Avrupa Birliği ilişkileri yönünden çok olumlu adımlardır.

d. Avrupa Birliği'nin Moldova İle İlişkilerinin Boyutu

Yeni Komşuluk Politikası bir üyelik perspektifi ortaya koymasa bile, Moldova yönetimi bu politikayı Avrupa Birliği ile işbirliğinin bir yolu ve AB ile bütünleşmede bir köprü olarak görmektedir. Ancak Yeni Komşuluk Politikası içerisinde olmak tamamıyla Avrupa ile ilişkilerin belli bir düzeyde kalacağı anlamına gelmemektedir. Ortaya konulan eylem planı çerçevesinde Avrupa Birliği ile ilişkileri geliştirmek özel statülü bir üyeliğin geliştirilmesi açısından da oldukça gerçekçi bir yaklaşım olabilecektir.²⁷⁰ Nitekim bu konudaki benzer düşünceler AB Moldova Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı'nda da ortaya konulmuştur.²⁷¹

Avrupa Birliği ile Moldova Kasım 1994 tarihinde Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA) imzalamıştır.²⁷² Eylem Planı oluşturuluncaya kadar PCA çerçevesinde BDT ülkeleriyle birlikte birçok benzer sened yayınlanmıştır.

²⁷⁰ Sergiu BUŞCANEANU, **How Far is the European Neighbourhood Policy a Substantial Offer for Moldova ?**, Leeds, August 2006, s.17.

²⁷¹ http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf

²⁷² [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21998A0624\(01\):EN:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21998A0624(01):EN:NOT)

1998 yılından bu yana PCA, Avrupa Birliği ile Moldova arasındaki ilişkilerde yasal çerçeveyi belirlemiştir. Bu belgenin öncelikli hedefleri, siyasi diyaloğun ve ticaretin geliştirilmesi, ekonomik gelişmenin sağlanması, yasal, ekonomik, sosyal, finansal ve kültürel işbirliğini geliştirilmesi, Moldova'nın demokratik ve ekonomik gelişmesini tamamlayarak piyasa ekonomisine geçmesinin tamamlanmasıdır.

Partner ülkelerde PCA'ların etkin bir biçimde kullanılması için Avrupa Birliği TACIS programıyla bu ülkeleri destek kapsamına almıştır*. Program çerçevesinde 1991-2005 döneminde Moldova'ya 123.1 milyon € destek sağlanmıştır.

şubat 2005'te imzalanan Eylem Planı Avrupa Birliği ile ilişkilerin daha ileri bir aşamaya geldiğini gösteren en önemli bir belgedir. Nitekim söz konusu belge, Moldova'da bu tarihten itibaren üç yılı kapsayacak şekilde siyasi, güvenlik, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi, sınır operasyonları ve çatışmaların çözümlenmesi ve önlenmesinde ortak sorumluluk almayı amaçlamıştır.

Avrupa Birliği'nin Moldova konusunda odaklandığı problemler, organize suçlarla mücadele, özel sektörde ve kamu sektöründe var olan ve ekonomik ve ticari gelişmeler üzerinde olumsuz etki yaratan yozlaşmaları ortadan kaldırmaktır. Öncelikli olarak yerel yönetimlerde bu adımların arttırılması, kara para aklama ve rüşveti ortadan kaldıracak çabaların hızlandırılması istenmektedir.²⁷³

Eylem Planı çok ciddi dönüşümleri içeren bir belge olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, taraflar arasındaki işbirliğini oldukça kompleks bir biçimde açıklarken, belli zamanlarla bu süreci bağlamış olduğu da görölmektedir. Söz konusu belge Transnistrian çatışmasının nasıl çözüleceğine ilişkin çabaları da ortaya koymaktadır.²⁷⁴

Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde silah ve göçmen ticareti, uyuşturucu, organize suçlar, kara para aklama, rüşvet gibi suçların işlendiği Transnitria bölgesinin AB ile uzun bir sınırının olması nedeniyle, her an yeniden

* TACIS Programı AB tarafından 1991'de oluşturulmuştur. Doğu Avrupa, Kafkasya ve Merkezi Avrupa'da 12 ülkeyi (Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan) içine alan bir mali destek programıdır. Moğolistan da 1991'de TACIS Programına dahil edilmiştir.

²⁷³ http://ec.europa.eu/external_relations/moldova/csp/02_06.en.pdf

²⁷⁴ Nicu POPESCU, "The EU in Moldova – Settling Conflict in the neighbourhood", EU Institute for Security Studies, **Occasional Paper** No:60, October 2005, s.15.

etnik bir çatışma haline dönüşebilecek bu bölgedeki çabalarını hızlandırması gerektiğinin farkına varmıştır.²⁷⁵ Nitekim 2001 yılında oluşturulan AB Strateji Raporunda bu bölgenin Moldova'nın ekonomik gelişmesi ve dış ilişkilerini çok ciddi bir biçimde etkilediği gerçeğine vurgu yapılmıştır.

AB'nin 2004-2006 dönemini içine alan gelişmeleri inceleyen raporunda Moldova'nın Eylem Planı çerçevesinde siyasi diyalogun çok hızlı bir biçimde geliştiği, Transnistrian çatışmasında işbirliği yapıldığı, ekonomik ve sosyal reformların yapılmaya devam ettiği, piyasa ve ticarete yönelik reformların geliştiği, adalet ve içişleri alanlarında işbirliğinin devam ettiğine dikkat çekilmektedir.²⁷⁶

2007-2013 dönemini içine alan Ülke Strateji Raporu²⁷⁷nda AB-Moldova işbirliğinin temellerini 1998'deki PCA, Şubat 2005'te kabul edilen Eylem Planı'nın oluşturduğuna vurgu yapılmaktadır. Nitekim bu çerçevede siyasi diyalog ve reform sürecinin geliştirildiğine dikkat çekilmiştir. Yoksulluğun azaltılması, ekonomik büyüme ve sosyal dengesizliğin azaltılması çerçevesinde özellikle, AB yardımlarının önemine dikkat çekilmiştir. Nihai hedefi WTO üyeliği olan çalışmaların çerçevesi reform çabalarının gerekçesini oluşturmaktadır.

ENPI çerçevesinde 2007-2013 döneminde Sınır Ötesi İşbirliği (CBC) Stratejisi çerçevesinde dört temel amaç gerçekleştirilmeye çalışılacaktır:

- i) Sınır bölgelerinde ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması,
- ii) Bu bölgelerde özellikle çevre, kamu sağlığı ve organize suçların önlenmesi mücadelelerine destek verilmesi,
- iii) Etkin ve güvenli sınırların oluşturulması,
- iv) Sosyal faaliyetlerin yerel düzeyde de geliştirilmesi hedeflenmektedir.

ENPI çerçevesinde oluşturulan ve 2007-2010 dönemini kapsayan Ulusal Program'da da Strateji Raporu'nda yer alan önceliklerin nasıl uygulanacağına ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır.²⁷⁸Nitekim ENPI çerçevesinde üç temel öncelikli alan-

²⁷⁵ Adrian POP, Gabriela Pascariu, Gorge Anglitoiu-Alexandru Purcarus, **Romania and The Republic of Moldova Between the European Neighbourhood Policy and the Prospect of EU Enlargement**, European Institute of Romania, Study No.5, s.57.

²⁷⁶ http://ec.europa.eu/external_relations/moldova/csp/csp04_06.en.pdf

²⁷⁷ http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_moldova_en.pdf

²⁷⁸ http://ec.europa.eu.world/enp/pdf/country/enpi_nip_moldova_enp.pdf

da destek sağlanmasına dikkat çekilmiştir. Bunun dışında, özellikle altyapının geliştirilmesi konusunda AB desteklerinin Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla finanse edilmesi beklenmektedir.

Görüldüğü gibi, Moldova ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler oldukça karmaşık süreci içine alacak şekilde gelişmektedir. Moldova açısından YKP kapsamına alınmış olmak, gelecekte bir AB üyeliği yolunu açmadığından ilişkilerin yoğunluğunun daha ileri düzeyde geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Avrupa Birliği de gelecekte Moldova'yı AB'nin derin ilişkiler geliştirdiği bir ülke olarak görmek istemektedir.

Yapılan tüm incelemeler göstermektedir ki, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası, bundan sonraki dönemde genişleme stratejisinin yerini alacak ve komşu ülkelerle ilişkiler daha da derinleştirilecektir. Ancak bu politika kapsamında yer alan bölge ve ülkelere yönelik Dünyanın yeni gelişmekte olan güçlerinin de ilgisi bulunmaktadır. Yeni Komşuluk Politikası kapsamında yer alan bölgeler arasında en hassas bölgeler Güney Kafkasya ve Orta Doğu bögesidir. Bu bölgeler her an sıcak çatışma içerisine girebilecek unsurlar taşımaktadır. Bilhassa son dönemde Güney Kafkasya ülkelerinden Gürcistan'a yönelik Rusya'nın Barış Gücü gönderme adı altında yaptığı müdahale bu bölgede gelecekte de benzer gelişmelerin yaşanabileceğini göstermektedir.

Proje konusu olarak Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde Güney Kafkasya ve özellikle, Azerbaycan'ın seçilmesi raslantısal bir tercih değildir. Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan bu konular, aşağıda detaylı bir biçimde incelenecek ve konular analiz edilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİYLE İLİŞKİLER YÖNÜNDEN ANALİTİK DEĞERLENDİRMESİ

Güney Kafkasya ülkeleri olarak Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan üç bölgesel güç olan İran, Rusya, Türkiye ve Karadeniz ve Hazar Denizi arasındaki bölgede yer almaktadır. Stratejik coğrafi konumundan dolayı bu bölge tarih boyunca imparatorlukların çatışma merkezi olmuştur.

Bu bölümde Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya yönelik önemli politikaları ele alınacaktır. Başlıca olarak müşterek faaliyetlere ve bu faaliyetlerle ilgili olan siyasi ve iktisadi politikalara değinilecektir. Bölümün ve çalışmanın ana konusunu oluşturan Yeni Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ile olan ilişkileri bağlamında incelenecektir.

I. SSCB SONRASI DÖNEMDE BÖLGEDE BDT (BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU) VE DİĞER BÜTÜNLEŞME GİRİŞİMLERİ

SSCB'nin çöküşünden sonraki dönemde Post-Sovyet ülkeleri arasındaki kurumsal bütünleşme hareketi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Özellikle, Rusya'nın yoğun çabalarına rağmen, BDT'nin gerçek anlamda bütünleşme aracına dönüştürülmesi mümkün olmamıştır. BDT başından beri belirlemiş olduğu amaçlarına ulaşmada başarısız olmuştur. Bu nedenle, bu örgütün başarılı bir bölgesel bütünleşme aracı olduğundan söz edilmesi mümkün değildir. BDT, ancak başarısız bütünleşme çabası olarak nitelenebilir.

BDT çatısı altındaki ülkeler arasında Rusya'nın siyasi, iktisadi, askeri, nüfus ve coğrafi konum ve yüzölçüm üstünlüğü diğer ülkelerle kıyaslanmayacak düzeydedir. Bu nedenle, eşitlik ilkesi açısından söz konusu bütünleşme hareketinin gerçek anlamda başarısından söz edilmesi mümkün değildir. Kurulduğu 1991 yılından sonra geçen 18 yıllık dönemde yaşanan değişimler, bu hareket adına olumlu yönde gelişmemiştir. Nitekim geride kalan uzun zaman diliminde bu organizasyon iki taraflı ve

çok taraflı görüşmelerin yapıldığı yüksek seviyedeki periyodik toplantıların forumu olmaktan öteye gidememiştir.

BDT bölgesini oluşturan 12 üye ülkenin başarısız bütünleşmesinin dışında, Rusya kendisinin de katıldığı daha küçük bölgesel oluşumlar kurmaya başlamıştır. Bunlara Avrasya İktisadi Birliği (EuAsEC), Kolektif Güvenlik İşbirliği Anlaşması (CSTO), Ortak Ekonomi Alanı (CES) gibi oluşumlar dahildir. Söz konusu oluşumlar içindeki işbirlikleri etkisiz ve yüzeysellikten öteye gidememiş ve nitekim bu oluşumlar esasen Rusya'nın bölgedeki siyasi etkinliğinin korunmasına hizmet etmiştir. SSCB sonrası dönemde yaşanan kurumsal bütünleşme hareketi, eski SSCB üyesi ülkelerin "12 üyeli" olsun veya daha küçük ölçekte olsun, etkin bütünleşme yapısı oluşturmadaki basiretsizliğini ortaya koymaktadır.

SSCB sonrası dönemdeki bütünleşme hareketinin başarısızlıkla sonuçlanması, BDT üyesi ülkelerin dış politikalarında tutarlılığın olmaması ve "topluluğun" ortak dış politikasını geliştirememesi ile izah edilebilir. Kısacası, BDT üyesi ülkelerin dış politikalarının önceliği, yine bir BDT üyesi ülke olan Rusya'dan bağımsız olma şeklinde gelişmiştir. Kendisinin de üye olduğu Post-Sovyet coğrafyasındaki herhangi bir bölgesel oluşumda Rusya karşı koyulmaz bir şekilde egemen olmaya çalışmıştır ve çalışmaktadır. Bunun yanı sıra, Rusya'nın içinde yer almadığı, eski SSCB coğrafyasında yer alan herhangi bir uluslararası veya bölgesel oluşum Moskova tarafından Anti-Rus olarak değerlendirilmektedir.³¹³ Meseleye bir oluşumda bu birliği oluşturan herhangi bir ülkenin söz konusu birlikte egemen olma çabası yönünden bakılırsa, bu oluşumun başarısından söz etmek mümkün değildir. Nitekim birlik, ancak eşit hukuklu ülkelerin eşit şartlarda kurdukları ortamda başarılı olabilir. Avrupa Birliği içinde bile, Almanya ve Fransa'nın zamanında ve kısmen de günümüzde birbirlerine üstünlük sağlama girişimleri, İngiltere'nin birlik içinde farklı politikalar izlemesi ve özellikle, dış politikada ABD yönlü tavır sergilemesi, birliğin ortak para politikasına katılmamış olması, AB'nin geleceğini tehdit edici niteliktedir.

Eski SSCB bölgesinde Rusya'nın sadece SSCB'nin hakim olduğu 70 yıllık dönemde değil, tarih boyunca bir egemenliği ve hakim olma çaba ve isteği olmuştur.

³¹³ Wojciech KONONCZUK, **The failure of integration. The CIS and other international organisations in the post-Soviet area, 1991-2006**, <http://www.osw.waw.pl/en/epub/eppace/26/01.htm>

SSCB döneminde bu birlik içindeki kayıtsız şartsız Rusya egemenliği ise Rusya'nın bölgedeki dış politikasının içine iyice işlemiş ve eski SSCB bölgesinde Rusya'nın kayıtsız şartsız egemenliği bir anlamda bu ülkenin bölgedeki dış politikasının önceliği olmuştur.

Yukarıdaki değerlendirmelerin ışığında özellikle, eski SSCB bölgesinde gerçek anlamda uluslararası veya bölgesel bütünleşme hareketi ve girişimleri açısından bir açık olduğu ortadadır. Globalleşen dünyada hiçbir ülke bu sürecin dışında kalmak istememektedir. Her bir ülke herhangi uluslararası ve bölgesel bütünleşmenin başarılı bir parçası olmak istemektedir. SSCB sonrası oluşturulan 12 üyeli BDT'nin başarısızlığı ispatlanmıştır ve gelecekte de bu örgütün başarı şansının zayıflığı özellikle, Rusya'nın takındığı birlik içinde egemen olma tavrı sebebiyle mümkün görünmemektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman bölge ülkelerinin uluslararası bütünleşme sürecinde BDT'ye alternatif aradıkları olası bir gerçekliktir. Bazı BDT ülkeleri ekonomilerinin Rusya'ya bağımlı olması, coğrafi olarak kısmen daha yakınlığı ve uzun yıllardan bu yana ülkeyi yönetenlerin Rusya yanlısı olmaları sebebiyle, bu tavırlarını pek açıkça ortaya koyamamaktadırlar. Bu ülkelere, uzun süreli diktatörlüklerle yönetilen Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Tacikistan'ı, Rusya yanlısı hükümetin hala işbaşında olduğu Belarus'u ve Moldova'yı ve bunun yanında Güney Kafkasya'da Ermenistan'ı örnek gösterebiliriz. Ukrayna'nın tavrı özellikle, "Turuncu Devrim" sonrası daha çok Avrupa yanlısı olarak değişmiştir.

Eski SSCB coğrafyasında BDT dışı alternatif üzerinde en çok duran iki ülke Gürcistan ve Azerbaycan olmuştur. Bu ülkelerde Rusya destekli olarak başlatılan ve ülkelerin etnik ve coğrafi bütünlüğünü tehdit eden politikalar SSCB'nin dağılmasının hemen öncesine tesadüf etmektedir. Söz konusu iki ülkeyi daha çok Batı ile işbirliği hedefleyen ve dış politikada önceliğini Rusya ile değil, Batı'dan yana kullanan ülkeler konumuna getiren sebep de budur. Gürcistan ve Azerbaycan'nın coğrafi bütünlüğünü tehdit eden Abhazya, Güney Osetya, Dağlık Karabağ sorunu ve bu sorunların halen devam etmiş olması, söz konusu iki ülkeden özellikle Gürcistan'ı Rusya'dan tamamen koparmıştır.

Gürcistan ve Azerbaycan'nın Güney Kafkasya'da Batı yanlısı dış politika izlemesi ve mevcut durum, BDT'nin resmi olmasa da pratikte sonunu getirmiştir. Bu,

AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'na Güney Kafkasya ülkelerini dahil etmesi ile aynı döneme tesadüf etmiştir.

II. SSCB SONRASI DÖNEMDE GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİNDE BAĞIMSIZLIK VE DIŞ POLİTİKA YÖNÜNDEKİ GEÇİŞ SÜRECİ

Sovyetler Birliği'nden kalan politik miras üç Güney Kafkasya ülkesinin siyasi anlamda gelişiminde etkili olmuştur. Çatışmalar, siyasi istikrarsızlıklar, insani-sosyal önceliklerin ötesinde, üç Güney Kafkasya ülkesinin her birinde yaşanan ekonomik çöküşler, parçalanmış toplumlar, kişiselleşmiş siyasi partiler, yolsuzluk, farklı ölçü ve kategorilerdeki otoritarizm bu ülkeleri derinden etkilemiştir.

Çözülememiş çatışmalar ve genel güvenlik endişesinin hakim olduğu bu coğrafyada, reform süreci bu eksiklerden etkilenmiştir. Söz konusu çatışma ve sorunlar, siyasetin liberalizasyonunu, sosyal-ekonomik kalkınmayı, savunma ve güvenlik alanlarındaki reformları, bölgesel işbirliğini olumsuz etkilemiştir. Bunun yanısıra, her üç Güney Kafkasya ülkesinin her biri ayrı-ayrı olarak kendine özgü geçiş süreci ve geçiş hızı özelliklerine sahiptir.³¹⁴ Nitekim üç Güney Kafkasya ülkesindeki gelişmeler çok kısaca karşılaştırılırsa, üç ülke arasında gelişim ve geçiş süreci hızı açısından ciddi farklılıkların olduğu görülebilmektedir.

Azerbaycan-Ermenistan ilişkileri 1988 yılından bu yana Dünya kamuoyuna malumdur. Nitekim iki ülke 1988-1994 dönemini sıcak savaş ortamında geçirmiştir. 1994 yılındaki ateşkese rağmen, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'daki işgali sona ermemiştir. Bu ortamda Güney Kafkasya'daki istikrardan söz edilemeyeceği gibi, bölge ülkelerinin kalkınma ve geçiş sürecindeki başarısındaki yeknesaklıklardan da bahsedilmesi zordur. Nitekim Ermenistan, işgalci politikasına karşı bir yaptırım olarak Azerbaycan petrolünün Dünya pazarına ulaştırılmasını sağlayan BTC projesinin dışında kalmıştır. Bu projede Azerbaycan (Bakü), Gürcistan (Tiflis) ve Türkiye'nin (Ceyhan) yakın müttefik olması Ermenistan'ı bölgede özellikle, Azerbaycan ve Gürcistan ve bunun yanında Türkiye ile olan ilişkilerden yoksun bırakmıştır.

Ayrıca, Güney Kafkasya bölgesinin en önemli komşusu olan Türkiye ile Ermenistan'ın ilişkilerinin boyutu da Dünya kamuoyuna bellidir. Yıllardır süregelen “er-

³¹⁴ Leila ALIEVA, **EU and South Caucasus**, Bertelsmann Group for Policy Research, December 2006, s.16.

meni soykırımı” iddiası bugüne kadar bu iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin başlamamasının en önemli etkenidir.

Kısaca, Güney Kafkasya bölgesinde Ermenistan bölgenin komşusu olan İran ve Rusya’nın desteği dışında tam anlamıyla yalnız kalmıştır. Bu nedenle, Ermenistan’ın reform sürecine geçiş hızı diğer iki Güney Kafkasya ülkesine oranla bir hayli geridedir. Bunu ülkedeki nüfus, kalkınma verileri de açıkça ortaya koymaktadır. Bunun tam aksine, özellikle BTC projesi sayesinde Dünya’ya açılan ve tüm Dünya ülkeleri ile olan ilişkilerinde (buna Rusya da dahil) dikkatli dış politika izleyen Azerbaycan’daki kalkınma ve gittikçe oturmakta olan istikrar dikkat çekicidir. Azerbaycan milli gelirin artış hızına göre 2006 ve 2007 yıllarında Dünya’da ilk sıralarda yer almıştır.

Azerbaycan’ın bölgedeki gelişimde başı çekmesi gerçeğinin yanı sıra, bu süreçteki en büyük aykırılık, ülkenin bölgesel ve uluslararası etkinliği ve öneminin ulusal önceliğini gölgede bırakması olmuştur. Yeni ulaştırma araçlarının gerçekleştirilmesindeki tarihi ve güncel önemi ve etkisi, ülkenin ekonomik anlamda güç merkezine dönüşümü yolundaki hareketlilik, ikinci plana itilen toplumsal çıkarlar, otoritarizm, temel hak ve özgürlükler ve insan haklarının gözardı edildiği bir ortamda yaşanmıştır.³¹⁵ Azerbaycan’a yönelik olarak Batı kaynaklı mali yardımların alınması doğrultusundaki kararlar, ülkenin zengin yer altı kaynaklara sahip olma gerçeğine dayanmaktaydı. Oysa bu yardımların geçiş sürecindeki ülke üzerinde oluşturacağı olumsuz etkiler göz ardı edilmekteydi.³¹⁶

Her üç Güney Kafkasya ülkesi Sovyet kurumsal mirası ve çok zayıf demokratik kurumlar ile yönetilmiştir. Yasama ve yargı bu zayıf ve demokrasiden uzak olan kurumlaşma temelinde işlemiştir.

Rusya’nın Gürcistan’a karşı uygulamış olduğu ekonomik kuşatma politikasının sonucu olarak Ermenistan’da yaşanan ekonomik kriz daha da tırmanmaya başlamıştır. Nitekim Rusya ile yakın müttefik olmasına rağmen, Ermenistan’ın bu ülkeyle sınırı yoktur ve kara ulaşımı ve bağlantıları Gürcistan üzerindedir. Özellikle, Rusya-Gürcistan gerginliği sonrası Ermenistan’da tırmanan kriz ülke yöneticilerini Rus-

³¹⁵ UNDP, **National Human Development Report**, “Azerbaijan-1997”, 1997, s.21.

³¹⁶ Leila ALIEVA “Azerbaijan’s frustrating elections”, **Journal of Democracy**, April, 2006, s.13.

ya'ya olan bağımlılıklarını gözden geçirme zorunda bırakmıştır. Yerli ve yabancı gözlemcilerin fikrince, özellikle kıt kaynakları ve içinde bulunduğu coğrafi konumu itibariyle ekonomik reformların geleceği açısından Ermenistan'ın Dünya Ticaret Örgütü (WTO) içerisinde yer alması bu ülke açısından hayati önem taşımaktadır. Fakat Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesindeki işgalcilik politikası sonrası devam eden uzlaşmaz tavrı ve bu konuyu vazgeçilmez önceliği olarak kabul etmeye devam etmesi, bu ülkeyi önemli komşuları olan Türkiye ve Azerbaycan'la olabilecek ilişkilerin faydalarından ve bölgenin ortak refahından alıkoymaktadır.

Bunun yanında, 2003 yılında Gürcistan'da başlayan siyasi değişimler Batı toplumu tarafından takdir görmüş, Devlet Başkanının Rusya'nın uygulamış olduğu yaptırımlara rağmen reformları sürdürmedeki beceri ve kararlılığına olan inanç artmıştır. Derin güvenlik endişeleri nedeniyle, Dünya'nın bir anlamda uzağında kalmış olan Irak ve Afganistan gibi Azerbaycan ve Gürcistan'da da hala sınırlarını kontrol edememe ve çatışmalara son verememe endişesi devam etmektedir. Ağustos 2008'te yaşanan Rusya – Gürcistan çatışmalarının Gürcistan'ın topraklarında gerçekleşmesi, bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bütün sorunlara rağmen, her üç Güney Kafkasya ülkesi de, Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınmalarını reformları hızlandıracak bir imkan olarak görmektedirler.

III. AVRUPANIN GÜVENLİK SORUNLARI KAPSAMINDA GÜNEY KAFKASYADAKİ İŞGALLER VE ÇATIŞMALAR VE AVRUPA BİRLİĞİNİN TUTUMU

Avrupa Birliği'nin son yıllarda içinde bulunduğu genişleme süreci ve Hırvatistan ve Türkiye'yi de kapsayacak olan yeni muhtemel genişlemeler birliğin dış sınırlarını oluşturan komşularının sayısını, kimliklerini ve çeşitliliğini derinden etkilemiştir. 1995 yılında Finlandiya'nın AB'ye tam üye olması, birliğin Rusya ile uzun sınırlara sahip olması anlamına geliyordu. Mayıs 2004 genişlemesi ile de Avrupa Birliği, Ukrayna ve Belarus ile 2400 km'lik sınıra sahip olmuştur. Bulgaristan ve Romanya'nın 2007 yılında gerçekleşen tam üyeliği ise, Avrupa Birliği için 450 km'lik yeni bir

sınır anlamı taşımaktadır. Bu genişleme ile Moldova AB'nin sınır komşusu olmuş, Ukrayna ile olan sınır daha da uzamıştır.³¹⁷

Avrupa Birliği son genişlemelerinin ardından Baltıklar'dan Adriatik'e ve Ege'den Akdeniz ve hatta Hazar Denizi'ne kadar uzanan yeni komşuluk çevresinde yaşanan önemli çatışmalar, ekonomik istikrarsızlıklar, terörist hareketlenmeler, etnik ve azınlık problemleri nedeniyle tehlike çemberinin ortasında bulunmaktadır. Bu nedenle, AB çevresindeki güvenlik bölgesinin genişletilmesi birliğin içinde bulunduğumuz zaman açısından en önemli hedeflerinden birini teşkil etmektedir. Avrupa Birliği iyi komşuluk ilişkilerinin sadece iyi yönetilen ve çatışmaların hiç yaşanmadığı çevre ülkelerin varlığı ile mümkün olabileceğinin farkındadır. AB bu nedenle, birlik değerlerine uygun olarak güvenlik ve refah hedefi doğrultusunda komşusu olan ülkelerle yakın ilişkiler içinde bulunmakla beraber çevredeki çatışmaların çözümünde de rol almalıdır.

Avrupa Birliği'nin geride kalan süreçte çevresindeki güvenliği pekiştirme konusunda kendinden beklenen rolü üstlenebilme açısından yetersizliği ve ilgili ortak dış politikaları oluşturmadan yoksunluğu dikkat çekmiştir. Birliğin yakın çevresine güvenliği götürmedeki yetersizliği, Yeni Komşuluk Politikası'nın AB'nin komşularına üyelik vaat etmeyen, ancak bölgede güvenlik çemberi oluşturacak bir dış politika aracı olarak ortaya atılmasını gerekli kılmıştır.³¹⁸

A. ERMENİSTANIN AZERBAYCAN TOPRAKLARINI İŞGALİ

SSCB'nin 1980'li yılların sonunda başlayan ve 1990'ların başına kadar süregelen dağılma süreci bazı bölgesel silahlı çatışmaları da beraberinde getirmiştir.

Özellikle, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgalinde Rusya'nın Azerbaycan'ın Karabağ bölgesini ele geçirmeye çalışan Ermeni güçlerinin silahlanmasını desteklemesinin etkisi büyük olmuştur.

Dağlık Karabağ Azerbaycan'ın Batı'sında yer alan bir yerleşim bölgesidir. 4.4 bin km² yüzölçüme sahip bu yerleşim bölgesinin Ermenistan-Azerbaycan sınırına

³¹⁷ Dov LYNCH, "The New Eastern Dimension of the Enlarged EU", in Judy Batt et al (eds.), *Partners and Neighbors: a CFSP for a Wider Europe*, (Paris: EU-ISS Chaillot Paper No. 64, 2003), s.34.

³¹⁸ Rosa BALFOUR and Alessandro Rotta, "Beyond Enlargement: The European Neighborhood Policy and its Tools," *The International Spectator*, Vol. 40, No. 1 (January-March 2005), s.8.

yakınlığı 6 km, İran sınırına yakınlığı ise 15 km'dir. Dolayısıyla, Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycan'a komşu olan hiçbir dış ülke ile direkt bir sınırı bulunmamaktadır. 1992-1994 döneminde Dağlık Karabağ bölgesi ve çevresi Ermeni güçler tarafından işgal edilmiştir. Dağlık Karabağ'da 1991 yılında 193 bin insan yaşıyordu. Günümüz itibarıyla bölgedeki Azeri nüfusunun kovulması ve Rusların büyük bir çoğunluğu ve Ermenilerin de bir kısmının ekonomik göçe uğramasıyla nüfus sayısı 140 bin seviyesinin altına düşmüştür.³¹⁹

Dağlık Karabağ resmi olarak Azerbaycan'ın bir parçasıdır. SSCB döneminde de Dağlık Karabağ özerk bir bölge olarak Azerbaycan'ın bir parçasıydı. Günümüzde çok az sayıda Ermeni nüfusunun yaşadığı ve Rusya destekli Ermenistan ordusunun kontrol ettiği Dağlık Karabağ ve işgal altındaki diğer Azeri illerinden oluşan bu bölge, kendisini "de facto" olarak bağımsız bir ülke olarak görmektedir. Fakat bu bağımsızlık hiçbir ülke ve uluslararası kuruluş tarafından tanınmış değildir. Sözde Dağlık Karabağ devleti kendine ait polis teşkilatı, ordu, devlet başkanı ve parlamentoya sahiptir. Bu arada Ermenistan'ın sözde Dağlık Karabağ devletini "tanımaması" formaliteden öteye gitmemektedir. Nitekim Azerbaycan topraklarının bizzat işgali ve Dağlık Karabağ sözde devletinin kurulması dış güç destekli Ermenistan'ın planı ve iştirakidir.

Mart 1992 tarihinde Dağlık Karabağ probleminin çözümüne yönelik oluşturulan AGİT Minsk Grubu'nun geride kalan uzun zaman zarfı içerisindeki çalışmaları problemin giderilmesi açısından sonuçsuz kalmıştır.

Ermenilerin Türk kökenlilerle çatışmasının temelleri 19.yüzyıl sonlarına dayanmaktadır. Nitekim bu dönemde Türkiye'de ortaya çıkan milliyetçi akımların faaliyetleri Ermeni kökenlilerin bağımsızlık girişimleri ile aynı döneme tesadüf etmiştir. Sonuçta her iki tarafın ciddi kayıplar verdiği çatışmalar yaşanmıştır.

1918-1920 yıllarında Güney Kafkasya ülkelerinin kısa süren bağımsızlık süreci yaşadıkları dönemde Ermenistan ile Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ konusunda tartışmalar yaşanmıştır. 1920 yılında Güney Kafkasya Sovyet Rusya tarafından işgal edildiği zaman, Dağlık Karabağ bölgesine göç ettirilen Ermeniler nedeniyle bu böl-

³¹⁹ Jacek WROBEL, "Armed Conflicts in the Post – Soviet Region. Present Situation. Prospects for settlement. Consequences", *CES Studies*, Warsaw, June 2003, s.65.

gedeki Ermeni nüfusunun oranı yapay bir şekilde %94 seviyesine kadar çıkarılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde Dağlık Karabağ Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyet olarak ilan edilmiştir.

21 Şubat 1988 tarihinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin yerel Konseyi SSCB, Azerbaycan ve Ermenistan nezdindeki yetkili birimlere müracaat ederek Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasını talep etmiştir. 1 Aralık 1989 tarihinde Ermenistan Parlamentosu Dünyada benzeri görülmemiş bir şekilde Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan'a bağlanması yönünde bir karar çıkarmış ve ardından Ermenistan güçleri Azerbaycan topraklarında ilan edilmemiş savaş ve katliama start vermişlerdir. Azerbaycan Ermenistan'ın bu saldırıları ve içinde bulunduğu ani işgal karşısında her şeye rağmen hissi davranmamış ve sorunun savaş dışı metodlarla çözülmesinden yana olmuştur. Nitekim sorunu daha da tırmandırmak istemeyen Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın özerkliğini ancak 20 Kasım 1991 tarihinde iptal etmiştir. Bu kararın ardından savaş artık daha ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Ocak 1992'den itibaren Ermeni saldırılarının ardından, sorun ciddi bir şekilde Ermenistan-Azerbaycan savaşına dönüşmüştür. Karşılıklı silahlı çatışmalar, 12 Mayıs 1994 tarihinde Rusya ve AGİT Minsk Grubu'nun katılımıyla Azerbaycan, sözde Dağlık Karabağ Yönetimi ve savaşın tarafı olmadığını defalarca yinelemesine rağmen Ermenistan arasında ateşkes anlaşmasının imzalanmasına kadar sürmüştür.

Günümüzde bile, hiçbir ülke ve uluslararası kuruluş tarafından tanınmayan Dağlık Karabağ "de facto" olarak bağımsız bir ülke olma tutumunu devam ettirmektedir. Güney Kafkasya'da en güçlü olma yolunda ilerleyen ordusu, Parlamentosu ve Devlet Başkanı bulunmaktadır. Eylül 1997 tarihine kadar Dağlık Karabağ'ın sözde Devlet Başkanlığı görevini üstlenen Robert Koçaryan, önce Mart 1997 tarihinde Ermenistan Başbakanı, ardından Mart 1998'de Ermenistan Devlet Başkanı olmuştur. Dağlık Karabağ ve Ermenistan arasında kişilerin serbest dolaşımı söz konusudur, Yurtdışına çıkışta Dağlık Karabağ Ermenileri Ermenistan pasaportu kullanmaktadırlar. Uluslararası hukuk normlarının dışında faaliyet gösteren İran-Dağlık Karabağ sınır kapısı resmi olarak Azerbaycan'ın bir bölgesi olan ve bugünkü adı Minjevan olan sınır ilinde yer almaktadır. Bu imkanlar ve Ermeni diasporunun yoğun desteği Dağlık Karabağ probleminin çözümünü engellemektedir. Sözde Dağlık Karabağ

Cumhuriyeti askeri rejimle yönetilmekte ve Ermeni Silahlı Kuvvetleri rahatça Dağlık Karabağ'da konuşlandırılabilir. Nitekim bu ülke Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan dahilinde özerk bir bölge olduğu gerçeğini kabul etmemektedir. Ermenistan zamanla Dağlık Karabağ'ın bağımsız statüsünün tanınması koşuluyla işgal ettiği çevre Azeri illerini boşaltabileceğini taahhüt etmektedir. Azerbaycan yönetimi haklı olarak Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan dahilinde özerkliği dışında hiçbir seçenek üzerinde durmamakla birlikte, Dağlık Karabağ'ın geleceğinin belirlenebilmesi için öncelikle, Ermeni askeri güçlerinin bölgeyi terk etmesi gerektiği konusunda ısrar etmektedir. Bu seçeneğe de Ermenistan karşı gelmektedir.

Ateşkes anlaşmasından sonra tıkanan bölge, ekonomik olarak gelişmenin dışında kalmaktadır. Nitekim Ermenistan'ın sınırlarının Azerbaycan ve Türkiye ile ticarete kapalı olması, bölgeyi Dünyanın içinde bulunduğu bütünleşme sürecinden dışlamakta, Güney Kafkasya bölgesi bir bütün olarak yatırımlar için riskli duruma düşmektedir. Bölge ekonomik anlamda sıkıntılı dönemini yaşamakla birlikte, Dünya demokrasi geleneğinin de dışında kalmaktadır.

Ateşkes anlaşmasından sonra tıkanan bölge, ekonomik olarak gelişmenin dışında kalmaktadır. Nitekim Ermenistan'ın sınırlarının Azerbaycan ve Türkiye ile ticarete kapalı olması, bölgeyi Dünyanın içinde bulunduğu bütünleşme sürecinden dışlamakta, Güney Kafkasya bölgesi bir bütün olarak yatırımlar için riskli duruma düşmektedir. Bölge ekonomik anlamda sıkıntılı dönemini yaşamakla birlikte, Dünya demokrasi geleneğinin de dışında kalmaktadır.

Dağlık Karabağ problemi Güney Kafkasya bölgesel işbirliği önünde de en büyük engeli teşkil etmektedir. Nitekim bu sorun Ermenistan'ın Rusya ve İran'la daha da yakınlaşmasına sebep olmakla birlikte, Azerbaycan'ın da Gürcistan, Türkiye ve NATO ile bütünleşmesine zemin yaratmaktadır. Bu yakınlaşmalar tabii ki olumludur ve özellikle küreselleşen Dünyada yaşanması gereken bir süreçtir. Fakat Dünya ile bütünleşmenin sağlam ve kalıcı olması, öncelikle bölgesel bütünleşmenin oluşturulmasına bağlıdır. Fakat Güney Kafkasya, bölge ülkelerinin aralarında çatışmaları nedeniyle kendi içinde bu bütünleşmeden tamamen yoksundur.

Günümüz itibariyle, Dağlık Karabağ sorununun geleceği ile ilgili belirsizlik sürmeye devam etmektedir. Bir şey çok açık ki, ne Ermenistan, ne de Azerbaycan ateşkesin bozulmasından yanadırlar. Ermenistan bölgenin ve çevresindeki illerin işgalinden sonra geçen 15 yılı aşkın süre sonra kazandıklarını kaybetme tehlikesini yaşamak istememektedir. Bunun yanı sıra, doğal kaynaklarını başarılı bir şekilde Dünyaya pazarlayan Azerbaycan özellikle, BTC projesi sonrası ülkeye artan ilginin azalmasını ve projelerin tehlikeye girmesi riski ile karşı karşıya kalmak istememek-

tedir. Ancak Azerbaycan diğ er bir gerç ekle de karşı karşıyadır, arazisinin beşte birinden fazlası Ermenistan iş galı altındadır ve bu iş gal ÷ lkeye ve bölgeye her anlamda çok pahalıya mal olmaktadır.

B. GÜRCİSTANDAKİ ETNİK ÇATIŞMALAR VE İÇ SAVAŞ

Gürcistan, Güney Kafkasya'daki etnik çatışmaların merkezinde yer almaktadır. 1990'lı yıllardan bu yana Güney Osetya ve Abhazya gibi iki önemli problemi içinde barındıran Gürcistan, bu problemlerin sebep olduğu sosyal ve ekonomik problemlerle de karşı-karşıyadır. Bu başlık altında söz konusu iki problem kısaca değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. Güney Osetya Problemi

Güney Osetya Gürcistan'ın Kuzey kısmında Büyük Kafkas dağlarının merkezinde yer almaktadır.

SSCB döneminde Güney Osetya Gürcistan dahilinde özerk bir cumhuriyet statüsünü taşımaktaydı. Aralık 1990'da Güney Osetya'nın özerkliğine son verilmiştir. Bu, savaşın başlaması için en önemli sebeplerden biri olmuştur. Savaşta dış güç destekli Osetlerin zaferinin ardından Güney Osetya de facto olarak bağımsızlığına kavuşsa da, hiçbir ÷ lke ve uluslararası kuruluş tarafından tanınmamıştır. Tiflis, Güney Osetya'nın Gürcistan'ın bölünmez bir parçası olduğunu devamlı olarak beyan ederek bu bölgenin Gürcistan'ın Chkinvali eyaletini teşkil ettiğini yinelemektedir.

Bölgede çatışmalar 1990 yılının sonbaharında Güney Osetya komünist yönetiminin bölgenin Gürcistan'dan koptuğunu ilan etmesiyle başlamıştır. Buna yanıt olarak, Gürcistan Güney Osetya'nın özerklik statüsünü iptal ederek bölgede olağanüstü hal ilan etmiştir. 1990 sonu ve 1991 başlarında Gürcü-Oset çatışması başlamıştır. 1991 ilkbaharında savaş resmi olarak bitse de, çatışmalar aralıklarla devam etmiştir. 14 Mayıs 1992 yılında imzalanan ateşkes anlaşması 25 Mayıs 1992 yılında tekrar bozulmuştur. Güney Osetya'nın bağımsızlığından yana olan güçler Rusya'nın da desteğini arkalarına alarak zafer kazanmışlardır. 25 Haziran 1992 tarihinde ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma geçerliliğini 08.08.2008 tarihine kadar korumuştur.

Osetya'nın diğerk kısmı olan Kuzey Osetya Rusya'nın dahilinde özerk bir Cumhuriyettir. 1980 yılında başkent Vladikafkas'ın Tek Millet – Tek Cumhuriyet girişimleri başlamıştır. Bu arada Güney Osetya'dan da benzer sesler yükselmeye başlamıştır. Rus gizli servisi tarafından desteklenen bu hareketin amacı, Osetya'yı Rusya Federsayonu'nu dahilinde tek özerk bölge haline getirmektir.³²⁰

Güney Osetya, bağımsızlığı hiçbir ülke ve uluslararası kuruluş tarafından tanınmayan ve Gürcistan sınırları içinde yer alan bir yerleşim bölgesidir. Osetya sorununun bastırılmasını istemeyen Rusya ise bu sorunu Gürcistan'ı kontrol amaçlı bir fırsat olarak görmektedir. Nitekim 08.08.2008 tarihinde ortaya çıkan Rus – Gürcü çatışması Gürcü toprakları olan Osetya'da cereyan etmiştir. Çatışmaların ardından Rus güçlerinin başkent Tiflis'in çok yakınlarına kadar ilerlemesi, Osetya Sorunu'nun güncel tutulmasının altında yatan niyet ve hedeflerin açık göstergesi olmuştur. Nitekim Ağustos 2008'deki söz konusu yeni krizin Gürcistan'ın NATO ve AB ile diyalogunun sıkılaştığı dönemde gerçekleşmesi tesadüf değildir.

2. Abhazya Problemi

Abhazya, Gürcistan'ın kuzey batısında Karadeniz kıyılarında yer almaktadır. SSCB döneminde Gürcistan dahilinde özerk bir bölge olan Abhazya, 30 Eylül 1993 tarihinde Gürcistan'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Abhazya günümüze kadar bağımsız bir devlet olarak hiçbir ülke ve uluslararası kuruluş tarafından tanınmamıştır.

14 Ağustos 1992 tarihinde Abhazya'ye giren Gürcü ordusu, Rusya demiryolu bağlantısını kontrol altına almıştır. Böylece silahlı çatışmalar başlamış ve bir yıldan fazla sürmüştür.

Rusya desteği olmasaydı, Abhazya problemi ve savaşı da olmazdı. Abhazya güçleri çatışmalar süresince Rus üretimi olan ağır savaş malzemeleriyle donatılmaktaydı. Ayrıca Rusya sınır boyunca gönüllülerin savaşa katılmasını ve silah teçhizatına imkan ve fırsat tanımaktaydı. Şevernadze hükümeti de silahlı saldırı ve kışkırtmaya silahlı çatışma ile yanıt verirken, çatışmaların çok kısa sürede Gürcistan lehine sonuçlanacağını ve bu şekilde kendisinin de siyasi kariyerinin ikinci döneminde Gürcü halkı önünde önemli bir prestij ve güven kazanacağını düşünüyordu. Kısaca,

³²⁰ Wojciech GORECKI, *Armed Conflicts in the Post – Soviet Region. Present Situation. Prospects for settlement. Consequences.*, South Ossetia, **CES Studies**, Warsaw, June 2003, s.62.

Abhazya savaşı, Rusya'nın bölgede hakim olma güdülerinin bir sonucuydu. Bu arada, dönemin Gürcistan yönetimi de savaşı ve muhtemel hızlı zaferi iç politika malzemesine dönüştürme isteği içerisindeydi.

Abhazya, Eylül 1993'den beri parlamento ve devlet başkanı bulunan "de facto" bağımsız bir ülkedir. Anayasası, hükümeti, posta pulları, ordusu ve mahkemesi olan Abhazya, 12 Ekim 1999 tarihinde Bağımsızlık Bildirgesi'ni çıkarmıştır. Buna rağmen ülke hiçbir uluslararası kuruluş ve örgüt tarafından tanınmış değildir.

Abhazya sorununun barışçıl yolla çözümü yolundaki ilk girişim 01-10 Aralık 1993 tarihlerinde Cenevre'de yapılmıştır. Taraflar silahlı çatışmalardan yana olmadıklarını ve esirlerin karşılıklı değişimi yönünde hemfikir olduklarını beyan etmişlerdir. Görüşmelerin ikinci aşaması olan 11-13 Ocak 1994 tarihlerinde taraflar aralarında çatışmasız bir bölge oluşturulması yönünde mutabakat sağlamışlardır. 22-25 Şubat 1994 tarihlerinde gerçekleştirilen 3. aşama görüşmelerde taraflar arasında esas konularda fikir ayrılığı ve anlaşmazlığın devam ettiği açıkça anlaşılmıştır. Anlaşmazlık olan ilk konu, Abhazya'nın statüsüdür. Suhumi yönetimi Abhazya'nın bağımsızlığı temeline dayalı Gürcistan-Abhazya konfederasyonundan yana olduğunu beyan etmiştir. Buna Gürcistan tarafı karşı çıkmıştır. Abhazya tarafının karşı çıktığı konu ise, Gürcistan'ın 200 bin Gürcü göçmenin Abhazya'ya geri dönüşünün sağlanması yönündeki talebidir.

Abhazya probleminin çözümü konusunda en aktif örgüt olarak BM dikkat çekmektedir. Avrupa Birliği'nin bu konuda etkin bir girişimi söz konusu değildir.

Rusya BM'den sonra Abhazya probleminin çözümünde en aktif rol almak isteyen bir ülke izlenimini vermektedir. Oysa, Moskova'nın sorunla ilgili girişimleri Rusya'nın Gürcistan politikasının bir parçasıdır. Savaş boyunca Moskova Gürcistan'ı devamlı baskı altında tutmuş, bu arada Abhaz güçleri sürekli olarak desteklemiştir. Bu destek Rusya'nın Abhazyalılara Rus pasaportu verilmesi ve Soçi'den Suhumi'ye demiryolu hattının çekilmesi seviyesine kadar çıkmıştır.

Abhazya probleminin geleceğine ve muhtemel çözüm yollarına yönelik tahminlerde bulunmak çok zordur. Nitekim sorun sadece içinde Gürcistan ve Abhazya'yı bulandıran iki taraflı bir sorun değildir. Problemin belki de en önemli aktörü Rusya ve sebebi Rusya-Gürcistan ilişkileridir. Abhazya sorununun çözümü için öncelikle,

Rusya-Gürcistan ilişkilerinin normalleşmesi şarttır. Bu normalleşme girişimlerinde her 2 taraf da bugün olduğu gibi ödün vermeden davranırsa, BM'in sorunun başlangıcında etkin görünen rolü devam etmelidir. Ayrıca, özellikle, Yeni Komşuluk Politikası kapsamına giren bir bölge olarak AB'nin sorunun çözümünde kenardan izleme politikası ve problemin çözümünü taraflara bırakma tutumu devam etmektedir. Nitekim bu problemin tarafı sadece bölge ülkeleri değildir. Soruna Rusya'nın iştiraki nedeniyle, Abhazya problemi aynen Dağlık Karabağ problemi gibi uluslararası bir nitelik taşımaktadır.

C. AVRUPA BİRLİĞİNİN ÇATIŞMA VE İŞGALLER KARŞISINDAKİ TUTUM VE POLİTİKASI

Günümüzde Güney Kafkasya'nın bölgesel konumu, devam etmekte olan çatışma, işgal ve genel olarak bölgenin problemleri, yakın komşu olan Avrupa Birliği'nin uluslararası bir aktör olarak ve en önemlisi Yeni Komşuluk Politikası kapsamında bölgeye müdahalesini gerektirmektedir. Ayrıca, bölge ülkeleri AB'nin ekonomik katkısıyla birlikte kriz yönetimine ve çatışmaların adil çözümüne katkı sağlamasını beklemektedirler. Bu arada özellikle AB'nin çatışmalar başladığı zaman taahhüt ettiği çatışmaların önlenmesine iştirak girişimleri büyük bir oranda gerçekleştirilmemiştir. Bunu sebebi, Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarda Avrupa Birliği üyesi ülkelerin ortak paydada buluşamamasıdır. AB'nin dış politikada etkinliği sadece karar vericilerin ve uygulayıcıların çalışma ve tutumlarında Avrupalı gibi davrandıkları zaman mümkün olabilecektir. Oysa Avrupa Birliği üyesi ülkelerin çoğu kendilerinin ulusal dış politikalarını AB dış politikasına tercih etmekte, diğer bir ifadeyle birliğin ortak dış politikasını ulusal dış politikalarına uydurmaya çalışmaktadırlar. AB'nin dış politikasındaki başarısızlığının ve özellikle Güney Kafkasya'ya yönelik çatışmaları bertaraf etmedeki etkisizliğinin temel nedeni budur.

Çatışmaları önlemede etkinlik, erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi ve tüm bu alanlarda uluslararası işbirliğinin içinde bulunmak, AB'nin dış politika önceliği olarak dikkat çekmektedir.³²¹ Avrupa Birliği'nin belirlemiş olduğu bu öncelikler, 2001 yılı İsveç Dönem Başkanlığı zamanında Göteborg programı kapsamında ortaya atılmıştır. Göteborg Programı kapsamındaki dış politika öncelikleri bu zamana kadar

³²¹ EU programme for the prevention of violent conflicts, 2001.

AB'nin üç önemli kurumunun dış politika alanındaki programının ana çerçevesini oluşturmaktadır. Uygulama ve Avrupa Birliği'nin dış politikadaki etkinliği söz konusu olduğunda, oluşturulan sözkonusu çerçevenin teoriden öteye gidemediği görülebilmektedir.³²²

Global ve bölgesel anlamda ekonomik büyüme ve kalkınmayı sürdürülebilir kılmak için, Avrupa Birliği ilk olarak barış ve güvenliği sağlama ve devamlı hale getirmeye katkıda bulunmalıdır. Nitekim barış ve güvenlikten yoksun, çatışmaların sürdüğü bir ortamda ekonomik büyüme ve kalkınmanın olması da imkansızdır. AB'nin komşusu olan bir bölgede bu şartlardan aciz durumun yaşanması doğal olarak birlik için de bir handikapdır. Avrupa Birliği'nin çatışmalara etkin müdahalesi, özellikle, Yeni Komşuluk Politikası'nın önem kazandığı süreçte uzun dönemli barışı sağlamaya yönelik olmalıdır.

IV. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÖNCESİNDE AVRUPA BİRLİĞİNİN GÜNEY KAFKASYA STRATEJİSİNİN ÇERÇEVESİ

Güney Kafkasya Avrupa Birliği için özel önem taşıyan stratejik bir bölgedir. Bunun bazı nedenleri bulunmaktadır. AB'nin başta özellikle, petrol ve doğalgaz olmakla enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesindeki yoğun ilgisi, birliği Güney Kafkasya ile daha yakın işbirliği yönünde cesaretlendirmektedir. Önümüzdeki 10 yıl içerisinde bölgede önemli ölçüdeki petrol ve gaz üretimi ve nakli sayesinde büyük değişimler yaşanması beklenmektedir. Yakın gelecekte, özellikle Hazar Denizi'ndeki petrol ve gaz üretiminin zirveye ulaşacağı, 2012 yılında bu üretimden Azerbaycan'ın elde edeceği kazancın 160-180 Milyar Dolar olması beklenmektedir. 2005 yılında yapımı tamamlanan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı Hazar Denizi'ndeki Azeri petrolünün Avrupa pazarlarına kadar taşınmasını sağlamaktadır.

Hazar Denizi'nin Azerbaycan kısmındaki Şahdeniz kaynağından çıkarılan gazın da yakın bir zaman içinde bitirilmesi öngörülen Bakü – Erzurum boru hattıyla Avrupa'ya taşınması ile bugün büyük oranda Rusya gazına bağımlı olan Avrupalı kullanıcılar için enerji çeşitliliği oluşacaktır. Batı-Doğu arasındaki ulaşım yollarının kesiştiği önemli bir coğrafyada konuşlanması, Kafkasya'yı ticari, askeri ve ulaşım açısından çok dikkat çekici kılmaktadır. Azerbaycan ve Gürcistan'ın Hazar Denizi ve

³²² 'The European Consensus', **Official Journal**, C/46 from 24.02.2006.

Karadeniz gibi 2 önemli denize açılmış olması, Kazakistan ve Türkmenistan'da yer alan Orta Asya petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasına önemli olanak sağlamaktadır.

Bunun yanında, yakın bir zamana kadar istikrarsız ve zayıf olan Kafkasya ülkeleri Avrupalı ve Amerikalı partnerleriyle olan işbirlikleri sayesinde geliştirilen ortak programlar sonucu terörle mücadele, kaçakçılık ve barışı sağlama konularında başarı göstermektedirler. Oluşan bu durum, Avrupa Birliği'nin bölgeye daha fazla nüfuz etmesine olanak sağlamaktadır. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası adı altındaki temel hedefi, etkin bir refah bölgesi ve dostluğa dayalı komşuluk ortamı niteliğindeki "dostluk çemberi" oluşturarak bölge ülkeleri ile yakın ve barışçıl işbirliği kurmaktır.³²³ Yeni Komşuluk Politikası'nın stratejisi, AB'nin Güney Kafkasya'nın istikrar ve gelişimi konusunda yoğun ilgisini ortaya koymaktadır.³²⁴

A. AVRUPA BİRLİĞİNİN KAFKASYA YAKLAŞIMI VE BÖLGENİN ÖNEMİ

Kafkasya uluslararası düzeyde dikkat çekici ülkelerden ve bölgenin önemli güçleri niteliğindeki Rusya, İran ve Türkiye ile sınırdaşı olan ülkelerden oluşmaktadır. Güney Kafkasya kültürler ve uygarlıklar arasındaki tarihi bir köprü niteliğindedir. Doğu'da ve Güney'de modernizasyon sürecinin öncüsü olmakla beraber, askeri yönden ve Avrupa Birliği için bir enerji üreticisi olarak da önemli bir bölgedir. Nüfusunun çok büyük bir bölümü Müslümanlardan oluşan Azerbaycan 19. ve 20. yüzyıl başlangıcında sanayi kapitalizminin oluşturulması ile sonuçlanan modernleşme örneği olmuştur. Azerbaycan'da özellikle 20.yüzyıl başlarındaki gelişmeler, siyasi çoğulculukla sonuçlanmış, liberalizmin gelişimi sağlanmış ve 1918 yılında Müslüman Dünyasında ilk demokratik cumhuriyet olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (ADR) ülkenin önderi Mehmet Emin Resulzade başkanlığında kurulmuştur. Azerbaycan'daki bu reformlar İran, Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Asya'ya kadar etkisini göstermiştir.

³²³ Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbors. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. **Commission of the European Communities**. Brussels, 11.03.2003, s.11.

³²⁴ European Neighbourhood Policy. Strategy Paper. Communication from the Commission. Commission of the Communities. Brussels. 12.05.2004.**COM(2004)373Final**, s.18.

AB'nin Kafkaslara yönelik politikalarındaki sürükleyici amacı, demokratikleşme, teknoloji transferi, insan hakları, birliğin ekonomi politikalarının önceliklerine uygun olarak, Kafkasya'nın enerji pazarlarını orta ve uzun dönemde Batı Avrupa özel ve kamu sektörü firmalarının kullanımına sunmak olmuştur.

Uzmanların görüşüne göre, Kafkasya bölgesi, Körfez Bölgesi ve Sibiryadan sonra Dünya'nın en büyük üçüncü petrol ve gaz rezervlerine sahiptir. Bölgenin petrol rezervlerinin miktarı yaklaşık 100 milyar varil olarak tahmin edilmektedir. Bu Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından modern teknolojinin de yardımıyla bölgede yapılan araştırmaların sonucunda ortaya çıkarılan bir rakamdır. Sovyetler Birliği zamanında rezerv miktarları bu rakamın çok daha altında belirlenmiştir. Bölgenin önemi, sahip olduğu doğal kaynak rezervlerinin miktarına doğru orantılı olarak artmaktadır. Bölgenin, petrol rezervlerinin tamamına yakını Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait kısmında ve Azerbaycan kara sınırları içinde yer almaktadır.

AB'nin Kafkaslar'a yönelik politikalarının önemi, bölgenin petrol ve gaz kaynakları yönünden zenginliği ile aynı orantılıdır. Avrupa Birliği ve üye ülkeler, bölgede istikrar ortamının oluşturulması adına Kafkaslar'ın demokratikleşmesinden ve iktisadi olarak yeniden yapılandırılmasından yanadırlar. Dünya doğal kaynak rezervlerinin kıtlaştığı ve buna bağlı olarak da pahalandığı bir ortamda AB ve üye ülkeler Kafkaslar'ın ucuz enerji şeklinde sunmuş olduğu iktisadi fırsatlardan yararlanmak istemektedirler.

B. AVRUPA BİRLİĞİ-GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNDE YOL HARİTASININ ÇİZİMİ

Avrupa Birliği'nin Kafkaslar'a yönelik ilgisi özellikle, ekonomik – teknik alanları kapsamaktadır. Karadeniz'in Gürcistan kıyıları ile Orta Asya arasında demiryolu ve denizyolu bağlantısının sağlanmasını amaçlayan TRACECA projesinde AB'nin Kafkaslar'a yönelik yaklaşımını görmek mümkündür. Avrupa Birliği ülkelerinin birçoğu, bölgeyle ilgili ekonomik konsorsiyuma ilgi göstermişlerdir. AB açısından uzun süre eksik olan, politikalarındaki uyumsuzluk olmuştur. Brüksel'in gündemi ağırlıklı olarak teknik ve insani yardım konularıyla donatılmıştır. Bu durum bir anlamda söz konusu bölgede uygulanan enerji politikalarından ve bölgenin sunmuş olduğu fırsatlardan AB'nin yararlanmasını olumsuz etkilemektedir.

Kısaca, Brüksel'in çok karışık ve uyumsuz politika gündemi sebebiyle, Avrupa Birliği ülkeleri bugüne kadar enerji konularındaki stratejik kararların alınmasında kıyas olarak çok kısıtlı rol alabilmişlerdir.

1999 yılına gelindiğinde, AB Genel İşler Konseyi Avrupa Birliği'nin Kafkasya bölgesine yönelik politikalarının temel önceliklerini ortaya koymuştur. Komisyon bu öncelikleri Avrupa Birliği ile Kafkasya ülkeleri arasındaki seri Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları aracılığıyla 1 Temmuz 1999 tarihinde işler konuma getirmiştir. 21 Haziran 1999 tarihinde Genel İşler Konseyi aşağıdaki ifadelere yer vermiştir: "AB kalıcı ekonomik kalkınmayı, bölgesel ikili işbirliklerini teşvik etmelidir. Mevcut Siyasi Diyalog bu sürece mutlaka olumlu katkıda bulunmalıdır."³²⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi, Brüksel bölgenin bütününe yönelik olarak uyumlu tek bir politikaya sahip değildir. Önemli alanlar hala ticaret ve yatırım alanlarıdır.

C. GÜNEY KAFKASYANIN JEOPOLİTİK KONUMU VE AVRUPA GERÇEĞİ

Güney Kafkasya ülkeleri güçlü Avrupa kimliğine sahiptirler. Bu gerçekler her üç ülkenin siyasetleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından da açıkça ifade edilmektedir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra söz konusu ülkeler, yaşanan çatışmalar, Rusya baskısı ve bölgesel güçlerin rekabetinden dolayı önemli güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır.

Her ne kadar Gürcistan bölgede Avrupa ve Avrupa – Atlantik bütünleşmesinin öncüsü gibi görünse de, Azerbaycan da özellikle Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ilgisini Hazar Denizi'ne çekmekle bölgede önemli bir misyon üstlenmiştir. 1992 yılında Avrupa ve Avrupa – Atlantik bütünleşmesine uyum, Azerbaycan dış politikasının önceliği olarak belirlenmiştir. Önemli güvenlik problemleri ile karşı karşıya kalmasına rağmen, Azerbaycan 15 Sovyet Cumhuriyeti içinde Sovyet Ordusu'nun kendi topraklarından çıkmasını sağlayan ilk ülke olma özelliğini taşımaktadır. Bu durum ülkenin bağımsızlığının ve Avrupa – Atlantik işbirliğinin pekiştirilmesinde etkili olmuştur. Azerbaycan özellikle, bağımsızlığının ilk yıllarında önemli güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların en ağırı, Ermenis-

³²⁵ European Report, **EU – Caucasus: EU Gives Conditional Support to the Region**, European Report, European Information Service, Brussels, 23 June 1999, s.9.

tan topraklarında ve Azerbaycan'ın bir parçası olan Dağlık Karabağ'da yaşayan Azerilerin yurtlarından zorla çıkarılması olmuştur. Ermenistan ve Rusya güçlerinin işgalci hareketleri sonucunda Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın ve bu bölgenin dışında kalan 7 ilin işgaliyle karşı karşıya kalmıştır. İşgal sonucu 900 000 Azeri öz yurtlarından kovulmuşlardır. Ayrıca Ermenistan – Azerbaycan savaşında, Hocalı soykırımı dahil, 30 000'den fazla Azerbaycan vatandaşı hayatını kaybetmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili konuda kabul etmiş olduğu 4 farklı kararnameye rağmen, Ermeni işgalci güçleri işgal ettikleri Azerbaycan topraklarından hala çıkmamışlardır.

Daha sonra 90'lı yılların ortalarına doğru yeni dış politika izleme yoluna giren Azerbaycan'la Ermenistan arasında 1994 yılında ateşkes anlaşması yapılmıştır. Bunun ardından aynı yıl “Yüzyılın Anlaşması” adı verilen ve ağırlıklı olarak Batı firmaları olmakla 11 yabancı şirket ile yapılan petrol anlaşması ile Azerbaycan dış politikasında bölgesel güçleri ve komşu ülkeleri bir arada dikkate alan yeni bir dönem başlamıştır. Söz konusu anlaşma Kuzey'in baskısına rağmen Azerbaycan'ı Batı'ya ve Batı'yı da Azerbaycan'a açarak bölgedeki dengeler üzerinde etkili olmuştur. Nitekim yeni dönem bölge için tamamen ekonomik çıkarlara dayanan yeni işbirliği olanakları, ulaştırma alternatifleri ortaya çıkarmış ve en önemlisi, bölgesel ve bölgelerarası işbirliği alternatifleri sunarak sömürge sonrası Avrasya'nın yeniden yapılanmasına katkıda bulunmuştur.

Güney Kafkasya bölgesinin Batı ile olan ilişkileri ülkeler bazında ele alınırsa ve ilişkiler iki taraflı çıkarlar açısından incelenirse, örneğin Azerbaycan'dan farklı olarak Gürcistan'ın bulunmuş olduğu coğrafi konumun sunmuş olduğu ulaşım avantajının dışında Batı'ya sunabilecek önemli bir kaynağının olmadığı görülebilir. Bunun yanında, Gürcistan komşusu olan diğer iki ülkeye oranla çok daha liberal politikalar izleyerek Batı'yla yakınlaşabilmiştir. Nitekim ülkenin NATO ile olan diyalogları, ABD ile olan işbirliği, AB kaynaklı milyonlarca EURO yardım özellikle “pembe devrim”den sonra sağlanabilmiştir.³²⁶ Böylece “pembe devrim” Gürcistan için AB karşısında taahhüt ettiği değer ve ilkelere uyumu sağlama açısından yeni bir sınav niteliği taşımaktadır.

³²⁶ Leila ALIEVA, *EU and South Caucasus*, Bertelsmann Group for Policy Research, December 2006, s.23.

Siyasi, ekonomik ve güvenlik açısından bağımsızlıklarını pekiştirmek anlamında Güney Kafkasya'nın iki önemli ülkesi olan Azerbaycan ve Gürcistan bölgesel işbirliğinde diğer iki ülke olan Ukrayna ve Moldova ile GUAM çatısı altında birleşmişlerdir. Aynı güvenlik yaklaşımlarına sahip olan ve en önemli ortak prensipleri arazi bütünlüklerini sağlamak olan Gürcistan ve Azerbaycan, kendi kimliklerinden uzaklaşmadan ve güvenliklerinden taviz vermeden Güney Kafkasya'nın Batı yönlü politika izleyen ülkeleri konumundadır. Bunun yanı sıra, Ermenistan önemli sayıdaki Rus askerini barındırmakla Rusya'nın Güney Kafkasya'daki bir üssü olma niteliğini korumaktadır. Oysa bu durum Rusya'nın Ermenistan'a olan yardım ve desteğinin aksine, Batı'nın dengesiz desteğini alan iki ülke olan Gürcistan ve Azerbaycan'ı hala bölgesel güçler ile olan ilişkilerinde güvenlik endişesi ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Güney Kafkasya'nın bir bölge olarak güvenlik ve çatışmalar yönünden ve dış politika istikameti açısından iki bloğa ayrıldığını görmek mümkündür. Bir yanda güvenlik ve bölgesel çatışma konularında Rusya, Ermenistan ve İran'ın yakınlaşmasını, diğer tarafta, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan gibi ülkelerin aralarındaki yakın işbirliğinin yanısıra, Kafkasya'lı kimliğinden ziyade Avrupalı ortak kimlikleri ile batıya odaklı benzer dış politika izledikleri görülmektedir. Bahsedilen bu bloklaşma ve her iki bloğun farklı yaklaşım ve tutumu zaman ilerledikçe gelişerek devam etmektedir. Ayrıca Ermenistan'ın Rusya yönlü tutumu, spontane olarak geliştirmeye çalıştığı Batı ilişkisi ile uyumsuzluk teşkil etmekte ve bu durum Moskova'nın güvenini koruma yönünde endişe yaratmaktadır. Gürcistan'dan farklı olarak, Azerbaycan Rusya'nın kendi tarihi bölgesi olan Dağlık Karabağ'da barındırdığı askeri güçlere rağmen Kuzey ile olan ilişkilerinde tutucu davranmamaktadır. Rusya'nın Gürcistan'a kıyasla Azerbaycan'la daha sıcak olan ilişkileri kısmen Azerbaycan'ın Güney Kafkasya bölgesinin en büyük ve etkin ülkesi olmasının yanında, önemli doğal kaynaklara sahip olması, ulaşım açısından stratejik konumu, enerji transferi ve bu transferden önemli gelirler sağlamaya başlaması ile izah edilebilir.

Güney Kafkasya ülkelerinin dış ilişkileri kısacası jeopolitik gerçekleri yansıtmaktadır. Avrupa ile olan ilişkiler "kimlik ve coğrafya" ikilemi içerisinde düzenlenmiştir. Kafkasya ülkeleri Batı'ya entegrasyonun kendilerine büyük çıkar sağlayacağını düşünürken, Batı bu ülkelerle olan ilişkilerinde Orta ve Doğu Avrupa ve Baltık ülkeleri örneğinde olduğu gibi birleştirici olamamaktadır. Her ülke ayrı-ayrı olarak

farklı konularda bölgesel aktörlerle olan ilişkilerinde farklı boyutlardaki problemlerle karşı karşıyadır. Ermenistan Azerbaycan'la çatışma durumundadır ve bu ülkeye karşı uygulanan ambargoda Azerbaycan'a katılmış olan Türkiye ile hiçbir ilişkiye sahip değildir. Gürcistan'ın Rusya ile olan ilişkileri gerginken, Azerbaycan bölgede öteden beri daha çok dengeli dış politika izlemeye çalışmakta ve Rusya ve İran'la olan ilişkilerini de belli limitler dahilinde dikkatlice geliştirmeye çalışmaktadır.

D. AVRUPA BİRLİĞİ STRATEJİLERİNDE DOĞU YAKLAŞIMI

Avrupa Birliği, on yıllar boyunca kıtayı suni şekilde bölen Berlin duvarının yıkılması ve iki kutuplu sistemin ortadan kalkması ardından statik diyebileceğimiz yapısını terk ederek geleceğini belirleyecek olan tarihinin en dinamik ve en geniş kapsamlı genişleme sürecini başlatmıştır. Avrupa Birliği, Soğuk Savaş dönemindeki güneye genişleme rotasını Soğuk Savaş ardından doğuya çevirmeye başlamıştır.

Doğu Avrupa'ya genişlemenin tamamlanmasının ardından Avrupa Birliği, Doğu Akdeniz ve Kafkasya ve Orta Asya'ya aktif olarak yönelmiş ve Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine yaklaşmıştır. Nitekim, Gündem 2000 belgesiyle Avrupa Birliği gelecekteki genişlemenin getireceği sonuçları ortaya koymuştur. Genişlemiş bir Avrupa Birliği Rusya, Ukrayna ve Moldova gibi ülkelerle sınırdaş olacaktır. Karadeniz'e direk ulaşma imkanına sahip olacak, müstakbel birlik üyesi Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini daha geniş boyutta geliştirmek imkanı elde edecektir. Gündem 2000 başlıca olarak kalkınma, rekabet ve istihdam meselelerini düzene sokma ve birliğin temel politikalarını yeni gelişmelere göre modernize etmenin yansırı Ukrayna, Belarus ve Moldova'yı da kapsayacak şekilde doğuya genişlemeyi öngören bir konsept niteliği taşımaktadır.³²⁷

Avrupa Komisyonu Başkanının Yeni Komşuluk Politikası ile ilgili "Biz, AB'nin coğrafi bakımdan ilişkilerini derinleştirmesi gereken yakın çevresinde iki tarafın da çıkarına olan iyi komşuluk politikası yürütülmesini öneriyoruz. Diğer bir deyişle, genişlemiş birlik çevresinde dost halkası oluşturmak istiyoruz. Bunun da amacı, AB üyesi olan ve olmayan ülkelerle birlikte zengin-fakir gibi ayırıcı çizgilerden uzak durmak, çevre, göç, enerji ve bölgesel gelişme gibi sınır ötesi sorunlar üze-

³²⁷ European Commission, **Treaty of Amsterdam: What Has Changed in Europe**, Belgium, 1999.

rinde çalışmamız gerektiğidir” sözleri³²⁸ ve 16 Nisan 2003 tarihli Atina Deklarasyonu’nda yer alan “Kaydettiğimiz ilerlemeler mükemmeldir. Böyle bir birlik bizim yüzyılların çatışmalarına son vermemiz ve kıtanın bölünmüşlüğünü ortadan kaldırmamız yolunda kararlılığımızı gösteriyor. Bu birlik, bizlerin karşılıklı anlayışa ve işbirliğine dayalı yeni geleceğine yönelmiş bulunmaktadır”³²⁹ ifadeleri AB’nin bu sürece verdiği önemi göstermektedir.

Gelecekteki Avrupa mimarisinin şekillendirilmesinde şu kararların dikkate alınması gerekmektedir:³³⁰

- Avrupa çelişkiler bütünüdür. Avrupa bir taraftan değerleri itibariyle uyumludur. Diğer taraftan bu homojen durum dikkate alınmadan şaşılacak nispette heterojendir.

- Avrupa’nın tarihi ulusal devlet düzeni, ekonomik bir siyasi globalizasyon sonucu aşılmıştır.

- Avrupa sadece, Avrupa değerlerini benimseyen devletlere ve halklara açık olmamalıdır. Avrupa bu entegrasyon sürecine kısmen katılmak isteyen devletler ve halklar için de açık olmalıdır.

- Avrupa Birliği’nin genişleme hareketinin özellikle, Avrupa coğrafyasının dışında kalan ülkeler için de tarihsel bir önemi söz konusudur. AB’nin genişlemesi ilk baştaki tüm önyargılara rağmen, ortak değerleri paylaşan Doğu ülkeleri ile olan işbirliği potansiyelini ortaya koymaktadır. AB’nin genişleme hareketi Avrupa’nın gerçek sınırlarının aslında geleneksel coğrafi sınırların dışında Avrupa’nın komşularının reform kapasitesine ve genişleme içersinde yer alma isteklerine bağlı olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Genişleme coğrafi olarak Avrupa sınırları içersinde kalan herhangi bir ülkenin bir gün AB ile daha sıkı bir ilişki içinde olabileceği ve reformları yerine getirdiği takdirde bu birliğe kolaylıkla katılabileceği yönünde umutları artırmış bulunmaktadır.

³²⁸ Romano PRODI and Chris Patten, "Living with Our Neighbours", 19 March 2003, Brussels, http://www.eur.ru/en/images/Text_pictArticleProdi-Patten.doc

³²⁹ European Commission, "Wider Europe – Neighbourhood: Proposed New Framework for Relations with the EU’s Eastern and Southern Neighbours", 11 March 2003, Brussels, http://www.eur.ru/en/cis_7.htm

³³⁰ Füsun ARSAVA, "Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik?", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2001, Ankara, s. 44.

Güney Kafkasya'nın konumuna her açıdan bakacak olursak, bölge SSCB'nin çöküşü sonrası bağımsızlığını kazandıktan bu yana güçlü ve büyük komşuları olan Rusya, İran ve Türkiye'nin yakın ilgisi, istikrarsızlık ve çatışmaları, Avrupa'ya coğrafi olarak uzaklığı ve Avrupa'da çok az bilinmesi ile dikkat çekmiştir. Kısacası, bağımsızlık sonrası Demir Perde'den kopan Güney Kafkasya, İran, Rusya ve Türkiye'den farklı olarak Avrupa'da çok daha az tanınan bir bölge olmuştur. Bu durum 20. yüzyılın başında demokratik parlamenter cumhuriyetler olan ve SSCB'nin çöküşü sonrası hemen bağımsız devletlerini kuran Güney Kafkasya ülkelerinin güçlü Avrupalı kimliği ile çelişki oluşturmaktadır.

Genişleme süreci Güney Kafkasya'yı AB'ye yeni komşular olarak kazandırmıştır. Nitekim 14 Haziran 2004 tarihinde Komisyon'un tavsiyesi üzerine Avrupa Konseyi 3 Güney Kafkasya ülkesi olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı 2003 yılında oluşturulan Yeni Komşuluk Politikası'na dahil etmiştir.

E. AVRUPA BİRLİĞİ – GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİ

İLİŞKİLERİNİN PERSPEKTİFLERİ

1. Avrupa Birliği Yönünden

1989 yılında başlayan gelişmeler sonucunda, Doğu Bloğunun çözülüp, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Avrupa Topluluğu'nu hazırlıksız yakalamış, hatta telaşlandırmıştır. SSCB'nin beklenmedik çöküşüyle birlikte ortaya çıkan yeni Güney Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri üzerinde Avrupalı devletler etkin bir politika belirleme yoluna gitmemiştir. AB daha ziyade Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Rusya üzerinde politikalar oluşturmuş, belirtilen ülkeleri ise üçüncü plana itmiştir. Bu sebeple, AB'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerini her açıdan geliştirecek yeni bir Avrupa Birliği stratejisi formüle edilmesi konusunda artan bir ihtiyaç söz konusu olmuş ve enerji işbirliği bu alanda mükemmel bir fırsat sunmuştur.

Hazar Denizi havzasında yirmibirinci yüzyılda Dünya'nın ihtiyacının bir kısmına cevap verebilecek olan geniş petrol ve doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Bu rezervler Batının Ortadoğu petrolüne bağımlılığını azaltabilir ve onlara daha ucuz enerji girdisi sağlayabilir.

Avrupa Birliği'nin uluslararası arenada bir siyasi aktör olması gittikçe daha fazla talep edilmektedir. Birliğin yirmiyedi üye devleti için ortak bir dış politika ihtiyacının tek sebebi, şimdi var olan sıkı uluslararası ticaret ilişkileri değildir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Avrupa'da ve komşu bölgelerde çatışmaların ortaya çıkması, Avrupa Birliği'nin bir dış ve güvenlik politikası kimliği geliştirmesini hayati bir konu haline getirmiştir. Aralık 1995'te yapılan Madrid Zirvesi'nde kabul edilen Avrupa Siyasi Gündemi, AB'nin ileriki yıllarda karşılaşacağı dış politika görevlerini belirlemektedir. Bu çerçevede, eski SSCB ülkeleriyle işbirliği politikasının sürdürülmesi ve Avrupa çapında bir güvenlik sisteminin kurulması da yer almaktadır.

Aralık 1995'te yapılan Madrid Zirvesi'nde Avrupa Birliği, Güney Kafkasya ve Orta Asya üzerinde önemli jeopolitik ve ekonomik çıkarları bulunduğunu ortaya koyan kararı çerçevesinde aşağıdaki hususlara yer vermiştir:³³¹

- Söz konusu bölgenin önemli hammadde potansiyelinin, özellikle fosil enerjisi, uranyum ve nadir madenlerin bulunduğu.
- Avrupa ve Asya ve Uzakdoğu arasında önemli bir bağlantı olduşturduğu.
- 60 milyon tüketiciden oluşan bir pazar olduğu ve çok büyük bir kalkınma potansiyeline sahip bulunduğu.
- İstikrarsız durumu dolayısıyla uluslararası organize suçlar için önemli bir kapı olduşturduğu.
- Rusya, Çin, İran ve Türkiye gibi güçlerin ilgi odağı haline geldiği ve etki altında bırakılmak istendiği.
- AB ile daha yoğun ilişkide bulunmak istediği.

Bölgesel işbirliği modelleri çerçevesinde Güney Kafkasya'nın çabalarının Avrupa Birliği tarafından desteklenmesi, 21.yüzyılda Avrupa entegrasyonunun yeni bir ivme kazanarak daha büyük alana yayılacağı görüşünü desteklemektedir.

2. Bölge Ülkeleri Yönünden

Bağımsızlığın hemen ardından Dünya birliğine entegre olma yolunda Güney Kafkasya'nın izlediği stratejinin temelini Avrupa'ya yakınlaşma süreci oluşturmak-

³³¹ Nahit TÖRE, **Avrupa Birliği ve Türk Cumhuriyetleri**, İstanbul Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.15.

tadır. Avrupa bütünleşmesine katılma çabaları, Güney Kafkasya devletleri için siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda geniş olanaklar sunmakta ve güvenlik problemlerinin çözümüne yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan, bölge ülkeleri Avrupa Birliği ile ilişkilerine büyük önem vermekte ve bu ilişkilerin daha da geliştirilmesini hedeflemektedir.³³² Tarafların karşılıklı ilişkilerden beklentilerinin gerçekleşme oranı ve AB ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin bölgenin sorunlarına ve geleceğine katkısı, ilişkilerden karşılıklı beklentiler ve bu beklentilerin gerçekleşme oranı ve bölgesel ve Dünya düzenine katkısı karşılıklı olarak mukayese edilmelidir.

Güney Kafkasya'nın Avrupa ve Asya arasında önemli jeopolitik konumu, özellikle TRACECA projesi kapsamında AB ile işbirliğinin güçlendirilmesini sağlayabilir. Diğer taraftan, Avrasya Ulaştırma Koridorunun faaliyeti sonucunda ülkelerin ekonomik sorunlarının çözümünde aşağıdaki gelişmelerin sağlanabileceği tahmin edilmektedir:

- Transit geçişlerden çok büyük ekonomik gelir elde edilecektir;
- Kafkasya'nın deniz ve demiryolu ulaştırması için uzun vadede güvenli bir pazar oluşacak ve kesintisiz çalışma düzeni sağlanacaktır;
- Ulaştırma alanında altyapı sistemleri yeniden yapılandırılacak ve modernize edilecektir;
- Yeni iş olanaklarının artması istihdamın ve gelir düzeyinin artmasına neden olacaktır;
- Kafkasya bölgesi, Rusya'nın ekonomik abluka tehdidinden kurtulacaktır;
- Koridorun merkezinde bulunması bölgenin kalkınmasında güçlü teşvik aracı olacak ve mali kaynakların sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

TRACECA projesi çerçevesinde geliştirilecek işbirliği, AB'nin Kafkasya'da istikrarın sağlanmasına yönelik çabalarının artmasına neden olacaktır. Avrupa Birliği ile bölgenin ilişkilerini güçlendireceği bir diğer alan, enerji sektöründeki işbirliğinin

³³² Toğrul Veli KAMILOĞLU, "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2004, s.69.

INOGATE projesi çerçevesinde geliştirilmesidir. AB'nin Hazar petrollerine ulaşma yolundaki kararlı tutumu ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı anlaşması bu işbirliğinin yoğunlaştırılması için önemli adımların atılmasını teşvik edecektir. Zengin enerji kaynaklarının Avrupa'ya transferi, Kafkasya'nın ekonomik açıdan kalkınması bakımından da önem taşımaktadır.

Ulaşım ve enerji sektörleri ile birlikte, TACIS Programı aracılığıyla diğer sektörlere de yatırımların artırılacağı ve ekonomik reformların desteklenmesi yolunda gerekli mali kaynakların sağlanacağı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan, sosyal politikaların geliştirilmesi ve demokrasi geleneklerinin yerleşmesi sürecinde TACIS projelerinin etkili olacağı ve toplumsal düzeyde Avrupa Birliği ile daha ileri işbirliğine olanak tanıyacağı tahmin edilmektedir.

Siyasi ve ekonomik konularda yapılacak işbirliği dışında, ticari ilişkiler hızla gelişme sinyalleri vermektedir. Taraflar arasında mal ticareti, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının ilgili hükümleri uyarınca yapılmaktadır. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları Güney Kafkasya – AB ilişkilerinin temel hukuki belgesi olarak ve bundan sonraki gelişmelerin esasını oluşturmak bakımından önem taşımaktadır. 1 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe giren bu anlaşma hükümlerinin tam olarak uygulanması, taraflar arasında kapsamlı bir işbirliğinin yapılmasına ve ilişkilerin yoğunlaştırılmasına yardımcı olacaktır.

Güney Kafkasya ülkelerinin AB ile ilişkilerinin sağlıklı şekilde geliştirilmesinin ve Avrupa ile başarılı bir bütünleşmenin sağlanabilmesinin belirleyici unsurlarından biri, dış etkenlerin yanı sıra bu ülkelerin kendi içlerinde gösterecekleri gelişme olacaktır. İster ekonomik, ister siyasal alanda kat ettikleri ilerleme, yeni dünya koşullarına uyum bu ülkelerin gelecek Avrupa yapılanması içerisindeki yerini gösterecektir.

Bilindiği gibi, AB'nin üye kabul etmede aradığı esas kriterlerden bir tanesi ekonomik durum ve göstergelerdir. Güney Kafkasya ülkeleri ekonomik sistemlerini kısa zamanda kurmalıdırlar. Yalnız kurmakla kalmayıp belli standartları da tutturmalıdırlar. Örneğin, gayri safi milli hasıla, kişi başına düşen milli gelir bakımından minimum düzeyde de olsa Avrupa Birliği standartlarına yaklaşmalıdırlar. Liberal ekonomiye, piyasa ekonomisine geçişi ve ilerlemeyi sağlamalıdırlar. Siyasal olarak da

AB'nin temel değerleri olan demokrasi, insan hakları, Şeffaflık konularında gerekli reformları geręekleŐtirmelidirler. Tabii ki, bütün bunların diğer ülkelerin Avrupa tecrübesinden görüleceği gibi kısa bir zamanda hayata geçirilmesi zordur. Ancak bu konuda mesafe kat edilmesi Şarttır. Güney Kafkasya lkelerinin kaynakları, alt yapıları, genel olarak potansiyelleri göz önünde bulundurulursa, bunu baŐaraabileceklerini söylemek zor değildir. Bu bakımdan Kafkas lkelerinin kendi iç dinamikleri açısından göstereceği gelişme hem de onun Avrupa nezdindeki konumunu belirleyecektir.

Güney Kafkasya – Avrupa Birliği ilişkilerinin 21. yüzyılda daha da geliştirilmesinin tarafların çıkarlarına uygun olduğu ve olumlu bir perspektif sergilediği söylenebilir. Ortaklık ve İŞbirliği Anlaşması temelinde geliştirilecek işbirliğinin ileri bir düzeye getirilmesi ise bölgedeki bütün gelişmelerin sonucuna, tarafların kararlı tutumuna ve nihai olarak Avrupa kıtasında kurulacak yeni düzene bağlı olacaktır.

F. KAFKAS EVI PROJESİ VE KAFKASYA İSTİKRAR PAKTI

Bu başlık altında Yeni Komşuluk Politikası'nın çok öncesinde Kafkasya'nın bütünleşmesi yönündeki girişimler olarak bilinen Kafkas Evi Projesi'ne ve Kafkasya İstikrar Paktı nerileri kısaca değinilmeye çalışılacaktır.

1. Kafkas Evi Projesi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından birkaç versiyonlu “Kafkas Evi” düşüncesi yayılmıştır. Fakat bunların çoğunluğunun en çok dikkati çeken tarafı Rusya karşıtı eğilimleridir. Bu nedenle, Moskova bu düşüncelerin geręekleŐmesine engel olmuştur. Kendi güvenliğini sağlamak için Rusya ile stratejik birliğin zorunluluğuna inanan Ermenistan da bu düşüncelere karşı çıkmıştır. Paralel Şekilde Rusya'dan destek alan Abhazya ve Güney Osetya gibi isyankar subjeler de bu kanaati taŐımıŐlardır.³³³

“Kafkas Evi” önce Çeçenistan merkezli olarak Kuzey Kafkasya'da, Azerbaycan merkezli olarak da Güney Kafkasya'da gündeme gelmiştir. “Kafkas Evi”, Çeçenistan'ın savaŐla doruk noktasına ulaşan bağımsızlıkçı çizgisi ve Rusya karşısında yalnız kalmamak için Kafkasya lke ve halklarını yanına alaabilecek en uygun politikardan bir tanesi olması bakımından Groznı için elveriŐli bir strateji olmuştur. Bu

³³³ Raul MOTIKA, "Cenubi Qafqazda EmekdaŐlıq n Yeni Kontekst", **Azadlıq Gezeti**, www.azadlıq.com

nedenle, Çeçenler bu düşünce üzerinde durmuş ve bunu ilk gündeme getirenlerden biri olmuşlardır.

4-5 Eylül 1992 tarihinde Çeçenistan'ın başkenti Grozni'da "Kafkas Evi" konulu toplantı yapılmıştır. Toplantıda kabul edilen "Kafkasya Halklarına, Devletlerine, Kültürel ve Dini Örgütlerine, Siyasal Parti ve Hareketlerine" başlıklı komünikede, her halkın güvenliğini ve serbest gelişme imkanını temin edecek "Kafkas Evi"nin kurulması için harekete geçilmesi istenmiştir. 27 Eylül 1992 tarihinde ise "Kafkas Evi" Uluslararası Forumu (KEUF) oluşturulmuştur.

Bu oluşumlarla Çeçenistan, Azerbaycan ve Gürcistan üçlü ittifaklar geliştirerek, bağımsızlık yolundaki kopuklukları gidermeye çalışmışlardır. Böyle bir üçgenin, Kafkasya genelindeki ekonomik ve siyasi kurumların Avrupa'dakilere benzer şekilde gelişimine zemin oluşturacağı öngörülmüştür.³³⁴

Ayrıca 1991 yılında kazanılan bağımsızlığın ardından "Kafkas Evi" düşüncesi, Azerbaycan'ın jeopolitik çıkarlarının, dış politikasının ve milli güvenliğinin üç başlıca hedefinden biri olarak gösterilmiştir.³³⁵

Burada yanıt aranması gereken temel sorulardan biri, "Kafkas Evi" fikrine bölgenin bağımsızlığı, istikrarı, kalkınması ve refahlı geleceği amacını hedef alan, değişen Dünya düzeni kriterlerine uygun nasıl bir fonksiyon yüklenilebileceğidir.

2. Kafkasya İstikrar Paketi Önerileri

Azerbaycan, 18-19 Kasım 1999'da İstanbul'da gerçekleştirilen AGİT Zirvesi'nde "Güney Kafkasya Güvenlik Paketi" önerisinde bulunmuştur. Azerbaycan'ın bu önerisinin bir özelliği, İran'ı dışarıda bırakması, Batı devletlerine ve Türkiye'ye öncelik vermesi olmuştur. Azerbaycan'ın ister nüfusu ve yüzölçümü, isterse de imkan ve potansiyeli bakımından Güney Kafkasya'nın öncül ülkesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Bakü'nün bu konuda daha aktif ve üretken politika izlemesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Topraklarının bir bölümünün Ermenistan işgaline uğraması da bunu zorunlu kılan diğer bir faktördür.

³³⁴ V.A. TİŞKOV ve E.İ. Filippova, **Eski Sovyet Ülkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar (Kuzey Kafkasya)**, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s.80.

³³⁵ **Müsavat Partisi Sorğu Kitabı**, Bakü 1994, s.8.

Gürcistan ve Azerbaycan'ın ortak girişimlerinin de kaydedilmesi gerekmektedir. 8 Mart 1996 tarihinde Azerbaycan ve Gürcistan "Kafkasya'da Barış, İstikrar ve Güvenlik Deklarasyonu"nu yayınlamışlardır. Kafkas Evi'nin insan hak ve özgürlüklerine saygı temelinde kurulması gereğinin altının çizildiği deklarasyonda, Kafkasya halklarının ve milletlerinin kendilerinde güç bularak anlaşmaya varmaları, uluslararası kabul gören sınırlar ve arazi bütünlüğü prensipleri çerçevesinde egemen devletlerini kurmaları gereği açıklanmıştır.³³⁶

Geliştirilen istikrar ve işbirliği paktları, Moskova tarafından üretilen ve hızla uygulamaya sokulmaya çalışılan "Kafkasya Dörtlüsü" ve "1+3" (Rusya Federasyonu + Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) kısaltmalarıyla gündeme gelen işbirliği modeli de Rusya'nın Kafkasya'da işbirliği arayışlarını BDT sınırları içinde tutmak istemesinin açık bir göstergesi olmuştur.³³⁷

Bölgeye yönelik en kapsamlı istikrar paketi önerisi Avrupa'dan gelmiştir. Avrupa Politika Çalışmaları Merkezi (Center for European Policy Studies) Kafkasya Çalışma Grubu³³⁸ 2000 yılı başında Michael Emerson ve Sergiu Celac başkanlığında "Kafkasya İçin İstikrar Paketi" başlığı ile bir öneri paketi hazırlamıştır.³³⁹ Öneri, AB'nin her hangi bir resmi organının imzasını taşımasa da, inisiyatifin gelişim sürecine, paketi hazırlayan kurum ile uzmanların konumlarına ve tekliflere resmi çevrelerin verdiği reaksiyonlara bakıldığında, buradaki bakış açısının AB'nin bölge vizyonu ile paralellik arzettiğini söylemek mümkündür.

Brüksel'de hazırlanan öneri paketi, etnik çatışmaların çözümü ve heterojen yapıdaki bölgenin yönetiminde kullanılacak mekanizmalar konusunda Avrupa tecrübesinden yararlanma hususlarına özellikle değinmiştir. Paket, diğer ülkelerin ortaya

³³⁶ R.F. MAMEDOV, "Kavkazskiy Variant Obşego Doma: Ot İdei Do Normativnogo Zakrepleniya", "Qafqaz: Tarix, Müasirlik ve Geosiyasi Perspektivler" Konulu Uluslararası Konferansın Bildirileri, Elm Yayınları, Bakü 1998, s.11.

³³⁷ Hasan KANBOLAT ve Gökçen Ekici, "21. Yüzyıl Başında Kafkasya'da İşbirliği Arayışları ve Ekonomik Boyutları", *Jeoekonomi Dergisi*, Sayı 2-3, Ankara 2000, s.35.

³³⁸ Kafkasya Çalışma Grubu, 28 Ocak 2000'de Brüksel'de AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Temsilcisi Max Van der Stoel'in önerisine üzerine CEPS tarafından düzenlenen bir konferans sonucu oluşturulmuştur.

³³⁹ Sergiu CELAC, *A Stability Pact for the Caucasus. A consultative document of the CEPS task force for the Caucasus // CEPS*, Working document No: 145, May 2000, s.19. <http://www.ceps.be/Pubs/2000/wd/stabpactturk/152turk.php>

attığı önerilerin bir çoğundan bölgenin spesifik özelliklerini göz önünde bulundurması ve tarafsız, ayrıca kapsamlı olması itibariyle daha dikkate değerdir.

1999 yazında ABD Dışişleri Bakanlığı da “Kafkasya İşbirliği Forumu” önerisinde bulunmuştur. Bu öneri, üç Güney Kafkasya cumhuriyetinin ABD, AB ve uluslararası finans kuruluşlarının desteği ile ekonomi, çevre, eğitim, enerji ve bilim konularında işbirliği geliştirmesini öngörmektedir.³⁴⁰

Bölge içinden ve dışından olan devletlerin istikrarın sağlanması ve işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla önerdikleri resmi nitelikli bu model ve mekanizmalar yanında, çeşitli bilim kuruluşları, uzmanlar, akademisyenler tarafından bireysel olarak geliştirilen düşünceler de mevcuttur.

G. AVRUPA BİRLİĞİNİN 1996-1999 YILLARINI KAPSAYAN DÖNEMDE KAFKASYA POLİTİKASI

Avrupa Birliği'nin Kafkaslar'a yönelik politikalarının merkezinde bu bölgenin çok büyük petrol ve gaz sanayisi merkezi olması faktörü bulunmaktadır.

Batı Avrupa'nın Kara Deniz'den Çin sınırlarına kadar uzanan bir bölgede ortaya çıkan yeni bağımsız devletlere yönelik ilgisi söz konusu ülkelerin bağımsızlıklarını kazandığı andan itibaren başlamıştır. Kafkasya da söz konusu ülkeleri içine alan bölgede yer almaktadır.³⁴¹

Geo-stratejik konumu, zengin doğal kaynakları, etnik zenginliği ve çeşitli kültürel ve dini gelenekleri sebebiyle Orta Asya ile beraber Kafkasya'nın tamamı da bölgesel güçlerin – özellikle güçlü komşu devlet olan Rusya'nın dikkat merkezindedir.³⁴² Bölgeye diğer Dünya devletlerinin ilgisi ise özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından başlamıştır. Bu ülkelerin tamamını sıralamamakla birlikte, ABD, Türkiye, İran, Çin, Pakistan ve Fransa, Almanya, İngiltere'nin ağırlıklı olduğu AB üyesi olan ülkeler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslara-

³⁴⁰ Michael EMERSON, "Podxodı k Stabilizatsii na Kavkaze", <http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/Vol5/EmersonNEWBUS.htm#No31>

³⁴¹ Edmund HERZIQ, *The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia*, The Royal Institute of International Affairs, Cassel, London, 1999, s.17.

³⁴² Western European Union (WEU), *Report on Central Asia and the Caucasus*, Brussels, WEU, 1995.

rası organizasyonlar, Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) ve Birleşmiş Milletler (BM) örnek gösterilebilir.³⁴³

Batı Avrupa Birliği Konseyi, Dağlık Karabağ ve Çeçenistan'da devam eden etnik çatışmaların sona erdirilmesine yönelik olarak AGİT ve AB'nin başlatmış olduğu çabaların desteklenmesine yönelik olan ifadelerin yer aldığı demeçlerde bulunmuştur.³⁴⁴ BAB tarafından Kasım 1995 tarihinde kabul edilen "Avrupa'nın Güvenliği: Ortak Girişim" adlı senet BAB Konseyi tarafından Avrupa'nın Dünyadaki ekonomik ilgi alanlarına atıfta bulunmuştur.

Batı Avrupa ülkelerinin Kafkasya bölgesine yönelik siyasi çıkarları genel olarak ABD'ninkilerle paralellik arz etmiştir. Kafkaslar'a yönelik Batı Avrupa ve ABD politikalarının çoğunluğu ekonomik uygulamalardır.³⁴⁵ Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının kullanımına yönelik konsorsiyumdan pay almaya yönelik katı rekabet, Batılı ülkelerin farklı tutumlarla hareket etmelerine sebep olmaktadır.³⁴⁶

1996 yılında Avrupa Konseyi Rusya ve Kafkasya için Ortak Eylem Planı'nı uygulamaya koymuştur. Ortak Eylem Planı Avrupa Birliği ve üye ülkelerin bölgeye yönelik politikalarını genel bir şekilde ele alıyordu. Ortak Eylem Planı Avrupa Birliği'nin bölgeye yönelik olan stratejisinin önceliklerini kapsıyordu.

1996 yılında Komisyon Rusya ve Kafkasya ile olan ilişkileri içeren Eylem Planı'nı uygulamaya koymuştur. Bu Eylem Planı'nda Avrupa Birliği'nin belirlemiş olduğu 4 temel önceliğe uygun olan politika tercihleri belirlenmiştir. Komisyon tarafından belirlenmiş olan politika öncelikleri, Kafkasya'da yapılmış olan önemli enerji anlaşmalarının güvenliği garanti altına alınmalıydı ve sunulmuş olan fırsatların değerlendirilmesine yardımcı olunmalıydı.³⁴⁷

12 Aralık 1999 tarihinde Brüksel'de Avrupa Birliği ile BDT ülkeleri arasında toplam değeri 122.2 milyon ECU olan ve 32 işbirliği alanını kapsayan bir anlaşma

³⁴³ European Report, **EU-Caucasus : EU Gives Conditional Support to the Region**, European Report, Europe Information Service, Brussels, WEU, 23 June 1999.

³⁴⁴ Western European Union, **Report on Central Asia and the Caucasus**, Brussels, WEU, 1998.

³⁴⁵ European Commission, **Joint Action Plan for Russia and the Caucasus**, DG1A of the Commission of the European Union, Brussels, 1996.

³⁴⁶ HERZIQ, **a.g.e.**, s.19.

³⁴⁷ Neil WINN and Christopher Lord, **EU Foreign Policy Beyond the Nation-State**, University of Leeds, 2001, s.161.

imzalanmıştır. Bu anlaşma ile paranın çok kazançlı enerji projelerine harcanması öngörülmüştür.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Kafkaslar'a yönelik politikalar konusunda Komisyon'un ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin temel amacı, bölgede uzun soluklu politik ve ekonomik etki yaratarak ABD ve Rusya'yı saf dışı bırakmak olmuştur.

H. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÖNCESİNDE AVRUPA BİRLİĞİNİN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASININ TEMEL ARAÇLARI

Yeni Komşuluk Politikası öncesinde Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarının sistematik bir bütün halinde işlediğini söylemek zordur. Buna rağmen, bölgeye yönelik politikalarında AB'nin daha önce yaşamış olduğu tecrübe ve alınan dersler YKP'nin uygulanması aşamasına ışık tutmaktadır. Bu başlık altında özellikle başta TACIS olmakla, birliğin Güney Kafkasya'ya yönelik politika araçlarına çok kısaca göz atılacaktır.

1. AB'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Politika Araçları

1998 yılında Avrupa Birliği BDT ve Kafkasya'ya yönelik yaklaşımını içeren iki eylem planını kabul etmiştir. Birincisi, Kafkasya bölgesinde demokrasinin sağlamlaştırılması adına, seçim izleme sisteminin getirilmesine yönelik Ortak Eylem Planı'dır.³⁴⁸ İkincisi, Balkanlar ve BDT ülkelerinde meydana gelen çatışmaların önlenmesini zorlaştıran küçük çaplı silahlanmanın bertaraf edilmesine yönelik Ortak Eylem Planı'dır.³⁴⁹

Kasım 1998 tarihinde Komisyon Kafkasya'nın altyapı projelerinin desteklenmesine yönelik olarak bölgeye toplam 60 Milyon ECU tutarında yardım öngören öneriyi Konsey'e sunmuştur. 12 Aralık 1998 tarihinde AB ile BDT arasında 32 farklı alanda işbirliğini içeren ve toplam değeri 122.2 Milyon ECU olan anlaşma Brüksel'de imzalanmıştır. Bu tutarın ucuz petrol ve gazın Batı Avrupa'ya taşınmasını sağlayacak boru hatları projesine harcanması öngörülmüştür. Avrupa Birliği'nin Kafkasya'ya yönelik bu politika girişimleri ABD'yi rahatsız etmiştir. AB'nin girişimleri ABD'yi rahatsız ederken Azerbaycan teknik ve ekonomik yardımı konu edi-

³⁴⁸ Agence Europe, 28 September, 1998, s.4.

³⁴⁹ Agence Europe, 30 December, 1998, s.6.

nen TACIS programı kapsamında AB'den 10.85 milyon ECU tutarında yardım almıştır.³⁵⁰

2. TACIS Programı ve İlgili Projeler

Bölgenin en büyük petrol ve gaz üreticisi konumundaki Azerbaycan, 1997-1998 yıllarında TACIS kapsamında toplam 26.9 milyon ECU tutarında yardım almıştır. Gaz ve petrol boru kemerlerinin desteklenmesi yardımı da bu tutara dahildir. Bunun dışında, Gürcistan sadece TACIS kapsamında 16 milyon ECU yardım alırken, ayrıca rehabilitasyon çalışmaları için 6.5 milyon ECU, insani yardım olarak 12.2 milyon ECU ve gıda güvenliği için 42 milyon ECU almıştır.³⁵¹ Genel İşler Konseyinin çerçeve kararına dayanarak, 1997 yılında istisnai olarak Ermenistan ve Gürcistan'a 255 Milyon ECU tutarında finansal yardım sağlanmış, diğer Güney Kafkasya ülkesi olan Azerbaycan bu yardımın dışında tutulmuştur. 1997-1998 yıllarında Azerbaycan, Gürcistan ve Tacikistan dahil 3 ülkeye toplam 20.5 Milyon ECU yardımda bulunulmuştur.³⁵²

2000-2006 yılları arasında TACIS Programı kapsamında Güney Kafkasya ülkelerine yönelik 3.1 milyar Euro tutarında kaynak harcanmıştır.³⁵³

Gelişmeler TACIS programının amaçlarına ulaştığını ve ihtiyaç ve beklentileri yerine getirdiğini göstermektedir. Oysa program uygulandığı ilk yıllarda “inişli-çıkışlı” performans ve yaklaşım sergilemiştir. Bunun esas sebeplerinden birisi ilgili ülkelerde geçiş sürecinde ortaya çıkan kurumsal reform ihtiyacı ve ülke yönetimlerinin programı tam olarak benimsememeleri olmuştur. Örnek verilirse ve karşılaştırma yapılırsa, bu süreç Azerbaycan'da diğer TACIS ülkelerine göre nispeten daha yumuşak bir trendde gerçekleşmiştir. Bunun dışında, TACIS kapsamındaki ulusal programların çok kapsamlı ve ayrıntılı olması, esnek olmaması, ilgili ülkelerin ihtiyaçlarına odaklanan projeleri desteklememesi gibi detaylar programın değerlendirilmesi sürecinde göz ardı edilmemelidir.

³⁵⁰ WINN and Lord, **a.g.e.**, s.144.

³⁵¹ WEU,**a.g.r.**, 1998.

³⁵² WINN and Lord, **a.g.e.**, s.164

³⁵³ Andreas HERDINA, **The European Neighbourhood Policy**, European Commission External Relations Publication.

TACIS uygulamasından elde edilen tecrübe ve çıkarılan dersler günümüzde uygulanan Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası'nda dikkate alınmaktadır. Nitekim Avrupa Birliği ülkelerin ihtiyaç ve önceliklerini belirleyerek bu ihtiyaç ve önceliklere uygun strateji ve plan ve proje geliştirme yöntemini izlemektedir. Ülke yönetimleri Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde belirlenen siyasi çerçeve ve sorumlulukları gereği bu sürecin içinde yer almaktadır ve konuya hakimiyetleri ve sorumluluklarını sahiplenmeleri ile dikkat çekmektedirler. Nitekim Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelere yönelik olarak tek-tek ülke bazlı Eylem Planları 2006 yılında hazırlanmıştır. Günümüzde Yeni Komşuluk Politikası'nın ülke bazlı bağımsız Eylem Planlarının uygulanmasına özellikle, TACIS programından çıkarılan dersler ve alınan tecrübeler dikkate alınarak devam edilmektedir.

a. TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucas-Asia) Projesi

TRACECA Projesi, Dünya'nın en eski ticaret yollarından birisi olan İpekyolu'nun günümüzde yeniden canlandırılmasına yönelik projeleri finanse eden bir Avrupa Birliği programıdır. Bu program Bulgaristan, Romanya, Ukrayna gibi Doğu Avrupa ülkelerinden başlayarak ve Türkiye üzerinden Karadeniz'i geçerek Gürcistan'ın Poti ve Batumi limanlarını da içine alarak, Güney Kafkasya'nın ulaşım ağlarını kullanarak geniş bir alana yayılmaktadır. Azerbaycan'da Hazardenizi üzerinden Bakü-Turkmenbaşı-Aktau hattını kullanarak TRACECA yolu, Orta Asya'nın Türkmenistan ve Kazakistan'ı kapsayan demiryolu ağına ulaşmaktadır. Buradan da söz konusu iki ülke üzerinden Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan katedilerek Afganistan ve Çin sınırlarına ulaşılmaktadır.³⁵⁴

b. INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) Projesi

INOGATE Programı Avrupa Birliği ile Karadeniz, Hazar Denizi ve komşu ülkeler arasında uluslararası enerji işbirliği programıdır. Bu programın dört temel amacı bulunmaktadır:

i. Program kapsamındaki ülkelerin özelliklerini de göz önünde bulundurarak Avrupa Birliği'nin iç enerji piyasa prensipleri temeline dayanan enerji piyasaları oluşturmak;

³⁵⁴ <http://www.traceca-org.org/default.php.ru>

ii. Enerji ithalat ve ihracatı, arz çeşitliliği, enerji geçişi ve enerji talebi konularına eğilerek enerji güvenliğinin sağlanması;

iii. Enerji etkinliğinin artırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının yaratılması ve talep yönlü yönetimin oluşturulmasını da içeren sürdürülebilir enerji gelişimini sağlamak;

iv. Ortak bölgesel hedeflere hizmet eden enerji projelerine yönelik yatırımları teşvik etmek.

Günümüzde INOGATE Programı, 1995 yılındaki tesis tarihinden sonra daha geniş kapsamlı etkin bir program şeklini almıştır. İsmi aynı kalmasına rağmen programın anlam ve önemi gelişmiştir. Günümüzde INOGATE sadece Petrol ve Gaz üretimini ve Avrupa'ya kadar naklini kapsayan, sadece petrol ve gaz sektörlerini ilgilendiren program olmaktan çıkarak, elektrik enerjisi, yenilenebilir enerji ve enerji etkinliği konularını da kapsayan bir projeye dönüşmüştür. INOGATE'in daha kapsamlı bir programa dönüştürülmesi, 13 Kasım 2004 tarihinde "Bakü İnsiyatifi" olarak da bilinen Enerji Bakanları Konferansı'nın iki yıllık çalışması ile başlamıştır. INOGATE Programı Avrupa Birliği ve ilgili partner ülkelerin enerji güvenliğini güvence altına almaktadır.³⁵⁵

V. AVRUPA BİRLİĞİ-GÜNEY KAFKASYA İLİŞKİLERİNDE SON AŞAMA OLARAK YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

Genişleme ve Yeni Komşuluk Politikası Avrupa Birliği'nin dış eylemlerinin iki farklı ögesidir. Bu doğrultuda komşuluk politikalarının başarılı genişleme hareketlerinden esinlendiğini söylemek mümkündür. Bu arada, komşuluk politikalarının genişleme hareketlerinin bir kopyası veya uzantısı olmadığı da bir gerçektir. Konunun ve sürecin daha net anlaşılabilmesi için öncelikle genişleme ve komşuluk politikası ayırımının net bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Her şeyden önce genişleme, süreçteki ülke ve ulusların çeşitliliğine rağmen, ağırlıklı olarak her yönden standartlaştırılma temeline dayandırılmaktadır. Süreç ekonomik büyüme ve yeniden yapılanmaya odaklanmaktadır. Oysa Yeni Komşuluk Politikası kuramında bu yoktur. Yeni Komşuluk Politikası, küreselleşme sonucu bazı

³⁵⁵ <http://www.inogate.org/en/>

bölgelerde oluşan mevcut duruma karşılık geliştirilen farklı politikalara ortak yaklaşımın bir ürünüdür. AB'nin örnek olarak doğuya yönelik komşuluk politikaları komünist bloğun çökmesi ve sonucunda ortaya çıkan sorunların ışığında gelişmiştir.

Genişleme siyasi yaklaşımın bir ürünüdür, oysa komşuluk politikaları siyasi belirsizliklere yöneliktir. Genişleme genel olarak tekil anlamda kullanılırken, komşuluk politikalarında bir çoğulluk söz konusudur.³⁵⁶

Genişleme politikalarının ve sürecin başarısı, belirlenmiş olan kriterlere uyum zamanında ve tam olarak gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu uyum süreci *acquis communautaire* olarak Avrupa Birliği literatüründe yerini almıştır. Oysa Komşuluk politikaları AB'nin komşusu olan ülkelerin kendi başarılarına gerçekleştirmiş oldukları reformlara olan güvene dayanmaktadır. Yeni Komşuluk Politikası daha çok talep yönlü bir süreçtir, nitekim süreçteki ülkenin performansı başarının anahtarıdır.³⁵⁷ Genişleme, hedeflerini net bir şekilde ortaya koyan ve sonu belli olan bir süreçtir. Nitekim sürecin sonunda AB'ye katılma veya katılmama gibi iki durumdan biri söz konusudur. Oysa Yeni Komşuluk Politikası sonunda bir üyelik ihtimali olmadığından dolayı hedefleri genişleme gibi kesin belli olmayan bir süreçtir.

A. AVRUPA BİRLİĞİNİN DOĞU İÇİN YENİ İŞBİRLİĞİ HAREKATI VE YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

Avrupa Birliği'nin "Doğu Partnerlerimiz" olarak tanımladığı ülkeler, Güney Kafkasya ülkeleri olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'la birlikte, Moldova, Ukrayna ve Belarus'tur. Bu ülkeler, başarılı genişleme hareketlerinin sonucu olarak AB'nin komşularına dönüşmüşlerdir. Söz konusu ülkeler, sadece coğrafi konumları itibariyle Avrupa Birliği'ne yakın olmaları ile değil, aynı zamanda Yeni Komşuluk Politikası sonrası siyasi sistemlerinin ve ekonomilerinin reformlar sonucu Avrupa Birliği ile yakınlaşması ile de dikkat çekmektedir.³⁵⁸

³⁵⁶ Damien HELLY, EU's Influence in Its Eastern Neighbourhood : The Case of Crisis Management in the Southern Caucasus, **European Political Economy Review** No: 7, (Summer 2007).

³⁵⁷ Hilde HARDEMANN, « EU support to civil society in the Eastern Neighbourhood, Moldova, Belarus and Ukraine », **CEPS Report of Event**, DG Relex, European Commission, 28 March 2006.

³⁵⁸ Benita FERRERO-WALDNER, Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy, "Ambitious New Partnership for the East", **Speech/08/672, Polish Parliament**, Poland, 27 November 2008.

Doğu İşbirliği Avrupa Birliği için yeni fırsatlarla birlikte, yeni sorumluluklar da getirmektedir. 2008 yılı Ağustos ayında ortaya çıkan Gürcistan – Rusya krizi buna bir örnektir. Nitekim AB, Doğu sınırlarında istikrar, güvenlik, iyi yönetim ve ekonomik büyümenin pekişmesinden yanadır. Ama bütün bunların gerçekleşmesi, birliğin aktif rolü ve özellikle krizlere yakın müdahalesi ile mümkün olacaktır.

Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ile ilişkileri ve bu ilişkilerdeki yol haritasından söz edildiğinde, başlangıç noktası olarak ilk akla gelen enerji konusudur. Komisyon'un özellikle 2007 yılı çalışma programında enerji, AB politika gündeminin zirvesine yerleştirilmiştir. Bu çerçevede elektrik ve doğalgaz konusunda iç pazarın bütünleşmesinin tamamlanmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca devamlı, reabetçi, yeterli ve güvenli enerji için kapsamlı bir politikanın belirlenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.³⁵⁹

Avrupa Birliği 2000'li yılların başlarından itibaren Kafkasya bölgesinde ekonomik iştirakini genişlendirmek eğilimi içindedir. Ekonomik işbirliğinin pekiştirilmesi bölgede mevcut olan çatışmaların ortadan kaldırılmasına olumlu katkıda bulunabilir. Avrupa Birliği'nin ekonomik ve sosyal gelişmelerinde aktif rol almak istediği bölge bir tek Rusya'nın Kafkasya bölgesi değildir. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın yer aldığı Güney Kafkasya bölgesi de AB'nin dikkat merkezindedir.³⁶⁰

Güney Kafkasya'nın bölgenin en büyük güçlerinden olan Rusya'nın etkisinde ve ilgi alanında olması dolayısıyla, Avrupa Birliği ve Rusya arasında bir çıkar çatışması merkezi olma tehlikesinin mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bölgeye Türkiye, İran ve ABD'nin ilgisini de göz önünde bulundurursak, Güney Kafkasya'nın geleceği ve istikrarı açısından bölgede uluslararası güç dengesinin önemi büyük olacaktır.

Güney Kafkasya, 2000'li yıllarda bile, 1990'lı yıllarda olduğu gibi, sorunlar yumağı bir bölge olma niteliğini korumaktadır. Özellikle, Azerbaycan'da Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali, Gürcistan'daki Rusya destekli etnik çatışmalar, Çeçenistan'daki savaş bu problemlerin başlıcaları olmuştur. Avrupa Birliği hiçbir zaman

³⁵⁹ Avrupa Komisyonu 2007 Yılı Çalışma Programı.

³⁶⁰ Avrupa Birliği Cenubi Qafqazda geden proseslerde feal iştirak etmek niyyetindedir <http://www.525ci.com/2004/12/22/anons.php>

bu problemleri çözecek bir güç olarak kendini göstermemiştir. Aksine, Avrupa Birliği yetkili organlarınca özellikle Güney Kafkasya’da olan sorunların bu bölgelerin iç meselesi olduğunu dile getirmiş ve sorunların çatışan ülkeler arasında çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Avrupa Birliği, problemlili olan bu bölgelere desteğinin sadece iç çatışmaların çözülmesinden sonra kalkınma yönünde maddi yardım ayırmaya yönelik olabileceğini ifade etmiştir.

2000’li yıllar, Güney Kafkasya için Avrupa Birliği’nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınma yönünden önemli olmuştur.

Avrupa Birliği’nin Güney Kafkasya’daki sorunların çözümüne iştirak konusundaki tutumu özellikle Azerbaycan – Ermenistan probleminde açıkça ortaya çıkmıştır. Nitekim, Avrupa Birliği Ermenistan’ı işgalci bir devlet olarak nitelememiş, tam aksine böyle bir davranış ve tutumun birliğin dış politikasına ve Yeni Komşuluk Politikası’na ters düşeceğine inancını ortaya koymuştur. Nitekim AB, Yeni Komşuluk Politikası’nın söz konusu problemlerin çözümü için bir araç olmadığını çeşitli seviyelerde ifade etmiştir. Bu konuda özel vurguyla belirtilen husus, AB’nin AGİT Minsk Grubu’nun sorumluluğunda olan bu problemin çözümünü kendi üzerine almayı istememesi ve bu problemin çözümünün kesinlikle Avrupa Birliği kurumlarının yetki alanının dışında olduğu yönünde olmuştur.

Tüm çelişkilere rağmen, Avrupa Birliği Güney Kafkasya bölgesine yönelik ilgisini ve bölgenin önemini her zaman ifade etmektedir. Bu sebeptendir, AB’nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki Doğu İşbirliği Stratejisi’nde üzerinde önemle durduğu bölge Güney Kafkasya’dır. Doğu İşbirliği Stratejisi’nin 5 temel ögesi aşağıdakilerden oluşmaktadır:³⁶¹

- Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları temelinde Avrupa Birliği ile güçlü siyasi ilişkilerin sağlanması. Bu doğrultuda öncelikle, söz konusu anlaşmaların gereğinin yerine getirilmesi gerekmektedir. Uzun dönemde ise, AB standart ve normlarına uyum sağlanması amaçlanmaktadır.
- Serbest ticaret ve piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi. Uzun dönemde ise, ülkelerin Komşuluk Ekonomik Topluluğu’na (Neighbourhood Economic Community) girmeleri sağlanmalıdır.

³⁶¹ FERRERO-WALDNER, a.g.y.

- Üretim faktörlerinin Avrupa Birliği ve ilgili ülkeler arasındaki rahat dolaşımı. Bu kapsamda üzerinde önemle durulan konu kişilerin serbest dolaşımıdır.
- Ortak enerji güvenliği. Bu kapsamda AB'ne hydrocarbon ihracatı yönünden en önemli ülke olan Azerbaycan'la olan ilişkilerin geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır.
- Bölgesel kalkınma istikametinde komşu ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hareketleri desteklenmektedir. Bu doğrultuda AB'nin bölgesel kalkınma politikaları istikametindeki başarısı ve tecrübesi önemli olacaktır.

B. BÖLGENİN ÖNEMİ AÇISINDAN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

Yeni Komşuluk Politikası, Güney Kafkasya ülkelerinin 500 Milyon kişiyi birleştiren Avrupa Birliği Ortak Pazarı'na çıkışına, Avrupa'dan Güney Kafkasya ülkelere yönelik olarak yatırım yapılmasına, bir de bu ülkelerin sosyal-kültürel anlamda Avrupa'ya uyum sağlamasına katkıda bulunacaktır.³⁶²

Güney Kafkasya ülkelerinin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini ve ülkelerin AB'nin Yeni Komşuluk Politikası içindeki önem ve yerini değerlendirirken bu ülkelerin Rusya ve ABD ile olan ilişkilerini de gözden kaçırmamak gerekmektedir.

12 Mayıs 2004 tarihinde Komisyon, Avrupa Birliği'ne Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın Yeni Komşuluk Politikası'na dahil edilmesini teklif olarak sunmuştur. Avrupa Komisyonu Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın esaslarını 2003 yılında belirlemiştir. Ayrıca bu önemli olayı müteakiben Avrupa Komisyonu genişlemenin getirmiş olduğu faydalar olan barış, istikrar ve refahtan Avrupa Birliği'nin komşusu olan ülkelerin yararlanması konusunda strateji belgesini de çıkarmıştır.³⁶³ Burada esas amaç, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın AB'nin Yeni Ko-

³⁶² « Avrupa Birliği Danışıklar Prosesine Müdahale Etmek Fikrinde Deyil », <http://www.525ci.com/2004/09/18/read.php>

³⁶³ Cahangir HESENLI, Azerbaycan Avrupa İttifaqının "Yeni Qonşuluq Siyaseti"nin astanasında <http://www.525ci.com/2004/05/28/read.php>

şuluk Politikası'na dahil edilmesi olmuş ve bu 3 Güney Kafkasya ülkesi Haziran 2004 tarihli Avrupa Birliği Konseyi kararınca YKP kapsamına alınmışlardır.

AB'nin konuyla ilgili yetkililerinin ortak fikri, 3 Güney Kafkasya ülkesinin Yeni Komşuluk Politikası'na dahil edilmesinin bu ülkeler için olumlu sonuçları olacağı, fakat bu olumlu sonuçların kısa bir zamanda değil, belirli bir süre sonunda kendini hissettireceği yönündedir. Adı geçen ülkeler 2005 yılının ilk yarısından itibaren Yeni Komşuluk Politikası uygulamasına dahil edilmişlerdir. Her ne kadar Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'na dahil edilmek için kriter olarak hukukun üstünlüğü, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi şartları aransa da Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan'da bu şartların tam olarak sağlanmaması, bu ülkelerin Yeni Komşuluk Politikası'na dahil edilmesine engel teşkil etmemiştir. Bu arada söz konusu şartları sağlayamadığı gerekçesiyle Belarus Yeni Komşuluk Politikası'nın dışında tutulmuştur.

Özellikle, yukarıdaki paragrafta belirtilen hususlar açısından Avrupa Birliği'nin samimiyeti konusunda kuşkular ortaya çıkmıyor değil. Sebebi, Belarus'un belirlenen kriterler açısından sadece serbest piyasa ekonomisi yönünden 3 Güney Kafkasya ülkesinin gerisinde bulunması değildir. Stratejik önemi açısından da Güney Kafkasya'nın önemi Belarus ile kıyaslanamaz. Nitekim Avrupa Birliği Ukrayna, Moldova gibi ülkelerle Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde işbirliğine giderek doğu sınırlarının ileride sağlamaştırılması yönünde adım atmıştır. Fakat Güney Kafkasya'da işbirliği yönünden AB'nin bu 3 ülke dışında bir işbirliği alternatifi yoktur. Bölgenin önemi ise tartışılmazdır. Zengin petrol ve doğalgaz kaynakları (Azerbaycan ve Hazar Havzası), Büyük İpek Yolu, bölgenin kuzeyde Rusya, güneyde İran, batıda Türkiye ile sınırdış olması onu yeteri kadar önemli kılmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ülkeleri ile Yeni Komşuluk Politikası çerçevesindeki ilişkileri her bir ülke ile ayrı-ayrı olarak devam ettirilecektir. Aralarında problem, çatışma olan veya olmayan bölge ülkelerinin her biri ile ayrı-ayrı işbirliği yapılmaktadır. Bu ülkelerin kendi aralarındaki problemlerinin çözme sorumluluğu tamamen kendilerine aittir. Avrupa Komisyonu, Yeni Komşuluk Politikası açısından Azerbaycan ve Ermenistan'dan aralarındaki Dağlık Karabağ problemini halletmeleri

ve kendi aralarındaki ilişki ve işbirliğini normalleştirmeleri yönünde bir talebi olmadığını beyan etmiştir.

AB'nin Dağlık Karabağ problemi konusundaki tutumu samimi değildir. Nitekim Güney Kafkasya'nın Avrupa Birliği ile bütünleşmesinden bahsederken bölgede devam eden sorunların AB ile bütünleşmeyi engellediği göz ardı edilmektedir. Bu gerçekler özellikle Azerbaycan – Avrupa Birliği ikili görüşmelerinde en üst seviyede dile getirilse de, birlik yetkilileri Azerbaycan tarafının AB'nin Karabağ probleminin çözümünde aktif rol alması gerektiği şeklindeki ısrarlarını dikkate almamaktadırlar. Avrupa Birliği problemin çözümünde direkt iştirakinin söz konusu olmayacağını fırsat buldukça yinelemektedir.

Bir noktayı vurguyla belirtmek gerekir ki, Güney Kafkasya ülkeleri uzun dönemli ilişkiler bakımından Avrupa Birliği ile ilişkilerin NATO ile olan ilişkilerden daha önemli olduğunun farkındadırlar. Nitekim NATO daha çok askeri ve siyasi çıkar ve öncelikleri olan birlik olduğu halde, AB önce iktisadi, sonra siyasi ve en son askeri amaçları olan bir bütünleşme şeklidir.

Avrupa Birliği hem jeopolitik faktörler açısından, hem de alternatif enerji nakil olanaklarına ihtiyaç olan devletlerin ittifakı olarak Güney Kafkasya bölgesini daima dikkat merkezinde tutacaktır. Bu da AB'nin Avrasya kıtasında ve Güney Kafkasya bölgesi ile ilgili gelişen olaylara iştirak ve müdahalesini gerekli kılmaktadır.³⁶⁴

AB – Güney Kafkasya ilişkilerinin anlamı aslında, Yeni Komşuluk Politikası'nın stratejik senetlerinde belirtilmiş olan “güvenlik, istikrar ve bir arada yaşayabilme” ile tam olarak örtüşmektedir. Bu, aslında uyum sürecinin nihai amacı olan Güney Kafkasya ülkeleri için gerçekleştirilmesi amaçlanan reformların gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan uyum süreci kadar önemli bir aşamadır. YKP'nin ana gayesi aslında Güney Kafkasya ülkelerini uyum, istikrar ve refaha götürebilecek reformların gerçekleştirilebilmesine ön ayak oluşturmaktır. Bu nedenle, uygun ilişki ve politika metodunun seçilebilmesi için AB'nin geçmişte ve günümüzde Güney Kafkasya ile olan ilişkilerine ve bu ilişkilerin ilgili ülkelerin gelişimindeki yerine eğilmesi gerekmektedir.

³⁶⁴ Alpay EHMEDOV, « Azerbaycan-Avropa Birliyi Emekdaşlığının Genişlenmesi Ne Kimi Perspektivler Ved Edir ? », <http://www.525ci.com/2004/05/26/read.php>

Avrupa Birliği'nin bölge ülkelerine yardımlar konusundaki yaklaşımı ülkelerin büyüklük ve nüfus yoğunluğuna bağlı tutulmamaktadır. Nitekim 8.5 milyonluk nüfusa sahip olan Azerbaycan 3.5 milyon nüfusa sahip olan Ermenistan'la aynı ölçüde yardım almıştır. Bunun dışında söz konusu yardımlar örneğin ülkelerdeki öncelikli olan ve özellikle kurumsal reformları destekleyecek yönde yapılmamıştır. Örneğin 1992 yılında Azerbaycan'daki siyasi değişimler sonrası yapılması gereken kurumsal reformlara destek verilmemiştir. Kısmi destek bazı özel ve dar alanlarla, örneğin insani yardımla sınırlı tutulmuştur. TACIS programları daha az toplum yönlüydü ve daha çok hükümetleri dikkate alan programlardı ve çok düşük profilli aktiviteleri içeriyordu.

Yeni Komşuluk Politikası oluşturulduğu zaman Güney Kafkasya'da kısmi istikrar sağlanmış bulunmaktaydı. Ama bunun yanı sıra, güç dağılımının dengesizliği sebebiyle bütünleşme süreci o kadar da kolay olmayacaktı.

Bütün zorluklara ve aksaklıklara rağmen, bütünleşme süreci önemini korumakta ve reformlara olumlu etkisini göstermektedir. Avrupa Konseyi veya AGİT 'den farklı olarak Avrupa Birliği bölge ile sıkı bütünleşme açısından daha etkin katılıma sahip görünmektedir.

C. GÜNEY KAFKASYAYA YÖNELİK YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE ÖNEMLİ POLİTİKA ARAÇLARI

Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya'daki etkinliği ancak etkin politika araçlarının doğru kullanımıyla mümkün olacaktır. Bu başlık altında önemli politika araçları kısaca özetlenmeye çalışılacaktır.

1. Komşuluk İlişkilerinde Önemli Bir Araç Olarak Ulaştırma

Avrupa Birliği uzun dönemde Güney Kafkasya bölgesindeki nispeten daha ucuz ve kaliteli enerji kaynaklarından etkin bir şekilde yararlanmak istemektedir. Ancak bölgenin Avrupa pazarına coğrafi olarak uzak bulunması ulaşım sorununu da gündeme getirmektedir. Bu nedenle, enerji ve ulaştırma sektörleri Avrupa Birliği ile Güney Kafkasya arasında Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ilişkilerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Güney Kafkasya bölgesindeki ülkelerin ulaşım ağlarının birleştirilmesi konusu ilk olarak 1990'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye demiryolu ağlarının birleştirilmesi ilk defa Temmuz 1993'de Karma Ulaştırma Komisyonu'nda görüşülmüştür. Bu inisiyatif daha sonra Birleşmiş Milletler bünyesindeki Avrupa için Ekonomik Komisyon'un (UNECE) finanse ettiği Trans-Avrupa Demiryolu Ağları (TER) Master Planı kapsamına alınmıştır. Temmuz 2002'de Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin Ulaştırma Bakanları ilgili güzergahı ortaya koyan protokolü imzalamışlardır, 28 Şubat 2005 tarihindeki toplantıda ise taraflar fizibilite çalışmalarına başlatmayı kararlaştırmışlardır. UNECE söz konusu projeyi 2010 yılına kadar hızlı bir şekilde uygulanmasını istediği birinci dereceli öncelikli projeler içerisinde dahil etmiştir. Bu projenin gerçekleşmesi Türkiye'nin Kars ilinden Gürcistan'ın Akhalkalaki iline kadarki toplam 98 kilometrelik (60 mil) demiryolu hattının çekilmesine bağlıdır. Bu proje çerçevesinde demiryolunun Türkiye sınırları içerisinde kalan 68 km'lik kısmı ve Gürcistan sınırları içerisinde kalan 30km'lik kısmı yapılacak ve Akhalkalaki – Tbilisi demiryolu hattı da tamir edilecektir. Projenin yaklaşık maliyeti 400 Milyon USD olarak hesaplanmıştır.

Günümüzde Güney Kafkasya'da Azerbaycan ve Gürcistan'ın ulaşım ağlarını birleştirmeyi amaçlayan ve Avrupa Birliği tarafından finanse edilen TRACECA kapsamında bulunan iki aktif demiryolu hattı mevcuttur. Bunlar Bakü-Tbilisi-Poti ve Bakü-Tbilisi-Batum demiryolu hatlarıdır. Bu arada Türkiye ile Gürcistan arasında hiçbir demiryolu bağlantısı yoktur. Kars – Akhalkalaki demiryolu hattının yapılması, Gürcistan ve Türkiye'nin demiryolu ağlarını birleştirmekle Doğu-Batı arasındaki ticareti de kolaylaştıracaktır. Bu şekilde Bakü – Tbilisi – Akhalkalaki – Kars – İstanbul demiryolu hattı sayesinde örneğin, Çin'den yüklenen kargo Kazakistan'ın Aktau vilayetinden sonra tren feribotları aracılığıyla Bakü'ye aktarılacak ve nihai olarak da İstanbul'a ve Avrupa'ya ulaştırılacaktır. Aynı şekilde Avrupa'da yüklemesi gerçekleştirilen kargolar bu hat sayesinde Güney Kafkasya, Orta Asya ve Uzak Doğu'ya rahatlıkla ulaştırılabilecektir. Kars – Akhalkalaki demiryolu hattı Çin – Orta Asya – Güney Kafkasya – Türkiye ve Avrupa Birliği demiryolu ağlarını birleştirmiş olacaktır.³⁶⁵

³⁶⁵ « Kars-Tbilisi-Baku: the railway link that will connect Europe with Asia », www.neurope.com, Nov 4, 2006.

Söz konusu demiryolu tüm bölge ülkelerinin kalıcı olarak yararınadır ve Avrupa'nın çıkarları doğrultusundadır. Bu proje artan ulaştırma ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak ve kullanılmakta olan bazı demiryolu hatlarının uzatılarak ve tamir edilerek artan Dünya ticaret hacmine katkıda bulunmak amacıyla bölge ülkelerinin yapmış olduğu girişim olarak nitelenebilir.

İstanbul – Kars – Akhalkalaki – Tiflis – Bakü – Türkmenbaşı - Taşkent – Almatı – Çin arasındaki demiryolunun toplam uzunluğu İran üzerinde geçen Trans – Asya demiryolunun uzunluğundan tam 415 kilometre daha kısadır.

Çin sınırından Kazakistan'ın Aktau limanına kadar uzanan ve "TransKazakhstan" adı verilen Kazakistan/Çin ortak projesi, "Marmara Projesi" adı verilen ve İstanbul Boğazı'nın altında geçen tünel inşaatını kapsayan proje de Kars – Tiflis – Bakü projesi ile uyum içinde yürütülmektedir. Trans – Avrupa ve Trans – Asya demiryolu sistemleri Çin – Orta Asya – Güney Kafkasya – Türkiye demir yolu sistemine bağlanacaktır.

Demiryolu petrol ve petrol mahsulleri, inşaat malzemeleri, demir-beton mamulleri, kömür, pamuk, makine ve ekipmanları, gıda mahsulleri, vs. ürünlerin taşınması için düşünülmüştür. Tahminlere göre ilk iki yılında demiryolu ile taşınan mahsullerin toplamı 2 milyon ton olacaktır. Bu rakam sonraki 3 yıl içinde de 5 milyon tona ulaşacaktır.

Proje Asya'ya uzanan alternatif demiryoluna sahip olma olanağı sunmakla beraber, Avrupa kıtasının yeni jeopolitik oluşumuna da katkıda bulunmaktadır. Söz konusu demiryolu projesi Trans-Avrupa Ulaştırma Ağı projesinin amaçları ve Yeni Komşuluk Politikasının ulaştırma öncelikleri ile de tam olarak uyumludur. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye gibi üç ülkeden tam destek alan bu çalışma en çok bölgesel işbirliği ve uyumu öncelik alarak bölgesel işbirliğinin kusursuz örneği olma özelliğini taşımaktadır

2. Enerji Nakil Araçları Projeleri

Hazar havzası enerji kaynakları, Avrupa Birliği açısından öncelikli konulardan biridir. 2000 yılında hazırlanan ve Avrupa'nın alternatif enerji kaynaklarına olan ihtiyacının net bir şekilde izah edildiği "2020 Yılına Kadar AB Enerji Stratejisi" bel-

gesinde Hazar enerji kaynaklarının Avrupa açısından arz ettiği önem özetlenmektedir.

Hazar havzası enerji kaynaklarının çıkartılması ve uluslararası pazarlara taşınması konusunda Avrupa Birliği ile ABD arasında fazla su yüzüne çıkmayan fikir ayrılığı olduğunu söylemek mümkündür. ABD'nin üzerinde durduğu esas ihraç boru hattı görüşüne karşın, AB'nin bu hattın alternatifli bir şekilde çekilmesinden yana tavır sergilediği izlenmiştir. Avrupa tarafında bir değil, birkaç güzergah üzerinden enerji naklinin yapılmasının doğru olacağı fikrinin daha ağır bastığı gözlenmiştir. AB'nin Hazar meselesinde pasif kalması ve bölgenin esas boru hattı güzergahı olarak öne çıkan BTC'nin ABD öncülüğünde ve Washington'un jeopolitik ve jeostratejik öncelikleri göz önünde bulundurularak geliştirilmesi bunun nedenlerinden biridir.

Avrupa Birliği'nin politika belirleme şekilleri farklı stratejik eylemler, yeni politikalar öğrenme ve edinme gibi farklı temellere ve metodlara dayanmaktadır. Batı Avrupa'nın bu girişimleri ucuz enerji kaynaklarına ulaşma şeklinde sonuçlanmıştır. Avrupa Birliği günümüzde Güney Kafkasya'yı Doğu ile Batı arasında işbirliği bölgesine çevirmeye çalışmaktadır, bu da AB ülkelerine ucuz petrol kaynaklarına ulaşım gibi önemli bir fayda sağlamaktadır.³⁶⁶

Azerbaycan petrollerinin Karadeniz değil, Akdeniz üzerinden pazarlanması en uygun seçenek olarak seçilmiştir. Petrol boru hattı Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) arasında kısa sürede tamamlanarak 2005 yılında resmi açılışı yapılmıştır. 2006 yılı itibarıyla boru hattının aktif olarak petrol taşımacılığı için çalıştırılmasına başlanmıştır.

Bir Türk projesi olan "Akdeniz Yolu", Türkiye limanı Ceyhan'dan başlamakta, Türkiye, Orta Asya ve Güney Kafkasya'yı bir-birine bağlamaktadır. Türkiye kaynaklarına göre, "Akdeniz Yolu"nun tamamlanması önemli avantajları da beraberinde getirmiştir. Bu avantajlar BTC'nin daha proje aşamasındayken alternatifi olan Novorossiysk hattı ile kıyaslandığında daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ceyhan petrol taşımacılığı için gerekli olan altyapıya sahiptir. 1990 yılında Türkiye tarafından kapatılan Irak boru hattı Ceyhan'dan geçmektedir. Liman Rusya'nın Novorossiysk limanına oranla 4 kat daha büyük tonajlı gemileri ağırlama kapasitesine sahiptir. Ceyhan limanı yılda 365 gün açıkken, Novorossiysk limanı kötü

³⁶⁶ WINN and LORD, a.g.e., s.152.

hava şartlarından dolayı zaman zaman kapatılabilmektedir. Ayrıca petrolün Ceyhan'dan Batı Avrupa pazarlarına taşınmasının maliyeti Novorossiysk'den taşınmasına oranla 2 defa daha ucuzdur.

3. Boru Hatları ve Enerji Ulaşımında Alternatif Arayışları

Avrupa Birliği ile Azerbaycan 7 Kasım 2006 tarihinde AB enerji güvenliğinin pekiştirilmesi ve Azerbaycan'ın birliğin enerji piyasasında daha etkin rol alabilmesi amaçlarına yönelik işbirliği oluşturmak yönünde önemli bir karar almışlardır. Avrupa Birliği'nin Enerji Yüksek Temsilcisi, önemli bir enerji üreticisi ve transit ülke olarak Azerbaycan ile işbirliğinin birliğin enerji güvenliğini teminat altına aldığını ifade etmiştir.³⁶⁷

Azerbaycan ile Avrupa Birliği arasındaki Yeni Enerji İşbirliği, Azerbaycan mevzuatının AB'nin enerji konusundaki mevzuatı ile aşamalı uyumunu öngörmektedir. Yeni Enerji İşbirliği, Azerbaycan'dan yapılan enerji arzının ve Hazar havzası ve Azerbaycan üzerinden yapılması söz konusu olan enerji transit sisteminin güvenliği ve etkinliğine de eğilmektedir.

Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz Petrol kaynağının en büyük ortakları İngiliz BP, Norveçli Statoil ve Azerbaycan Devlet Neft Şirketi diye adlandırılan Azerbaycan Milli Petrol Şirketi'dir (SOCAR). Söz konusu petrol kaynağı, Azerbaycan ve Gürcistan topraklarından geçerek Erzurum'dan, sonra da Yunanistan ve İtalya üzerinden tüm Avrupa'ya ulaşacak olan petrol boru hattına bağlanan Güney Kafkasya'nın yeni boru hattının ana besleyici kaynağıdır.

Azerbaycan'ın Avrupa'nın enerji güvenliğini sağlamanın teminatı olan diğer bir boru hattı projesinde ilgili olduğu Devlet Başkanları düzeyinde ifade edilmiştir. Söz konusu yeni proje Odessa-Brody-Plock boru hattı projesidir. Azerbaycan'ın projeye yaklaşımı sadece boru hatlarını besleyecek petrolü vermekle sınırlı kalmamaktadır. Ülke aynı zamanda petrolün işlenmesi ve petrol ürünlerinin üretilmesi aşamalarında da yer almaktadır. Azerbaycan gelecekte daha fazla petrol üretimine ulaşmak niyetindedir. Bu sebeple, Azerbaycan petrolünün Avrupa'ya ulaştırılmasına yönelik alternatif projeler yüksek önem arz etmektedir.

³⁶⁷ EU and Azerbaijan Agree To Set Up Energy Partnership (Baku interested in the realisation of Odessa-Brody-Plock pipeline, www.neurope.eu, Nov 10, 2006.

Boru hatları ve enerji ulaşımında alternatiflerin önemi özellikle, Gürcistan'ın Rusya ile ilişkilerinde kendini hissettirmektedir. Ekim 2006'da Rusya ile Gürcistan arasında çıkan sorunlar en fazla bu ülkelerin doğal gaz ticaretini etkilemiştir. Gürcistan'ın 8 Kasım 2007 tarihli çıkışı sert olmuştur. Gürcistan Hükümeti hiçbir şekilde Gasprom'un 2007 doğal gaz fiyatlandırması konusundaki tavrına onay vermeyeceklerini kesin olarak belirtmiştir. Bunun iki sebepten dolayı gerçekleşmeyeceği ifade edilmiştir. Birincisi, Gürcistan Rusya'nın ikili anlaşmalara uyduğu konusunda ikna olmamıştır. Hava ulaştırması konusundaki ikili anlaşmanın Rusya tarafınca çiğnenmesi buna örnek gösterilebilir. İkincisi de, Gürcistan'ın dayatmalarla hiçbir şey halledilemeyeceğine olan inancı artmıştır.³⁶⁸

Gürcistan'la Rusya arasında ortaya çıkan enerji sorununun kaynağı Gasprom'un 2006 yılında 1000 metreküpü 110 USD olan gazın fiyatını 2007 için bir anda 230 USD'ye çıkarması olmuştur. Gürcistan'ın bu bedeli kabul etmemesi ve karşılıklı sert açıklamalar tansiyonun daha da tırmanmasına sebep olmuştur.

Yukarıda değinilen Rusya – Gürcistan ilişkileri ekseninde Güney Kafkasya bölgesinde Rusya'nın güçlü ve zengin bir komşu ülke olarak önemini görmek mümkündür. Ülkenin gaz dağıtım şirketi olan Gasprom kesinlikle hükümetin emrinde olan bir kurumdur ve Rusya Devleti'nin komşularına yaptığı dayatmaların en önemli aracıdır.

Buradan çıkan sonuç, Güney Kafkasya'da ve Güney Kafkasya için yapılan alternatif enerji ve enerji dağıtım araçları yönündeki çalışmaların bölgenin geleceği için hayati önemi olduğu yönündedir. Alternatiflerin çoğaltılması bölgenin dış güçlere karşı bağımlılığını ortadan kaldıracığı gibi, Dünya arenasında bu ülkelerin daha etkin söz sahibi olmalarına, ülke içindeki sosyal-ekonomik problemlerin çözümüne ve Güney Kafkasya'nın bir bütün olarak batıya entegrasyonuna yardımcı olacaktır.

4. AB'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Yeni Komşuluk Politikası Kapsamında Eylem Planlarının Geliştirilmesi ve Uygulanması

Avrupa Birliği'nin üç Güney Kafkasya ülkesini Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alma kararı çerçevesinde Avrupa Konseyi, bu ülkelere yönelik olarak Yeni

³⁶⁸ Zurab KURTSIKIDZE, « Tbilisi not prepared to transfer assets to Gazprom », www.neurope.eu, Nov 9, 2006.

Komşuluk Politikası'nın temel aracı olarak Eylem Planları'nı geliştirmiştir. Her bir Eylem Planı, Avrupa Konseyi'nin ilgili konulardaki ülke raporlarına dayanılarak hazırlanmıştır.

Azerbaycan Avrupa Konseyi'nin Ağustos 2005 tarihinde sunmuş olduğu Eylem Planı'na yönelik yorumlarını Ekim-Kasım 2005 tarihlerinde sunmuştur.³⁶⁹ Söz konusu ülkeler için ortak öncelikli alanlar ülkelerin ayrı ayrı olarak özellikleri dikkate alınarak Brüksel ile Güney Kafkasya ülkeleri yönetimleri arasında sivil toplum örgütlerinin katılımı sağlanarak belirlenmiştir. Eylem Planları, önemli bir politika aracı olarak ilgili ülkelere yönelik yardım ve uygulanacak plan ve programlarda önemli bir referans noktasını oluşturmaktadır. Eylem Planları hükümetlerarası belge olduklarından dolayı ve ağırlıklı olarak ulusal devletler ile sivil toplum örgütlerinin kısmi katılımıyla Avrupa Konseyi gibi iki temel aktörün iştiraki ile oluşturuldukları dolayısıyla, söz konusu planların etkinliği uygulama mekanizmalarına bağlı olacaktır.

Ulusal Programlar, Eylem Planları çerçevesindeki ilgili projelerin finansmanında başvurulacak olan temel programlar olacaktır. Buradan çıkan sonuç, Avrupa Konseyi bir anlamda Eylem Planları çerçevesinde alınacak olan tedbirlerin uygulamasını ulusal yönetimlere bırakmaktadır. Nitekim Eylem Planı'nın temel uygulama yöntemi olarak planlar ulusal hükümetler tarafından ortaya koyulmaktadır. Bu aşamada Avrupa Konseyi'nin çok sıkı kontrolü ve takibi olamayacağına göre, ulusal yönetimlerin yetkilerini ulusal çıkarları göz önünde bulundurarak kullanmaları önemlidir. Nitekim uygulamada önceliklerin belirlenmesinden başlayarak bu uygulamayı yürütecek olan insanların bilgi ve tecrübesine kadar her şey uygulamanın kalitesinde ve sonuç olarak Eylem Planları'nın etkinliğinde ve genelde Yeni Komşuluk Politikası'nın amaçlarına ulaşmasında temel etkenlerden olacaktır.

Eylem Planlarının geliştirilmesi ve uygulanmasının gözlemlenmesi açısından kamunun sürece katılımı önemlidir. Gürcistan'da hükümetin iradesi doğrultusunda iş çevrelerinin, öğrenci ve öğretmenler gibi aydın kesimin, Sivil Toplum Kuruluşlarının ve medyanın katılımıyla AB uyum sürecinde şeffaflığın sağlanması ve sürece kamunun da katılımını sağlamak amacıyla Uzmanlar Konseyi oluşturulmuştur. Gürcistan'da kamunun sürece katılımı ikiyönlü olarak sağlanmıştır. Bir tarafta devlet temel-

³⁶⁹ "Conflict Resolution in the Caucasus: the EU role", **Europe Report** N.173 – 20 march 2006, ICG.

li olan Konsey, diğer tarafta Sivil Toplum Kuruluşlarının ilgili konuda çalışan temsilcilerinin oluşturdukları koalisyon. Azerbaycan'a gelince, Şubat 2006 tarihinde sivil toplum örgütlerinin 39 en güçlü ismi, saygın gazetelerin editörleri, işadamları, ülkede sanat ve kültürün temsilcileri, parlamenterler ve Açık Toplum Enstitüsü'nün desteklediği uzmanların katılımıyla Avrupa ile Bütünleşmeye Yönelik Azerbaycan Ulusal Komitesi (ANCEI) oluşturulmuştur. Ermenistan'da ise 2005 yılı başlarında 40 sivil toplum örgütünün oluşturduğu koalisyon Yeni Komşuluk Politikası konusunda çalışmalarına başlamıştır.

2006 yılında Ermenistan ve Gürcistan ve 2007 yılında da Azerbaycan'da Avrupa Komisyonu'nun temsilciliği faaliyete geçmiştir. Üç Güney Kafkasya ülkesinde de sivil toplum kuruluşları Eylem Planları ile ilgili yorum ve önerilerini geliştirmişlerdir.³⁷⁰ Her üç ülkede de Avrasya Fonu, Heinrich Boell Fonu, Açık Toplum Enstitüsü gibi önemli kurumlar Eylem Planları'nın geliştirilmesi ve uygulanması süresince hükümetle sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin önemine değinmişlerdir.

Eylem Planları belirlenmesi süresince hükümetler yönünden sürecin şeffaflığı ve sivil toplum örgütleri ile olan işbirliği üç Güney Kafkasya ülkesinde de bir-birine göre farklılık göstermiştir. Gürcistan sivil toplum kuruluşları kendi vizyon ve görüşlerini Avrupa Birliği ve hükümetle paylaşabilmişlerdir. Azerbaycan'daki sivil toplum kuruluşu olan ANCEI hükümet tarafından resmi şekilde reddedilmiştir. Bunun aksine, Ermenistan sivil toplum kuruluşlarının ifadelerine göre ise kendilerinin hükümetle olan işbirliği oldukça başarılı olmuştur.³⁷¹

Diğer kaynaklar özellikle, Gürcistan hükümetinin süreçte kısmen daha şeffaf davranmasına rağmen, her üç Güney Kafkasya ülkesinde de hükümetlerle olan diyalogun zorluğuna dikkati çekmektedir.³⁷² Bu arada Heinrich Boell Fonu tarafından

³⁷⁰ “ Opinion and Recommendations of Azerbaijan National Committee on European Integration on Priorities, mentioned in the EU-Azerbaijan action plan/draft 2”, 18th May, 2006, ANCEI, Baku; “Conceptual Recommendations on European Neighborhood Policy Armenia Action Plan” Partnership for Open Society, October, 2005, Yerevan; “ Recommendations on Georgia's Action Plan for the European Neighborhood Policy. Prepared by the group of Georgian NGOs”, 24 August, 2005, Tbilisi.

³⁷¹ Tevan POGOSIAN, “Promoting Regional Policy Dialogue on ENP”, **Presentation at the conference** , October 26-27, 2006, Tbilisi.

³⁷² « Conflict Resolution in the South Caucasus: The EU Role. International Crisis Group”. **Europe Report** N.173-20, March 2006.

desteklenen bölgesel konsey AB'ye Avrupa Yeni Komşuluk Politikası'nın sivil katılımı ile güçlendirilmesi gerektiği yönünde güçlü bir mesaj sunmuştur.³⁷³

Süreçte görev alan Avrupa Birliği temsilci ve uzmanlarına göre, en kolay müzakere süreci Ermenistan'la sürdürülmüştür. Nitekim bu ülke Eylem Planları'nda belirtilen önceliklere yönelik "çok daha teknokrat" yaklaşım sergilemiştir.³⁷⁴ Bunun dışında kıt doğal kaynaklara sahip olması ve denize çıkışı olmayan kapalı coğrafi konumu Ermenistan'ın müzakere sürecinde daha esnek davranması yönünde temel etkenlerden olmuştur. Ayrıca, Ermenistan'ın geniş diasporası sayesinde Avrupa ile süregelen geleneksel sıkı ilişkileri, ülkenin güvenlik meseleleri bu ülkenin müzakere sürecini şüphesiz kolaylaştırmıştır. Gürcistan'a gelince bu ülkenin örneğin, serbest ticaret bölgeleri konuları gibi bazı beklentileri dolayısıyla müzakere süreci daha zorlu geçmiştir. Ayrıca Gürcistan diğer iki ülkeye kıyasla süreci kolaylaştıran aktif lobicilik faaliyetlerinde de etkisiz olmuştur.

5. Eylem Planları Çerçevesinde Güvenliği Yerleştirmedeki Atılımlar

Dış politika konuları, Yeni Komşuluk Politikası kapsamında sürecin başından bu yana önemli bir yere sahip olmuştur. Eylem planlarındaki dış politika konuları ve güvenlik öncelikleri, Avrupa Komisyonu, AGİT ve BM (NATO ile birlikte Azerbaycan Eylem Planı) çerçeve programlarına da dahil edilmiş olan bölgesel ve uluslararası boyutlardaki siyasi diyalogu ve Avrupa Güvenlik Stratejisi'ni kapsamaktadır.³⁷⁵

Güney Kafkasya ülkelerine yönelik üç Eylem Planı da bölgesel işbirliği açısından ilgili ülkenin ve bölgenin önceliklerini kapsamaktadır. Gürcistan Karadeniz Bölgesi işbirliğine vurgu yaparken, Ermenistan Avrupa Bölgesi terimini kullanmaktadır. Azerbaycan ise iki taraflı ve çok taraflı ilişkilerin önemi üzerinde durmaktadır. Ortak düşünce ve yaklaşım ise özellikle, çevre, eğitim, sınır yönetimi gibi belli alanlarda Güney Kafkasya İnsiyativi ve İşbirliği'ni oluşturmayı vurgulamaktadır. Ermenistan Eylem Planı'nda ek olarak enerji işbirliğine, su kaynaklarının yönetimine, Gürcistan

³⁷³ Greening the ENP Capacity Building Seminar, Heinrich Boell Foundation/ WWF, 4-10 December, 2005, Brussels.

³⁷⁴ Interviews with the EU and South Caucasus officials and other actors conducted during the September-October 2006 in Georgia, Azerbaijan, Armenia.

³⁷⁵ "EU -Azerbaijan ENP Action Plan", "Draft EU/ Georgia ENP Action Plan. Final version", "EU/Armenia Action Plan" 14 November 2006.

Eylem Planı'nda ise ek madde olarak Rusya ile olan ilişkilerin geliştirilmesine değinilmektedir.

Burada özellikle, Ermenistan ve Gürcistan Eylem Planları'na yapılan eklemeler dikkati çekmektedir. Nitekim bu ek maddeler incelendiğinde meseleye tek taraflı bakış açısının yönlendirildiğini görmek mümkündür. Söz konusu eklemeler her iki ülkenin mutlak eksikleri dikkate alınarak yapılmıştır. Nitekim Ermenistan özellikle bölgedeki yakın komşuları olan Azerbaycan ve Türkiye ile tek taraflı iddiaları ve Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesindeki işgalci politikası sebebiyle, BTC projesinin dışında kalarak enerji darboğazına sürüklenmiştir. Rusya ile sınırının Gürcistan üzerinden olması ve Gürcistan'ın de Rusya ile olan sorunları sebebiyle Ermenistan içine düştüğü ekonomik kuşatma altında İran'a bağımlı hale gelmiştir. Bu durumda AB'nin Eylem Planı'nda Ermenistan'ın enerji sorunlarına dikkati çekmezden önce bu sorunların altında yatan sebepleri sıralayarak, söz konusu sebeplerin ortadan kaldırılmasına yönelik "Kafkasya'daki Sorunların Çözümüne Yönelik Ortak Eylem Planı" geliştirmesi daha adil olurdu. Nitekim Ermenistan'ın içinde bulunduğu enerji darboğazı ve sürüklendiği ekonomik sıkıntıların sebebi ülkenin bölgedeki komşuluk stratejisini yanlış kullanmasındadır. Ama Avrupa Birliği ısrarla bölgedeki çatışmaları bölgenin iç sorunu olarak "kabul etmesi", Eylem Planları'na yaptığı eklemelerin bir anlamda anlamsız formalite olarak kalmasına sebep olmakta ve AB'li yöneticiler bir anlamda ülkelerindeki güçlü Ermeni lobilerinin takdirini kazanmaktan başka da bir şeyi yerine getirememektedirler.

Gürcistan'ın Rusya ile ilişkilerini dikkate alarak Eylem Planı'na yapılan eklemeye de meseleye tek taraflı bakışın bir ürünüdür. Nitekim Gürcistan'ın Rusya ile ilişkilerinin düzeltilmesi gerektiğine dikkat çekilirken, problemin altında yatan sebeplerin araştırılması dikkat dışı kalmıştır. Nitekim bu olayda da, sorunun sebeplerini ortadan kaldırmak daha etkin bir politika olurdu. Hadiseye bir tek Gürcistan açısından bakmak doğru değildir. Bölgenin önemli bir komşusu olan Rusya'nın da problemin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan politikalarının ve özellikle Kafkasya Bölgesi'nde süregelen tarihi strateji ve politikalarının dikkate alınması gerekmektedir. Bu arada yıllardır çözümsüz ortamda devam eden Çeçenistan Savaşı'nın da hemen Güney Kafkasya'nın yanı başında, hemen Kafkaslar'ın Kuzeyi'nde devam eden bir sorun

olduğunu ve bu sorunun da bir anlamda Rusya'nın Kafkaslar'a bakış açısını yansıttığını göz ardı etmemek gerekmektedir.

Her üç Güney Kafkasya ülkesi bölgedeki problemlerin çözümünde AB'nin daha etkin iştirakini istemektedirler. Avrupa Birliği her ne kadar Azerbaycan-Ermenistan probleminde sorunun Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ topraklarını işgal etmesi faktörünün farkında olsa da, problemin bu iki ülke arasındaki çözümünden yana olmuştur. Nitekim arabuluculuk yapmayı istemeyen Avrupa Birliği, bu görevi AGİT'in Minsk grubunun sorumluluğunda olduğunu defalarca yinelemiştir. 1988 yılında Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgaliyle başlayan çatışma, 2009 yılı itibariyle 21 yılını doldurmuştur. 21 yılda iki taraf arasında çözülemeyen problemin barış yoluyla çözümü, arzulanan çözümde görevini tam olarak yapamayan Minsk grubu dışındaki daha etkin kurumların iştiraki ile gerçekleşmelidir.

Barış yoluyla çözümde etkin olabilecek kurumların başında Avrupa kurumları, özellikle de Avrupa Konseyi gelmektedir. Fakat AB'nin tavrı hala değişmemektedir. Birlik, hiçbir tarafı incitmek istememe taktiğini çok daha ileriye götürerek Ermenistan'ın sorundaki ana etken olduğu faktörünü de açıkça söylemekten çekinmektedir. Böyle olduğu sürece Dağlık Karabağ'daki işgalin barış yoluyla çözümünün imkansız olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Bölgede barışın hakim olmadığı sürece dengeli ekonomik kalkınma ve büyümenin sağlanması ve Güney Kafkasya'nın AB ile etkin işbirliğinin geliştirilmesi de zor gözükmektedir. AB'nin Güney Kafkasya ilişkilerinin en önemli aracı Yeni Komşuluk Politikası olduğuna göre, problem ve çatışmaların ortasında bu politikanın çok etkin ve adil işleyeceğini de düşünmek zorlaşmaktadır.

Avrupa Birliği aynen Gürcistan ve Moldova örneğinde olduğu gibi, Azerbaycan'ın "arazi bütünlüğü" kavramını kabul ettirme girişimlerinin Eylem Planı'nın aşırı bir şekilde "siyasileştirilmesi" anlamına geleceğini düşünmektedir. Bunun yanında, Ermenistan da soruna bir çözüm önerisi olarak ve ülkelerin arazi bütünlüğüne saygı faktörünü gözardı ederek "halkların self-determinasyon" haklarını Eylem Planı'na dahil etme girişiminde bulunmaktadır. Bu yaklaşımın anlamı, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ sorununun kendi kontrolleri dışında geliştiğini iddia etmesidir. Nitekim Ermenistan devleti, Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermeni nüfusunun Dağlık Karabağ

devleti oluşturma yetkisinin olduğunu iddia etmektedir. Bunun yanında Dağlık Karabağ'ın ve çevresindeki diğer Azerbaycan topraklarının Ermenistan ordusu tarafından işgali gerçeğini Dünya kamuoyunun dikkatinden uzak tutmaya çalışmaktadır.

Ermenistan işgalden sonra Dağlık Karabağ bölgesine ve çevresindeki topraklara yerleştirilen ve Ermenistan Silahlı Kuvvetleri gözetimindeki bölgede “yerli halkın” “self-determinasyon hakkını” savunmaktadır. Azerbaycan, Gürcistan ve Moldova’da yaşanan benzer vakalara atıf yaparak kendi toprakları içerisinde yaşanan problemlere son verilmesi gerektiğine dikkat çekerek bu durumu Eylem Planı kapsamına dahil etmiştir.

Bölgesel işbirliği, Avrupa Birliği’nin Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde dikkat çekilen diğer önceliklerdendir. Nitekim Azerbaycan ve Gürcistan başlangıçta Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi için AB’nin siyasi desteğini almaya çalışsalar da, bu proje Ermenistan’ı kenarda bıraktığı için ve dolayısıyla üç Güney Kafkasya ülkesinin tamamını kapsamadığından dolayı, Avrupa Birliği tarafından siyasi destek görmemiştir. Avrupa Birliği benzer tavrı Ermenistan’ı kenarda bırakan BTC Boru Hattı Projesine yaklaşımında da ortaya koymaktadır.

Bölgesel işbirliği projelerindeki farklılıklar aslında farklı aktörlerin bölgeye ve çevresine olan ilgisini göstermektedir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği ile daha çabuk bütünleşme çabasının bir örneğini Gürcistan’ın Kafkasya yerine, Karadeniz bölgesi entegrasyonu yolunu tercih etmesinde görmek mümkündür. Ama Gürcistan’ın bu yaklaşımı ve vizyonunun Avrupa Birliği tarafından destek gördüğünü iddia etmek doğru olmaz. AB bu arada özellikle MDAÜ genişlemesinin ardından genişleme dışında kalan ülkelerin birlik ile daha da yakınlaşması yerine, ilişkilerin bölgesel işbirliği düzeyinde kalmasını tercih etmektedir. AB’nin bu yaklaşımı Gürcistan-Azerbaycan-Türkiye arasındaki stratejik işbirliğini pekiştirecek olan ve boru hatları projelerinin de içinde bulunduğu ve ABD tarafından desteklenen Güney Kafkasya’yı içine alan daha Geniş Karadeniz projesi için bir tehlike oluşturmaktadır. Gürcistan’ın farklı olarak Azerbaycan ve Ermenistan’ın Eylem Planları’nın son taslağında Dağlık Karabağ probleminin çözülebilmesi için bölgesel ve uluslararası boyutta güç dengesinin oluşumunun önemine değinilmektedir.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Güney Kafkasya ülkelerine yönelik olan Eylem Planları'nın özellikle Ermenistan-Azerbaycan probleminin sonlandırılmasında dolaysız bir araç olarak kullanılmaması, Avrupa'nın bazı çıkarları ile bir çok yönden çelişmektedir. Birincisi, Dağlık Karabağ problemi Güney Kafkasya'yı iki kutuplu bir bölge haline dönüştürmekle kalmayıp, AB'nin de büyük çıkarına olacağı Kafkas ülkelerinin üç taraflı güvenlik işbirliğinin önünü kesmektedir. İkinci olarak, söz konusu problem bölgesel ve bölgelerarası ekonomik işbirliği ve ulaştırma gibi Avrupa vizyonunun gerçekleşmesine mani olmaktadır. Üçüncü olarak, bölgedeki problem, demokratikleşme ve reform sürecini ve bu arada Avrupa ile bütünleşmenin işleyişini bozmaktadır. Dördüncü olarak, problem, yasadışı ticaretin kontrol altında tutulmasını zorlaştıran "gri bölgeler" oluşmasına sebep olmaktadır.

Sonuç olarak, Dağlık Karabağ problemi konusunda AB'ni eylemsizliği Eylem Planları'nın da etkinliği konusunda şüphe uyandırmaktadır. Bu durum AB'nin çok arzu ettiği bölgesel işbirliğinin de önünü kesmektedir. Kısacası, Avrupa Birliği etkin bölgesel işbirliği hedefliyorsa, Dağlık Karabağ probleminin çözümünde de daha bitirici ve aktif görev almalıdır.³⁷⁶

Avrupa Birliği gerçekten diğer bölgesel ve uluslararası aktörlere kıyasla çatışmaların önlenmesi açısından "yumuşak güç" dediğimiz demokratik değerler ve demokratik kurumlar gibi avantajlara sahiptir. AB, bütünleşme süresince Güney Kafkasya ülkelerinin ortak çıkarına olabilecek "ortak Avrupalı" kimliğinin geliştirilmesini sağlayabilir. Aynı zamanda Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kurumlar tarafından ortaya atılan örneğin "Kafkas İstikrar Paktı" gibi uygulamalar mutlaka ilgili ülkelerin toplum temsilcileri ile yakın işbirliği ve danışma süreci içerisinde geliştirilmelidir.

6. Eylem Planları'nın Önemli Önceliği Olarak Demokratik Kurumların Güçlendirilmesi

Her üç Güney Kafkasya ülkesinin Yeni Komşuluk Politikası çerçevesindeki Eylem Planları'nda demokratik kurumların güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklerin pekiştirilmesi önceliklerin başında gelmektedir.

³⁷⁶ ICG report, 20 March, 2006.

Azerbaycan'ın Eylem Planı ilk öncelik olarak Dağlık Karabağ probleminin çözülmesini ifade etmektedir. Ermenistan'ın Eylem Planı'na gelince, yasama, yürütme, yargı şeklindeki güçler ayrılığının sağlanmasına yönelik Anayasal reformun gerçekleştirilmesi, demokratik seçim ve yönetim altyapısının geliştirilmesi, yargı bağımsızlığının sağlanması, sivil toplumun örgütlerinin etkinleştirilmesi ve toplumun yolsuzluklara karşı mücadele programlarına katılımının sağlanması gibi öncelikler dikkat çekmektedir. İnsan hakları ve temel özgürlükler konusuna da değinen Eylem Planı, medyanın kalıcı bağımsızlığı, toplanma özgürlüğü, özel mülkiyet haklarının korunması, cezaevi sistemindeki gerekli reform, polisin işkence ve yolsuzlukları önlemedeki etkinliğinin artırılması gereğine dikkat çekmektedir. Azerbaycan Eylem Planı'nda da benzer şekilde seçim reformunun gerçekleştirilmesi ve seçimlerin AGİT normlarına uygun olarak yapılması, Avrupa Konseyi kararlarına uygun olarak yasama ve yürütme arasındaki denge unsurlarını da göz önüne alarak kurumsal reformların kararlılıkla devam ettirilmesine, ulusal belediye ittifakı kurulması gerektiğine değinilmektedir. Her üç Eylem Planı da ifade özgürlüğü ve adil seçimin önemini vurgulamaktadır.

Gürcistan Eylem Planı seçim yönetiminin şeffaflık ve dürüstlüğü, adalet sistemi reformu, savunma ve güvenlik alanlarına parlamento seviyesinde gösterilen dikkat ve önem, siyasi çoğulculuk ve siyasi partilerin etkinliğinin artırılması gereğine dikkat çekmektedir. Gürcistan yetkililerine göre, Eylem Planı'nın son taslağına Gürcü Sivil Toplum Kuruluşlarının (NGO) tavsiye ve önerileri üzerine "gündemlerinin en başında olan konular" olarak hukukun üstünlüğü ve demokrasi konularında maddeler ilave edilmiştir.³⁷⁷ Bu arada her üç ülkeyle ilgili olan Eylem Planları, özgür basın, azınlık ve kadın hakları konularına değinmektedir. Ermenistan Eylem Planı yolsuzlukla mücadeleye yönelik olarak titizlikle hazırlanmış ve özel yöntemler içeren programa dikkat çekmektedir.

Azerbaycan'da Avrupa ile Bütünleşmeye Yönelik Ulusal Komite'nin (ANCEI: Azerbaijan National Conitee on European Integraton) tavsiyeleri, işbirliği öncelikleri yönünden Eylem Planları işleyiş mekanizmaları konusuna özel bir vurgu yapmaktadır. Gürcistan ve Ermenistan Sivil Toplum Kuruluşları tarafından ortaya atılan fikre

³⁷⁷ Archil KARASHVILI, "Regional Cooperation", **Presentation at the conference**, Tbilisi, November, 2006, s.7.

uygun olarak, Eylem Planının etkinliğini sağlayacak olan temel şartlar arasında temel özgürlükler (hukukun üstünlüğü) alanlarındaki kötü yönetimin adli sorumluluğa tabi tutulması, reformların yerine getirilmesi ve yönetimine kamunun iştirakinin sağlanması öne çıkmaktadır. ANCEI'nin Eylem Planı'na yönelik olarak en kritik eleştirilerinden biri, metinde Eylem Planı'nın geliştirilmesi ve uygulanması sürecinde sivil toplum örgütlerinin iştirakinin yer almamasıdır.

Azerbaycan konusunda sivil toplumun endişesi AB'nin enerji çıkarları ile ilgilidir. Post-Sovyet döneminde Azerbaycan toplumu Avrupa ülkeleri ile enerji konularında öne çıkarılan ikili görüşmelerin ülkedeki reform programını askıya aldığına şahit olmuştu. Ülkenin sürece katılımı konusunda "ANCEI Stratejisi ve Programı", teşkilatın en önemli amaçlarından biri olarak Avrupa ile bütünleşme konusunda Azerbaycan'ın bölgenin diğer ülkelerine kıyasla lider pozisyonunun desteklenmesine dikkat çekmektedir.³⁷⁸

7. Yeni Komşuluk Politikası Kapsamında Ortak Ekonomi ve Enerji Alanı Oluşturma Planları

Avrupa Birliği ile bütünleşmeden ekonomik beklentileri yönünden üç Güney Kafkasya ülkesi arasındaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu farklılığın temel nedeni, üç ülkeden ikisinin, yani Gürcistan ve Ermenistan'ın yeterli miktarda doğal kaynaklara sahip olmamasıdır. Bu arada Azerbaycan'ın bol petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olması, bu ülkenin daha bağımsız davranmasına ve ekonomik konulardaki görüşmelerde daha dikkatli hareket etmesine ve pazarlık gücünü her zaman üst düzeyde tutmasına yardımcı olmaktadır. Gürcistan temel amaç olarak serbest ticaret bölgesi oluşturma yönündeki görüşmeleri başlatma maddesini ilave etmek istese de Avrupa Birliği buna karşı çıkarak ve ısrarı sonunda başarılı olarak metne sadece fizibilite çalışmasının başlatılması maddesini ilave etmiştir. Siyasi açıdan güvenli bir ülke olmayan Rusya'ya piyasa yönünden daha önce bağımlı olması, Gürcistan'ı bu ülke ile olan ilişkilerinin bozulmasının ardından ticaretinin yönünü belirlemede gittikçe daha da yoğunlaşan baskıyla karşı karşıya bırakmıştır. Ekonomik reformlar konusunda AB'nin ve Gürcistan'ın bakış açıları bir-birinden farklı olmuştur. Nitekim Avrupa Birliği KOBİ'lerin (Küçük ve Orta Boy İşletmeler) geliştirilme-

³⁷⁸ The Strategy and Program of the Azerbaijan National Committee on Integration in Europe, Baku, 2006.

sinde daha etkin ve güçlü kontrol olması gerektiğini savunurken, Gürcistan bunun tam tersi bir yaklaşım sergileyerek KOBİ'lerin (SME) daha serbest bırakılmaları gerektiğinden yana olduğunu ifade etmektedir.

Gürcistan'dan farklı olarak Azerbaycan'ın Serbest Ticaret Bölgesi (FTA) ve Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) girişinin gecikmesi konuları ülkenin zengin doğal kaynaklara sahip olması faktörü ile izah edilmektedir.

Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı çerçevesinde 7 Kasım 2006 tarihinde Azerbaycan'la Avrupa Birliği arasında enerji alanındaki işbirliğini içeren Memorandum imzalanmıştır. Söz konusu Memorandum Avrupa Birliği'nin Azerbaycan ile enerji ilişkilerinde önemli bir adım olmuştur. Bu adım Azerbaycan için ulusal enerji sektörünü canlandırmak, modernize etmek ve daha etkin çalışmasını sağlamak için bir fırsat olmuştur.³⁷⁹

Azerbaycan ekonomisinin reformdan geçecek önemli alanları Eylem Planı'nın kapsamına alınmıştır. Azerbaycan Eylem Planı, örneğin gümrük alanında önemli reform tahminlerini kapsamaktadır. Söz konusu reform gümrük sisteminin ulusal ekonomi politikasının bir aracı olarak fonksiyonlarını daha etkin yerine getirmesini, iş dünyası ile işbirliği ve toplumu gümrük tarifleri konusunda bilgilendirme yoluyla daha şeffaf ortamda çalışmasını sağlayacaktır.³⁸⁰

Her üç Güney Kafkasya ülkesi, yoksulluk oranının düşürülmesi, sürdürülebilir kalkınma prensiplerinin benimsenmesi istikametinde gereken çabayı göstermede kararlılıklarını sürdürmektedirler. Eylem Planları çevre, ticaret, standartlar, sağlık ve ulaştırma konularını içermektedir.

AB'nin Kafkasya'ya yönelik ilgisi bağlamında ve enerji konularının tarafların refahı ve barış içinde yaşamasındaki önemi anlamında enerji ve ulaştırma konuları Eylem Planları'nda özel bölüm içerisinde yer almaktadır. Enerji alanındaki önceliklerin belirlenmesi, Güney Kafkasya enerji stratejilerinin Avrupa Birliği Enerji Politikasının amaçları ile uyumuna yöneliktir. Ermenistan Eylem Planı öncelik olarak enerji stratejisinin geliştirilmesine dikkat çekmektedir.

³⁷⁹ http://ec.europa.eu/external_relations/azerbaijan/eu_azerbaijan_summary/index_en.htm

³⁸⁰ Interview with Togrul Jubarly, expert of Turan News Agency, on 15.11.06, Baku.

Azerbaycan Eylem Planı'na gelince, Kasım 2004 tarihinde Bakü'de gerçekleştirilen Avrupa Birliği-Karadeniz-Hazar Denizi Havzası Ülkelerinin Enerji Bakanlarının Konferansı sonuçlarına uygun olarak, Hazar'daki enerji kaynaklarının geliştirilmesine ve taşınmasının kolaylaştırılmasına yönelik olarak altyapının geliştirilmesi, Şahdeniz kaynağından Avrupa pazarlarına gaz transferini sağlayacak gerekli altyapının tamamlanması, Hazar Denizi ve Karadeniz havzasındaki bölgesel enerji işbirliğinin devam ettirilmesi dikkat çekmektedir. Ek belge olarak 7 Kasım 2004 tarihinde AB-Azerbaycan Enerji İşbirliği konulu memorandum Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında imzalanmıştır.³⁸¹ Memorandumda Azerbaycan'ın AB'nin enerji anlaşmalarına aşamalı bir şekilde uyumunun, ülkenin zaman içerisinde Avrupa Birliği ile siyasi işbirliğini derinleştirmek ve ekonomik bütünleşmeyi sağlama amaçları ile paralellik arz ettiği belirtilmektedir.

Ayrıca, Azerbaycan'dan ve Hazar havzasından AB'ye sağlanan enerji arzının güvenlik ve denetiminin sağlanmasının, enerji talebi politikasının geliştirilmesinin, teknik işbirliği ve yetişmiş uzmanların karşılıklı değişiminin önemi ifade edilmektedir. Belgede ayrıca Azerbaycan'ın hidrokarbon kaynaklarının üreticisi ve transit bölgesi olarak önemine değinilmektedir. Bunun dışında eğitim, tarım ve ulaştırma gibi diğer alanlarda stratejik işbirliği imkanlarının araştırılmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Çok açık bir şekilde reform yönlü olmasına rağmen, Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında ek belge niteliğindeki bu anlaşmanın Yeni Komşuluk Politikası'nın reform gücünü zayıflatacağı kaygısı ile bazı sivil toplum çevrelerinde derin endişeye sebep olduğunu görebilmek mümkündür.

Enerji İşbirliği Anlaşması, AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmek yönündeki niyetini açıkça ortaya koymaktadır. Öncelikli olarak, Avrupa Birliği Orta Asya'dan ve Hazar'dan taşınacak olan doğalgazın güvenli ulaşımını sağlamak istemektedir. Aynı zamanda enerji işbirliği anlaşmasında tarafların işaret ettikleri önceliklerin önemi de vurgulanmalıdır. Bu öncelikler, enerji arzının ve arazi bütünlüğünün sağlanmasıdır. Yani Avrupa Birliği enerji talebi karşılığında Azerbaycan'dan enerji

³⁸¹ Memorandum of Understanding on a Strategic Partnership between the European Union and the Republic of Azerbaijan in the field of energy, **Council of the European Union**, Brussels, 23 October 2006.

arzını sağlamasını talep ederken, Azerbaycan da arazi bütünlüğünün sağlanması konusunda AB'ye şart ileri sürmektedir.

Üç Eylem Planı üzerinde konuşulan plan metinlerinin “ulusal” boyutları açısından da bir-birlerine oranla farklılıklar arz etmektedir. Örneğin, Gürcistan Eylem Planı'nda çatışmaların barışçıl yolla çözümü için arazi bütünlüğü kavramını metne dahil ettirmeyi başarmakla kalmayıp, aynı zamanda AB'yi Rusya ile olan temaslarında bu konuda müttefiki yapmayı başarmıştır.

Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'dan farklı olarak reformların uygulanmasında lobi etkisi yapacak ifadelerin Eylem Planı'na dahil edilmesini başarmıştır. Bunlara, “Ermenistan ve Avrupa Birliği siyasi partileri ve yasama organları arasındaki işbirliğini teşvik etmekle siyasi çoğulculuğu güçlendirmek”, “Ermeni kültürel mirasının Avrupa'da tanıtılması da dahil, kültürel alanlardaki işbirliği için imkanları araştırmak” örnek gösterilebilir.³⁸²

Azerbaycan tarafının aynen Gürcistan tarafının da Eylem Planına tek taraflı olarak dahil ettiği, çatışmaların çözümünün birincil şartı olarak “arazi bütünlüğünün” sağlanması şartını Dağlık Karabağ probleminin çözümünün temel destek noktası olarak Eylem Planı'nın giriş bölümüne dahil ettiğini görmekteyiz. Bunun dışında Azerbaycan Eylem Planı'nda ekonomi, ulaştırma ve enerji konularındaki detaylandırmanın diğer iki ülkeye kıyasla çok daha “teknokratik” nitelik taşıdığını görmek mümkündür.

D. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AZERBAYCAN – AB İLİŞKİLERİ

Avrupa Birliği-Azerbaycan ilişkilerinin temeli 1996 yılında imzalanmış olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır. Söz konusu Anlaşma 1999 yılında yürürlüğe girmiştir.

2004 yılından itibaren Azerbaycan Yeni Komşuluk Politikası'nın kapsamına alınmıştır. Mart 2005 tarihinde yayınlanan Ülke Raporuna dayanarak Komisyon'la

³⁸² EU/Armenia Action Plan. Final Draft., s.39.

Azerbaycan Hükümeti arasında görüşülen Eylem Planı ise 14 Kasım 2006'da kabul edilmiştir.³⁸³

Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasındaki işbirliğinin öncelikleri, 2007-2013 Azerbaycan Strateji Belgesi'nde belirtilmiştir. Bu dönemde Azerbaycan'a yapılması planlanan destek ve yardımlar esas olarak ENPI (Avrupa Komşuluk ve İşbirliği Aracı) çatısı altında sağlanacaktır. Destek ve yardımların temel amacı, Avrupa Birliği ile Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkeler arasında refah ortamının oluşturulmasına dayanacaktır.³⁸⁴

Son yıllarda Azerbaycan Avrupa Birliği ile yaklaşma amacıyla demokrasi ve piyasa ekonomisinin gelişimi yönünde yavaş ve her zaman dengeli olmayan bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin önümüzdeki yıllarda daha da yaygınlaşması ve yoğunlaşması gerekmektedir.³⁸⁵

Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasındaki işbirliğinin temel hedefi, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde aşamalı olarak ekonomik bütünleşme ve derin siyasi işbirliğine götürecek olan ilişkileri sürekli geliştirmektir.

Sözkonusu strateji kapsamında AB'nin Azerbaycan'a yönelik desteği ağırlıklı olarak Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA: Partnership and Cooperation Agreement) ve 14 Kasım 2006 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği-Azerbaycan Komşuluk Politikası Eylem Planı'nın öncelikleri doğrultusunda Azerbaycan'ın reform programını desteklemek yönünde olacaktır.

2007-2010 dönemini kapsayan Ulusal Program kapsamında (NIP: National Indicative Programme) desteklenmesi gereken üç temel alan aşağıdakilerdir:

- 1) Demokrasi ve iyi yönetim.
- 2) Sosyal-ekonomik reform (AB müktesabatının düzenleyici yaklaşımlarına vurgu yaparak), yoksulluğa karşı mücadele.

³⁸³ http://ec.europa.eu/external_relations/azerbaijan/index_en.htm

³⁸⁴ Regulation 1638/2006 of 26 October 2006.

³⁸⁵ European Neighbourhood and Partnership Instrument : Azerbaijan, **Country Strategy Paper 2007-2013**, s.3.

3) Ulaştırma, enerji ve çevre alanlarında idari ve ekonomik reformların desteklenmesi.

Azerbaycan'ı konu edinen Yeni Stratejik Belge tamamen ulusal öncelikleri gözeterek bu ülkenin yetkili organları ile yakın işbirliği ve karşılıklı bilgi alışverişi çerçevesinde hazırlanmıştır. Üye ülkeler, yetkili birimler ve sivil toplum kuruluşları sözkonusu belgenin taslak aşamasında sürekli olarak görüş alışverişinde bulunmuşlardır.

1. Yeni Komşuluk Politikası Çerçevesinde Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkilerinin Öncelikleri

Avrupa Kalkınma Anlaşması'nda açıkça ifade edildiği gibi, Avrupa Birliği kalkınma politikasının temel amacı, bölgesel bağlamdaki ülkelerde istikrar ve güvenliği sağlama adına iyi yönetim ve insan haklarına saygıya dayalı politikalarla temel hedef olarak yoksulluğu azaltmaya yöneliktir. Bu arada bölge ülkelerinin herbirinin ihtiyaç, öncelik ve gereksinimlerine dayalı olarak bu ülkelerin her birine yönelik özel politika üretmenin gerekliliğine de dikkat çekilmektedir. Bu hedef ve öncelikler Azerbaycan için de aynen geçerlidir ve Milenyum Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesini desteklemeye yöneliktir.

Avrupa Birliği'nin Azerbaycan'a yönelik işbirliği yaklaşımında ülkeye özel, bölgesel ve küresel stratejik hedefleri de dikkate alan tavrı dikkat çekmektedir.

a . Azerbaycan'ın Geçiş Sürecini Destekleyen Ortak Çıkarlara Dayalı İşbirliği

1 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nda Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında ortak ekonomik ve siyasi faydaya dayalı ticari ve yatırım ilişkilerine, ekonomik, sosyal, mali, bilimsel, teknolojik ve kültürel işbirliğine dikkat çekilmiştir. Bu işbirliği tam anlamıyla Azerbaycan'ın gerçek demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişini desteklemeye yöneliktir. Bu da bir gerçektir ki, Azerbaycan'dan tam anlamıyla faydalanmak isteyen Avrupa Birliği ve birlik ülkeleri öncelikle bu ülkedeki istikrarın bertaraf olmasından yanadırlar. Bu istikrarın oluşturulmasında temel etkenlerden birisi AB'nin ısrarla desteklemeye çalıştığı söz konusu geçiş sürecinin etkinliğidir.

b. Azerbaycan- Avrupa Birliği YKP Eylem Planının Uygulanması

2004 yılı genişlemesi sonrası uygulamaya konulan Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Avrupa Birliği'nin bu politika kapsamındaki ülkelerle ilişkilerinin sınırları belirlenmiştir. Nitekim komşuluk ilişkileri ile AB üyeliğinin bir-birinden farklı iki süreç olduğunun altı çizilerek YKP ile Avrupa Birliği'nin amacının güvenlik, istikrar ve refah ortamının komşularıyla paylaşmak olduğuna değinilmiştir. Bu paylaşım sürecinin içinde Azerbaycan da bulunmaktadır. Yeni Komşuluk Politikası ile Avrupa Birliği, komşuları ile olan ekonomik, siyasi, kültürel, güvenlik bağlarının sağlamlaştırılmasını ve Avrupa'da yeni muhtemel bölünmelerin önlenmesini amaçlamaktadır.

Aralık 2003 tarihli Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde ifade edildiği gibi yeni dönemde üzerinde önemle durulacak konu Avrupa Birliği çevresinde güvenlik çemberinin oluşturulması olacaktır. Yeni Komşuluk Politikası'nın tarafı olan ülkeler de AB ile daha sıkı işbirliğini, birlik programlarına daha etkin iştiraki, Avrupa Birliği'ne daha sıkı uyumu ve böylece kendi iktisadi ve siyasi reformlarını daha da güçlendirmeyi amaçlamaktadırlar. 14 Kasım 2006 tarihinde kabul edilen Azerbaycan – Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı'nda YKP kapsamındaki stratejik amaç ve öncelikler belirlenmiştir.

Yeni Komşuluk Politikası kapsamında AB-Azerbaycan Eylem Planı'nın ilk bölümünde belirlenen 10 temel öncelik alanı aşağıdaki konuları kapsamaktadır:

- Dağlık Karabağ probleminin barış ortamında halledilmesine katkıda bulunmak.
- Uluslararası talep ve standartlara uygun olarak seçim sürecinin adil ve şeffaflılığının sağlanması. Bu doğrultuda ülkede demokrasinin kuvvetlendirilmesi.
- Azerbaycan'ın uluslararası taahhütlerine (Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, Avrupa Konseyi, AGİT, BM) uygun olarak insan haklarının, temel özgürlüklerin güvence altına alınması ve hukukun üstünlüğünün sağlanması.
- Yolsuzluğa karşı mücadelenin etkinleştirilmesiyle iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi.

- Gümrüklerin işlevselliğinin artırılması.
- Ekonomik aktivitelerin farklı sektör ve alanlara yayılmasını, kırsal kesimlerin gelişimini sağlamakla, yoksulluğu azaltmak ve sosyal/bölgesel uyumu sağlamakla, çevrenin korunması dahil sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi ile dengeli ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması.
- İktisadi mevzuatın ve idari tecrübenin daha da iyileştirilmesi.
- 2004 yılı Kasım ayında Bakü'de ilgili bakanlar seviyesinde gerçekleştirilen toplantının hedeflerine uygun olarak ve bölgesel ulaşım ağının ve enerji pazarlarının geliştirilmesi ve AB ulaşım ağı ve ilgili pazarlar ile uyumun sağlanması amaçlarına uygun olarak AB ile Azerbaycan arasında enerji ve ulaştırma alanlarındaki işbirliğinin kuvvetlendirilmesi.
- Adalet, insan hakları ve temel özgürlükler, güvenlik, sınır yönetimi konularındaki işbirliğinin artırılması.
- Bölgesel işbirliğinin kuvvetlendirilmesi.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın Azerbaycan'a yönelik Eylem Planı'nın yukarıdaki öncelikleri her iki tarafın temsilcilerinin katılımıyla belirlenmiştir. YKP'nin Azerbaycan'daki etkinliğinden bahsedebilmek için her şeyden evvel, söz konusu önceliklerin yerine getirilmesinin gerektiği çok açık ve nettir.

c. Güvenlik Problemlerinin Aşılması

12 Aralık 2003 tarihli Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi'nde, o tarihteki 25 üyesi ve 450 milyonluk nüfusuyla AB'nin Dünya'da toplam yıllık GSYİH'nin dörtte birine sahip olmakla etkin bir güç olduğunun altı çizilmiştir. Strateji Belgesi'nde AB'nin özellikle doğusunda ve Akdeniz havzasında etkin güvenlik çemberinin oluşturulmasının önemi kaydedilmiştir. Bu güvenlik çemberi etkin ve ortak çıkarlara dayalı işbirliğinin de önünü açacaktır.

Strateji Belgesi'nde enerji nakil hatlarının güvenliği üzerinde de durulmuştur. Azerbaycan bu açıdan kendi kullanımındaki Hazar doğal kaynaklarını Avrupa'ya açmasıyla ve Orta Asya kaynaklarının Batı'ya aktarılmasında alternatif enerji nakil hatları oluşturmasıyla önemli bir rol üstlenmektedir. Avrupa Birliği enerji ve ulaştır-

ma alanlarıyla birlikte farklı sektörlerde bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesine kendi iktisadi ve siyasi çıkarlarını gözetererek ilgi duymaktadır.

Avrupa Birliği, Azerbaycan ve tümüyle Güney Kafkasya ile olan ilişkilerinde karşılıklı amaçların gerçekleşmesi için bu bölgede istikrarın kurulmasından yanadır. Ama her nedense Avrupa Birliği özellikle Dağlık Karabağ probleminin çözümü konularına direkt müdahale ve aracılık etme girişimine sıcak bakmamaktadır.

d. Kalkınma Politikası Öncelikleri

Avrupa Kalkınma Politikası'nın ana hedefleri yoksulluğun azaltılması, iyi yönetim ve insan haklarına saygı temeline dayanmaktadır.³⁸⁶ Bu arada sözkonusu politika ihtiyaç ve önceliklere uygun olarak değişiklik ve farklılık arzedeabilmektedir.

Azerbaycan OECD'nin Kalkınma Yardımı Komitesi'nde (DAC) yardım alan ülkeler listesinde yer almaktadır. 2004 yılında Kişi Başına Düşen Mili Geliri resmi rakamlara göre 940 USD* olan Azerbaycan orta gelir grubunun altındaki ülkeler listesine girmiş ve sonuç olarak Aralık 2005 tarihinde de ülke Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) alan ülke sıralamasına alınmıştır.³⁸⁷

2. Ana Hatlarıyla Azerbaycan Politika Gündemi

Azerbaycan demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ve ülkenin Avrupa Birliği ile yakınlaştırılması adına evrimsel reform stratejisini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu arada kısa dönemde yapılabilecek daha çok iş vardır ve bu doğrultuda ülkenin reform yönündeki çabalarının etkin ve sürdürülebilir olması önemlidir.

Azerbaycan yönetimi 14 Kasım 2006 tarihinde AB-Azerbaycan ortak girişimiyle kabul edilen Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı'nı reform önceliklerine uygun olarak uygulamakta kararlılığını ifade etmiştir. Bu doğrultuda Azerbaycan'ın mevcut politika önceliklerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

³⁸⁶ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament.

* Aslında Azerbaycan'da 2004 yılında kaydedilen Kişi Başına Düşen Milli Gelir 6,250 USD olmuştur. Resmi olarak ifade edilen rakamın Azerbaycan'da yüksek oranlarda seyreden kayıt dışı ekonomiyi kapsamadığını belirtmek gerekmektedir.

³⁸⁷ European Neighbourhood and Partnership Instrument : Azerbaijan, Country Strategy Paper 2007-2013, s.5.

i. Demokrasinin güçlendirilmesi, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması

Azerbaycan demokrasi, insan hakları, temel özgürlükler, medyanın bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü gibi hak ve özgürlükleri güvence altına alan idari yapının oluşturulması, güçlendirilmesi, etkinliği ve sürdürülebilirliğini sağlamayı temel hedef ve önceliklerden biri olarak belirlemiştir.

ii. Adli yapının güçlendirilmesi

Hükümet adli sistemin bağımsızlığını sağlama, idari yapısını güçlendirme, adli sürecin işleyişini etkinleştirmek amacıyla yönelik olarak adli reformun gerçekleştirilmesi yönündeki niyetini açıkça ortaya koymaktadır.

iii. Dengeli ekonomik büyümenin sağlanması ve yoksullukla mücadele

Hükümet ülkenin enerji sektörünün gelişimine çok büyük önem vermektedir. Petrol ve gaz satışından elde edilen gelirin dengeli sosyo-ekonomik gelişime katkıda bulunmasına çalışılmaktadır. Bu arada enerji dışı sektörlerin gelişimine ve Bakü dışındaki bölgelerin kalkınmasına da önem verilmeye başlanmıştır.

iv. Yolsuzluğa karşı etkin mücadele

Hükümet yolsuzluğa karşı mücadelenin önceliğine dikkat çekmektedir. Özellikle, serbest rekabet ortamının geliştirilmesine fırsat verilmesi, devlet yönetimindeki grupların dolaylı iştiraklerinin bulunduğu girişimlerin önceliğinin azaltılmasında etkili olabilecektir.

v. Kamu sektöründeki reform

Hükümet toplumun yönetime katkısını yaygınlaştıracak anlaşılabilir ve uygulanabilir kamu sektörü reformu ve idari reformun gerçekleştirilmesi yönündeki niyetini ortaya koymaktadır.

vi. Yatırım ortamının iyileştirilmesi

Ekonomik büyümenin hızlandırılması yönünde öncelikle yatırımcılar için güven ortamının oluşturulmasının önemi üzerinde durulmaktadır.

3. Dağlık Karabağ Probleminin Barışçıl Yolla Çözümü Yönünde Avrupa Birliği ile İşbirliği

Avrupa Birliği Dağlık Karabağ probleminin barış ortamında çözümü yönündeki çabalarını yinelemektedir.

Bu çabalar diğer aktivite ve çalışmalarla birlikte, Azerbaycan'da sivil toplumun desteklenmesi, demokratik değerlere önem verilmesi ve insan haklarına saygı gösterilmesi gibi faaliyetleri de kapsamaktadır.

Dağlık Karabağ problemi mevcut çabalarla ülke Strateji Belgesi'nde öngörülen takvimde çözüldüğü takdirde, Avrupa Birliği bölgenin ihtilaf sonrası kalkınması, Azerbaycanlı mecburi göçmenlerin yurtlarına geri dönüşlerinin sağlanması, silahsızlanmanın teminat altına alınması ve mevcut mayınların temizlenmesi için katkıda bulunacağını taahhüt etmiştir.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkeler olan Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik etkin bir öneri sunamamıştır. Azerbaycan – Ermenistan sorunundaki temel neden 1988 yılından başlayarak Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal altında tutmasıdır. Yakın tarihin bu gerçeklerine uygun olarak hareket etmeden bölgede "tatmin edici" bir çözüm bulmak mümkün görünmemektedir. Nitekim sorunun en adil çözümü işgal kuvvetlerinin işgal ettikleri arazileri kayıtsız-şartsız boşaltması ile başlamalıdır. Bunun karşılığında da, izlediği yanlış politikalar nedeniyle, BTC başta olmakla bölgenin ve Dünya'nın önemli projelerinin dışında tutulan Ermenistan'ın bu projelere şartlı bir şekilde ve kısmen dahil edilmelidir.

Yaşanan tecrübeler Yeni Komşuluk Politikası kapsamında AB'nin Azerbaycan – Ermenistan çatışmasına olası müdahalesinin sınırlarının belirlenmesi açısından önemlidir. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki iki ülke arasında oluşan ve yıllardır süren problemlerin çözümüne yaklaşım tarzı özellikle Güney Kafkasya'da 21 yıldır süren bu sorunun en büyük mağduru durumundaki Azerbaycan'da hükümetin ve toplumun derin tepkisine neden olmakta ve AB'nin tavrı çifte standart olarak değerlendirilmektedir.

Avrupa Birliği-Güney Kafkasya ilişkilerinin hassaslığı ve bu ilişkiler içinde oluşan rekabet, özellikle Gürcistan ve Ermenistan'ın Yeni Komşuluk Politikası kap-

samında açıklanan Eylem Planları'nda Avrupa Birliği'nin ortaya koyduğu planların Azerbaycan'da duyulması ile daha net olarak ortaya çıkmıştır. ANCEI (Azerbaijan NGO on European Integration) hükümete aynı maddelerin Eylem Planı'na ilave edilmesinin gerekliliğini iletmiştir.³⁸⁸ ANCEI tarafından oluşturulan “Teklif ve Öneriler”, teşkilatın 9 kişilik uzman heyeti tarafından hazırlanarak hükümete sunulmuş ve Eylem Planı'nın oluşturma ve uygulamasının Kopenhag kriterleri çerçevesinde ve yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. ANCEI Raporu, muhalefet ve geniş sivil toplum örgüt temsilcilerinin de katıldığı bir ortamda medyanın da desteğini alarak Eylem Planı'na Avrupa ile ilgili uzun dönemli planların dahil edilmesini başarmıştır. Benzer şekilde bazı bölgesel ve uluslararası konularda Avrupa Birliği dış politikasına katılım da Azerbaycan'ın Eylem Planı'na eklenmiştir.

Ayrıca AB'nin bölgeye yönelik en önemli görevlerinden biri de uygun mali araç kullanmakla bölgede etkin ve sürdürülebilir güven ortamının oluşturulmasıdır. Ama unutmamak gerekir ki, bölgedeki etnik çatışmalar ve ihtilaflar sona ermeden güven ortamının oluşturulması da imkansızdır.

4. Bölgesel ve Küresel Bağlamda Dış Politikaya İlişkin Gelişmeler

Avrupa Birliği ile ilişkilerin derinleştirilmesi, Azerbaycan yönetiminin öncelikleri arasındadır. Bu çabaların desteklenmesine yönelik olarak Azerbaycan'da Cumhurbaşkanlığı seviyesinde Hükümetlerarası Komite kurulmuştur. Azerbaycan Avrupa Birliği ile bütünleşme girişimlerini Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde ve Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır. AB ile Azerbaycan arasında enerji alanındaki ilişki ve işbirliğinin geliştirilmesi de bu yönden önem arz etmektedir.

Azerbaycan Rusya ile iyi ikili ilişkilerin önemini farkındadır. Rusya Azerbaycan'da önemli ekonomik, siyasi ve sosyal çıkarları olan kilit konumda bulunan bir komşu ülkedir. Bu ülke Güney Kafkasya'da özellikle, Dağlık Karabağ bölgesi konusunda Ermenistan'la devam eden sorun açısından kilit bir ülke konumunu korumaktadır. Enerji alanındaki işbirliği her zaman Rusya – Azerbaycan arasındaki ikili ilişkilerin belirleyicisi olmuştur. Bu durum günümüzde de devam etmektedir ve yakın

³⁸⁸ « Statement of the Azerbaijan National Committee on European Integration », *Ayna newspaper*, 21 August 2006, Baku, s.3.

gelecekte bu yönde herhangi bir değişim beklenmemektedir. Dolayısıyla, Rusya Azerbaycan'a yönelik enerji merkezli çıkarlarından kolay vazgeçmeyecektir. Bu arada 8.5 milyonluk Azerbaycan nüfusunun 2 milyonunun Rusya'da çalışarak yaşamlarının sürdürdüklerini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Azerbaycan, bağımsızlığını 1991 yılında ilk tanıyan ülke olarak Türkiye ile özellikle, tarihi ve kültürel temellere dayanan sıkı bir ilişkiye sahiptir. Geride kalan süre içerisinde bu iki ülke arasındaki ilişkiler özellikle, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile yakınlaşmasına yönelik etkin girişimler ve BTC boru hattı projesiyle daha da pekişmiştir. Kısa ve orta dönemde bu ilişkilerin Bakü-Tiflis-Erzurum petrol boru hattı ve temelleri atılan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesiyle daha da güçleneceği tahmin edilmektedir.

Geçmişte yaşanan işgaller sonucunda Azerbaycan'ın bir bölümünün İran yönetimi altına geçmesi zaman – zaman bu iki ülke arasındaki ilişkileri germektedir. Azerbaycan'da ve İran'da yaşayan Azeri nüfusu aynı dili konuşmaktadırlar ve bu insanlar inanç olarak da İslam'ın Şii mezhebi mensubudurlar. Özellikle, 1940'larda ortaya çıkan "Azerbaycan'ın yeniden birleşmesi" ve "tek Azerbaycan" yönündeki görüş ve fikirler, 1990'ların hemen başında Azerbaycan'da Halk Cephesi yönetimi zamanında tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Bu ortamda İran Azeri nüfusun yaşadığı bölgede milliyetçi akımları sıkı kontrol altında tutarken, Azerbaycan da İran'dan İslam fundamentalizminin ülkeye sızmasının önüne geçebilmek için çaba sarfetmiştir.

Azerbaycan özellikle, son yıllarda uluslararası ve bölgesel ilişkilerine önem vermesiyle dikkat çekmektedir. Ülkenin Gürcistan'la sıkı ilişkileri vardır. Nitekim Gürcistan Azerbaycan petrollerinin Dünya pazarlarına ulaştırılması açısından önemli enerji koridoru bir ülke konumundadır. Güney Kafkasya'nın tamamını içine alan bölgesel işbirliğine gelince, Dağlık Karabağ problemi önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Güney Osetya ve Abhazya problemlerinin de bölgesel işbirliğine olumsuz etkisi göz ardı edilmeyecek nitelik ve boyuttadır.

Azerbaycan bölgesel işbirliğine önem vermekle birlikte, uluslararası arenadaki birçok teşkilatın da üyesidir. Nitekim ülkenin GUAM, KEİB, BDT, AGİT, Avrupa Konseyi, İKT, BM, IMF üyeliği bulunmaktadır.

Ticaret Politikası Azerbaycan'daki iktisadi stratejinin en önemli parçasıdır. Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ülkelerine ihracatının %94'nü petrol ve kimya ürünleri oluşturmaktadır. Bu yönüyle ülkede ticaretin yapısı çok farklıdır. Bu nedenle, Azerbaycan ekonomisi ve ticareti için çeşitlendirmenin ve petrol dışı sektörlerin geliştirilmesinin önemi gittikçe artmaktadır. Hükümetin istek ve arzusuna rağmen DTÖ'ne giriş yönündeki yavaş hareket ve ilerleyişin sebepleri buradan tahmin edilebilmektedir.

Azerbaycan NATO üyeliği için ön hazırlık niteliği taşıyan Üyelik için Eylem Planı'nın müzakerelerine daha başlamamıştır, ama ülke yönetimi NATO'ya katılım yönünde isteklidir. Azerbaycan 1994 yılında NATO'nun Barış Süreci İşbirliğine katılmıştır. Daha sonra ülkenin NATO ile işbirliği Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenlik ve istikrarın sağlanmasına yönelik Prague Girişimi diye adlandırılan faaliyetlerle devam etmiştir (Terörizme Karşı İşbirliği Eylem Planı ve İkili İşbirliği Eylem Planları).

5. Yeni Komşuluk Politikası'nın Uygulama Aşamasında Azerbaycan'ın Mevcut Siyasi, İktisadi ve Sosyal Konjonktürü

Azerbaycan'ın siyasi ve güvenlik açısından durumu ülkenin coğrafi konumu ile yakından ilgilidir. Nitekim Azerbaycan Rusya Federasyonu ile İran arasındaki bir bölgede bulunmaktadır, ülke çok geniş ve zengin enerji kaynaklarına sahiptir. Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan'la yıllardır çözümsüz bir şekilde süren çatışma da Azerbaycan'ın siyasi ve güvenlik açısından durumunu etkileyen faktörlerdendir.

Dağlık Karabağ'da devam etmekte olan işgal sürecinin barışçıl ortamda çözülmesi Azerbaycan'ın her alandaki gelişimini hızlandıracaktır. Nitekim söz konusu problemin devam etmiş olması ülkenin soyal, ekonomik, kurumsal, siyasi gelişiminin önündeki en büyük engellerden biridir. Problem ülkenin arzuladığı bölgesel işbirliği eylemlerinin gerçekleştirilmesi yönünde de en büyük engel niteliğindedir.

Ülkede siyasi ve kurumsal alandaki reform süreci çok yavaş ilerlemektedir ve sürecin içerisinde tutarlılıktan söz etmek çok güçtür. Güç dağılımının merkezi büyük ölçüde Devlet Başkanı'ndadır, Parlamento ve adli sistem güç dengesini oluşturmada yeteri kadar etkin ve güçlü değildirler. Ülkenin demokratikleşmesini sağlamak, insan hakları ve temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak, yazılı ve görsel ba-

sın ve internetin özgür bırakılması, sivil toplumun geliştirilmesi için ülkenin çoğulcu bir yapı içerisinde demokrasi yolunda kalkınmasını sağlayacak faaliyetlerin gerçekleştirilmesi şarttır. Bu yönden, Azerbaycan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı ile birlikte katılımı taahhüt ettiği reformların uygulanması açısından AGİT ve Avrupa Konseyi gibi örgütlerle de ilişkilerini sıkılaştırmalıdır.

Azerbaycan doğal kaynaklarını yurtdışına satmakla ve komşu ülkelerden sağlanan enerji nakil kanallarının üzerinde yer alan bir ülke olarak hızlı bir şekilde zenginleşmektedir. Hükümet enerji ihracatından elde edilen yüksek gelirin ülkenin refahı ve modernleşmesi için etkin harcanma metodları üzerinde çalışmaktadırlar. Yolsuzluk azaltıldığı ve yetkili kurumların etkin ve şeffaf çalışması sağlandığı ölçüde kaynakların ülke refahı ve sürdürülebilir kalkınma için kullanılmasında başarılı olunacaktır.

Adalet, güvenlik ve özgürlükler de özel önem atfedilmesi gereken konulardandır. Göçmen sorunu ve yurtlarından olan mecburi göçmenler problemi önemini korumaktadır. UNHCR verilerine göre Güney Kafkasya'da 1 milyon dolayında göçmen ve yurtlarından mecburen ayrılmak zorunda kalan insan vardır. Bu rakamın 580 binini Azerbaycanlı mecburi göçmenler oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın toplam 7 ülkeyle 3371 km'lik sınırı bulunmaktadır, bunun 713 km'lik kısmı deniz sınırından oluşmaktadır. Ülkede Sınır İdaresi'nin güçlendirilmesi, uyuşturucu ticaretinin önlenmesi, insan kaçakçılığı ve özellikle İran, Irak, Afganistan ve Pakistan'dan yasal olmayan göçlerin önüne geçilmesi açısından önem arz etmektedir.

Azerbaycan Eski Sovyetler Birliği içerisinde Müslümanlığın Şii mezhebinin geçerli olduğu tek ülkedir. Şii nüfus daha çok İran'la sınır olan güney bölgelerde, ülkenin orta kısımlarında ve başkent Bakü'de yaşamaktadır. Azerbaycan Atatürk önderliğindeki Türkiye'nin laiklik sisteminden ve eski Sovyetler tecrübesinden esinlenerek Şii-Sünni ayrımının üzerinde durmadan İslam dinini ortak bir şekilde yaşayan nadir ülkelerden biridir. Azerbaycan laik yapısını bu zamana kadar koruyabilmiştir. Amma ülke yönetiminin sosyo-ekonomik reformları etkin bir şekilde gerçekleştiremediği ve yoksulluğun artması ve yayılması durumunda orta ve uzun dönemde İslam Fundamentalizmi'nin Azerbaycan'da da belirleyici tehlike olabileceği endişesi vardır.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan'ın dış politikası çok yönlü bir nitelik arzemiştir ve ülke dış siyasette Avrupa Birliği, Türkiye, İran ve Hazar Havzası üzerdeki diğer komşuları, Rusya Federsayonu ve ABD arasında denge kurmaya çalışmıştır.

Bu arada Azerbaycan dış politikasının merkezinde her zaman Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan'la devam etmekte olan çatışma belirleyici unsur olmuştur. Azerbaycan ve Ermenistan Devlet Başkanları arasında Paris yakınlarındaki Rambouillet kasabasında 2006 yılı Şubat ayında ve Bukreş'te 2006 yılı Haziran ayında gerçekleştirilen görüşmelerden beklentiler yüksek olsa da somut sonuçlara ulaşılammıştır. Bütün bunlara rağmen iki ülke arasındaki görüşmeler hala devam etmektedir. 2008 yılında Moskova'da Rusya Federsayonu'nun arabuluculuğunda olumsuz sonuçlanan görüşmelerin ardından, 2009 yılında da görüşmelere devam edilecektir.

Hazar Denizi'nin statüsü, Dağlık Karabağ problemi ve bölgedeki diğer etnik problemlerdeki etkisi ve ağırlığı sebebiyle Azerbaycan ve tümüyle Güney Kafkasya dış politikasının merkezindeki en önemli ülke Rusya'dır. Azerbaycan nüfusunun çeyreğe yakın kısmı Rusya'da çalışmaktadır. Ayrıca Rusya gazına ülkenin bağımlılığı özellikle sanayi dışı kullanımlarda hala devam etmektedir. Bu yönlerden de bakıldığında Azerbaycan Rusya ile geleneksel ilişkilerinin barış ortamında devamından yanadır.

Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ve birliğe üye olan ülkelerle ilişkileri Bakü yönetiminin "Euro-Atlantik yapısına uyumu" yönündeki stratejisi ve tutumu yönünden de önemlidir. Ülkenin 2004 yılı Haziran ayında Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınması Azerbaycan'ın her yerinde bağımsızlık sonrası ülkenin dış dünya ile uyumu yönünde elde edilen en bariz başarı olarak kabul görmüştür.

Azerbaycan petrol ve gazının Batı pazarlarına ulaştırılması açısından önemli bir coğrafyada yer alan Gürcistan'la Azerbaycan'ın ilişkileri sürekli olarak gelişmektedir. Bu arada Gürcistan özellikle enerji nakil araçlarının geçiş güzergahında olması sebebiyle Azerbaycan kadar Türkiye için de önemli bir ülke konumundadır.

Tahran yönetiminin zaman-zaman açıklamalarıyla dış dünyada gerilim yaratan girişimlerine rağmen, Azerbaycan bu ülkeyle olan ilişkilerine de önem vermektedir.

İran nüfusunun önemli bir kısmının Azeri kökenli vatandaşlardan oluşmuş olması, İran'ın her zaman güneyde İslam köktendinciliğinin kaynağı olması ve bunun Azerbaycan için de ciddi tehdit unsuru olması, enerji konularındaki işbirliği ve Dağlık Karabağ problemi konusunda bu ülkeden beklenen destek, Azerbaycan dış politikası için İran'ı önemli kılan faktörlerdendir.

Enerji ticaretinden ve enerji nakil hatlarının bulunduğu coğrafyada yer almış olması gerçeğinden hareket edersek ve Dağlık Karabağ problemini adil ve kalıcı bir şekilde çözülebileceğini varsayarsak Azerbaycan'ın yakın gelecekte tüm alanlarda problemlerini çözmüş ve ekonomisi sürekli büyüyen bir ülke olma ihtimali büyüktür. Azerbaycan bütün bu hedeflere özellikle, Avrupa Birliği ve diğer işbirlikleri ile yardımlaşma sayesinde, karşılıklı anlayış çerçevesinde sıkı çalışma ve reformları kararlı bir şekilde gerçekleştirme ile ulaşabilecektir.

6. İktisadi Durum ve Ticari Yapının Analizi

Azerbaycan'da ekonomik göstergeler özellikle, 1990'lı yılların ortalarından itibaren yabancı şirketlerin Azerbaycan petrolüne ve gazına olan ilgisinin artmasıyla, doğal kaynakların ortak girişimlerle elde edilip işlenmesine ve taşınmasına yönelik ortak çalışmalarla (PSAs: Production Sharing Agreements) yükselmeye başlamıştır.

Petrol ve gazın ülke ekonomisi üzerindeki olumlu etkisi neticesinde Azerbaycan ekonomisi son yıllarda çok büyük aşama kaydetmiştir. Ülke ekonomisinin büyümesi özellikle 2004-2006 yılları arasında daha hızlı ve dikkat çekici boyutta olmuştur. GSMH 2000-2004 yılları arasında yıllık yaklaşık %10 oranında artmıştır. Bu artış 2005 yılında %24 olurken, 2006 yılında yaşanan GSMH artışı çok daha yüksek oranda gerçekleşmiştir. Petrol ve gaz sektörü GSMH'dan aldığı %42 oranındaki pay ile son yıllardaki gelişmenin esas itici gücü olmuştur. Bu arada kamu borçlarının GSMH'ya oranı 2002-2003 yıllarındaki %20.1 seviyesinden 2004 yılında %17 seviyesine gerilemiştir. IMF verilerine göre, Kişi Başına Düşen GSMH 2002 yılındaki 759 USD'lik seviyeden 2006 yılında 1,902 USD seviyesine kadar çıkmıştır.

Azerbaycan'ın makroekonomik manzarası en az orta ve kısa dönem için istisnasız bir şekilde olumlu izlenim vermektedir. Ayrıca ülkede petrol ve gaz dışı sektörlerin gelişimine önem verilmeli, ülke coğrafyasına yaygın dengeli gelişmenin sağlanmasına dikkat edilmelidir. Nitekim ülkenin Bakü dışındaki bölgeleri sosyo-

ekonomik yönden başkentin çok gerisindedir. Azerbaycan nüfusunun yaklaşık %40'lık bölümü açlık sınırının altında yaşamlarını sürdürmektedir. Yukarıda bahsedilen sosyo-ekonomik gelişmeye bütçe ayrılması problemlerin giderilmesinde etkili olacaktır. Bu çalışmalar için ülke yönetiminin fazla zamanı da bulunmamaktadır. Bu nedenle, uzmanların fikrince sosyo-ekonomik reformlar ve özellikle, petrol dışı sektörlerin gelişimine biran önce dikkat edilmelidir. Nitekim 2010 yılından itibaren petrol hasılatının ülkede kaynakların azalması sebebiyle düşeceği ve 2025 yılında da çok düşük hasıla rakamlarına gerileme ihtimali bulunmaktadır. Bu gerilemenin olumsuz etkileri muhtemelen Azerbaycan'ın coğrafi konumunun sunmuş olduğu avantajlar, ülkenin önemli enerji rezervlerine sahip olması sayesinde ve Orta Asya'dan Batı'ya enerji ulaşımının geçiş noktasında bulunmasından dolayı kısmen de olsa azaltılabilecektir.

Azerbaycan'da enerji dışı sektörlerdeki yatırımlar mutlaka teşvik edilmelidir. Nitekim bu konudaki mevzuat hala anlaşılır değildir. Enerji sektöründen elde edilen kazanç sayesinde direkt yabancı yatırımların (FDI: Foreign Direct Investment) 433 USD olduğu tahmin edilmektedir. Ama bu rakam hala yetersiz boyuttadır. Nitekim AB üyesi eski Doğu Bloğu ülkeleri için bu rakamın 2000-4000 USD dolayında olduğu tahmin edilmektedir.

Genişlemiş Avrupa Birliği Azerbaycan'ın en büyük ticaret ortağıdır. Nitekim birlik üyelerinin sayısının 25'e yükseldiği 10 ülkeli katılımdan sonra Azerbaycan'ın AB ile 2004 yılı boyunca gerçekleştirmiş olduğu ticaret hacmi ülkenin toplam dış ticaretinin % 46.2'i oluşturmuştur. Bu arada Azerbaycan'ın ticaret yapısının dengesiz olduğunu söyleyebiliriz. Petrol ve kimya ürünleri Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ülkelerine ihracatının %94'ü oluşturmaktadır. Diğer ürünlerin payı çok düşük düzeydedir. Gelecekte ihracat Azerbaycan'ın ekonomik büyümesi için kilit rol oynayacaksa mutlaka ürün çeşitlendirmesinin yapılması gerekmektedir. Bu Azerbaycan ekonomisini Dünya enerji pazarlarında ortaya çıkacak muhtemel olumsuzlukların ani ve zararlı etkisinden de koruyacaktır.

Günümüzde Azerbaycan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğinin biraz zaman alacağı tahmin edilmektedir. Azerbaycan yönetiminin üyelik sürecini daha titiz bir

şekilde değerlendirmesi ve bu arada süreci hızlandırmak için çaba sarfetmesi ülkenin yararına olacaktır.

7. Sosyal Durumun Değerlendirmesi

Azerbaycan 2005 yılı Sosyal Gelişme Raporu gösterge ve verilerine göre sıralamada 0.729 düzeyindeki Sosyal Kalkınma Endeksi (HDI: Human Development Index) ile 101. olmuştur. Bu rakam orta düzeyde bir sosyal gelişme kategorisi içerisindedir. Bu arada Azerbaycan bu gösterge ile Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ülkeleri arasında sonuncu yerdedir.³⁸⁹

Azerbaycan yoksulluğun azaltılması yönünde gelişim gösterse de, yoksulluk problemi hala geçerliliğini korumaktadır. Yoksulluk oranı 2002 yılındaki %46.7'lik seviyesinden 2003 yılında %44.7 seviyesine gerilemiştir. Bu düşüş 2004 ve 2005 yıllarında devam etse de hala yetersiz düzeydedir. Nitekim yoksulluk oranı hala %40'ın üzerindedir. Dikati çeken önemli bir husus, Azerbaycan'da milli gelir son yıllarda devamlı olarak iki haneli oranlarda artış gösterse de bu artış yoksulluğun azalmasına değil, ülkedeki gelir dengesizliğinin artmasına hizmet etmektedir. Ülkede bazı kesimler çok aşırı bir oranda zenginleşirken, nüfusun büyük bir çoğunluğu fakirleşmeye devam etmektedir. Bu arada Azerbaycan'ın bölgeleri ve illeri arasında da inanılmaz gelir dengesizlikleri mevcuttur. Bakü ile Nahçıvan arasındaki gelir düzeyindeki farklılık en az %30 düzeyindedir. Başkentte önemli sayıda fakir nüfusun bulunmasına rağmen, Bakü'nin diğer illerle gelir düzeyi farklılığı yüksek boyuttadır. Bu rakamlar başkent nüfusu içinde bile muazzam gelir dengesizliğinin bulunduğu bir işarettir.³⁹⁰

Azerbaycan'da 2006-2013 yıllarını kapsayan ve Ulusal İstihdam Eylem Planı'nı (NAPE: National Action Plan on Employment) da içine alan Ulusal İstihdam Strateji belgesi yürürlüktedir. Bu çalışma Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO: International Labour Organisation) ile ortaklaşa geliştirilmiştir ve işgücünün eğitimi ve tecrübesi, KOBİ'lerin geliştirilmesi ve sosyal güvenlik konularına odaklanmaktadır.

³⁸⁹ Ibid. s.7.

³⁹⁰ Ibid. s.9.

Azerbaycan nüfusu bağımsızlığın kazanıldığı zamandan bu yana 1991 yılındaki 7,200.000 kişilik seviyeden 2005 yılında 8,350.000 kişilik seviyeye yükselmiştir. Bu artış belirtilen zaman zarfında doğum oranındaki keskin düşüğe rağmen gerçekleşmiştir. Nitekim 1991 yılında doğum oranı 1000 kişi başına 26.6 iken, 2004 yılında bu rakam 16.1 seviyesine gerilemiştir. Erkek nüfus için ortalama yaşam süresi 1991 yılında 66.3 iken 2004 yılında bu süre 69.6 seviyesine yükselmiştir. Kadın nüfus için ise bu rakam 1991 yılında 74.8 iken 2004 yılında 75.2'ye çıkmıştır.

Sovyet eğitiminin mirası olarak Azerbaycan'da okuma-yazma oranı %100'e çok yakın seviyelerde, en az %99 oranında hesaplanmıştır. Temel eğitimi tamamlayanların oranı ise en az %96.8 düzeyindedir. Ama ülkede kaynakların etkisiz kullanılmasından, yolsuzluğun üst düzeylerde seyretmesinden olsa gerek bu olumlu rakamlar nüfusun ve ülkenin bu statistiklerden karşılıklı faydalanmasını önlemektedir.

8. Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkilerinin Yakın Dönem Değerlendirmesi

Azerbaycan'la Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler 1990'lı yıllarda Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması temelinde yürütülürken, 2000'li yıllarda söz konusu işbirliği Yeni Komşuluk Politikası temelinde devam etmektedir.

a. 1991-2005 Dönemini Kapsayan AB Yardımları

1991 yılından bu yana Avrupa Birliği Azerbaycan'a toplam tutarı en az 400 Milyon Euro olan yardımda bulunmuştur. TACIS programı ve bu programın ulusal ve yerel öğeleri, TACIS Olağanüstü Yardım Programı (EXAP: Exceptional Assistance Programme), gıda güvenliği programı (FSP: Food Security Programme), savaş sonrası onarım aktivite programları, demokrasi ve insan hakları için Avrupa insiyatifi ve ECHO tarafından gerçekleştirilen insani yardım programları da bu kapsamdadır.

2002-2006 dönemini kapsayan ülke strateji belgesi (CSP: Country Strategy Paper) çerçevesinde TACIS yardımı esas olarak iki önemli öncelik konusuna eğilmiştir: i) kurumsal, yasal ve idari reformların desteklenmesi ve ii) özel sektörün desteklenmesi ve ekonomik kalkınma yardımı. 2007-2013 dönemini kapsayan yardımlar ise ENPI kapsamında yürütülmektedir.

b. Diğer Uluslararası Aktörlerle Tamamlayıcı İşbirlikleri

AB'nin Azerbaycan'daki faaliyetlerinin hızlandığı dönemde üye ülkelerin tek başına faaliyetleri azalırken, azımsanmayacak sayıdaki örgütlerin faaliyetleri hala devam etmektedir.

Avrupa Birliği dışında Azerbaycan'da aktif olan örgütler ağırlıklı olarak Dünya Bankası, Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası ve UNDP gibi kuruluşlardır. Ülkeler olarak ABD ve Kanada ve Avrupa Birliği ülkeleri arasında da Almanya, İsveç ve Büyük Britanya dikkat çekmektedir.

Azerbaycan'da ilgili olan ülke ve organizasyonların esas odaklandıkları konular yönetim, ekonomik reformlar ve kalkınma, sosyal reformlar gibi alanları kapsamaktadır. Bu arada Dünya Bankası ve AYKB ek olarak altyapının geliştirilmesi konularında faaliyette bulunmaktadır.

Avrupa Birliği yukarıda bahsedilen konuların tamamıyla farklı derecelerde ve ölçülerde ilgilidir. Azerbaycan'ın AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınmasıyla ülkeye yönelik mali yardımlarda devam eden artış trendi özellikle, YKP kapsamındaki Azerbaycan Eylem Planı'nı destekleme istikametinde daha da hızlanmıştır. Yeni dönemde Azerbaycan'a yönelik yardımlar ağırlıklı olarak yönetim ve ekonomik reform alanlarını kapsayacaktır. Altyapının geliştirilmesine yönelik faaliyetler ise EIB, EBRD ve diğer uluslararası finans kuruluşları ile ortaklaşa çalışmalarla devam ettirilecektir. Sosyal reform alanlarında Avrupa Birliği ağırlıklı olarak sosyal sektörün yapısal değişimi ve AB standartları ile uyumu çalışmalarına eğilecektir..

Komisyon özellikle gelecek planları tartışmak amacıyla zaman-zaman diğer organizasyon ve örgütlerin temsilcileriyle toplantılar yapmaktadır. Özellikle, sektörel bazlı konuların tartışıldığı görüşmeler de süreç içinde yapılmaktadır.

Azerbaycan'la Avrupa Birliği'nin ilişkileri diğer AB ortak politikaları sayesinde de desteklenmektedir. Bu nedenle, en uygun "politikalar bileşimine" ulaşmak çok önemlidir. Azerbaycan'la ilişkiler ODGP, sınır yönetimi ve göç, ticaret, enerji, ulaştırma ve çevre politikalarının da içeriğinde yer almaktadır. Eğitim, mesleki geliştirme, bilgi ve iletişim teknolojileri konuları da önemiyle dikkat çekmektedir.

c. Avrupa Birliği'nin Sorumluluk Stratejisi

Günümüzde Azerbaycan'la Avrupa Birliği arasındaki işbirliğinin esas amacı, iktisadi ve siyasi işbirliği, enerji, dış politika ve güvenlik politkalarındaki işbirliğini güçlendirmekten ibarettir.

Avrupa Birliği yardımları sözkonusu stratejinin uygulandığı süre boyunca esas olarak Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve YKP Eylem Planı'nda ifade edildiği gibi ülkede serbest piyasa ekonomisinin ve demokrasinin geliştirilmesi çalışmalarına ve Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz satışından elde ettiği kazancın şeffaf bir şekilde tüm ülkenin yararı için kullanılmasına yönelik olacaktır. Avrupa Birliği'nin yardımları ayrıca enerji ve ulaştırma gibi spesifik alanlarda Azerbaycan – AB işbirliğine yönelik olarak kullanılacaktır. Bütün sıralanan alanlarda Avrupa Birliği reform sürecinde yakından iştirak etmek niyetindedir.³⁹¹

Avrupa Birliği'nin yardımlarının öncelikleri esas olarak AB- Azerbaycan YKP Eylem Planı'nın ortaya koyduğu politika hedeflerine (senedin ilk bölümünde belirlenen on temel öncelik) uygun olarak belirlenmektedir. Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki Avrupa Birliği – Azerbaycan Eylem Planı, AB-Azerbaycan spesifik politika önceliklerini belirleyen en son belgedir. 2011 yılında süresi dolacak olan Eylem Planı'nda belirlenen öncelikli faaliyet alanlarının bu tarihin ötesine geçeceği tahmin edilmektedir.

Siyasi diyalog ve reformlara ilişkin Avrupa Birliği yardımları esas olarak demokrasi ve iyi yönetimin kuvvetlendirilmesi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve basın ve toplantı özgürlükleri dahil tüm temel özgürlüklerin güvence altına alınması gibi alanlara odaklanacaktır. Cinayet ve yolsuzlukla mücadele, iktisadi ve sosyal alanlar dahil sivil toplumun kuvvetlendirilmesi gibi alanlar da bu kapsamda ele alınmaktadır.

Dış politika ve güvenlik konularındaki işbirliğine gelince kitle imha silahlarının yok edilmesi, kara mayınlarının ortadan kaldırılması çalışmaları, Ermenistan'la yaşanan Dağlık Karabağ sorunun ortadan kaldırılması başta olmakla kriz yönetimi konularına önem verilmektedir.

³⁹¹ İbid. s.8.

d. Ekonomik ve Sosyal Reformlar, Yoksulluğun Azaltılması ve Sürdürülebilir Kalkınma

Petrol ve doğal gaz ihracatından elde edilen gelirin verimli ve şeffaf bir şekilde idaresini güvence altına alabilmek amacıyla yönelik olarak serbest piyasa ekonomisinin tüm yönleriyle dengeli ve tam kapasite ile çalışmasına yönelik Avrupa Birliği kaynaklı destekler devam edecektir. Bu çalışmalar ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirmesine yönelik faaliyetleri de kapsayacaktır ve ülkenin ortak yararına faaliyetler olacaktır. Bu arada sosyal reformun gerçekleştirilmesi, sağlık tehditlerinin bertaraf edilmesi, yolsuzlukla mücadele, Avrupa Birliği sosyal norm ve standartlarına uyum çalışmaları, yoksulluğun azaltılması ve mesleki ve bilimsel eğitimle resmi istihdamın artırılmasına yönelik çabalar önemli olacaktır. Sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi açısından tüm sanayi sektörlerinin geliştirilmesi, bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi amacıyla bölgelerin gelişme ve istikrar kapasitelerinin artırılmasına çalışılacaktır.

AB'nin Azerbaycan'a yardım ve desteği, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve YKP Eylem Planı'nda belirtildiği gibi ve ülkenin Dünya Ticaret Örgütü'ne girişine yardımcı olmak amacıyla uygun olarak piyasa reformunu desteklemeye yönelik olacaktır. Öncelikli alanlarda çalışmayı üstlenecek olan kurumlara idari kapasitelerini artırma ve iyileştirme desteği verilecektir. Vergi idaresi, ticaret ve ekonomi konuları ile ilgili bakanlık ve ilgili idareler, gümrük yönetimi gerekli idari kapasite oluşturmaya yönelik yardım ve destekle donatılacaktır.

e. Adalet, İçişleri ve Güvenlik Konularında İşbirliği

Azerbaycan'a yönelik Yeni Komşuluk Politikası Eylem Planı adalet, içişleri ve güvenlik konularında geniş ve yaygın bir işbirliğini öngörmektedir. Bu anlamda Avrupa Birliği yardımları, göç ve iltica, sınır güvenliği, organize suçlar ve terörizme karşı mücadele, adalet ve hukukun üstünlüğü konularına odaklanacaktır.

Söz konusu reformların gerçekleştirilmesi için AB'nin esas yapması gereken, değişim ve gelişimleri sağlayacak konuyla ilgili kurum ve kuruluşların idari kapasite ve imkanlarını arttırmak olacaktır. Ayrıca bu kurumları gerekli araç ve gereçlerle temin etmek ve sonuç olarak adli sistemin etkinleştirilmesini, göç ve iltica konuları-

nın Avrupa Birliği normları ile uyumunu, yaygın olan yolsuzluk ve kara para aklama probleminin kontrol altında tutulmasını sağlamak da önemlidir.

f. Enerji, Ulaştırma, Çevre, Bilgi Toplumu ve Medya

Enerji, ulaştırma, çevre, bilgi toplumu ve medya alanlarında Avrupa Birliği normlarına uygun standartları yakalayabilmek için öncelikli yapılması gereken çalışmalar bu alanlarda reformları üstlenecek olan kurum ve kuruluşların idari kapasitesinin arttırılması olacaktır.

Enerji sektöründe destek ve çalışmalar 7 Kasım 2006 tarihinde Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında imzalanan Enerji Anlaşması ve buna yönelik AB-Azerbaycan Mutabakat Metni istikametinde Azerbaycan enerji piyasasının rasyonelleştirilmesi ve ülkenin Avrupa Birliği enerji piyasasına uyumunun sağlanmasına yönelik bazı iktisadi reformların gerçekteştirilmesi yönünde olacaktır. AB yardımı, Bakü Mutabakatı'nda bahsi geçen bölgesel enerji işbirliğini kapsamaktadır. Sonuç olarak, enerjinin etkin ve tasarruflu kullanılması, iklim değişikliğine sebep olmayacak enerji işleme yöntemlerinin geliştirilmesi, yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının oluşturulması konularına azami dikkat gösterilecektir.

Ulaştırma konularında önem verilecek hususlar, ulaştırma faaliyetlerinin etkin, güvenli ve sağlıklı bir şekilde gerçekteştirilmesi konularıdır. Karayolları, havayolları ve deniz yollarının güvenliği üzerinde durulmaktadır. Bu konuda başarıya ulaşma yolu, ilgili istikametlerde sağlıklı bir eğitimin sağlanmasından geçmektedir. Diğer çok önemli konu demiryolları ile ilgilidir. Nitekim Azerbaycan'ın demiryolu ağının Avrupa Birliği demiryollarına bağlanabilmesi için ilgili standartlaştırmanın yapılması gerekmektedir.

Çevre konularına gelince bu konulardaki destek ve çalışmalar ağırlıklı olarak BM'in ilgili çerçeve kararları, İklim Değişikliği Konvansiyonu ve Kyoto Protokolü gibi uluslararası çevre anlaşmaları çerçevesinde gerçekteşecektir. Su kalitesinin yükseltilmesi, kuraklıkla mücadele, orman arazilerinin azalmasının önüne geçilmesi, atık yönetimi konuları önemli olacaktır.

Bilgi toplumuna gelince mevcut bilimsel başarıların ve bilgi teknolojilerinin iş, yönetim ve günlük hayatın her alanında kullanılması hedeflenmektedir.

9. Yeni Komşuluk Politikası Aracı ENPI'nin Azerbaycan Uygulaması

ENPI'in uygulanacağı temel 3 alan Azerbaycan – Avrupa Birliği ortak politika önceliklerine dayanılarak ve Avrupa Birliği'nin Azerbaycan ile ilgili izlenimlerinden ve daha önce yapılan yardım programlarından edinilen tecrübelerden yola çıkılarak belirlenmiştir. Dağlık Karabağ probleminin barış ortamında çözülme performansına bağlı olarak Avrupa Birliği Azerbaycan'a çatışma çözümü ile ilgili daha özel yardımlarda da bulunabilecektir.

ENPI kapsamında demokrasi ve adil yönetim sisteminin geliştirilmesi alanında aşağıdaki konulara önem verilmektedir:

- Kamu yönetimi ve kamu iç ve dış denetimi dahil kamu maliyesi reformu.
- Hukuk ve adli reform.
- İnsan hakları, sivil toplum ve yerel yönetimler reformu.
- Eğitim – öğretim, bilim ve tekniğin geliştirilmesi, sosyal iletişimin geliştirilmesi.

Ayrıca yine ENPI kapsamında Avrupa Birliği norm ve akitlerine uygun olarak sosyo-ekonomik reformun desteklenmesi, yoksullukla mücadele ve idari kapasitenin artırılması çalışmaları adı altında aşağıdaki çalışmalar yapılmaktadır:

- Ortak ticaretin teşvik edilmesi, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve sosyal reformun etkinleştirilmesi.
- Bölgesel kalkınma ve enerji dışı sektörlerin geliştirilmesine yönelik hükümet programlarının uygulanmasının desteklenmesi. Ekonominin çeşitlendirilmesi ve rekabetçiliğinin artırılması.
- Kamu muhasebesi gibi sektörel bazlı düzenlemelerin desteklenmesi.

Ulaştırma, enerji ve çevre konularındaki iktisadi ve mevzuat reformlarının desteklenmesi alanındaki çalışmalarda ise ENPI aşağıdaki reformlara öncelik vermektedir:

- Enerji alanında iç mevzuat ve enerji piyasası reformu.
- Ulaştırma alanında iç mevzuat ve ulaştırma piyasası reformu.

- Çevre konuları.

10. ENPI Sınır İşbirliği, Komşuluk ve Ortaklık Programı ve İstikrar Aracı

ENPI Sınır İşbirliği (CBC: Cross-Border Cooperation) Programı ve Komşuluk ve Ortaklık Programı'nın (NPPs: Neighbourhood and Partnership Programmes) eğildiği esas öncelik alanları, sınır bölgelerinde iktisadi ve sosyal kalkınmanın teşvik edilmesi, çevre, kamu sağlığı, organize suçlarla mücadelede ortak hareket, etkin ve güvenli sınır yönetiminin sağlanması gibi konuları kapsamaktadır.³⁹²

Söz konusu programların uygulanmasında esas dikkat edilecek olan husus, ülkelerin yerel nitelik ve önceliklerinin dikkate alınması olacaktır.

İstikrar Aracı'nın esas amacı, mevcut ve muhtemel krizlere ve devam eden siyasi istikrarsızlıklara etkin, zamanında ve esnek müdahaleyi sağlamaktır.

Azerbaycan ile ilgili olarak İstikrar Aracı, esas olarak ülkenin güvenlik ve arazi bütünlüğünü tehdit etmeye devam eden Dağlık Karbağ problemi üzerine eğilmektedir.

11. Demokrasi ve İnsan Hakları Ekseninde Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri

Azerbaycan Devlet Başkanı'nın 06-07 Kasım 2006 tarihlerinde gerçekleşen Bruksel ziyareti, Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Komşuluk Politikası Eylem Planı'nı açıklayacağı zaman olan 14 Kasım öncesine tesadüf etmiştir.

Azerbaycan Devlet Başkanı tarafından önemle belirtilen konu, bu ülke ile AB'nin ilişkilerinin kuvvetlendirilmesinin sadece Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmakla kalmayacağı, aynı zamanda ülkede demokratik toplumun oluşum sürecine de olumlu etki edeceği yönünde olmuştur.³⁹³

06 Kasım 2006 tarihinde Azerbaycan'la Avrupa Birliği liderleri arasında Enerji Paketi imzalanmıştır. Avrupa Birliği liderlerinin fikrince, Enerji Paketi bu ülkenin en eksik yönü olarak kabul edilen insan hakları standartlarının yükseltilmesine katkıda

³⁹² COM(2003) 393 final of 1 July 2003 ("Paving the way for a New Neighbourhood Instrument").

³⁹³ EU and Azerbaijan Agree To Set Up Energy Partnership (Baku interested in the realisation of Odessa-Brody-Plock pipeline, www.neurope.eu, Nov 10, 2006).

bulunacaktır.³⁹⁴ Nitekim AB liderleri nezdinde Azerbaycan demokrasisi konusunda derin şüphe vardır. Komisyon Başkanı Azerbaycan'ın hiçbir zaman demokratik bir devlet olmadığını, fakat ekonomik ve politik reformlar yönünde çaba harcadığını 2006 Kasım ayında Brüksel'deki temaslarda açıkça ifade etmiştir. Buna rağmen Başkan, Azerbaycan'ın bir ülke olarak konumundan dolayı sempati ve anlayışı da hakettiğini belirtmiştir.

Azerbaycan 7 milyar varil petrol kaynaklarına sahiptir ve coğrafi olarak Kazakistan ve Özbekistan'la Avrupa Birliği arasındaki muhtemel gaz boru hattının güzergahında yerleşmektedir. Avrupa Birliği bu projeye potansiyel bir fırsat olarak bakmaktadır.³⁹⁵

Avrupa Birliği'nin Azerbaycan'a yaklaşımı konusunda yapılan araştırmaların sonucunda AB'nin Azerbaycan ve Güney Kafkasya ile olan yaklaşımının altında yatan sebeplerin araştırılmasının yararlı olacağı sonucu doğmaktadır. Nitekim Avrupa Birliği bu bölgeyle yakınlaşmakta ve daha da ileriye giderek Güney Kafkasya'yı Yeni Komşuluk Politikası'na dahil ederek esas olarak hangi amacı taşımaktadır. Bu ülkeleri kendi demokrasisi, insan hakları ibi değerlerine yakınlaştırmak mı, bölgenin stratejik konumunda ve petrol zengini (Azerbaycan) olmasından yararlanmak mı, yoksa AB'nin özellikle Karadeniz ve ileride muhtemelen Türkiye üzerinden sınır komşusu olacağı düşüncesiyle çevresinde barış, istikrar ve sabitliği sağlamak mı? Bu sorunun gerçekler ışığında ortaya çıkan yanıtı, AB'nin Güney Kafkasya'da kendisine muhtemel komşu bölge olması dolayısıyla barış-istikrar-huzuru sağlamak düşüncesinin olmayışı yönündedir. Nitekim Avrupa Birliği'nin Ermenistan tarafından işgal olunan Dağlık Karabağ probleminin, Gürcistan'daki etnik problemlerin çözümünde iştirak etmemesi ve bu problemin çözümünün ülkelerin kendi tasarrufunda olduğunu ısrarla ve tekrar-tekrar ifade etmesi bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Avrupa Birliği şimdiye kadar Yeni Komşuluk Politikası öncesi ve sonrası Güney Kafkasya'daki sorunların çözümüne yönelik hiçbir eylem planı ortaya koymamış, bölge içerisinde Ermenistan tarafından Azerbaycan topraklarının işgal gerçeğini değerlendirmemiş, işgal sırasında yapılan insan hakları ihlallerine kayıtsız kalmaktan

³⁹⁴ Andrew RETTMAN, "EU rolls out the red carpet for oil rich Azerbaijan", 07.11.2006, <http://euobserver.com/9/22808>

³⁹⁵ Ahto LOBJAKAS, "Azerbaijan: EU Taking Note of Baku's Strength", www.rferl.org/newsline, 07.11.06.

çekinmemiştir. AB'nin tutumu sadece savaş sonrası ve etnik çatışmaların sona erdirilmesi sonrasındaki kalkınma çalışmalarına katkıda bulunacağı yönünde vaatler vermesi olmuştur. Ayrıca AB'nin Güney Kafkasya ülkeleriyle ortak değerleri paylaştığı yönünde düşüncesinin olmaması da diğer bir sorundur. Buradan Avrupa Birliği'nin bölgeye ilgisinin altında yatan temel sebebin stratejik ve doğal kaynak zengini bu bölgede söz sahibi olma yönündeki eğilim olduğunu göstermektedir.

07 Kasım 2006 tarihinde imzalanan AB-Azerbaycan Stratejik İşbirliği Anlaşması esasen "Azerbaycan'ın AB'ye aşamalı entegrasyonu amacıyla Avrupa Birliği iç pazarına uyumu", "gelişmiş petrol taşımacılığı", "Azerbaycan ve Hazar Denizi üzerinde Avrupa'ya muhtemel doğal gaz boru hattı projesini" kapsamaktadır.

Anlaşma aynı zamanda Azerbaycan'ın kendi güney-batı bölgesi olan Dağlık Karabağ bölgesinin gerekirse savaş yoluyla geri alınabileceği açıklamalarının olduğu bir zamana tesadüf etmiş ve anlaşmada AB'nin Azerbaycan'a ülkenin arazi bütünlüğü yönündeki desteğine yer verilmiştir. Burada özellikle, Azerbaycan tarafından Dağlık Karabağ probleminin gerekirse savaş yoluyla halledilebileceği yönündeki açıklamalarının olduğu bir zamanda Avrupa'nın kendi enerji güvenliğini sağlama alma isteği birliğin esas gayesini teşkil etmektedir.³⁹⁶

Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinde olayları AB-Rusya-ABD üçgeninde değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim Azerbaycan Güney Kafkasya bölgesinde Gürcistan'dan farklı olarak Rusya ile iyi ilişkilerde olan bir ülkedir. Ülkenin ABD ile olan ilişkileri de üst seviyededir. Azerbaycan, Avrupa Birliği ve ABD ile olan ilişkilerini dengede tutmak istemektedir. Avrupa Birliği bunun bilincindedir ve bu sebeple, Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki dış politikasında Azerbaycan'a daha dikkatli yaklaşmaktadır.

E. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ – GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

Gürcistan Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası için iyi bir deneyim niteliğinde olabilecek bir ülkedir. Bu ülke tarihi, coğrafi, kültürel yönlerden Avrupa'nın bir parçasıdır. Gürcistan'ın enerji koridoru bir ülke olması, Rusya'ya çok ya-

³⁹⁶ RETTMAN, a.g.m.

kın olan bir coğrafyada bulunması, ülkede dondurulmuş etnik çatışmaların hala varlığını sürdürmesi bu ülkeyi her yönüyle önemli kılmaya yetmektedir.

Gürcistan'ın mevcut yönetimi, reform ve demokrasi ve Avrupa'nın bir parçası olma yönünde kesin iradesini ortaya koymaktadır. Bu arada, AB'nin Gürcistan'ın tam üyeliği istikametinde ciddi bir düşüncesinin olmaması ve Rusya'ya karşı dikkatli siyasi tavır, Gürcistan'a yönelik Avrupa Birliği nezdinde stratejik planların yapılmasının önüne geçmektedir. Bu nedenle, Avrupa Birliği Gürcistan'da geçiş sürecini hızlandıracak araçlara kararlı bir şekilde başvuramamaktadır.

Gürcistan üzerinde etki alanını genişletebilmek için Avrupa Birliği'nin bu ülkedeki reform süreci ile yakından ilgilenmesi gerekmektedir. Bazı uzmanların fikrinde de Gürcistan'ın Avrupalı kimliği birlik tarafından tanınmalı ve AB'ye muhtemel üyelik kapısı da açık bırakılmalıdır. Ayrıca Avrupa Birliği Gürcistan'daki mevcut etnik çatışmaların çözümünde de aktif rol almalı, Yeni Komşuluk Politikası'nı bu ülkede demokrasinin devamı için kullanmalıdır. Bunun dışında Gürcistan'ın NATO üyeliği için çabaları da Avrupa Birliği tarafından desteklenmeli ve ülke yönetimi etnik çatışmaların barışçıl çözümü için teşvik edilmelidir.³⁹⁷

Gürcistan AB ve tümüyle Batı'dan yana politika izlemesiyle dikkat çekmektedir. Avrupa Birliği üyesi ve aday olmayan bu ülkede resmi kurumlar ve devlet birimlerinde Gürcü bayraklarının yanı sıra, AB bayraklarının bulunması dikkat çekicidir. Bu, Gürcistan'ın "pembe devrim"den sonra Avrupa ile bütünleşme konusundaki kararlılığının bir göstergesidir. Gürcistan'ın AB'den en önemli isteği, kendilerinin aynen Merkezi ve Doğu Arupa ülkeleri için 1990'lı yıllarda uygulanan geçiş sürecine tabi tutulmaları yönündedir.

Avrupa Birliği'nin Gürcistan'a yönelik bazı program ve önemli destekleri olsa da, bunların yeterliliğinden ve AB'nin Gürcistan'la tam yakınlaşma anlamındaki kararlılığından bahsetmek zordur. Avrupa Birliği özellikle, Fransa ve Hollanda'da gerçekleşen birlik için Anayasa Referandumlarında yaşanan hüsranın ve bu ülkelerde genişlemeye yönelik olumsuz tepkilerin ardından Gürcistan gibi ülkelerde tam üyelik konusunda beklentinin doğmasından çekinmektedir.

³⁹⁷ Mark LEONARD and Charles Grant, "Georgia and the EU: Can Europe's neighbourhood policy deliver?", **Centre For European Reform : policy brief.**, www.cer.org.uk, London, September 2005, s.1.

Gürcistan diğer Güney Kafkasya ülkeleri gibi AB'nin komşusu niteliğinde bir ülke olarak birlik için önemlidir ve bu ülkeye yönelik daha kararlı politikaların uygulanması şarttır. Gürcistan'daki güvenlik konuları Kafkaslar bölgesinin ötesinde bir öneme sahiptir. En önemlisi, bu ülkede aynı anda Güney Osetya ve Abhazya gibi iki etnik çatışma mevcuttur. Yani mevcut haliye bile yüzölçümü bakımından küçük olan bu ülkenin bir anda üçe bölünme tehlikesi devam etmektedir. Problemin diğer tehlikesi yanı, bu bölgeler gittikçe uluslararası önem arzeden silah ve uyuşturucu kaçakçılığı ve ticaretinin merkezine dönüşmekte ve terörizmi besleyen bölge niteliğine bürünme tehdidi ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Her ne kadar Avrupa Birliği Türkiye'nin muhtemel üyeliğine kadar bu bölgelerle kara sınırına sahip olmayacaksa, 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın katılımıyla gerçekleşen genişleme sonrasında Avrupa Birliği artık bu bölgelerle resmen deniz komşusu olmuştur. Bu bölgelerin etnik temizleme ve saldırgan milliyetçilik hareketlerinden arındırılmadığı sürece problemin Gürcistan sınırlarının ötesine, öncelikle komşu bölgelere sıçrama tehlikesi geçerliliğini koruyacaktır. Gürcistan'daki siyasi istikrarsızlığın Avrupa Birliği üzerinde ekonomik etkisinin olacağı muhtemeldir. Gürcistan Hazar Havzasından taşınan petrol ve doğalgazın geçiş güzergahında yer almaktadır. 25 Mayıs 2005 tarihinde açılan ve uzunluğu 1,800 km olan Bakü-Tbilisi-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı günlük bir milyon varil petrol taşıma kapasitesi ile Azerbaycan'ı Kafkasya, dolayısıyla Gürcistan güzergahı üzerinden Türkiye'nin Akdeniz kıyılarına bağlamaktadır. Petrol boru hattına paralel bir doğalgaz hattının çalışması da gündemdedir. Her ne kadar Orta Asya'nın doğalgaz rezervleri Rusya ve Ortadoğu rezervlerine göre nispeten az olsa da, Orta Asya doğalgazı Avrupa'nın istikrarsız bölgelere olan bağımlılığını bir miktar da olsa azaltacaktır.

1. “Pembe Devrim” Sonrasında Gürcistan'da İç Siyaset

Gürcistan'da mevcut zamanda yürütülen politikalar, ağırlıklı olarak 1,000 USD'nin altında olan Kişi Başına Düşen Milli Gelirin arttırılması ve yolsuzluğa karşı mücadeleye odaklanmıştır. Vergi sisteminde gerçekleştirilen reformlar ve kaçakçılığın önlenmesindeki başarılar sayesinde son dönemde devlet bütçesi dört kat oranında artmıştır. Vergi reformu gerçekleştirilerek yeni vergi kanunları batı normlarına uygunluk çerçevesinde çıkarılmıştır. Bunun dışında, Gürcistan'da son yıllarda gerçek-

leştirilmiş olan emniyet sistemi reformu ile polis gücü tamamen yenilenmiş ve yolsuzluklardan arındırılmış bir emniyet sistemi ortaya çıkarılmıştır.³⁹⁸

Çoğulcu demokrasinin önemli bir aracı olma özelliği itibariyle, medya çoğulculuğu Gürcistan'da yeni dönemde üzerinde önemle durulan bir konudur. Avrupa Konseyi 2005 yılındaki tespitinde, yeni kanun ve yönetmeliklerin sonucunda Gürcü medya sektöründeki gelişmenin gözardı edilmeyecek nitelikte olduğunu belirtmiş, ama bu arada medya çoğulculuğunun azaldığı yönündeki endişesini de ifade etmiştir.³⁹⁹

Avrupa Birliği ile ilişkilerde önemli diğer faktör olan insan haklarına saygı, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve azınlık hakları gibi konulara dikkat eden mevcut yönetimin Gürcistan'daki uygulamaları konusunda farklı izlenimler dikkat çekmiştir. Gözlemci kurumlardan birisi ülkede son yıllarda özellikle şüpheli ölüm vakalarının sayısının fazla olmasının endişe verici ve düşündürücü olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda "pembe devrim" sonrası özellikle azınlık haklarının korunması istikametindeki çalışmaların da takdir edici olduğuna değinilmiştir.⁴⁰⁰

2. Güney Osetya ve Abhazya Bölgesindeki Etnik Çatışmalar ve Rusya ile Olan İlişkiler

Gürcistan için belki de en zor olan konu, kuzey komşusu olan Rusya ile olan ilişkilerin yönetimidir. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında çökmesine rağmen, Moskova yönetimi Gürcistan'ı bir anlamda kendilerinin güney-batı karargahı olarak görmektedirler. Rusya yönetimi Gürcistan'ın iç ve dış politikası üzerindeki etkilerinin kaybolmasını kabullenmek istememektedir. Çok çeşitli tehdit edici güç kullanımı (askeri birlik, askeri güç ve üs tehditleri) ve yumuşatıcı metodlarla (ucuz enerji, vatandaşlık politikası, kültürel diplomasi) ile Kremlin Gürcistan'ı kendi etki alanında tutmaya çalışmaktadır. Ama Gürcistan yönetimi bunun tam tersi olarak, tam bağımsızlık yönlü politika izlemektedir. Mevcut Gürcü yönetimi Rus askeri gücünün kendi topraklarındaki varlığına karşı olan tutumunu aynen devam ettirmekte, sınırlarının kontrolünün tamamen kendi ellerinde olmasını istemektedir.

³⁹⁸ LEONARD and Grant, a.g.y, s.2.

³⁹⁹ **Council of Europe**, "Compliance with commitments and obligations: the situation in Georgia", March 14th, 2005.

⁴⁰⁰ **Human Rights Watch**, "Country Summary: Georgia", January 2005.

Gürcistan toprakları üzerindeki Rus askeri varlığı Gürcü hükümetinin gündemindeki en önemli konulardan biridir. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılındaki çöküşünün ardından Rusya ordusu Sovyet ordusundan 1600 dolayındaki askeri üs, silah ve mühimmatı miras olarak almıştır. Moskova yönetimi 1990'lı yıllarda söz konusu üslerin çoğunu kapatmış, fakat Batumi'deki son iki üssü ve Ermenistan sınırı yakınlarındaki Akhalkalaki üslerini bırakmıştır. Bu üslerin istisnai bir önemi vardır. Rusya yönetimi bu üslerin günümüzde bile aktif olmasının sebebi olarak, kapatılmalarının ancak 11 yıl gibi uzun sürede 500 Milyon ABD Doları harcama pahasına gerçekleştirilebileceğini iddia etmektedir. Ayrıca Moskova yönetimi üslerini kapatmamanın diğer bir sebebi olarak üslerin bulunduğu yerlerin terör yuvası olduğunu iddia etmektedir. Rusya tarafının iddialarına göre, Çeçen güçleri Gürcü topraklarındaki destekçilerinden beslenmektedirler. Bunu kabul etmeyen Gürcü yönetiminin ters tepkisi karşılığında, Rusya belirtilen bölgelerde terör desteğini yok etme amacıyla askeri güç bulundurmaya zorunda olduğunu ifade etmiştir.

Gürcistan tarafı yaptırım olarak, belirtilen bölgelerde Rus üslerinin su ve enerji ile beslenmesini keseceğini ifade etmiştir. Rusya en son 2008 yılının sonuna kadar Gürcistan topraklarındaki üslerini tamamen kapatacağın taahhüt etse de, karşılıklı tartışma ve tehditler devam etmektedir. Bu arada karşılıklı tehditleşme sürecinde Gürcistan muhtemel Rusya – Gürcistan çatışması durumunda dış ülkelere yardım konusunda da hazırlıklı davranmıştır. Bu konuda en temel destek 2002 yılında ABD'nin önermiş olduğu GTEP (Georgia Train and Equip Programme) programı kapsamında sağlanmıştır. Gürcistan yıllarca bu programdan cesaret alarak toprakları üzerindeki Rusya askeri varlığı karşısında tavrını ortaya koymuştur. Ama 2008 yılı Ağustos ayında ortaya çıkan Gürcü-Rus çatışmalarında Gürcü tarafının mağduriyetine rağmen, Batı Dünyası Gürcistan'a verdiği söze uymayarak desteğini sadece formalite düzeyinde tutmuştur.

Rusya'nın Gürcistan'a yönelik terör kaynağı barındırma iddiasının sonucunda gerginleşen ilişkilerin ardından gerçekleştirilen girişim, AGİT'in Gürcistan'ın Çeçenistan ve Dağıstan sınırları boyunca Sınır Gözetim Harekatı (BMO: Border Monitoring Operation) olmuştur. Rusya her ne kadar dış müdahale olarak nitelendiği bu girişime karşı çıksa da, AGİT bu girişimle bağımsız bir organizasyon olarak Rusya'nın iddialarına karşı ortaya bir tespit raporu sunmaya çalışmıştır. Rusya bu girişim-

me karşı olan tavrını güçlendirerek 2004 yılı Aralık ayındaki toplantıda veto hakkını kullanarak BMO'nun kaldırılmasını talep etmiştir. Buna karşılık Gürcistan BMO yerine Avrupa Birliği uzman heyetinin gözlemci olarak görevlendirilmesini talep etmiştir. Üç uzmandan oluşan AB heyetinin yetersizliği ve sınırda gözlem yapacak niteliğe sahip olmadığı Gürcistan tarafından iletirse de bir sonuç alınamamıştır.

Gürcistan'da Rus varlığının esas öğeleri aslında “dondurulmuş” olarak da nitelendirilen Güney Osetya ve Abhazya problemleridir. Bu bölgeler 1990'lı yıllarda kanlı çatışmalara sahne olmuş ve sonuç olarak bu iki bölge Gürcistan'dan bağımsızlıklarını talep etmiştir. Zaman zaman yeni çatışmaların yaşandığı bölgede 1992 yılında Güney Osetya, 1994 yılında ise Abhazya çatışmasını durduran ateşkes anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalar 08 Ağustos 2008 tarihinde bölgede başlayan çatışmalara kadar zaman zaman bozulmuştur. Belirtilen yakın tarihte ise Güney Osetya'da Gürcistan'ın bir bölümünün Rusya birlikleri tarafından işgal edilmesi ile sonuçlanan çatışmalar ortaya çıkmıştır. Yaklaşık bir haftalık yoğun çatışmalar sonrasında Rusya Gürcistan'ın Poti limanı çevresini ele geçirmiştir. Bu durum Gürcistan'ın arazi bütünlüğünü tehlikeye atmakla beraber, Rusya'yı NATO ve tümüyle batıyla karşı karşıya bırakmıştır. Ateşkesin sağlanmasında AB'nin Dönem Başkanı Fransa'nın ve üye devletlerden de Almanya'nın girişimleri dikkat çekmiştir.

2008 yılı Ağustos ayında Güney Kafkasya bölgesinde yaşanan Rusya-Gürcistan çatışması özellikle Gürcistan üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Çatışma öncesi Gayri Safi Milli Hasılası yıllık %10.5 oranında artan, yabancı yatırımları yükselen oranlarda kendine çeken, altyapı, eğitim ve sağlık alanlarındaki çalışmaları ile dikkat çeken Gürcistan ekonomisi çatışma sonrası durgunluğa itilmiştir. Nitekim söz konusu savaş Gürcistan'dan yabancı yatırımların geri çekilmesi, kamu maliyesi ve makro ekonomik verilerin ise yıllar önceki düşük seviyelere çekilmesine sebep olmuştur. Dünya Bankası tahminlerine göre, ülkenin savaş öncesi konuma dönebilmesi için uluslararası kaynaklardan üç yıl içerisinde 2.38 Milyar Euro'luk yardımın sağlanması gerekmektedir.⁴⁰¹

⁴⁰¹ Benita FERRERO-WALDNER, Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy, **Speech 08/549, Donors Conference for Georgia: time to walk our talk**, Georgia Donors Conference, Brussels, 22 October 2008.

Avrupa Birliği'nin Güney Osetya'da Ağustos 2008 çatışmaları sonrası Gürcistan'a yönelik yardımları aşağıdaki üç temel öncelik alanını kapsamaktadır.⁴⁰²

- Gürcistan ekonomisinin yeniden güven ortamına girmesinin sağlanması.
- Başta enerji olmak üzere, kritik altyapı yatırımlarının teşvik edilmesi.
- Çatışmalar sonrasında zorunlu iç göçe maruz kalmış binlerce insana gıda, barınak, vs. temel ihtiyaç yardımlarının sağlanması. Ağustos 2008 tarihinde yaşanan çatışma mağdurlarının dışında, bölgede 1990'ların başında yaşanan çatışmalar sonrasında 250 000 dolayında insanın evsiz bırakıldığı bilgisini de burada vurgulamak gerekmektedir.

Avrupa Birliği, Gürcistan'la beraber, bu ülkenin iki ayrı özerk bölgesi olan ve adları çatışmalarla anılan Güney Osetya ve Abhazya'ya yardımı da ön planda tutmaktadır. Buradaki amaç, Gürcistan'ın yaşanan çatışmalar sonrasında bir bütün olarak siyasi ve iktisadi alanlardaki reform sürecinden geri düşmesinin önüne geçmektir. Avrupa Birliği bu amaç doğrultusunda Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki programlarının Gürcistan'ın tamamına yönelik olarak dikkatli bir şekilde uygulanmasına önem vermektedir.

Avrupa Birliği Komisyonu Gürcistan'da yaşanan son çatışmalardan etkilenen sivil halka yardım amacıyla acil olarak öncelikle 6 Milyon Euro tutarında kaynak ayırmıştır. Buna 9 Milyon Euro'luk ek yardımı da eklenirse, AB tek başına, çatışmadan etkilenen sivil halkın acil birincil ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılamıştır. Son çatışmalar sonrasında 20 000 insanın iç göçe maruz kaldığı göz önünde bulundurulursa, temel ihtiyaçların karşılanabilmesi için 110 Milyon Euro tutarında ek kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır.⁴⁰³

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki bölgelerdeki çatışmalara ve problemlere etkin müdahale girişiminin temelinde, birliğin 1989 yılında Demir Perde'nin dağılmasından sonra Avrupa'da yeni ayrılıkçı çizgilerin oluşmasına müdahale çabası yatmaktadır. AB'nin Güney Kafkasya'nın sorunlu bölgesi olan Güney Osetya'da yaşanan son çatışmalara yakın müdahalesi ve çatışma sonrası sağladığı

⁴⁰² FERRERO-WALDNER, a.g.k.

⁴⁰³ Benita FERRERO-WALDNER, Commissaire Européenne pour les Relations Extérieures et la Politique Européenne de Vosinage, **Speech08/401 in the European Parliament after the extraordinary European Council**, 1er Septembre 2008.

ğı yardımlar, Gürcistan'ın arazi bütünlüğünün sağlanması amacına yöneliktir. Bunu resmi makamları kanalıyla ifade eden Avrupa Birliği, Gürcistan'la birlikte, Ukrayna ve Moldova'nın da bölünmesine müsaade etmeyeceğini açıkça belirtmiştir. Ama her nedense, Azerbaycan'ın yaşadığı Dağlık Karabağ problemine değinilmemiştir. Gürcistan, Ukrayna ve Moldova'nın arazi bütünlüğüne dikkat çeken AB'nin Azerbaycan'ı bu kategoriye sokmaması bir hayli düşündürücüdür.

Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'daki çatışmalara müdahalesi konusunda gözardı edemeyeceği en önemli konu, Rusya ile olan ilişkileridir. Nitekim Kafkasya'daki çatışmaların neredeyse tamamının temel aktörü Rusya'dır. Avrupa Birliği Güney Kafkasya'da komşusu olan ülkeleri korurken Rusya'yı incitmeme politikasını da dikkatlice sürdürmeye çalışmaktadır. Söz konusu incitmeme politikası en çok Dağlık Karabağ probleminin çözümsüzlüğünde kendini hissettirmiştir. Nitekim, Avrupa Birliği Güney Osetya probleminin çözümünde gösterdiği çabayı Dağlık Karabağ konusunda göstermemiştir.

Rusya'nın Avrupa Birliği açısından önemi, bu ülkenin önemli enerji sağlayıcısı olması temeline dayanmaktadır. Nitekim enerji konusu, AB-Rusya ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle, Avrupa Birliği'nin içinde enerji konusunda alınan her karar Rusya'yı ilgilendirmektedir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği için etkin ve stratejik enerji politikalarının geliştirilmesi açısından Rusya ile olan ilişkiler önemlidir. 2009 yılı başında Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan enerji krizi ve bu krizin Avrupa'ya yansımaları Rusya ile ilişkilerin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Avrupa Birliği Güney Kafkasya ve diğer doğu komşuları ile ilişkilerine yön verirken Rusya faktörünü göz önünde bulundurmaktadır. Söz konusu durum, AB'yi bir anlamda çıkmaza da sürmektedir. Nitekim alternatif enerji kaynakları yaratma yönünde örneğin Güney Kafkasya ile yakınlaşmaya çalışan birlik, Rusya'nın bu bölgedeki ağırlığı nedeniyle etkin politka sürdürememektedir. Nitekim AB'nin Güney Kafkasya'daki etkinliği alternatif enerji kaynağı sağlaması açısından önemli olmakla birlikte, bu girişimi birliğin en önemli enerji sağlayıcısı olan Rusya'nın bölgedeki politikaları ile çatışabilmektedir. Nitekim Rusya kendisi dışında hiçbir gücün Güney Kafkasya'da kuvvetli olmasını kesinlikle istememektedir. Bölgedeki sorunların, bölünme ve çatışmaların temel nedeni de budur.

3. Gürcistan ve Avrupa Birliği İlişkilerinin Yeni Komşuluk Politikası Boyutu

AB'den önce Gürcistan'a destek veren ülke olarak ABD dikkat çekmektedir. Daha "pembe devrimden" çok önce, Washington Gürcistan'a ekonomik, siyasi, finansal ve askeri yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımlarla amaçlanan, Gürcistan'ı reformlar açısından desteklemek ve ülkedeki etnik ve siyasi çatışmaların bertaraf edilmesini sağlamak olmuştur.

Her ne kadar Avrupa Birliği aynen ABD gibi Gürcistan için yıllık bazda aynı finansmanı sağlıyorsa (yıllık yaklaşık 100 Milyon USD), ABD'den farklı olarak AB'nin Kafkaslar'a yönelik politikasının stratejik amaçlara dayandığını söylemek çok zordur. Komisyon, Konsey ve üye devletler Kafkaslar'a yönelik birçok projeyi destekleseler de, bölgeye yönelik yaklaşımların stratejik olduğunu söylemek mümkün değildir. Avrupa Birliği öncelikle bölgeye yönelik amaçlarını tanımlamalı, daha sonra net stratejilerini belirleyerek bu stratejileri hangi plan ve projelerle destekleyebileceğini ortaya koymalıdır.⁴⁰⁴

Gürcistan'a yönelik Strateji Belgesi'nin önceliklerine uygun olarak bu ülkeyle ilgili AB yardımları aşağıdaki konu ve alanları ihtiva etmektedir: hukukun üstünlüğü, adil yönetim, insan haklarına saygı ve demokratik kurumların varlığının güvence altına alınması, yoksulluğun azaltılması, etnik çatışmaları önlemek anlamında istikrar ve güvenliğin sağlanması. Ama bu hedeflere bir bütün olarak bakılırsa, Gürcü halkının söz konusu hedeflere tam anlamıyla odaklandığını söyleyemek çok zordur. Gürcistan yönetimi de AB'nin bu hedeflerine uygun olarak ev ödevlerini tam olarak yerine getirmiş değildir. Bu durum AB'yi aynen Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe katılımı sürecinde olduğu gibi, Gürcistan'daki reformların dışarıdaki ilham kaynağı olma yöntemini kullanmaya itmektedir.

Gürcistan – Avrupa Birliği ilişkilerinin hukuki temeli niteliğindeki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması 1996 yılında imzalandıktan sonra 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması çok çeşitli sayıdaki alanlarda çok geniş işbirliği fırsatı sunmaktadır. Anlaşma ticaret kotalarını ortadan kaldırarak Gürcistan'a yoksul

⁴⁰⁴ Ibid.

ülkelerle olan ticarete sunulan “genel tercihler sisteminden” yararlanma fırsatını sunmaktadır.

Temmuz 2003 tarihinden geçerli olmakla Avrupa Birliği ilk defa olarak Güney Kafkasya için özel temsilcisini atamıştır. Özel temsilcinin asli görevi, siyasi ve ekonomik reformları desteklemekle ve AB ile Güney Kafkasya arasındaki daha sıkı işbirliğini teşvik etmek ve böylece bölgedeki çatışmaların ortadan kaldırılmasına çalışmaktır. AB'nin Güney Kafkasya ülkeleriyle Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'nı imzalamasının, bölgeye yönelik özel temsilcisini atamasının ve Gürcistan'da yaşanan “pembe devrim”in ardından Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası'nın genişletilerek Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın bu politika kapsamına alınmasına Haziran 2004 tarihinde karar vermiştir. Bu, Gürcistan ve AB'nin Ortak Eylem Planı hazırlayacağı, ikili ilişkilerinin önceliklerini belirleyeceği, Gürcistan'ın bazı taahhütleri ve reformları, AB'nin de bunun için gerekli yardım ve teşvikleri üstleneceği anlamına gelmektedir. Eylem Planları üzerinde çalışmalar Temmuz 2005 tarihi itibarıyla başlamıştır.

1992-2004 döneminde AB'nin Gürcistan'a yapmış olduğu yardımların toplam tutarı 420 Milyon Euro olmuştur. 2004 yılı Haziran ayında Komisyon 2004-2006 dönemi için Gürcistan'a yapılacak yardımların ikiye katlanarak 137 Milyon Euro (bu rakama üye ülkeler tarafından yapılan yardımlar dahil değildir) tutarında olacağını beyan etmiştir. Avrupa Birliği'nin yardımları, TACIS kapsamındaki teknik yardımları, insani yardımları, gıda güvenliği programından sağlanan parayı, ödemeler dengesi ve bütçe desteğine yönelik mali yardımları kapsamaktadır. “Demokrasi ve insan hakları için Avrupa inisiyatifi” kapsamında birçok sivil toplum örgütü projesi ve hukuk reformu desteklenmiştir. Gürcü, Abhaz ve Güney Osetya nüfusunun ortak siyasi ve ekonomik projelerde beraberce yer alabilmeleri adına ve çatışma önlenmesi ve çözümüne yeni bir yaklaşım tarzı oluşturma adına Güney Osetya ve Abhazya bölgesinin kalkındırılması adına ayrıca birkaç milyon Euro kaynak harcanmıştır.

Gürcistan'a yönelik bazı AB projeleri tartışmasız bir şekilde başarılı olmuştur. Bu arada Gürcü hükümeti bazı uygulama şekillerine ve finans harcama yöntemlerine karşı çıkmıştır. Örneğin, bazı projeler batılı danışmanların tavsiyesi üzerine gerçekleştirilmiş, somut projelere yatırım yapılmamıştır. Bu nedenle, Gürcü tarafı Yeni

Komşuluk Politikası uygulamalarında yakın geçmişten ders çıkarılarak uygulamaların ona göre yapılmasının daha doğru olacağını düşünmektedir. Avrupa Birliği, YKP Eylem Planı kapsamında kendi farkını ortaya çıkaran eylemlerde bulunmalıdır. Yollar, hapishaneler, sınır yönetimi konuları, güç istasyonları, demiryolları ve yeni enerji boru hatları konularında bu husus dikkate alınmalıdır. Gürcü yetkililerin fikrine, AB'nin YKP Eylem Planı Ukrayna'daki uygulama şekliye geniş yayılma alanlı olmamalı, tam tersine belli-başlı odak merkezli uygulamaya tabi tutulmalıdır.

Gürcistan Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alındıktan sonra aynen diğer Güney Kafkasya ülkeleri gibi 2007 yılından itibaren ENPI'dan yararlanmaya başlamıştır. ENPI sağladığı finansal kaynakla TACIS'e göre daha esnek olması ile öne çıkmaktadır. Nitekim ENPI kaynakları AB'nin altyapı projeleri dahil, yararlı gördüğü her alanda kullanılabilir. Nitekim ENPI kaynakları AB'nin altyapı projeleri dahil, yararlı gördüğü her alanda kullanılabilir.

Gürcistan yönetimi Yeni Komşuluk Politikası uygulanırken ilişkileri bir adım daha ileriye götürerek Avrupa Birliği ile ilişkilerde işgücünün serbest dolaşımının sağlanmasını önermektedir. Gürcistan'ın hala malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına hazır olmadığı, yine ülke yönetimi tarafından ifade edilmektedir.

Gürcistan tarafı, AB'nin Kafkasya'nın güvenliği konularında daha geniş ve daha stratejik rol alması gerektiğini düşünmektedir. Nitekim Orta Asya enerji kaynaklarını Güney Kafkasya üzerinden ve Karadeniz'in altından Avrupa'ya bağlayacak yeni enerji nakil hatlarının gerekliliğine AB'nin dikkatini çekmeye çalışmaktadırlar. Azerbaycan – Gürcistan – Türkiye arasındaki demiryolu hattının önemine değinilmektedir. Nitekim bu süreç demiryolu inşaatının temelini Temmuz 2008 tarihinde atılmasıyla resmen başlamıştır. Bundan sonra Eylem Planları çerçevesinde sınır yönetimlerinin etkinleştirilmesi öncelik haline almıştır. Sınır yönetimlerinin etkinleştirilmesi etnik engel ve çatışmaların giderilmesi ve önlenmesine de katkıda bulunacaktır.

Gürcistan yönetiminin bazı temsilcileri ülkelerinin Avrupa Birliği ile ilişkilerde geri dönülemez bir yola girdiğini ve bu ilişkilerin sonunun çok da uzak olmayan bir zamanda üyelik olduğuna inanmaktadırlar. Daha tecrübeli Gürcü yöneticiler ise Avrupa Birliği-Gürcistan ilişkilerinde geri dönülemez bir yola girildiğine inanmakla birlikte, AB'ye tam üyelik perspektifinin çok yakın olduğuna inanmamaktadırlar.

Ama ilişkilerin bugünkü konjonktürü Gürcistan'ın Avrupa Birliği tarafından bir avrupalı olarak tanındığını ve bu ülkenin üyelik yolunda çok uzun dönemde bile olsa bir avantajının sözkonusu olduğunu göstermektedir. Bu olasılığın gerçekleşmesi önündeki en büyük engel ise, Gürcistan'ın AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında olmasıdır. Nitekim, Avrupa Birliği YKP kapsamındaki ülkelere herhangi bir üyelik perpektifi sunmamaktadır.

4. NATO ile İlişkiler Bağlamında Gürcistan Dış Politikası ve Avrupa Birliği

1990'lı yıllarda MDA ülkelerinin AB'ye katılım sürecinin çok uzun olacağını anlaşılmaması NATO'nun önüne bu bölgede var olma fırsatı olarak çıkmıştır. NATO yönünden bu durum eski Sovyet ülkelerini içine alma fırsatı olarak ve söz konusu eski komünist ülkeler için ise batıya entegre olma imkanı olarak doğmuştur. NATO'ya girme koşulları, AB'ye katılma şartlarına göre çok daha yumuşak olduğundan dolayı, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gibi Doğu Avrupa ülkeleri 1999 yılında NATO'ya katılmış ve bu katılımı AB'ye tam üyelik yolunda önemli adım olarak görmüşlerdi. Aynen Doğu Avrupa'da olduğu gibi, Gürcistan ve Ukrayna Avrupa Birliği'ne tam üyelik perspektiflerinin çok yakın olmadığını bildiklerinden dolayı Batı'yla daha sıkı yakınlaşma fırsatı olarak gördükleri NATO muhtemel üyeliklerine ciddi olarak yaklaşmaktadırlar. NATO fırsatı Gürcistan'da (ve Ukrayna'da) Rusya kaynaklı eğilimlerden korunma imkanı olarak da değerlendirilmektedir.

Gürcistan yönetimi NATO üyeliği için Eylem Planı'nın ardından 2009 yılında NATO üyesi olmak yönünde hesaplar yapmaktadır. Bu takvim inandırıcı gibi görünse de, NATO üyeliği yolunda iki önemli engelin olduğunu görmek mümkündür.

İlki “dondurulmuş” olarak nitelendirilen iç çatışmalardır. NATO üyeleri kendi kolektif güvenlik garantilerinin sınırlarının Rusya tarafından desteklenen iç savaşın olduğu bu bölgeye kadar uzanmasını istememektedirler. Bir taraftan NATO Gürcistan'ın mevcut iç çatışmaları çözmeden üye olmasına onay verirse sonrasındaki süreçte zorluklarla karşı-karşıya olacağı kesindir. Avrupa Birliği bu tecrübeyi G.Kıbrıs vakasında yaşamıştır. Diğer yandan, NATO üyelik öncesinde Gürcistan'dan ilk önce iç çatışmaları çözmesini isterse, Moskova yönetimi NATO üyeliği için de facto olarak veto hakkını kullanabilir. Bu durumda bölgenin yeni çatışmalara sahne olabileceği de muhtemeldir.

İkinci önemli engel, Gürcistan yönetimi kaynaklı olarak göze çarpmaktadır. Öncelikle, Savunma Bakanlığı NATO üyeliği yönündeki istekliliğini net ve kesin olarak ortaya koymalıdır. Gürcistan Savunma Bakanlığı stratejik savunma stratejisini taahhütleri doğrultusunda ve zamanında ortaya koyamamıştır. Söz konusu strateji Gürcistan'ın NATO usulü planlama şekli ile uyumunu sağlayacak ve ülkenin askeri güçlerini daha süratli bir şekilde yeniden yapılandırmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca NATO Gürcistan'ı askeri ihalelerini ve askeri bütçesini şeffaflaştırması gerektiği konusunda da uyarılmaktadır. Üyelik önündeki engellerin kaldırılması zaman alacağından dolayı, Gürcistan'ın 2010 yılından önce NATO üyeliğinin zor olacağı bir gerçektir. AB'ye gelince birliğin en önemli üye ülkelerinden olan Almanya ve Fransa'dan bile Gürcistan'ın NATO muhtemel üyeliğine herhangi bir itiraz gelmemiştir.

Sonuç olarak, Gürcistan ile ilişkilerin Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası açısından önemli bir deneyim olduğu çok açıktır. Öncelikle, Gürcistan tarihi, coğrafi, kültürel olarak Avrupa'nın bir parçasıdır. Enerji tranzit koridoru üzerinde yer alması, Rusya'ya çok yakın bir coğrafyada bulunması ve etnik çatışmaların yaşandığı bir bölge olmasıyla Gürcistan stratejik öneme sahip bir ülke olarak uluslar arası kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Ülke yönetimi genç ve dinamik kadrosuyla ve demokrasi ve reform yanlısı politikalarıyla "Avrupa kulübü"ne girebilme yolunda kararlı davranması ile dikkat çekmektedir.

Bu arada Avrupa Birliği'nin Gürcistan'daki "pembe devrim"e tepkisinin etkile-yici olduğunu söylemek zordur. Oysa ABD'nin ve NATO'nun bu konuda daha kararlı ve daha tepkili olduğunu söylemek mümkündür. AB'nin bir anlamda pasifliğini Rusya ile bölgede dengelerinin çatışmasından çekinmesi ile izah edilebileceği muhtemeldir.

Gürcistan yönetimi Avrupa Birliği yolunda aynen Merkezi ve Doğru Avrupa ülkelerinin gösterdiği kararlılığı ve azmi gösterdiğini ve göstermeye devam edeceğini ispatlamalıdır. Gürcistan yönetimi, kamu kuruluşlarına Gürcü bayrağı ile beraber AB bayrağını asmakla Avrupalı olma yolundaki kararlılığını gösterse de, bu kararlılık en çok kapsamlı ve derin ekonomik reformlar, hukukun üstünlüğü ve medya çoğulculuğunun sağlanması, çatışmaların savaş yerine barış ortamında çözülmesi ve Rusya ile

olan ilişkilerin normalleştirilmesinde kendini hissettirmelidir. Ancak böyle olduğu takdirde Gürcistan – Avrupa Birliği yakınlaşmasından söz edilebilir.

Gürcistan’ın reformlar yönünden sorumluluk ve taahhütlerini yerine getirmesi durumunda AB’nin bu ülkeye olan tavrı ve politikası net olmalıdır. Her şeyden önce Gürcistan’ın ve tümüyle Güney Kafkasya’nın Avrupa Birliği ile yakınlaşması Avrupa kıtasının tamamının barış, refah, istikrar ve demokrasi ortamına dönüşmesi anlamına gelecektir. Avrupa Birliği bu açıdan beş yönlü bir politika izlemelidir.⁴⁰⁵

- Gürcistan’ın Avrupalı kimliğinin tanınması ve uzun dönemde ve herhangi bir şekilde bile olsa, ülkenin üyelik perspektifinin önünün açık bırakılması. “Avrupa rüyası” olarak nitelenebilen bu perspektifin Gürcistan’da reform sürecini hızlandıracağı muhtemeldir.
- Barış planlarının desteklenmesi ile dondurulmuş çatışmaların ortadan kaldırılması. Rusya’nın da bu yönde yapıcı davranma konusunda teşvik edilmesi. AGSP çatısı altında Güney Osetya, Abhazya ve Çeçenistan ile olan sınırlarda sınır kontrolü ve güvenliği misyonunun yerine getirilmesi. Demiryolları gibi altyapı projelerinin desteklenmesi ile ülkenin ve bölgenin parçalanmış bölümleri arasında ilişkilerin kuvvetlendirilmesi.
- Yeni Komşuluk Politikası’nı Gürcistan’da demokrasinin garantisi olarak kullanmak gerekmektedir. Polis ve emniyet, adalet ve içişleri ve sivil hizmetlerde hukukun üstünlüğü kurallarına azami önem verilmelidir.
- NATO üyeliği yönünde Gürcistan’a destek verilmesi ve iç etnik çatışmaların barış ortamında giderilmesi için çalışılması önemlidir. AB Gürcistan’ı NATO üyeliği yolundaki taahhüt ve vazifelerini yerine getirmesi ve üyelik için gerekli eylem planını gerçekleştirmesi konusunda uyarmalıdır.
- AB Gümrük Birliği perspektifi sunarak Gürcistan ekonomisine katkıda bulunmalıdır. Bu arada Gürcü öğrenci ve tarım işçileri için viza rejiminin yumuşatılması da gerekmektedir.

Her iki taraf olarak hem Gürcistan, hem de Avrupa Birliği, Gürcistan’ın ve bu arada Güney Kafkasya’nın tamamının reform sürecini başarıyla tamamlayıp Avrupa

⁴⁰⁵ LEONARD and Grant, a.g.y, s.7.

Birliği ile bir şekilde bütünleşmesinden ortak faydalar sağlayacaktır. Bütün bu hedefler AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın öncülüğünde gerçekleştirilecektir.

F. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ – ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

Ermenistan'ın Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde Avrupa Birliği ile ilişkilerini düzenleyen Strateji Belgesi 2007-2013 yıllarını kapsamaktadır. Bu zaman zarfı içerisinde Ermenistan'a yapılacak yardımlar ağırlıklı olarak ENPI tarafından karşılanacaktır. Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası'nın bu en önemli aracının eğildiği temel amaç Yeni Komşuluk Politikası çerçevesinde Avrupa Birliği ve komşusu olan ülkelerde ortak refah ve güvenlik alanının ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesini desteklemek ve kaynak sağlamak olacaktır. Ermenistan ayrıca İstikrar Aracı kapsamındaki yardımlardan da faydalanabilecektir.⁴⁰⁶

2007-2013 dönemi için ENPI kapsamında Ermenistan'a ayrılacak kaynağın toplam tutarının yaklaşık olarak 98,4 milyon Euro olacağı tahmin edilmektedir. Bunun dışında Ermenistan ENPI Bölgesel Programı ve Karadeniz Programı kapsamındaki yardımlardan ve Sınır İşbirliğinden (CBC), tematik ve nükleer programlardan da yararlanabilecektir.⁴⁰⁷

Avrupa Birliği- Ermenistan ilişkilerinin temel hedefi, nihai amacı ekonomik büyümenin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması olan siyasi işbirliğinin geliştirilmesi ve derinleştirilmesini sağlayacak olan AB – Ermenistan ilişkilerini daha da yakınlaştırmak olacaktır.

Söz konusu stratejinin kapsadığı dönemde Avrupa Birliği yardımları yukarıda belirtilmiş olan amaçların yerine getirilmesine katkıda bulunacaktır. 2007-2013 yıllarını ihtiva eden Ulusal Program kapsamında aşağıda belirtilen stratejik alanlara yönelik destek ve yardımlar öncelik kazanacaktır.⁴⁰⁸

- i) Demokratik yapının ve kamu yönetiminin güçlendirilmesi.
- ii) İdari reformun desteklenmesi.

⁴⁰⁶ Regulation 1638 / 2006.

⁴⁰⁷ European Neighbourhood and Partnership Instrument: Armenia, **Country Strategy Paper** 2007-2013, s.4.

⁴⁰⁸ Ibid.

iii) Yoksullukla mücadele çabalarının desteklenmesi

Ermenistan'la ilgili Strateji Belgesi, ülke otoriteleri ile yakın işbirliği içerisinde ve ülkenin öncelikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Taslak aşamasında üye ülkeler, sivil toplum kuruluşları ve diğer ilgili kurumlara danışılmıştır.

Avrupa Birliği uluslararası bir oyuncu olarak kendi değerlerini, standartlarını ve çıkarlarını Ortak Dış ve Güvenlik Politikası gibi dış politika araçlarını ve kendi iç politikalarının uluslararası uzantılarını kullanarak yaymaktadır.

Avrupa Birliği prensip olarak kendi çevresinde ve uluslararası alanda refah, dayanışma ve sürdürülebilir kalkınmayı yaymaya çalışmaktadır.

Avrupa Birliği uluslararası ilişkilerinde en uygun politika ve strateji bileşimini sağlamaya çalışmaktadır. Ermenistan'la ve diğer ülkeler ve bölgelerle olan ikili ilişkilere gelince ise, kullanılan araçlar arasındaki uyumun sağlanılmasına dikkat edilmektedir.

Avrupa Birliği'nin Ermenistan'la olan ilişkilerindeki öncelik ve hedefi esas olarak ülke temelli olup, bölgesel ve uluslararası stratejik hedeflere yöneliktir.

VI. ABD, RUSYA, TÜRKİYE VE İRAN İLE İLİŞKİLER YÖNÜNDEN AVRUPA BİRLİĞİNİN GÜNEY KAFKASYAYA YÖNELİK YENİ KOMŞULUK POLİTİKASI

Amerika Birleşik Devletleri'nin Kafkaslar'a ve Orta Asya'ya yönelik politikalarının temel gayesi, bölgenin iç savaştan ve dolayısıyla da istikrarsızlıktan korunmasıdır. Bunun yanında, bölgede hala güçlü olan Rusya etkisinin daha fazla büyümesinin önlenmesi, kısacası bölgenin Rusya etkisinden çıkarılması önemli bir amaçtır. Bölgede ABD'nin korumak istediği istikrarın bozulması, Amerikan şirketlerinin öncü olmak istedikleri doğal kaynak çıkarılması ve taşımacılığı anlaşmalarının bozulması ve gerektiği şekilde işlememesi anlamına gelebilecektir. ABD'nin bölgeye yönelik özellikle, enerji kaynaklarında söz sahip olma isteği yolundaki en büyük rakipleri, Avrupa Birliği, birlik üyesi olan ülkeler ve bu ülkelerin kamu ve özel işletmeleridir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ European Commission, 1996.

Resmi olarak, ABD'nin bölgede eğildiği üç stratejik hedef bulunmaktadır. İlk hedef, bölge ülkelerinin bağımsızlık mücadelesini desteklemektir. ABD, Azerbaycan'ın petrol kaynaklarında ilgilidir.

Bunun dışında, ABD yönetimi kendi ülkesinin ve firmalarının bölgenin petrol üretiminde ve ihracatındaki çıkarlarının korunmasının mücadelesini vermektedir. ABD firmaları bölgedeki ekonomik reformları ve bölge ülkelerinin Dünya pazarına girmesini desteklemektedir. Söz konusu ticari çıkarlar ABD'nin bölgedeki etkisini artırmaktadır. ABD yakın gelecekte petrol anlaşmalarının daha da karlı olacağı umudunu taşımaktadır.

ABD'nin Güney Kafkasya'ya büyük ilgisindeki üçüncü hedefin de merkezinde yine petrol bulunmaktadır. Nitekim, ABD kendi petrol kaynaklarını çeşitlendirmek ve Körfez Bölgesine olan bağımlılığını asgariye çekmek istemektedir. Söz konusu çeşitlendirme projesi, Dünya'da petrole olan talebin artmasından etkilenmeme açısından da önemli olacaktır. Kaynakların büyük bir bölümünün verimliliğinin düşmesi ve bazı kaynakların kuruması nedeniyle, Dünya'daki petrol arzı ile talebi arasındaki denge gittikçe daha da bozulmaktadır. Hazar Denizi'ndeki petrol Dünya'daki bu azalmadan uzun bir süre pay almayacaktır. ABD'nin bölgeye olan ilgisi Hazar petrolerinin önemi nedeniyle çok yüksek bir düzeydedir. Fakat ABD'nin bölgedeki politikalarında karşılaştığı en büyük zorluk, ticari çıkarları ile dış politikasının uyumunu sağlama konusunda ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu bölgeler açısından önemli ülkeler konumunda olan İran, Irak, Rusya ve Türkiye, ABD dış politikasında önemli yeri olan ülkelerdir. Ayrıca, ABD kendi dış politikasında önemli yeri olan Dağlık Karabağ, Çeçenistan ve Gürcistan'daki sorunların çözülmesi konusunda tavrını ortaya koyarken, ticari çıkarlarını da göz ardı etmemektedir. ABD'ye göre, bölgenin petrol zengini ülkelerinde petrol projelerinin biran önce gerçekleşmesi, Rusya'ya bağımlılığın bitmesi açısından önemlidir.

ABD Hazar petrolerinin taşınması konusunda başından beri Türkiye'den geçecek boru kemeri projesini desteklemektedir. Bu seçenek Hazar Denizi'nden ihraç edilen petrolün ihraç kapasitesinin arttırılması ve Rusya faktörü de dikkate alındığında, alternatifi olmayan bir seçenektir. Bu şekilde Rusya etkisinde olan Hazar havzası ülkelerinin bu etkiden kurtulması ve alternatif olarak düşünülen İran üzerinden Kör-

fez'e uzanacak petrol boru hattı projesinin önemini kaybettirmek amaçlanıyordu. ABD İran'a herhangi bir şekilde siyasi, ekonomik, ticari çıkar sağlayacak her türlü projeye karşıdır. Bu istikamette ABD bölge ülkelerini petrol projelerinde İran'ı mümkün olduğu kadar saf dışı bırakma konusunda desteklemektedir.⁴¹⁰

Rusya'ya gelince, bu ülke bölgedeki çatışmaların engelleyicisi konumundan ziyade daha çok sorunların parçası olma niteliğini taşımaktadır. Bölgedeki güçler arasındaki dengeyi sağlama ve yeni gerçekleri kabullenme konusundaki yetersizliği Rusya'nın komşu ülkeleri zayıflatma amacına hizmet eden bölgedeki barışçıl akımları durdurma gibi eski yaklaşımını sürdürmesine sebep olmaktadır. Rusya'nın bölgeye yaklaşımı daha çok süper güç olma hırsı ve bu niteliğini eski Sovyet bölgesinde ve Dünya ile olan ilişkilerinde koruyamama başarısızlığı ile izah edilebilmektedir. Azerbaycan eski Sovyet skeri birliklerinin kendi topraklarından çıkarılmasını çoktan sağlamış olmakla birlikte, Gürcistan bu anlamda yapılmış olan tahliye anlaşmalarını sonuna kadar uygulama aşamasındadır ve birliklerin tam olarak çıkarılmasında ısrarlı tavrını sürdürmektedir. Güney Kafkasya'nın Rusya'dan bağımsızlığını sağlamasında en büyük pay sahibi olan petrol ve gaz üretimi ve taşınmasına rağmen, bölgedeki ekonomik durum hiç de iç açıcı değildir. Bölgedeki çatışma engelleyici güçlere destek olmamasının yanı sıra, Rusya özellikle gaz fiyatları başta olmakla kendinden olan enerji bağımlılığı, siyasi baskı yapabilme fırsatı niteliğindeki ortak politik sınırlara sahip olma gibi üstünlüklerini bölgeye karşı kullanmaya devam etmektedir. Bu gerçek özellikle en son yaşanan ve Rusya'nın stratejik müttefiki olan Ermenistan'ı da derinden etkileyen Gürcistan'la olan sınırları kapatma olayında kendini göstermiştir.

3 Haziran 1996'da Kislovodsk'da biraraya gelen Güney Kafkasya liderleri ve Kuzey Kafkasya bölgeleri yöneticileri toplantısında Rusya, Çeçen delegasyonunun ortaya attığı Kafkasya'da AGİT benzeri fonksiyon taşıyacak uluslararası bir güvenlik ve işbirliği mekanizması kurulması teklifini desteklediğini beyan etmiştir. 31 Mayıs 1997'de Kislovodsk'ta yine bir araya gelen Kafkasya liderleri "Kafkas Evi" ve perspektifleri üzerinde fikir mübadelesinde bulunmuş, bu konudaki arzu ve temenniler toplantı sonucu yayınlanan bildiride yerini almıştır. Kislovodsk Süreci de denilen bu girişimi hayata geçirmek belki de mümkün olabilirdi. Eğer Rusya bölgeye yönelik

⁴¹⁰ WEU, a.g.r., 1996, s.14.

geleneksel stratejisinde değişiklikler yapsaydı, “böl-yönet” formüllü politikasından daha birleştirci ve tarafsız politikaya geçebilseydi ve bu uygulamada kendini birkaç örnekle gösterme imkanı bulsaydı başarılı olma olasılığı mevcuttu. Fakat Rusya’nın bölgede eşit statülü devlet olma yerine, hegemon devlet olma iddiasında ısrar etmesi bunu engellemiştir. Aynı dönemde (1994-1996 yıllarında) Ermenistan’a 1 milyar dolar değerinde yasal olmayan yollardan silah ve mühimmat verilmesi gibi örnekler Rusya’nın söyleminin politikasıyla çeliştiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla, sözkonusu inisiyatif sonuç getirmemiştir.

Rusya, Kafkasya’da olası işbirliğinin BDT çerçevesinde, ama kendi liderliğinde geliştirilmesinden yana tavrını devam ettirmektedir. Rusya’nın Kafkasya politikasının 14 Ocak 2000’de kabul edilen Ulusal Güvenlik Doktrini ile yeni boyut kazandığı ve II. Çeçenistan Savaşı’nın etkisinin yaşandığı bir dönemde - 24-25 Ocak 2000 tarihlerinde Moskova’da yapılan BDT Zirvesi’nde sergilenen tavırlar ve alınan kararlar da bunu doğrular niteliktedir. Bu toplantıda “Kafkasya Güvenlik Paktı” niyet protokolü imzalanması isteği Azerbaycan ve Gürcistan’ın sıcak bakmaması nedeniyle gerçekleşmemiştir.

Doğal kaynaklarının kıtlığına rağmen Gürcistan Güney Kafkasya’da demokratikleşme hareketinin lideri olduğu imajını oluşturmada başarılı olmuştur. Gürcistan bölgedeki çatışmaların çözümüne Avrupa Birliği ve ABD’yi katarak Rusya’nın rol ve etkisini gittikçe azaltmaya çalışmaktadır. Gürcistan ve Azerbaycan için Avrupa Birliği açısından diğer bir problem, bu iki ülkenin askeri bütçelerini arttırmaları olmuştur. Fakat bu arada AB Gürcistan’dan çıkarılan Rusya askeri gücünün Ermenistan’a aktarılmasına sesini çıkarmazken, Gürcistan ve Azerbaycan’ın askeri konulardaki bütçe artırımlarına karşı fikir bildirmiştir. En büyük tutarsızlık, Gürcistan ve Azerbaycan’da Rus askeri birlikleri azaltılırken bu birliklerin Ermenistan’a aktarılması ve bu ülkedeki Rus konuşlanmasının arttırılmasıdır. Bu söz konusu durum bölgedeki ülkeler arasındaki ayrımcılığı derinleştirerek yeni çatışmalara zemin oluşturmaktadır.⁴¹¹

Bu bilgiler doğrultusunda Rusya’nın Güney Kafkasya bölgesine yönelik politikalarında 70 yıl öncesine göre fazla bir değişiklik olmadığını, nitekim Rusya’nın bu

⁴¹¹ WEU, a.g.r., 1996, s.16.

bölgeyi hala etkisi altında tutmaya çalıştığını görmek mümkündür. Bu politikasını uygulama yönünde Rusya'nın son yıllar başvurduğu yöntem, Gürcistan'la kopan ve Azerbaycan'la zayıflayan ilişkileri sebebiyle, Ermenistan'a odaklanarak bu ülkeyi komşularına özellikle, Azerbaycan'a karşı silahlandırarak ve direkt askeri katılım desteği sağlayarak baskı unsuru olarak kullanmaktır. Yıllardır süren ve çözümü yolunda herhangi umut ışığı olmayan Azerbaycan toprakları olan Dağlık Karabağ bölgesinin ve çevresindeki Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgalinin sürmesi, Gürcistan'daki Güney Osetya ve Abhazya sorunu Güney Kafkasya'daki Rusya politikalarının bir sonucudur. Bunun yanısıra, özellikle Ermenistan ve Azerbaycan-Gürcistan ikileminde kalan AB'nin bu bölgeye yönelik politikalarında tutarsızlık göze çarpmaktadır. Nitekim Ermenistan'da Rusya destekli silahlanmaya karşı tepki göstermeyen Avrupa Birliği, Gürcistan ve Azerbaycan'ın askeri bütçelerini arttırmalarına olumsuz yaklaşımını açıkça göstermiştir.

Gürcistan ve Rusya'nın ilişkileri konusunda Avrupa Birliği'nin uyarılarına rağmen, Yeni Komşuluk Politikası'nın Gürcistan'a yönelik Eylem Planı, Tbilisi'nin beklentilerine uygun olarak çatışma konusundaki hükümleri içermektedir. Avrupa Birliği her ne kadar uluslararası ilişkileri çerçevesinde ve özellikle Yeni Komşuluk Politikası kapsamında etkinliğini arttırmaya yönelik girişimlerde bulunsa da, genel anlamda farklı coğrafyalardaki uluslar arasındaki çatışmaların önlenmesi vazifesinin öncelikle çatışmanın taraflarını ilgilendirdiğine inanmaktadır.

Zamanın akışı içerisinde ve özellikle de SSCB'yi oluşturan ülkelerin kendi başarılarına sıyrılmaya döneminde girdiği ortamda enerji ve askeri alanlarda etkinliğini kaybetmeye başlayan Rusya, siyasi gücünü ortaya koymaya çalışmıştır. Kafkaslar'da batı yönlü gidişatı durdurmaya gücü yetmeyen Rusya yönetimi Gürcistan'a karşı uygulamış olduğu ambargo ve yaptırımlar konusunda Azerbaycan'ın desteğini alamamıştır.⁴¹²

Türkiye'ye gelince, bu ülkenin Güney Kafkasya bölgesine ilgisi ise daha Yeni Komşuluk Politikası'nın çok öncesinde ortaya çıkmıştır. Bu ilgi zaman-zaman farklı hükümet yönetimleri zamanında dalgalanmalar göstermiştir. Türkiye bu bölge ile ilgili tartışılan bazı konularda öncülük yapsa da, bazı dönemlerde farklı konularda

⁴¹² Karabakhskii vopros vsio menshe volnuyet Rossiyu: Nagorno Karabah za nedeliu, **Regnum**, 18.11.06.

geç bile kalmıştır. Nitekim Kafkasya bölgesinde daha AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'ndan önce bölgeyi, komşularını, hatta Dünya'yı ilgilendiren gelişmeler olmuştur. Örneğin, Türkiye Kafkasya İstikrar Paketi konusundaki önerisini gecikmeli olarak ancak 2000 yılında ortaya koymuştur.

Genel anlamda küresel çapta, özel olarak da Güney Kafkasya denklemi gelişen bir takım olay ve süreçler de değerlendirildiğinde ortaya ilginç bir tablo çıkmaktadır. SSCB'nin yıkılması ile bir tarafta Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde, Hazar Havzasında küresel çapta yükselen çizgiyle gelişen Avrupa Birliği – ABD rekabeti, diğer tarafta ise bu bölgede etkinlik sağlama uğruna kızılgan bölgesel düzeyli bir Türkiye – İran mücadelesi göz önündedir. Bu küresel ve bölgesel iki rekabet süreci ve aktörleri yan yana getirildiğinde ve yakın geçmiş ve günümüz itibarıyla gelişen olaylar ışığında değerlendirildiğinde bir paralellik çizgisi belirmektedir. Bir yandan bölgede AB'nin kendisinden daha fazla güçlenmesine kesinlikle sıcak bakmayan ABD ve AB'ye üyelik süreci kördüğümüne dönüşmüş ve yanı başındaki bölgede güçlü bir İran'ı istemeyen Türkiye bulunmaktadır. Güney Kafkasya politikaları ve bölgedeki çıkarları yönünden AB, ABD, İran, Rusya ve Türkiye arasındaki güç dengesinin barış ortamında oluşması, Yeni Komşuluk Politikası'nın başarısındaki kilit faktörlerden birini oluşturmaktadır.

VII. BÖLGENİN GELECEĞİ AÇISINDAN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ ÖNEMİ

Her ne kadar Yeni Komşuluk Politikası, genişleme süreci gibi tam üyelik yönünde açık bir yol haritası çizmese de, bu politika ilgili ülkelere AB'ye derin bir uyum imkanı sunmaktadır. Reformların uygulanmasının aracı olarak Eylem Planlarının ve bu arada Yeni Komşuluk Politikası'nın etkinliği bazı faktörlere bağlıdır.

Yeni Komşuluk Politikası'nın etkinliği her şeyden önce, bu politika kapsamına alınan ülkelerin başarı ve potansiyeline ve söz konusu ülkelerde değişimlerde başvuru yöntem ve kaynaklara AB'nin yaklaşım tarzına da bağlıdır. Bu hükümetler arası antlaşmaların ötesinde, toplumun reformları gerçekleştirme potansiyelini artıracak olan ve Avrupa Birliği ile ilgili ülkenin ortak etkileşim yöntemini geliştirmesine de bağlıdır.

Yeni Komşuluk Politikası'nın etkinliği ikinci olarak, uyum sürecindeki ilgili ülkelerdeki yönetimlerin taahhütlerine ve istekliliğine bağlıdır.

Üçüncü olarak, Yeni Komşuluk Politikası'nın etkinliği, bu politikanın kapsamı içerisine aldığı ülkeler için üyelik perspektifi oluşturmaya bağlıdır.

Güney Kafkasya'nın Avrupa'nın bir parçası olduğuna yönelik algılamalardaki güçlükler, bölgenin Avrupa'nın yeni komşularından biri olma yolunda engellere neden olmuştur. Nitekim Güney Kafkasya Avrupa Birliği Komisyonu tarafından Mart 2003 tarihinde ortaya atılan Yeni Komşuluk Politikası kapsamına hemen dahil edilmemiştir. Güney Kafkaslar'ın politika kapsamına alınması, Mayıs 2004 tarihinde gerçekleşmiştir.

Güney Kafkasya'nın Avrupalılığı yönündeki çelişkiyi Gürcistan medyası çok net bir şekilde ifade etmiştir: “Mevcut Gürcistan hükümeti ülkenin Avrupa Birliği, Avrupa değerleri ve demokratik prensipleri istikametindeki eğilimlerini ifade etmede kesin karardır”⁴¹³. Komisyon Yeni Komşuluk Politikası konusunda ilk defa Mart 2003 tarihinde yayımladığı belgede bu politikanın kapsamına aldığı ülkelerle yeni dönemdeki ilişkilerde çerçeve rolünü üstleneceğine değinmiştir. Nitekim YKP'nin ilgili ülkelere Avrupa Birliği üyeliği ve AB kurumlarında yer alma imkanı sağlayamayacağı altı çizilmiştir. Avrupa Birliği'ndeki önemli gelişmeler, birlik Anayasası'nın oylamasındaki anlaşmazlık, bazı güvenlik konularında AB'nin “eski” ve “yeni” üyeleri arasındaki fikir ayrılığı, Türkiye'nin çok zorlu devam eden üyelik müzakereleri, Güney Kafkasya'nın AB'nin öncelikleri sırasında olmadığını ve bu bölge ülkelerinin çok yakın gelecekteki muhtemel üyelik konusunda fazla umutlanmalarının anlamsızlığına bir işarettir. Güçlü Avrupa kimliğine sahip olan ve kendilerini Avrupa'nın bir parçası olarak gören Güney Kafkasya ülkelerini Magreb ülkeleriyle aynı politika kapsamına almakla Avrupa Komisyonu, bu ülkelere muhtemel üye değil, Avrupa Birliği'nin komşusu olan ülkeler olduklarını göstermiştir.

Genişleme mekanizması ile Yeni Komşuluk Politikası arasındaki ayırımın farkında olmasına rağmen, özellikle Gürcistan'daki Avrupa yönlü eğilimler ve AB muhtemel üyeliği yönündeki umutlar, ülkenin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına

⁴¹³ Giorgi ASANISHVILI, “Georgia at the EU Tribune”, in 24 hours, newspaper, September 29th, 2004. No:113.

alınmasından sonra daha da güçlenmiştir. Nitekim Gürcü analistler Yeni Komşuluk Politikası'nın Gürcistan hükümeti tarafından uzun dönemde AB üyeliğine götüren bir şans olarak değerlendirilmesi gerektiğine inanmaktadırlar.⁴¹⁴

Nüfusunun büyük bir çoğunluğu Müslüman olan Azerbaycan, özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini çok yakından takip etmektedir. Türkiye'nin tam üyelik sürecinde karşılaştığı zorluklar bazı çevrelerde AB'nin tam üyelik kapısının Hıristiyan olmayan bir ülkeye açık olup olmadığı konusunda şüphelere sebep olmaktadır. Oysa demokrasi ve liberalizmin savunulduğu günümüzde haksız ayrımlarının yapılması savunulması imkansız olan bir tavidir. Azerbaycan'daki sivil toplum kuruluşlarının özellikle değindiği diğer bir problem de, Yeni Komşuluk Politikası'nın yeterince etkin olup olmadığı ve Avrupa Birliği'nin reformların destekleneceği konusunda üstlendiği taahhütleri yerine getirip getirmeyeceği konusundadır. Söz konusu bu endişe her şeyden önce seçimlerle, bunun dışında da enerji anlaşmalarının ülkeye sağlayacağı faydanın yeterlilik düzeyi ile ilgilidir. Enerji anlaşması her şeyden önce, Sovyet sonrası dönemde petrol zengini ülkelerde demokrasi oluşturma prensiplerine uygundur ve bunun dışında söz konusu eğilim daha çok ülkenin enerji rezervlerinin geleceğine ters etki oluşturacak niteliktedir. Bu değerlendirme her şeyden önce enerji rezervlerinin tükenebilirlik özelliğine dayanmaktadır. Nitekim bilim daha hiçbir enerji kaynağının tükenmez olduğunu bugüne kadar ortaya koyamamış ve ispatlayamamıştır.

Azerbaycan hükümetinin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinin sınırlarının ve önceliklerinin belirlenmesi konusundaki ilk adım, Azerbaycan Devlet Başkanı'nın Berlin konuşması ile atılmıştır. Avrupa Birliği'nin sonsuza kadar genişleyemeyeceğinin altını çizen Devlet Başkanı, AB ile olan ilişkilerinde ortak payda ve bu arada Azerbaycan'ın da öncelikleri olarak ülkelerin ve ülkesinin arazi bütünlüğünün korunması, enerji güvenliği, taşınması ve korunması gerektiği üzerinde özellikle durmuştur. Tabii ki, belirtilen bu alanlarda AB'ye çok büyük bir iş düşmektedir ve belirtilen önceliklerin sağlanması ve alınması gereken tedbirler açısından AB'nin sorumlulukları olmalıdır. Özellikle, Azerbaycan AB'nin sonsuza kadar genişlemesinin mümkün

⁴¹⁴ Kakha GOGOLASHVILI, "Georgia's Declared European Inclination: The Concrete Steps Ahead" in 24 hours, newspaper, September 29th, 2004, No:113.

olmadığı yönünde inancını ortaya koymakla üyelik konusunda fazla istekli ve umutlu olmadığını da belirtmiştir.⁴¹⁵

6 Kasım 2006 tarihinde Azerbaycan'la Avrupalı ülkeler arasında imzalanmış olan Yeni Enerji Anlaşması sonrası artan ticaretin Bakü'de insan hakları standartlarını yükselteceği tahmin edilmektedir. Azerbaycan'ın Rusya ile olan ilişkilerindeki dengeli dış politikası Brüksel tarafından özellikle takdir görmüş ve Avrupa Birliği yetkilileri "stratejik bir bölgenin önemli bir ülkesi olan" Azerbaycan'la ilişkilerin derinleştirilmesine karar vermişlerdir.⁴¹⁶

Yeni Komşuluk Politikası bir anlamda bu politika kapsamındaki ülkelerin AB'ye entegrasyonunun seviyesini belirlemede bir araç olarak da kullanılmaktadır. Kafkaslar'da daha etkin rol üstlenmek isteyen Avrupa Birliği bir taraftan bu bölgede Avrupa (güvenlik) kimliğini geliştirmek isterken, diğer yandan da üç Güney Kafkasya ülkesi arasında Rusya ve diğer bölge ülkelerinin de katıldığı bölgesel işbirliğini pekiştirmek istemektedir. AB'nin bu yaklaşımı Güney Kafkasya ülkelerinde birliğin bu ülkeleri kendine entegrasyondan ziyade bölgesel "klüpte" tutma girişimi olarak algılanmaktadır.⁴¹⁷

Avrupa Komşuluk ve İşbirliği Aracı (ENPI), Yeni Komşuluk Politikası'nın temel aracıdır. ENPI'nin alt aracı niteliğindeki özelliği ise, sınır ötesi işbirliği olacaktır. ENPI bu şekilde ortak programları finanse ederek Avrupa Birliği üyesi ülkelerle ortak sınırları paylaşan partner ülkeler arasında işbirliğini daha da güçlendirecektir. 2007-2013 dönemi için düşünülen projelerin gerçekleştirilmesine ayrılan finansman tutarı Güney Kafkasya'nın da aralarında bulunduğu 17 partner ülke için 14.929 Milyon EURO tutarındadır.⁴¹⁸

ENPI çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi değerlere dayalı olan siyasi kurumların geliştirilmesi; ticaret; partner

⁴¹⁵ Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev'in Berlin Bertelsmann Fonu Formundaki Konuşması, **Turan Haber Ajansı, 26.09.2006.**

⁴¹⁶ Andrew RETTMAN, « EU rolls out red carpet for oil rich Azerbaijan », **Euobserver/ Brussels-07.11.2006.**

⁴¹⁷ ALIEVA, a.g.e., s.23

⁴¹⁸ Proposal for Regulation of the European Parliament and of the Council, laying down general provisions establishing a European Neighborhood and Partnership Instrument, (Presented by the Commission), Commission of the European Communities, 29.5.2004, Brussels, **COM(2004) 628 final.**

ülkelere zamanla iç pazarın sağlamış olduğu imkanlardan faydalanma fırsatı tanıma; adalet ve içişlerinde işbirliği; enerji, ulaştırma, bilgi toplumu, çevre ve araştırma ve geliştirme; sosyal politika ve insan ilişkileri; birliğin ortak programlarının açılmasını da kapsayan kültür ve bilim alanındaki yakın işbirliği ve araştırma imkanları; sınır ötesi ve bölgesel işbirliği.

ENPI gelişime katkı sağlayacak tüm kurumlara açıktır, hükümet ve sivil toplum kuruluşları; yerel yönetimler; belediyeler; ticaret birlikleri; üniversiteler; dini ve gayri-dini birlikler. Yardımın işleyişi ve dağılımı, kamu ve sivil toplum kuruluşları arasındaki finansal desteğin adilliği her üç Güney Kafkasya ülkesindeki reformların başarısında önemli etkenlerden olacaktır.

Önemli diğer faktör de, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan bölge ülkelerinde istikrarın sağlanması, politik, ekonomik ve sosyal durumun sağlamlaştırılması olacaktır. Devam etmekte olan ve çıkma olasılığı yüksek olan etnik çatışmalara son verilmesi ve önlenmesi önemlidir. Bu reformları yaparken Rusya ve BDT ülkelerindeki gelişmeler dikkatten kaçırılmamalıdır ve özellikle, Rusya'nın Güney Politikası ve bu bölgede etkinliğini tekrar kurma çabaları dikkatle izlenmelidir, buna uygun olarak önlemler alınmalıdır. Bölgenin, uluslararası işbirliğinin geçerli olduğu ve her kesin bu işbirliğinden eşit oranda yararlandığı bölgeye çevrilmesine çalışılmalıdır.

ABD ve AB'nin bölgeye yönelik politikalarını düzgün bir şekilde belirlemeleri, politikalar arasındaki farklılıklara son vermeleri, bu doğrultuda özellikle, İran politikalarını, gaz ve petrolün işletilmesi politikalarını uyumlaştırmaları önemli olacaktır. Avrupa Birliği, Güney Kafkasya ülkeleri ile işbirliği içerisinde bölgeye yönelik ortak politika yürütmeli ve bölge ülkelerinin bir-birlerine tehdit oluşturmayacak şekilde bölge barışının oluşturulmasına katkıda bulunmalıdır.

VIII. AVRUPA BİRLİĞİNİN YENİ KOMŞULUK POLİTİKASINA YÖNELİK ANKET ÇALIŞMASININ DEĞERLENDİRMESİ

Proje kapsamındaki çalışmanın etkinliğini arttırmak ve yorumları daha güncel bilgilere dayandırabilmek amacıyla, Avrupa Birliği'nin Genişleme Stratejisi ve Yeni Komşuluk Politikasına yönelik olarak anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Anket soruları Avrupa Parlamentosu'nun Genişleme, Dış İlişkiler, Komşuluk Politikası ve Güney Kafkasya ülkeleri ile ilişkiler konusunda çalışma yapan üyelerinin tamamına yakınına gönderilmiştir. Anket ayrıca Avrupa Birliği Komisyonu'nun ilgili birimleri ve konuyla ilgili yetkililerine de aktarılmıştır. Bunun dışında anket çalışması Türkiye'de benzer konularda çalışma yapan akademisyenlere ve ilgili kamu kurumlarına yönlendirilmiştir. Verilen yanıtlar içinde Avrupa Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn başkanlığındaki çalışma grubunun, Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın ilgili çalışma grubunun, Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grubu Başkanı Hannes Swoboda'nın yanıtları özellikle dikkat çekicidir.

Düzenlenmiş anketin şekil ve kapsam yönünden değerlendirilebilmesi açısından ve verilen yanıtların şeklinin incelenebilmesi yönünden anket soruları Ekler kısmında sunulmuştur.

Söz konusu ankette bulunan toplam otuzsekiz soruya yöneltilen yanıtlar gruplandırılarak incelenirse ortaya dört farklı yanıt ve değerlendirme sonucu çıkmaktadır. Söz konusu değerlendirme sonuçları aşağıda farklı başlıklar altında kısaca özetlenmeye çalışılmıştır.

A. AVRUPA KOMİSYONUNUN GÖRÜŞLERİ

Anket soruları Avrupa Komisyonu'nun Genişleme ve Dış İlişkiler ile ilgili birimlerine ve bizzat Komisyon'un Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn'e yönlendirilmiştir. Olli Rehn tarafından oluşturulan ve başında Komisyon'un Genişleme konusunda Politika Koordinasyon Kurulu'nun Başkanı Axel Wallden'in bulunduğu çalışma grubu anketi yanıtlayarak Komisyon'un ortak görüşünü sunmuştur.

Komisyon'un otuzsekiz soruya sunmuş olduğu yanıtlar, genel hatları itibariyle aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Avrupa Komisyonu, genişlemenin “ucu açık” bir süreç olduğu yönünde fikir ortaya koymaktadır. Yani genişlemenin kısa ve orta dönemde tamamen duracağı görüşünü benimsememektedir. Nitekim anketi yanıtlayan çalışma grubu, Avrupa Birliği Anlaşması'nın 49. Maddesine atıf yaparak 6. Maddede belirtilen şartları yerine getiren ülkelerin AB üyeliği için başvuru hakkının bulunduğuna dikkat çekmektedir. Ankete sunulan yanıtta Komisyon, Yeni Komşuluk Politikası'nın ortaya atılmasıyla AB'nin nihai sınırlarının belirlendiği görüşünü benimsememektedir. Dolayısıyla,

Komisyona göre, AB'ye bugün komşu olan ülkeler birliğin sınırlarını oluşturmaktadır, bu ülkelerden bazılarının ileride AB'ye üyeliği muhtemeldir.

Komisyona aynı zamanda genişlemenin devamı konusunda dikkatli olunması gerektiği görüşünü ortaya koyarak bu sürecin sindirilerek devamından yana görüş bildirmiştir. İçinde bulunduğumuz süreçte Avrupa Birliği, Hırvatistan'ı üyeliği neredeyse kesinleşmiş bir aday ülke olarak görmektedir. Komisyona göre, genişleme konu olunca Avrupa Birliği, sınırlarını ve kapasitesini fazla zorlamamak adına hareket etmelidir, bu arada öncelikle Türkiye ve Batı Balkan ülkelerine üyelik için vermiş olduğu sözünü tutmalıdır. Çalışma grubunun fikrinde AB 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla gerçekleşen genişlemeden büyük ders alınmalıdır.

Komisyona Genişleme Stratejisi ile Yeni Komşuluk Politikası'nı kesin çizgilerle bir-birinden ayırmaktadır. Komisyona çalışma grubunun fikrinde Yeni Komşuluk Politikası, AB'nin Genişleme Stratejisi'nin bir uzantısı değildir, aynı zamanda alternatif de değildir. Yani bu iki süreç bir-birinden farklı iki politika ve stratejinin parçalarıdır. Bu iki politikanın bir-biri arasındaki ilişkiyi gelince, sadece bir-birini tamamlayıcılığından bahsedilebilir. Nitekim çalışma grubu 2004 yılında 10 ülkenin katılımıyla AB tarihinin gerçekleşen en büyük genişlemesinin Yeni Komşuluk Politikası'nın ortaya atılmasının önemli nedenlerinden biri olduğu fikrine katılmaktadır. Ayrıca Yeni Komşuluk Politikası uygulamasında genişleme politikasının araçlarına başvurulduğuna da dikkat çekilmektedir.

Türkiye'nin Yeni Komşuluk Politikası yönünden önemi göz ardı edilmemektedir. Nitekim Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınan ülkelerin birçoğu Türkiye ile komşu oldukları için AB'nin komşusu durumuna gelmişlerdir. Türkiye'nin önemi özellikle, Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki Güney Kafkasya ülkeleri ile ilişkiler yönünden de dikkat çekicidir. Güney Kafkasya ile AB'nin ilişkileri konu olduğunda Türkiye göz ardı edilemez. Coğrafi yakınlık, ortak medeniyetler ve son yıllarda özellikle BTC Boru Hattı Projesiyle pekişen Azerbaycan-Türkiye-Gürcistan ilişkileri Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya'da önemli bir aracı olacak nitelikteki atılımlardır.

B. AVRUPA PARLAMENTOSU ÜYELERİNİN GÖRÜŞLERİ

Anket soruları Avrupa Parlamentosu'nun Dış İlişkiler Komisyonu üyelerine ve Güney Kafkasya ülkeleriyle ikili ilişkiler komiteleri üyelerinin tamamına yakınına yönlendirilmiştir. Üyelerin vermiş olduğu yanıtlar ve yaklaşımları genel olarak birbirinden farklı olmuştur. AP'den gerçekleşen katılımlar içerisinde özellikle dikkat çekici niteliği dolayısıyla Çek Parlamenter Libor Rouček'in ankete vermiş olduğu yanıtlar Ekler bölümünde sunulmuştur.

Genel olarak AP üyeleri Yeni Komşuluk Politikası ile Genişleme Stratejisi'ni bir-birinden kesin bir şekilde ayırmaktadırlar. Özellikle, Yeni Komşuluk Politikası'nın Genişleme Stratejisi'nin uzantısı olduğunu düşüneneler ve düşünmeyenler eşit ağırlıktadır. Yeni Komşuluk Politikası'nın genişlemenin alternatifi olduğuna kesinlikle katılmayanlar, bunun tam tersini savunmaktadırlar. Yani bugün Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerden özellikle Ukrayna, Gürcistan, Moldova ve hatta Belarus'un komşu ülkeler olarak kalacağını düşünenlerin yanı sıra, bu ülkelerin uzun dönemde tam üye olma ihtimali üzerinde duranlar da bulunmaktadır. Bu şekilde düşünenler Yeni Komşuluk Politikası'nın AB'nin nihai sınırlarını belirlemediğini, tam tersine, genişlemenin uzantısı olma niteliğini savunmaktadırlar.

Ankette üzerinde önemle durulan sorulardan biri "Avrupa Birliği'nin genişlemesinin sınırlandırılmasının sebepleri nelerdir?", olmuştur. Katılımcı AP üyeleri ağırlıklı olarak Avrupa kurumlarının gereğinden fazla genişlemeyi kaldıramayacak nitelikte olduğunu savunurken, üzerinde önemle durulan sebep olarak aday ülkelerin hazırlıklarını tam olarak tamamlayamamalarını ve özellikle en önemli handikap olarak Kopenhag Kriterleri'ne tam uyumu sağlayamamalarını göstermişlerdir.

Çalışma kapsamında genişlemeden Yeni Komşuluk Politikası'na geçiş üzerinde özellikle durulduğu için bu geçişi kapsayan anket soruları önemlidir. AP üyeleri özellikle, 2004 yılı genişlemesinin Yeni Komşuluk Politikası'nın ortaya atılmasının sebeplerinden biri olduğu fikrine katılmaktadırlar. Anket katılımcılarının büyük çoğunluğu Romanya ve Bulgaristan'ın katılımının daha çok AB'nin Karadeniz havzası politikasında etkili olduğunu düşünürken, 2007 yılında gerçekleşen bu genişlemenin Yeni Komşuluk Politikası ile ilişkisi üzerinde durmamaktadırlar. Nitekim Yeni Komşuluk Politikası'nın temelleri çok daha önce, 2003-2004 yıllarında atılmıştır.

Genişlemenin devamı konusunda AP üyeleri genel olarak aynen Komisyon gibi Hırvatistan'ın tam üye olacağı fikrinde hemfikirdirler. Batı Balkanlar'a gelince bu ülkeleri Avrupa Birliği tam üyeliği perspektifi açısından ankete katılan üyeler sıralamaya tabi tutma yaklaşımına bazı istisnalar dışında genel olarak olumlu yanıt vermişlerdir. Bu ülkelerin hazırlıklarını tamamlayabilme, özellikle Kopenhag Kriterleri'ne tam uyumu sağlamaları gerektiğine dikkat çeken katılımcıların tamamına yakını sıralamada istisnasız bir şekilde Makedonya'ya önem ve öncelik verirken, ardından Karadağ, Sırbistan, Arnavutluk, Bosna ve son olarak da Kosova'yı sıralamışlardır.

EFTA ülkelerine gelince ankete katılanların tamamına yakını hala AB'nin genel yaklaşımına uygun olarak bu ülkelerin AB'ye tam üye olmalarından yana olduklarını ifade etmişlerdir. Bu arada EFTA ülkelerinin AB'ye tam üye olma fikrine yanaşmamalarının AB'yi bu ülkelerin katılımı konusunda umutsuzluğa sürüklediğini de görmek mümkündür. Nitekim yetkili AP üyelerinin anket yanıtlarında bu ülkelerle ilişkilerin geleceği konusundaki soruya imtiyazlı ortak seçeneğini işaretleyenler ağırlıkta olmuştur. Bazı üyeler genişlemeyi AB'nin istemesinin yeterli olmadığı, EFTA ülkelerindeki kamuoyunun muhtemel tam üyeliği kabullenebilmek için daha zamana ihtiyaç duyulduğunu belirterek imtiyazlı ortaklık seçeneğinin altını çizmişlerdir.

Türkiye'nin katılımıyla olabilecek muhtemel genişleme konusuna gelince ankete katılanların fikir ve düşünceleri bir-birlerinden çok uzak olmasa da, Türkiye konusundaki fikirlerin ortaya atılma şekli farklı olmuştur. Katılımcılardan bazıları tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasıyla AB'nin "geri dönüşü olmayan bir yola" girip girmediği yönündeki soruya net bir şekilde "evet" yanıtını verirlerken, bazı katılımcılar bu yanıtı vermekte tereddütlü davranmışlardır. "Evet" yanıtını sunanlar müzakere sürecinin sonunda mutlaka bir tam üyeliğin olacağı fikrinde birleşmektedirler. Genelleme yapılırsa, AP üyelerinin ortak fikri, Türkiye ile tam üyelik müzakereleri sürecinin "ucu açık" bir süreç olduğuna inananların ezici üstünlüğü dikkat çekmektedir. Kopenhag Kriterleri'ne sık atıf yapılırken, AB'nin de Türkiye'nin müzakere sürecinin sonucunda ödevlerini tamamlaması durumunda bu ülkeyi "sindirebilme" kapasitesi konusunda tereddüdü dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım ve yorumlarla birlikte bazı katılımcıların Türkiye'ye çifte standart uygulanmasının yanlış olacağını ve bu ülkeye karşı dürüst olunması gerektiğini vurgulamaları da dikkat çekicidir.

Proje konusu itibariyle, AB'nin Rusya ile ilişkilerinin bugünü ve geleceği de istisnai bir öneme sahiptir. Nitekim AB'nin Yeni Komşuluk Politikası ve bu kapsamda Güney Kafkasya ülkeleri ile olan ilişkilerini incelerken Rusya faktörünün dikkat dışı kalması yanlış olurdu. AB-Rusya ilişkilerinin geleceğinin niteliği ile ilgili net ve kısa olan soruya katılımcıların ortak ve istisnasız yanıtı “imtiyazlı ortaklık” olmuştur. Hiçbir katılımcı Rusya'yı muhtemel gelecekte AB'nin Komşuluk veya Genişleme stratejisi içerisinde görmemektedir. Bu ülkeyle ilişkilerin imtiyazlı ortaklık şeklinde devamı konusunda katılımcıların hemfikir olması dikkat çekmektedir.

Yeni Komşuluk Politikası, Akdeniz ülkelerini de kapsadığı için Avrupa Akdeniz İşbirliği Programı MEDA'nın işlevselliği ile ilgili soruların olması muhtemeldir. Bunun yanı sıra, özellikle Fransa'nın önderliğinde Akdeniz İçin Birlik girişimlerinin AB'nin Yeni Komşuluk Politikası ile çelişki oluşturup oluşturmadığı konusundaki düşüncelerin olması da normaldir. Bu konularda yöneltilen sorulara ankete katılanların neredeyse istisnasıza yakın yanıtı, MEDA'nın işlevselliğinin devamı ve Akdeniz İçin Birlik girişimlerinin Yeni Komşuluk Politikasına engel teşkil etmediği yönünde olmuştur. MEDA'nın yeni dönemdeki etkinliğine yönelik şüpheler Fransa'nın Akdeniz İçin Birlik girişimlerine yönelik şüphelere nazaran daha azdır.

Yeni Komşuluk Politikası yeni geliştirilen bir politika olması dolayısıyla gelecekte AB'nin Dış Politikası'ndaki önem ve etkinliği finansal kaynaklarının, başvurduğu araçların etkinliğine bağlı olacaktır. Ankete katılanların tamamına yakını ENPI'nin etkinliği ve yeterliliği konusunda şüpheldir ve AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'na yönelik yeni mali program geliştirmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Yeni Komşuluk Politikası günümüz aşamasında Avrupa Birliği dış politikasının en önemli araçlarından birini oluşturmaktadır. Avrupa Birliği ODGP alanında geçmişte başarısız bir tecrübe yaşamıştır. Nitekim AB içinde uzun yıllar Ortak Dış Politika oluşturulması hayli güç olmuştur. Bu güçlüğü en önemli sebeplerinden birisi AB'yi oluşturan ülkeler arasındaki fikir ayrılığı, gizli rekabet, bir-birlerine üstünlük sağlama girişimleri olmuştur. AB'nin ortaya çıkma sürecindeki en önemli etkenlerden bir tanesi de söz konusu üstünlük sağlama güdüsü olmuştur. Bu güdü en fazla Almanya – Fransa ilişkilerinde kendini hissettirmiştir.

ODGP'nin ortak dış politika kanadına bakarsak Avrupa Birliği uzun yıllar boyunca Dünya'da ve yakın çevresinde baş gösteren olaylar konusunda ortak dış politika tavrı ve tutumunu sergileyememiştir. Güvenlik açısından irdelersek Avrupa Birliği 20.yüzyılın sonunda yanibaşında baş gösteren Balkan olaylarına, yaşanan katliamlara karşı seyirci kalmış, yaşanan insanlık dramı soykırım faciası karşısında etkin ve ortak bir tavrı sergileyememiştir. Balkanlarda yaşanan Bosna ve Kosova katliamı ancak NATO'nun girişimleriyle çok geç de olsa durdurulabilmiştir. Kısacası, sadece yakın geçmişten örnekler vererek ODGP'nin geçmişteki başarısızlığının ispatlandığına dikkat çekmek istiyoruz. Ortak Dış Politika konsundaki bu şüphe ve tereddütlerin Yeni Komşuluk Politikası'nın etkinliğine de yansiyebileceği endişesiyle bu konudaki sorular proje kapsamındaki ankete dahil edilmiştir. AB'nin ODGP'de geçmişteki başarısızlığının Yeni Komşuluk Politikası için bir handicap oluşturup oluşturmayacağı konusundaki soruya yanıt ve yaklaşımlar farklı olmuştur. Bazı katılımcılar böyle bir handicapın söz konusu olabileceğine inandıklarını ifade ederlerken, Yeni Komşuluk Politikası'nın muhtemel başarılarının AB'nin Ortak Dış Politikası'na ivme kazandıracağını, Avrupa Birliği bütünleşmesi sürecinde yaşanan çekişme ve üstünlük sağlama girişimlerini unutturacağını da düşünmektedirler. Bunun tersini düşünen katılımcılar ise böyle bir handicapın yaşanacağına inanmadıklarını belirtmektedirler. Diğer en dikkat çekici yaklaşım ise bazı AP üyelerinin ODGP'nin başarısız olmadığı, Avrupa Birliği bütünleşme sürecinde bütünleşmenin parçası olan ülkeler arasında yaşanan çekişmelerin aslında bulunmadığı yönünde görüş bildirmeleri olmuştur. Bu şekilde yanıt verenler ankette soruyu bu şekilde sormakla konuya subjektif yaklaşıldığını da düşünmektedirler.

Çalışmanın ana konusu, Avrupa Birliğinin Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya uygulamasıdır. Güney Kafkasya jeopolitik ve jeostratejik önemi büyük olan bir bölgedir. Aynı zamanda bölge (Azerbaycan) doğal gaz ve petrol zengini bir coğrafyada yer almaktadır. Bu ülkelerle ilişkiler söz konusuysen göz önünde bulundurulması gereken esas husus bölgenin belirtilen nitelikleridir. Güney Kafkasya bölgesi tarih boyunca Rusya, İran, Osmanlı İmparatorluğu ve devamında da Türkiye'nin dikkat merkezinde olan bir bölge olmuştur. AB Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Komşuluk Politikası adı altında ilişkilerini geliştirirken bu bölgede çıkarları olan ülkeleri ve güç dengelerini gözardı edemez. Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Kom-

şuluk Politikası'nın başarısında AB'nin söz konusu dengeyi dikkate almadaki hassasiyeti önemli olacaktır. Bunları dikkate alarak yönlendirilen anket sorularına bazı katılımcılar Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Komşuluk Politikası'nın bölgede İran, Rusya ve BDT'nin etkinliğini azaltabileceğine, Türkiye'nin etkinliğini ise arttırabileceğine inanmaktadırlar. Farklı düşünceyi paylaşanlar Yeni Komşuluk Politikası'nın diğer ülkelerin bölgedeki çıkarları ile ilgisi olmadığını düşünerek bu politika ile Güney Kafkasya'nın siyasi ve iktisadi gelişiminden başka bir şey amaçlanmadığına dikkat çekmektedirler.

Ankete katılan AP üyeleri AB'nin Güney Kafkasya ülkelerine yönelik olarak Yeni Komşuluk Politikası öncesi geliştirmiş olduğu TACIS programının genel olarak yetersizliğinden yana görüş bildirmiş, yeni mali aracın mutlaka geliştirilmesinin gerekliliğini arz etmişlerdir. Azınlık katılımcı ise TACIS'in yeterliliğini savunmuştur.

Güney Kafkasya her ne kadar tek bölgede üç ülkeyi birleştirse de, bu ülkelerin Avrupa ile tarihi ilişkileri farklı olmuştur. Geçtiğimiz yüzyıllardan başlayarak Avrupa'nın bu bölgenin tamamına uygulanan ortak politikası olmadığını göz önünde bulundurursak, bu karmaşık ilişkilerin günümüze olumsuz yansımaları muhtemeldir. Nitekim geride kalan yüzyıllarda ve geçtiğimiz on yıllar boyunca Almanya Gürcistan'a, İngiltere Azerbaycan'a, Fransa da ülkedeki etkin Ermeni lobbisi nedeniyle Ermenistan'a ilgi gösteren ülkeler olarak dikkat çekmişlerdir. Kısaca, Güney Kafkasya Batı Avrupa'nın öncü ülkeleri arasında bir anlamda paylaştırılmıştır.

Güney Kafkasya ülkelerinin farklı gerçeklikleri sebebiyle, AB'nin bu ülkelere yönelik çıkarları ve amaçları çalışma kapsamında bir-birinden bağımsız şekilde irdelenmeye çalışılmıştır. Yeni Komşuluk Politikası ile AB'nin üç Güney Kafkasya ülkesinde ayrı-ayrı olarak odaklandığı konular anket katılımcılarına yönlendirilmiştir. Katılımcılardan bazıları, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası ile Azerbaycan'da ağırlıklı olarak enerji ve ulaştırma, insan hakları ve azınlık haklarına; Gürcistan'da enerji ve ulaştırma, güvenlik ve askeri işbirliği konularına odaklandığını ifade etmişlerdir. Ermenistan konusunda bu grup katılımcılar genelde çelişkili yanıtlar sunmuşlardır. Diğer bir grup katılımcı, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası ile 3 Güney Kafkasya ülkesinin tamamında enerji ve ulaştırma, güvenlik ve askeri işbirliği, insan hakları ve azınlık haklarının yanı sıra, ekonomik kalkınma, siyasi istikrar, kültürel işbirliği

amaçlarına odaklandığını savunmaktadır. Diğer bir grup katılımcı Yeni Komşuluk Politikası kapsamında üç Güney Kafkasya ülkesiyle olan ilişkilerde sıralanan enerji ve ulaştırma, güvenlik, insan hakları ve azınlık hakları amacının aynı derecede önemli olduğunu vurgularken, güvenliğin kesinlikle askeri anlamda algılanmaması gerektiğinin altını çizmektedirler. Bu grup katılımcı güvenliğin terörizme karşı mücadelede, çatışma önleme ve nüfus güvenliği şeklinde algılanmasının daha doğru olacağını savunmaktadır.

Proje kapsamında Avrupa Birliği'nin ODGP'na atfı yaparken, özellikle yakın geçmişteki başarısızlığı üzerinde durulmuştur. Bu konudaki temel dayanaklardan bir tanesi AB'nin özellikle 90'lı yılların sonlarında Balkanlar'da yaşanan insanlık dışı katliamlara kayıtsız kalması, politika üretmemesi olmuştur. 21. yüzyılın başlarında aynı sorunlar AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında politika üretmeye çalıştığı Güney Kafkasya bölgesinde yaşanmaktadır. Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Komşuluk Politikası'nın başarısında bölgede devam etmekte olan Dağlık Karabağ ve uzantısı olan işgaller ve soykırım, yurtlarından olan 250 000 kişilik evsiz göçmen ordusu, bölgede 1990'larda yaşanan katliamlar, özellikle Ermenistan'ın Azerbaycan'daki Hocalı soykırımı, Abhazya sorunu, Güney Osetya çıkmazı karşısındaki tutumu önemli olacaktır. Nitekim Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası ile Güney Kafkasya'ya yönelik ilgisindeki amaçlarının enerji ve ulaştırma ile birlikte güvenlik, insan hakları, ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmenin sağlanması olduğunu belirtmektedir. Bu tespitler ve gerçekler doğrultusunda ankette AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya problemlerinin çözümünde aktif rol oynamasının gerekli olup olmadığı sorulmuştur.

Anketin ilgili sorularına verilen yanıtlardan anlaşılan, 1990'lı yıllarda AB'nin ODGP kapsamında sergilediği tutumunda bir değişim ve gelişim olmayacağı yönündedir. Nitekim AB'nin karar verici organı olan AP üyelerinin yaklaşımından bu net olarak anlaşılmaktadır. Katılımcılardan bir kısmı yukarıda bahsedilen soruya genel olarak Avrupa Birliği Dış Politikası'nın esas önceliklerinden bir tanesinin çatışmaların önlenmesi olduğunu ifade etmekle yetinmişlerdir. Katılımcıların azınlık kısmı AB'nin sözkonusu çatışmaların önlenmesi ve sonuçlarının ortadan kaldırılması konusundaki direkt müdahalesinden yana görüş bildirmiştir. AP'nin çoğunluk görüşü ise, AB'nin bölgedeki çatışmalara müdahale etmemesi gerektiği yönündedir. Çoğun-

luk bu düşünceyi paylaşmakla, esas dayanaklarının çatışmaların bu ülkelerin kendi aralarında çözmeleri gereken sorunlar olduğuna inandıklarını ifade etmektedirler.

AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Güney Kafkasya bölgesindeki çatışma ve işgallere direkt müdahale etmesi gerektiğini savunan azınlık AP anket katılımcıları, AB'nin bölgedeki temel amacının istikrarı sağlama ve bölge ülkelerinin iktisadi ve sosyal kalkınmasını hızlandırmak olduğunu belirtmektedirler. Bölgedeki çatışmaların sürdürülebilir kalkınma önünde engel oluşturduğunu savunan katılımcılar AB'nin çatışmanın tarafları arasında uzlaşmanın sağlanabilmesi için ortam oluşturması gerektiği fikrinde birleşmektedirler. Bu yaklaşımı paylaşan AP üyeleri, Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ülkeleriyle olan ilişkilerinde uzun dönemli amacının bu ülkeleri komşuluk statüsü kapsamında tutması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu fikri paylaşmayan AP üyesi olan diğer bir grup katılımcı ise, komşuluk ilişkilerinin zamanla yakın işbirliği seviyesine çıkarılması ve şartlar oluştuğu zaman uzun dönemde tam üyelik konusunda "açık kapı" bırakılması gerektiğini düşünmektedirler.

C. DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI AVRUPA BİRLİĞİ ÇALIŞMA GRUBUNUN GÖRÜŞLERİ

DTM adına anketi Müsteşarlığın Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü'nce oluşturulan Çalışma Grubu yanıtlamıştır.

Müsteşarlığın görüşüne göre, Yeni Komşuluk Politikası sürecinde Avrupa Birliği üyeliği konusuna atıf yapılmadığı için bu iki süreci bir-birinden bağımsız olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle, YKP AB Genişleme Stratejisi'nin alternatifi veya devamı değildir. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nı ortaya atmakla temel amacı, YKP kapsamındaki ülkelerle yakın işbirliği sayesinde özellikle, 2004 yılı genişlemesi sonrasında oluşan yeni Avrupa Birliği sınırları çevresinde güvenli ve istikrarlı bir çember oluşturmaktır. DTM'nin fikrinde Yeni Komşuluk Politikası'nın değerleri ve kriterleri Avrupa Birliği ortak değer ve kriterleriyle paralel arz etmektedir. Ama buna rağmen, her fırsatta YKP değerleri ile tam üyelik kriterleri arasında direkt ilişki kurmanın yanlış olacağı da çalışma grubunun benimsediği ortak bir görüştür.

Ankete katılanlar arasında bir tek DTM Çalışma Grubu Yeni Komşuluk Politikası'nın AB'nin nihai sınırlarını çizdiğini düşünmektedir. Bu arada grup sadece Ukrayna ve Gürcistan'ın Avrupa Birliği üyeliği perspektifinin olabileceğini ifade etmenin yanı sıra, AB'nin özellikle Rusya ile ikili ilişkilerinin özellikle, enerji alanındaki hassas dengesi açısından bu ülkelerin muhtemel tam üyeliğine yönelik herhangi bir taahhüdünün bulunmadığının altını çizmektedir.

AB'nin genişlemesinin sınırlandırılmasının nedenleri olarak coğrafi engeller, tarihi ve kültürel farklılıklar, güvenlik sorunları, siyasi ve ekonomik konjonktür temel sebepler olarak görülmektedir. Avrupa Birliği genişledikçe yoğunluğu ve etkinliği azalacaktır. Birlik, refahını muhafaza etmek ve yüksek refah seviyesini yeni üyelere de yaymak istediği sürece tercihini genişlememe yönünde kullanacaktır.

Ankete katılan çalışma grubunun fikrine, AB'nin Romanya ve Bulgaristan'ı içine alarak 2007 yılında gerçekleştirmiş olduğu genişleme özel bir önem arz etmektedir. Söz konusu genişlemeyle AB'nin sınırları Karadeniz'e kadar uzamış ve 2004 yılında Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınan Güney Kafkasya ile Avrupa Birliği daha da yakınlaşmıştır. 2007 genişlemesi diğer aday ve aday aday ülkelerin de önünü açmıştır. Nitekim bu genişleme sonrası YKP içinde uzun dönemde tam üyelik ihtimali en yüksek olan Ukrayna ve Gürcistan önünde yeni fırsatlar açılmıştır.

DTM Batı Balkan ülkelerinin muhtemel AB üyelikleri değerlendirilmesine farklı bir boyut kazandırmaktadır. Nitekim bu ülkelerin Almanya ve Avusturya gibi AB'nin köklü ülkeleri tarafından desteklendikleri sebebiyle tam üyelik şanslarının yüksek olduğuna dikkat çekilmektedir. Nitekim Hırvatistan'ın kesinleşmeye yakın olan üyeliğinde bu iki ülkenin yakın desteği etkin olmaktadır. Ayrıca AB'nin gözünde artık yeni üye olarak kabul gören Hırvatistan'ın Batı Balkan ülkelerinin önünü açacağı yönündeki yaygın olan görüşe DTM de katılmaktadır. Çalışma Grubu'nun fikrine, Avrupa Birliği muhtemel üyeliğinde Batı Balkan ülkeleri arasındaki zaman ve öncelik açısından sıralama, Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ ve Kosova şeklinde olacaktır.

Türkiye'ye gelince, DTM'nin görüşü AB'nin Türkiye ile üyelik müzakerelerini başlatmakla "dönüşü olmayan bir yola" girdiği yönündedir. Türkiye bir gün AB'nin tam üyesi olacaktır.

Avrupa Birliği ile imtiyazlı ortaklık ilişkilerini sürdüren EFTA ülkelerinin AB üyeliğine karşı olmaları, bu ülkelerin kendine has iktisadi ve siyasi stratejilerinin bulunduğu ile izah edilmektedir. AB'nin bu ülkeleri tam üye yapma yönündeki istekliliğine de vurgu yapılarak, EFTA ülkelerinin aslında Avrupa Birliği normlarının çoğunu uyguladıklarına da dikkat çekilmektedir.

Moldova ve Belarus'un gelecekte muhtemel üyelikleri konusunda AB'nin isteksizliği bu ülkelerin ekonomik ve siyasi durumu ve Rusya ile ilişkilerinin boyutu ile ilişkilendirilmektedir. Ukrayna konusunda farklı düşünen Avrupa Birliği, bu ülkenin özellikle, Rusya ile ikili enerji ve güvenlik konularındaki ilişkileri sebebiyle uzun dönemdeki muhtemel tam üyelik konusunda geri adım atmaktadır. Rusya ile Avrupa Birliği ilişkilerine gelince, AB kurumlarının aksine, DTM gelecekte bu ülkeyle birliğin ilişkilerinin Komşuluk Politikası kapsamında gelişeceğine inanmaktadır.

MEDA ve Fransa'nın Akdeniz İçin İşbirliği girişimi konusunda DTM, MEDA'nın misyonunu tamamladığını ve Fransa'nın girişiminin de Yeni Komşuluk Politikası ile çeliştiğini savunmaktadır.

Yeni Komşuluk Politikası'nın Mali Aracı olan ENPI'nin yetersizliğinden bahsedilmektedir. DTM YKP kapsamındaki ülkelerin ihtiyaç ve önceliklerinin birbirinden farklı olması sebebiyle ülkelere yönelik mali program geliştirilmesinin daha doğru olduğunu düşünmektedir. 2007-2013 yılları için ülkelerin Eylem Planları çerçevesinde ayrılan 700 milyon EURO'luk bütçenin yetersiz olduğu ve yeni mali kaynaklar ayrılmasının zorunluluğu savunulmaktadır. Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerin sayısı ve iktisadi, sosyal gelişme seviyeleri göz önünde bulundurulursa rakamın ne kadar küçük olduğu o kadar net anlaşılır.

DTM, ODGP'nin geçmişteki başarısızlığının Yeni Komşuluk Politikası için bir handikap oluşturacağı yönündeki düşüncüyü paylaşmaktadır. Nitekim ODGP'nin başarısızlığının en büyük sebebi olarak kabul edilen Avrupa Birliği üyesi ülkelerin farklı ülkelere yaklaşımlarının bir-biriyle paralellik arzetmemesi, birlik üyesi her

ülkenin tarihsel, kültürel, ticari bağına göre her ülkeye farklı davranma güdüsü YKP için de bir dezavantajdır. Bu yaklaşımını Yeni Komşuluk Politikası kapsamında da devam ettiren Avrupa Birliği ülkeleri YKP'yi anlaşılmaz kılmakla birlikte, ortak dış politika oluşumunu da engellemektedirler. Bu arada Yeni Komşuluk Politikası'nın olası başarısının ODGP'ye bir ivme kazandıracığı da muhtemeldir. YKP Avrupa Birliği için ODGP'nin oluşturulup oluşturulmayacağını görebilmek için deneme platformu niteliğindedir.

Çalışma grubu, Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında bütünleşme sürecinde ortaya çıkan tarihi sürtüşmelerin olduğuna dikkat çekmekle beraber, bu sürtüşmelerin Yeni Komşuluk Politikası için bir dezavantaj olmadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, YKP'nin başarısının Avrupa Birliği entegrasyon sürecinde ortaya çıkan tarihi çekişmelerin unutulup bertaraf edilmesine katkıda bulunacağı da savunulmaktadır.

Ankete katılanlar AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerin kendi aralarındaki çatışmaların önlenmesine direkt müdahil olmayacağı görüşünü paylaşmaktadırlar. Çatışmaların önlenmesi AB'nin temel önceliklerinden biri olarak gösterilse de, AB'nin ikili çatışmaları önleme girişimlerine müdahil olmayacağı düşünülmektedir.

Yeni Komşuluk Politikası ve bölgede ve çevresindeki denge konularına gelince, DTM, Güney Kafkasya'ya yönelik uygulanan YKP'nin Türkiye'nin bu bölgedeki etkisini azaltmayacağını düşünürken, bunun tam aksine İran'ın bölgedeki etkinliğini azaltacağı görüşünü benimsemektedir. Nitekim Türkiye'nin bölge ülkeleri ile yakın ilişkisine dikkat çekildiği gibi, ülkenin Güney Kafkasya'dan gelen BTC boru hatı projesinin güzergahında olduğu vurgulanmaktadır. Güney Kafkasya'nın BDT ve Rusya ile ilişkilerine gelince, AB'nin dikkatli davrandığına ve bu bölgenin CIS ve Rusya ile olan ikili ilişkilerine zarar getirmemeye çalışacağına vurgu yapılmaktadır. Avrupa Birliği Güney Kafkasya ülkeleri ile olan ikili ilişkilerinde çekimser kalmaya özen gösterecek ve sadece söz konusu ikili ilişkileri ilgilendiren konulara önem verecektir.

TACIS Programı konusundaki değerlendirmeye gelince, DTM Çalışma Grubu bu programın kısmen başarılı olduğu görüşündedir. Nitekim bu program sayesinde Güney Kafkasya, önünde bulunan enerji koridorları ve ulaşım seçeneklerini tanıdığı-

tır. TACIS yardım programı sayesinde Avrupa Birliği de bölgeyi yakından tanıma fırsatını yakalamıştır.

Yeni Komşuluk Politikası'nın bölge ülkeleri ile ilişkiler tek-tek ele alındığında ne anlama geldiği konusunda DTM'nin görüşü ülkelere göre farklıdır. Avrupa Birliği, Azerbaycan ve Gürcistan ile olan ilişkilerinde enerji ve ulaştırma konularına ağırlık verirken, Ermenistan ile olan ilişkilerinde insan hakları ve azınlık hukukları konuları dikkat çekmektedir.

Avrupa Birliği “dondurulmuş” çatışma niteliğindeki Dağlık Karabağ probleminin çözümünün önemini farkındadır. Nitekim bölge potansiyel yeni savaşlara her an sahne olmaya uygun ortamı barındırmaktadır. Muhtemel bir savaş durumunda Avrupa Birliği, daha çok savaşın olumsuz sonuçları içerisinde kendini ilgilendiren kısmı üzerinde durmaktadır. Bu da petrol boru hatlarının zarar görme ihtimalidir. Bu arada Avrupa Birliği problemin çözümünde direkt olarak yer alma konusunda tereddütlü davranarak sorunun çözümünü daha çok Minsk Grubu ve BM'in inisiyatifine bırakmaktadır. Anket katılımcıları AB'nin sorunun çözümüne müdahil olması gerektiği düşüncesini taşımaktadırlar. Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya probleminin çözümü konusunda da aynı tutumu sergileyen uzmanlar, bu konunun AB-Rusya görüşmelerinin gündem maddesi olduğunu da ifade etmektedirler.

Güney Kafkasya – Avrupa Birliği ilişkilerinin odak noktasındaki amaç ve hedefleri her iki taraftan değerlendirme ile ilgili soruya verilen yanıt, AB ve Güney Kafkasya yönünden farklı olmuştur. Özellikle, AB'nin 2007 yılındaki genişlemesinden sonra birlik Güney Kafkasya ile özellikle, Karadeniz üzerinden sınır komşusu olmuştur. Avrupa Birliği bölgenin müthiş enerji koridoru ve tranzit bölge olduğu gerçeğinin farkındadır. Avrupa Birliği, pek çok ülkenin ilgi alanında olan Güney Kafkasya'nın sunacağı fırsatların dışında kalmak istememektedir. Güney Kafkasya ülkeleri de AB'nin bölgede dengeleyici niteliği ile ortaya çıkacağına inandıkları için ilişkilere sıcak bakmaktadırlar. Güney Kafkasya ülkeleri içerisinde özellikle, Gürcistan Avrupa Birliği ile olan ilişkiler konusunda daha kararlı ülke olma özelliğini ilişkilerin başından itibaren göstermektedir. Gürcistan'ın hedefi nihai olarak birliğe tam üyelik olsa da, Avrupa Birliği Güney Kafkasya'yı şimdilik Yeni Komşuluk Politikası

çerçevesinde yakın komşuları olarak ve bir bütün şeklinde ele almayı tercih etmektedir.

D. AKADEMİSYENLERİN GÖRÜŞLERİ

Ankete en az katılım akademisyenler tarafından gerçekleşmiştir. Sınırlı sayıda akademisyen görüş bildirmiştir. Akademisyenlerin görüşlerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Bilim çevresi, Yeni Komşuluk Politikası'nın Genişleme Politikası'nın alternatifi olmadığını, daha geniş Avrupa (Wider Europe) anlamında kullanılan Genişleme Stratejisinin bir parçası, devamı olduğunu düşünmektedir.

Akademisyenler Politika – Strateji ayırımı üzerinde durmaktadırlar. Strateji daha geniş ve kapsamlı bir anlam taşımaktadır. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası Genişleme Stratejisinin bir parçasıdır, ama Genişleme Politikası'nın bir parçası değildir. YKP kapsamındaki ülkeler Genişleme Stratejisi içerisindedir. Genişleme Politikası'nın kapsama alanındaki ülkeler ise aday ülkeler ve potansiyel aday ülkelerdir.

Yeni Komşuluk Politikası ile AB'nin nihai sınırlarının çizildiğine inanmayan akademisyenler, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin sınırlandırılmasının temel nedeninin ise Avrupa Birliği kurumlarının yetersizliğinde görmektedirler.

YKP'nin oluşturulmasında temel etkenler olarak, AB'nin 2004 ve 2007 yıllarındaki iki genişlemesini gösteren akademisyenler, genişlemenin Hırvatistan ile devamından sonra Batı Balkanlar'ı da içine alacak şekilde yayılacağını ve AB'nin EFTA ülkelerine yönelik genişleme hedefinde de bir değişiklik olmayacağını düşünmektedirler. AB'nin Balkanlar'a doğru genişlemede önceliğinin sırasıyla, Makedonya, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Kosova ve Sırbistan şeklinde olacağı tahmin edilmektedir.

Avrupa Birliği'nin Türkiye yaklaşımında tercihini imtiyazlı ortaklıktan yana kullanma çabasının devam edeceğini belirten akademisyenler, Türkiye'nin nihai hedefinin tam üyelik olduğunun altını çizmekte ve müzakerelerin başlatılmasıyla AB'nin Türkiye ile olan ilişkilerinde geri dönülemez bir yola girdiği fikrini paylaşmaktadırlar.

Ankete katılan akademisyenlerin fikrinde, Avrupa Birliği yakın gelecekte Rusya'yı Komşuluk Politikası kapsamına alacaktır, Ukrayna, Belarus ve Moldova ise AB'nin imtiyazlı ortakları olacaktır.

MEDA programının işlevselliğinin kalmadığına katılmayan bilim dünyası, Fransa'nın Akdeniz İçin Birlik girişimlerinin de YKP açısından bir çelişki arzettiğini düşünmektedir.

Güney Kafkasya'ya yönelik Yeni Komşuluk Politikası uygulamalarının Rusya, BDT ve İran'ı rahatsız edecek nitelikte olacağını düşünen akademisyenler, YKP'nin Türkiye'nin Güney Kafkasya'da etkinliği açısından öneminin yüksek olacağını savunmaktadırlar. Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri AB'nin Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarını etkin kılarken, AB'nin YKP çerçevesindeki faaliyetleri de Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini arttıracaktır.

Güney Kafkasya'ya yönelik olarak uygulanan mali yardım programı TACIS'in başarılı olduğuna inanan akademisyenlere göre, AB'nin bölge ülkelerine yönelik politikalarındaki temel odak noktaları bir-birine göre farklılık arzedeabilmektedir. Nitekim Avrupa Birliği-Azerbaycan ilişkilerinde temel odak noktasının enerji ve ulaştırma olduğuna inanan akademisyenler, AB'nin Gürcistan ve Ermenistan ile olan ilişkilerinde ise temel hedefinin güvenlik ve askeri işbirliği konuları olduğunu savunmaktadırlar.

Güney Kafkasya bölgesindeki mevcut ve "dondurulmuş" çatışmaların önlenmesine AB'nin katılımının gerekip-gerekmediği yönündeki sorularımızı ankete katılanlar kısaca "evet" şeklinde yanıtlamışlardır.

Yeni Komşuluk Politikasının uygulanmasıyla uzun dönemde AB'nin Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarının nihai hedefinin ortak enerji, ulaştırma, ticaret ve güvenlik alanı oluşturmak olduğu da akademisyenlerin düşünceleri arasındadır.

YKP'nin mali kaynaklarına gelince ENPI'nin yetersiz bir kaynak olduğu konusunda hemfikirlik her yerde dikkat çekmektedir. AB'nin yeni kaynaklar oluşturması YKP'nin başarısı için şarttır.

Akademisyenlerin fikrinde, Yeni Komşuluk Politikası kapsamında belirlenen Yakınlaşma Kriterleri AB'ye Üyelik Kriterlerinin başlıklarına çevrilebilecek niteliktedir.

ODGP'nin geçmişteki başarısızlığı yönünde görüş bildiren anket katılımcıları, bu başarısızlığın YKP'yi olumsuz etkileyebileceğini düşünmektedir. Fakat Yeni Komşuluk Politikası'ndaki olası başarılar ODGP'ye de ivme kazandıracaktır. Avrupa Birliği ülkeleri arasında zamanında yaşanan çekişmeler ise, YKP için bir engel teşkil etmemektedir. Yeni Komşuluk Politikasındaki başarılar bahsi geçen çekişmelerin etkisinin azalmasına da katkıda bulunacaktır. YKP'nin çekişmeleri önleme etkinliğinin Eski Yugoslavya coğrafyasına kadar uzanabileceği muhtemeldir.

E. ANKET ÇALIŞMASINA İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası konusunda gerçekleştirilmiş anket çalışmasının genel değerlendirmesi çok kısaca özetlenirse, Avrupa Birliği için çok yeni olan Komşuluk Politikası'nın birliğin çeşitli kurumlarında farklı algılandığını görebilmek mümkündür. Avrupa Komisyonu nezdinde YKP ile ilgili ortak fikir ve tutum hissedilirken, AP üyeleri arasında Yeni Komşuluk Politikası ile ilgili fikir ve düşünceler farklılık arz etmektedir. Ankete sunulan bazı yanıtlarda aynı katılımcının 38 soruya vermiş olduğu yanıtların bazıları arasındaki tutarsızlıklar da dikkat çekicidir. Örneğin, YKP'nin Genişleme Stratejisi'nin alternatifini olmadığını ifade eden bir üye, Yeni Komşuluk Politikası'nın genişlemenin devamı ve/veya uzantısı olmadığını da aynı anda savunabilmektedir. Buradan çıkan sonuç, söz konusu üyenin Yeni Komşuluk Politikası'nı nasıl tanımladığı yönündeki soru işaretidir. Yeni Komşuluk Politikası'nın başarısı için öncelikle, bu politikanın karar verici Avrupa Birliği organları nezdinde amaçlarının ve araçlarının tutarlı bir şekilde belirlenmesine ve algılanmasına bağlı olacaktır.

Avrupa Birliği ODGP'de başarılı olsaydı belki bugün Yeni Komşuluk Politikası adı altında yeni bir dış politika açılımı yapmaya gerek kalmazdı. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın başarılı olabilmesi için öncelikle, ODGP'nin uygulamasından ders çıkarması gerekmektedir. Nitekim Avrupa Birliği Dış Politikası'nın temellerini ODGP oluşturmaktadır. ODGP'de yaşanan gelişmelerden ders çıkarmadan YKP'nin başarılı olması çok zordur. Anketten çıkan sonuca bakılırsa özellikle, bazı

AP üyeleri ODGP'nin uygulamada başarılı olduğunu tespitlere başvurmadan iddia etmeye çalışırken, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki faaliyetlerinin de sınırlı tutulması anlamına gelen tutum sergilemektedirler. Dolayısıyla, anketin yönlendirildiği AB'nin önemli kurumlarının temsilcilerinin sundukları yanıtlara bakılırsa, kısa dönemde YKP'nin etkinliğini bu ortamda beklemenin doğru olmayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

IX. YENİ KOMŞULUK POLİTİKASININ GÜNEY KAFKASYA UYGULAMASINA İLİŞKİN MODEL ÖNERİSİ

Yeni Komşuluk Politikası, Avrupa Birliği dış politikasının önemli bir aracıdır. Dış politikadan söz edildiği zaman öncelikle, bu politikanın sadece siyasi ve diplomasi boyutu değil, ekonomi, sosyal ve kültürel boyutu da bir bütün olarak ele alınmalıdır. Dış politikanın sıralanan bu farklı alanları kendi içinde alt boyutlara ayrılmaktadır. Örneğin, ekonomi boyutundan bahsedildiğinde, enerji, doğal kaynaklar, ulaştırma, mali yardım ve programlar bu kapsamda ele alınmalıdır, vs. Kısaca, dış politikaya mümkün olduğu kadar en geniş boyutuyla ve uzun dönemli plan ve hedefler doğrultusunda bakmak gerekmektedir.

AB'nin dış politikasından söz edildiğinde, birliği oluşturan 27 ülkenin ortak dış politikası kastedilmektedir. Ortak dış politika terimi Avrupa Birliği literatürüne 1992 yılında imzalanarak 1993'de yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) adı altında girmiştir. ODGP'nin sadece literatürde geçerli bir politika olduğunu iddia etmek mümkündür. Nitekim bu politikanın uygulamadaki başarısı çok tartışmalıdır. Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası'nın uygulamasında başarısız olan ODGP tecrübesini tekrar yaşamak istemiyorsa, YKP'yi öncelikle doğru temeller üzerinde kurmak durumundadır. ODGP'nin bir model olarak uygulanamayacağı tartışmasıdır. Öncelikle, sözkonusu politikanın başarısız olduğu konusunda AB kurumlarının ve bu kurumların temsilcilerinin ikna olması gerekmektedir. Aksi halde, Yeni Komşuluk Politikası'nın ODGP tecrübesinden yola çıkılarak uygulanması, hem AB, hem de komşuluk statüsü kapsamındaki ülkeler yönünden yanlış sonuçlar doğurması muhtemeldir.

Tez projesi kapsamında yapılan anket sonucunda Avrupa Komisyonu ve Parlamento temsilcilerinin birçoğunun ODGP'nin başarısızlığı konusunda ikna olmadığı

görülmüştür. Bu durum Yeni Komşuluk Politikası'nın uygulamada karşılaşacağı eksiklere bir işarettir. Nitekim Komisyon yetkilileri ve Parlamento temsilcilerinin ankette katılan çoğunluğu, ODGP ile Avrupa Birliği'nin ortak dış politikada yaşamış olduğu başarısızlığın YKP için bir handikap teşkil etmeyeceğini düşünmektedir. Bu görüşü paylaşılanların belirtilen şekildeki yaklaşımlarının sebebi, kendilerinin ODGP'nin başarısızlığı konusunda ikna olmamaları veya bu gerçeği görmezlikten gelmeleri olarak görülebilir. Bu görüşe katılanların Yeni Komşuluk Politikası'nın ODGP'nin devamı olduğunu düşünen kesim olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu fikri paylaşanlar aynı zamanda, YKP'nin başarısının ODGP'yi güçlendireceği görüşünde birleşmektedirler. Yeni Komşuluk Politikası'nın muhtemel başarısının ODGP'yi güçlendireceği varsayılırsa, ODGP'nin temelleri üzerinde sürdürülecek YKP'nin de başarıya ulaşma olasılığının düşük olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim başarılı bir uygulama başarısız bir tecrübeyi haklı çıkarabiliyorsa, söz konusu tecrübeye dayanan yeni uygulamaların amacına ulaşacağından bahsetmek de doğru olmayacaktır.

Avrupa Birliği'nin ODGP'nin başarısızlığına ikna olması gerektiği gibi, bu başarısızlığa neden olan etkenlerin Yeni Komşuluk Politikası'nda tekrarlanmamasına dikkat etmesi de gerekmektedir. ODGP'nin başarısızlığındaki temel etken, AB ülkelerinin dış politika konularında ortak hareket etmede çekinceli davranmaları olarak bilinmektedir. Bunun sebebi ise, üye ülkelerin dış politikada ortak kararlar almalarını bağımsızlıklarından feragat etme gibi düşünmeleridir.

Ayrıca Avrupa Birliği ülkelerinin her birinin dış politika gelenekleri tarih boyunca farklı olmuştur ve bu farklılık ODGP'yi derinden etkilemiştir. Örneğin, İngiltere bugün bile ABD odaklı dış politika izlemektedir. Fransa daha çok Kuzey Afrika ve zamanında genişleme süreci kapsamında birliğe yeni katılacak ülkelere verdiği destek de dikkate alınır, Yunanistan, İspanya ve Portekiz odaklı dış politika izlemiştir.

Günümüzde Fransa'nın Yeni Komşuluk Politikası dışında, Akdeniz İçin Birlik adı altındaki girişimleri mevcuttur. Bu girişim Fransa'nın Akdeniz ülkelerine yönelik politikalarda Avrupa Birliği'ne rağmen öne çıkma girişimi olarak değerlendirilebilir. Nitekim AB'ye üye olmayan Akdeniz ülkelerinin tamamı Yeni Komşuluk Politikası

kapsamındadır. YKP'nin aktif bir süreçten geçtiği günümüzde Akdeniz İçin Birlik girişimlerinin varlığı, AB ülkelerinin hala kendi etki alanlarındaki ülkelere yönelik dış politika konularında AB'nin önüne geçme girişimi olarak değerlendirilmelidir. Birlik üyesi diğer bir ülke olan İngiltere de ortak dış politikanın toparlanma çabalarının olduğu günümüzde ABD yönlü dış politikalarına devam etmektedir. Buradan anlaşılana, AB'nin güçlü devletleri kendi çevrelerinde birer etki alanı oluşturma girişimlerini devam ettirme çabası içindedirler. Mevcut durum YKP'nin uygulama aşamasında bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni Komşuluk Politikası'nın başarısı açısından birlik üyesi ülkelerin dış politikalarında yukarıda bahsedilen tutarsızlığı terk etmeleri gerekmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinden İngiltere'nin tarihsel süreçte Azerbaycan'a, Almanya'nın Gürcistan'a ve Fransa'nın Ermenistan'a olan ilgisi bilinmektedir. Yeni Komşuluk Politikası'nın uygulandığı süreçte bu politika AB'nin Güney Kafkasya'ya yönelik olarak uyguladığı ortak politika olmaktan çıkıp birlik ülkeleri ile bölge ülkelerinin ikili ilişkileri zeminine taşınırsa, YKP'nin başarısından söz etmek mümkün olmayacaktır. Günümüzde petrol konsorsiyumlarında Azerbaycan enerji kaynaklarından en büyük pay alanlar İngiliz şirketleridir. Bu durum, İngiltere'nin AB'nin diğer ülkelerine nazaran Azerbaycan'daki etki alanının daha geniş olduğuna bir işarettir. Diğer yandan, Gürcistan'a yönelik ilgi ve desteği ile Almanya bugün de Avrupa Birliği'nin diğer ülkelerinden daha çok çaba içerisindedir. 2008 yılındaki Abhazya olaylarında Fransa'nın AB'nin Dönem Başkanı sıfatıyla çabasını birliğin ortak girişimi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bunun yanında, Avrupa Birliği ülkeleri liderlerinden sadece Angela Merkel Almanya Başbakanı sıfatıyla olaylara Gürcistan'nın yakın destekçisi olarak sert bir şekilde müdahil olmuştur.

Aynı zamanda Fransa'nın ülkede yaşayan Ermeni asıllı yoğun nüfusun etkisiyle Ermenistan'ı AB'nin ortak politikalarının tamamen dışında destekleyici politikası günümüzde de devam etmektedir. Buradan birlik ülkelerinde dış politikanın iç politika malzemesine dönüştüğünü de görmek mümkündür. Fransa örneğinde bu dönüşme o kadar bariz ve açıktır ki, bu ülke Ermenistan'ı dolaylı da olsa Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesini işgali konusunda desteklemektedir. Dış politikada bu tür adil olmayan yaklaşımlar ve dış politikayı iç politika malzemesine dönüştürme girişimleri

Yeni Komşuluk Politikası seviyesine taşınırsa, bu politikanın Güney Kafkasya ve AB'ye faydalarından ziyade, ancak zararlarından bahsedilebilir.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya uygulamasına bir politika bütünü olarak geniş kapsamlı bakmak durumundadır. Bölgeye yönelik politikalar bir bütün olarak ele alınmalıdır. Dış politikanın yukarıda bahsedilen siyasi, diplomasi, ekonomi, sosyal ve kültürel boyutu birleştirilerek uygulanmalıdır.

AB'nin bölgeye yönelik tek ortak politikası olan Yeni Komşuluk Politikası'nın başarısı, Güney Kafkasya'yı oluşturan ülkeler arasındaki işbirliğine çok bağlıdır. YKP'nin başarısının etkenlerinden olarak Avrupa Birliği ülkelerinin bölgeye yönelik ortak hareket etmesi gerektiğinden bahsederken, Güney Kafkasya ülkelerinin de kendi aralarında ortak hareket etmesinin zaruriliğini de unutmamak gerekmektedir. Oysa, Güney Kafkasya ülkeleri son yirmi yılda yaşananları diikate alırsak, birbirleriyle çatışmaktadır veya çatışmak zorunda bırakılmaktadırlar. Ermenistan işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çıkmamakta ısrar ederken, 1988 yılından bu yana bölgede devam eden savaş ortamının sürmesine sebep olmaktadır. 1994'de ulaşılan ateşkes günümüzde çok sık bir şekilde bozulmaktadır. Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesi ve civarındaki illerde işgali devam etmektedir. İşgal altındaki bu bölgede üstelik Ermeni nüfusu ikamet etmemekte, bölge yoğun dış destekli Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin kontrolü altında kalmaya devam etmektedir. Ermenistan'ın işgalcilik politikalarına son vermek istememesi ve Dağlık Karabağ bölgesinden çekilmemekte ısrarı Azerbaycan – Ermenistan arasında Güney Kafkasya'nın ortasında yeni bir savaşa zemin hazırlamaktadır. Ayrıca Gürcistan da, Ermenistan'ın Rusya'ya olan yakınlığı nedeniyle, bu yakın komşusu ile iyi ilişkiler içerisinde değildir. Böyle bir ortamda AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya'daki başarı şansının çok zayıf olduğu çok açıktır.

Ağustos 2008'de Gürcistan'da yaşanan Rus işgali ve bu işgal tehdidinin hala devam etmiş olması, Güney Kafkasya'yı yeni sıcak çatışma olasılığı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Avrupa Birliği ise bu ortamda Güney Kafkasya'daki sorunları bölge ülkelerinin iç meseleleri olarak görmektedir. Bu durumda çatışma riski ortadan kalkmamış sorunlu bölge niteliğindeki Güney Kafkasya'da YKP'nin başarılı olma ihtimali çok düşüktür. AB'nin enerji ve ulaştırma konularındaki görüşmelerin aktif

tarafı olup, bölgenin geleceğini ilgilendiren meselelere müdahil olmak istememesi, YKP'yi başarısızlığa sürüklemektedir. Nitekim Yeni Komşuluk Politikası'nın temel hedeflerinden biri, Avrupa Birliği çevresinde etkin ve süreklilik arzedecek güvenlik çemberi oluşturmak ise, Güney Kafkasya AB çevresinde bulunmasına rağmen güvenli çember niteliği taşıyan bir bölge değildir.

YKP ile temel hedeflerinden biri kendi çevresinde etkin ve kalıcı güvenlik çemberi oluşturmak olan birliğin söz konusu güvenliği oluşturma sürecine müdahil olmak istememesi düşündürücü olmakla birlikte, sebepleri çok da anlaşılabilir değildir. Nitekim AB'nin Yeni Komşuluk Politikası tam bağımsız bir uygulama sürecinden geçmemektedir. Bu politika Güney Kafkasya uygulamasında Rusya Federsasyonu'nun etkisindedir ve bu yönde birliğin radikal kararlar alması gerekmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Avrupa Birliği YKP kapsamında Güney Kafkasya'ya yönelik politikalar üretip uygularken Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını zedelemek istememektedir. AB, Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya uygulamasında Rusya ile olan stratejik işbirliğinin gereği olarak bu ülkeyi tam olarak göz ardı etmemeleridir. Ama YKP'nin Güney Kafkasya'da tam anlamıyla Rusya'nın çıkarlarını zedelememek üzerine kurulması da bir hata olarak değerlendirilmelidir.

Güney Kafkasya'daki çatışmaların çözümüne engel olma yönünde politika yürütmekten kaçınan AB'nin bu tutumunun temel sebebi, birliğin Güney Kafkasya'yı hala bağımsız ülkelerin bir bütünü olarak görmekte zorlanmasıdır. Nitekim Avrupa Birliği, Güney Kafkasya'yı günümüzde artık var olmayan ve Rusya tekelindeki SSCB'nin bir bölgesi, BDT'nin Rusya'ya bağımlı bölgesi olarak görmektedir. Bu nedenle, AB'nin Rusya'yı bu bölgede incitme politikası günümüzde de devam etmektedir. Ermenistan örneğinde AB'nin Güney Kafkasya'yı Rusya'nın etkisinde olan bir bölge olarak görmesi kısmen doğru olsa da, Azerbaycan ve Gürcistan tam anlamıyla Batı yönlü politikalar izlemektedir. Avrupa Birliği'nin bunu görmezlikten gelmesi, birliğin uzun dönemde Güney Kafkasya'da sadece YKP yönünden değil, bütünüyle etkisinin kaybolması sonucunu doğurabilecektir.

Güney Kafkasya örneğinde Avrupa Birliği dış politikalarındaki uzun dönemli planlama eksikliğinin olduğu çok açık ve nettir. Nitekim AB uzun yıllar bölgeye yönelik politikalarını Rusya odaklı olarak kurmuştur. Avrupa Birliği, Rusya'ya olan

enerji bağımlılığı nedeniyle bu ülkeyi incitmeme ve Rusya'nın çevre bölgelerdeki çıkarlarını zedelememe yönünde dikkatli politika izlemiştir. Birliğin politikalarındaki bu yaklaşımın ne kadar yanlış olduğu 2009 yılında Rusya ile Ukrayna ve dolayısıyla Avrupa arasındaki enerji krizinde ortaya çıkmıştır. Rusya'nın doğal gazı kesmesi, AB'yi yanlış dış politikalarının ve uzun dönemli plan ve hedeflere dayandırılmayan enerji politikalarının hoş olmayan sonuçları ile karşı karşıya bırakmıştır.

Avrupa Birliği enerjide dışa bağımlı olan ülkelerin bütünüdür. Bu bağımlılık önümüzdeki 20 yıl içinde daha da artacaktır. 2009 yılında yaşanan enerji krizi, AB'nin dış politikasının uzun dönemli planların bir ürünü olmadığını göstergesidir. Avrupa Birliği enerji kaynakları alanında alternatif oluşturma konusunda çok geç kalmıştır. AB'ye yakın bölgeler içinde, Rusya dışında en güvenilir enerji kaynakları sadece Güney Kafkasya'da, Azerbaycan'dadır. Ayrıca bu bölge Orta Asya'dan sağlanacak alternatif enerji araçlarının da geçiş güzergahındadır. Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarında ve bu politikaların doğru uygulama şeklini belirlemede geç kaldığı çok açıktır. Fakat Yeni Komşuluk Politikası geçmişte yapılan hataların giderilmesi açısından bir fırsattır ve bu fırsat geç kalınmadan birlik tarafından birlikte hareket etme mantığı ve yaklaşımıyla iyi değerlendirilmek zorundadır.

AB'nin bölgeye yönelik politikalarındaki bugünkü tutumu ve politikalarını uygulama şekli, çifte standartla beraber birliğin sadece kendi çıkarlarını gözetmesiyle izah edilebilmektedir. Üzerinde önemle durulması gereken diğer bir nokta, çatışmalara müdahil olmama konusunda AB'nin ısrarcı tavrıdır. Buradan Yeni Komşuluk Politikası sürecinde bile, Avrupa Birliği'nin Rusya etkisinden uzaklaşmadığı görülmektedir. AB bölgedeki çatışmaların devamının enerji arzını olumsuz etkileyeceğinin farkına varmalıdır. Nitekim boru hatları ve yeni projeler olası savaş bölgelerinin çok yakınından geçmektedir. İşgal altındaki toprakların geri verilmemesi ve AB'nin bu yönde çaba göstermemesinin sonucunda bölgede yeni çatışma riski ortaya çıkmaktadır. Bu, ne Güney Kafkasya bölgesinin, ne de AB'nin yararına değildir. Bu açıdan Avrupa Birliği hem kendi menfaatleri doğrultusunda, hem de Güney Kafkasya'nın ortak çıkarlarına uygun olarak bölgenin tamamına yönelik politikalarının işleyişini sağlamlaştırmalıdır. AB Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Güney Kafkasya'nın bir bütün olduğunu unutmadan bu bölgenin tamamına yönelik politika yürütmelidir. Öncelikle, Avrupa Birliği liderliğinde ve YKP çerçevesinde Güney Kafkasya'daki

mevcut ve olası çatışmalar ortadan kaldırılmalıdır. Ancak böyle olduğu takdirde AB çevresinde etkin bir güvenlik çemberi oluşabilecektir. Aksi halde birliğin kendisine alternatif enerji kaynakları oluşturması da mümkün olmayacaktır.

Avrupa Birliği Yeni Komşuluk Politikası kapsamında kendi çıkarlarını gözetken politikalar ve uygulama yöntemleri belirlerken, Güney Kafkasya'nın çıkarlarını da gözardı etmemelidir. Nitekim bu bölgenin üç ülkesi de, Anayasa'larında demokrasi ile yönetilen ülkeler olarak bilinmektedir. Halkın tam anlamıyla olmasa da yönetime katılımı söz konusudur. Bu ortamda bölge ülkelerinin halkları ulusal çıkarlarına uygun dış politikayı destekleyeceklerdir. Bu eğilim özellikle doğal kaynakları ile çevre ülkelere ve Avrupa'ya katkı sağlayan Azerbaycan gibi ülkelerde görülebilecektir. Avrupa Birliği, bundan 10 yıl önce bölgeye yönelik olan ve uygulama yönünden günümüzü ilgilendiren politikasızlığını terk ederek, bundan 10 yıl sonrası ilgilendiren ve kendisi ile birlikte Güney Kafkasya'nın çıkarlarını da gözardı etmeyen uzun dönemli politikalar üzerinde çalışmalıdır. Uzun dönemli politikalar kısa ve orta dönemli ilgilendiren programlarla mutlak bir şekilde desteklenmelidir. Bu yönde kararlı davranılırsa ve başarılı olunursa Yeni Komşuluk Politikası Güney Kafkasya uygulamasında Avrupa Birliği'nin etkin dış politika aracına çevrilebilecektir.

SONUÇ

Victor Hugo'nun 21 Ağustos 1849 tarihinde "Avrupa'da Barış" konulu konuşması, o zaman için ileri düzeydeki ütopyaдан öteye geçemiyordu. Kısaca özetlenirse, Hugo şunları söylüyordu: "Piyasaların serbest ticarete açık olduğu zaman gelecek ve muharebeler bir daha yaşanmayacak, demokrasi ve hukukun üstünlüğü siyasete hakim olacaktır. İhtilafların ve sonucunda barışı zedeleyen bombaların yerini halkın yönetime katılımı, sivil oylar almış olacaktır." Kısaca özetlenen bu sözleriyle Victor Hugo, Dünya'daki ihtilaflara dikkat çekmiştir. Zamanında ütopyaдан öteye geçemeyen bu ifadeler Avrupa kıtasında bugün gerçeğe dönüşmüştür. Günümüzde söz konusu ütopyanın Avrupa sınırlarını aşarak komşularında ve Dünya'nın tamamında gerçeğe dönüşmesi temel hedef olmalıdır.

Avrupa'da bütünleşme, kişilerin ve kurumların katılımı ve proje ve programların uygulanmasıyla gerçekleşen ve belirli coğrafi alanı kapsayan bir süreçtir. Söz konusu süreç, bugün Avrupa Birliği'ni oluşturan yirmi yedi ülkenin ötesinde, birliği oluşturan ülkeleri çevreleyen bölgeleri de bu sefer Yeni Komşuluk Politikası kapsamında içine alarak daha geniş bir alana yayılmıştır.

Düşünsel temelleri Ortaçağlara kadar uzanan Avrupa bütünleşme sürecinde ilk somut adımlar Birinci Dünya Savaşı'nın ardından atılmıştır. Savaşın yıkıcılığından etkilenenler, çözüm yolu olarak Avrupa devletleri arasında birlik oluşturulması fikrini ileri sürmüşlerdir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşın yıkıcılığının da etkisiyle, Avrupa Federasyonu kurulması düşüncesi yayılmaya başlamıştır. Bu akımın önde gelen liderlerinden biri İtalyan Antiero Spinelli'dir. Savaşın ardından Spinelli'nin de çabalarıyla "Birleşik Avrupa" fikrini savunan örgütler tarafından toplantılar düzenlenmiş ve bu toplantılarda geleceğin Avrupa'sının üzerine oturacağı temeller tartışılmıştır. Bu süreç içerisinde en önemli adım, İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in 19 Eylül 1946 tarihinde yaptığı konuşmadır. Churchill ünlü konuşmasında, "Avrupa Birleşik Devletleri için ilk adımın Fransa ile Almanya arasında ortaklık oluşturmaktan geçtiğini, bu çerçevede Fransa'nın Avrupa'nın manevi liderliğini yapabileceğini, Fransa ve Almanya ruhunun yeniden dirilmesi olmadan Avrupa'nın kendine gelemeyeceği-

ni, İngiltere'nin ve İngiliz Uluslar Topluluğu'nun Birleşik Avrupa Devletleri fikrinin destekleyicisi ve dostları olacağını ifade etmiştir.

Churcill'in "Avrupa Birleşik Devletleri" düşüncesi temelde kıta Avrupa'sını içine alan bir çözümdür, İngiltere'nin bu sürece etkin katılımını öngörmemektedir. Öte yandan, Fransa'nın Almanya hakkındaki kaygıları ve Almanya'nın savaş sonu itibarıyla statüsündeki belirsizlik, Batı Avrupa'da işbirliği çabalarını olumlu yönde etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda hız kazanan bu çabaların bir önemli özelliği, ortaklık ilişkilerinin sınırlarının net ifade edilmiş ve iyi belirlenmiş olmasıdır.

Oluşumsal temelleri Paris ve Roma Antlaşması'na dayanan Batı Avrupa'daki bütünleşme süreci, başlangıçtan bugüne kadar geçen evrede ekonomik alanda kayda değer ilerlemeler kaydetmiş olmasına karşın, siyasi bakımdan aynı başarıyı yakalayamamıştır. Bunun temel sebebi, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin bütünleşmenin ayrılmaz bir parçası olarak algıladıkları ortak dış politika ve ortak güvenlik politikası alanlarını ortak karar mekanizması içine almada tereddütleridir. Bir başka ifadeyle, Batı Avrupa bütünleşmesinin ekonomik boyutundan farklı olarak siyasal boyutunda AB ülkeleri arasında mutabakat sağlanamamıştır.

ODGP'nin etkinliğinin sınırlı olması ve dağınık bir görünüm taşıması, Avrupa bütünleşmesinin siyasal boyutunda sorunlar yaşanmasından kaynaklanmıştır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerin birbirinden çok farklı taleplerinin en düşük ortak paydada uzlaşısı sonucu oluşan ODGP, ne üye ülkeleri tatmin etmiş, ne de AB'nin dış dünyadaki "ekonomik dev-siyasi cüce" imajının değişmesine katkı sağlamıştır.

Avrupa Birliği ülkelerinin dış politikalarında koordinasyon sağlamayı amaçlayan mekanizma, Topluluklar'ın karar mekanizmaları içine alınmamış, hükümetler arası düzeyde tutulmuştur. Dışişleri Bakanlarının belirli aralıklarla bir araya gelmesi ve gelişmeler karşısında ortak tutum belirlenmesi mekanizmanın ana unsurlarını oluşturmuştur.

Avrupa Siyasi İşbirliği mekanizmasının en sık kullanılan aracı, ortak deklarasyon yayınlamak olmuştur. AB ülkeleri herhangi bir dış politika sorununa ilişkin tutumlarını ortak deklarasyonla duyurmuşlardır. Ortak bildirgelerde temel prensipler olarak, hür ve serbest hükümet, hukukun üstünlüğü, insan haklarının korunması, Batı Avrupa güvenliğinin bölünmezliği, anlaşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözüme

kavuşturulması gibi ilkelerin altı çizilmiştir. Bu dönemde diplomasi öne çıkmış, güç kullanma tehdidi yerine uzlaştırma ve ekonomik araçların kullanımına önem verilmiştir.

Maastricht Antlaşması ile ortaya atılan ODGP, AB'yi oluşturan ülkelerin ulusal dış politikası ötesine uzanarak ulusüstü yapının dış politikası hüviyeti kazanamamıştır. ODGP'nin oluşumu ve işleyişi, uluslararası toplumda AB'nin olumsuz olan siyasal imajını değiştirememiştir. Özellikle, Dağlık Karabağ, Bosna Hersek ve Kosova gelişmelerinde AB'nin kendi adına aktif eylem ortaya koyamaması dış politika konularındaki etkisizliğini ortaya çıkarmıştır.

Avrupa Birliği'nin Genişleme Stratejisi ve Yeni Komşuluk Politikası birbiriyle bağlantılı olan iki önemli süreçtir. Hiç kimse Avrupa Birliği'nin nihai sınırlarının ne olacağı konusunda net bir fikir ortaya koyamamaktadır. AB'nin Yeni Komşuluk Politikası, birliğin Genişleme Stratejisi ve nihai sınırlarının ne olacağı konusunda önemli bir ipucu olma niteliğini taşımaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği'nin Batı Balkan ülkeleri olarak tanımlanan Bosna-Hersek, Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Sırbistan ve Karadağ'ı Yeni Komşuluk Politikası'na dahil etmemesi, bu ülkelerin ileride birliğin üyesi olma ihtimallerini güçlendirmektedir. Nitekim, Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası'na dahil ettiği ülkelerle ileride herhangi bir üyelik görüşmesinin söz konusu olmayacağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, AB'nin yakın çevresi ile ilişkileri ya üyelik düzeyinde, ya da komşuluk ilişkileri düzeyinde olabilir. Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası içerisinde yer alan ülkelere yönelik ileride bir tam üyelik taahhüdü bulunmamaktadır. Bu açıdan, AB'nin Yeni Komşuluk Politikası birliğin genişlemesinin yönü ve nihai sınırları hakkında önemli ipuçları vermektedir.

AB'nin nihai sınırları konusundaki ipuçlarının en önemlilerinden biri, Türkiye ile yakından ilgilidir. Birliğin Türkiye'nin üyeliğini geri dönülemez bir süreç olduğunu kabul ettiği bir gerçektir. Bunu AB'nin Yeni Komşuluk Politikası'nı incelerken net bir şekilde görebilmek mümkündür. Nitekim Avrupa Birliği, 2004 yılında Güney Kafkasya ülkeleri olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı Yeni Komşuluk Politikası'na dahil ederken bunu bir anlamda kanıtlamıştır. Güney Kafkasya ülkelerinin AB'ye coğrafi olarak karadan komşuluğu, Gürcistan'ın Karadeniz üzerin-

den Romanya ve Bulgaristan'a uzak deniz komşuluğunu dikkate almazsak, sadece Türkiye'nin birliğe üyeliği durumunda söz konusudur. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın Yeni Komşuluk Politikası'na dahil edilmesi, AB'nin Türkiye'nin üyeliğini geri dönülemez bir sürece girdiğini kabul ettiğinin göstergesidir.

2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'a üyelik statüsünün verilmesi ile beraber, 25 olan üye sayısını 27'ye çıkaran AB, Avrupalıların beklentilerine cevap verebilmek için daha geniş değerlere ve hedeflere odaklanması gerektiğinin bilincindedir. 2007 – 2013 yıllarını kapsayan en son mali perspektifin ise bu değerlere ve hedeflere ulaşmada önemli bir etken olacağı belirtilmektedir. Avrupa Komisyonu'nun 2007 yılı çalışma programında yukarıda sözü edilen genel hedeflere ulaşmak için 4 stratejik hedef belirlenmiştir. Bunlar, refah, dayanışma, güvenlik ve AB'nin Dünya'daki rolünü güçlendirmek gibi hedeflerdir. Bu 4 stratejik hedef içerisinde araştırmanın konusu açısından, Avrupa Birliği'nin Dünya'daki rolünü güçlendirme hedefinin altını özellikle çizmek gerekmektedir. Çalışma programı kapsamında belirlenen stratejik hedeflerin sonucunu, AB'nin sürdürülebilir kalkınma, barış, komşuluk, işbirliği ve dış rekabet edebilirlik gibi hedeflerine ulaşabilmesi için kendine ait güçlü bir sese sahip olması oluşturmaktadır. Ayrıca bu hedefle bağlantılı olan Avrupa'nın karşılaştığı yeni riskler göz önüne alınarak üçüncü stratejik hedef güvenlik olarak belirlenmiştir. Çevresel riskler, sağlık sorunları, doğal felaketler ve terör saldırıları ile mücadelede AB düzeyinde hızlı ve etkili bir kapasiteye sahip olunması gerekliliğinin altı çizilmektedir. Bu alanda Avrupa çapında hazırlanacak bir eylem planı ile yüksek seviyede güvenlik, adalet ve vatandaşların korunması amaçlanmaktadır.

Komisyon 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye katılımını, birliğin genişleme sürecinin önemli bir aşaması olarak görmektedir. Türkiye ve Hırvatistan'la müzakerelerin başlatılmasının önemine değinilen çalışma programında, aday ülkelere ilişkin hazırlanan yıllık düzenli ilerleme raporları ile Hırvatistan ve Türkiye'nin Avrupa Birliği ile uyumlarının değerlendirilmesi ve uyum sürecinde bu ülkeler için yol haritasının belirlenmesinin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca, Komisyon 2007 yılında, Dünya ticaretinin en büyük ortağı olan Avrupa Birliği'nin, gözden geçirilmiş piyasaya giriş stratejisini geliştirerek ticaretin önündeki engellerin kaldırılması için yeni açılımlar getirmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

Komisyon Yeni Komşuluk Politikası'nın güçlendirilmesine özel önem verilmesini öngörmektedir. Bu bağlamda Avrupa'nın komsusu olan sorunlu bölgelerde (Ortadoğu, Balkanlar, İran, Afrika) AB'nin daha etkin bir rol alacağını belirtmektedir.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası, birliğin Rusya dışında Doğu ve Güney'deki tüm komşularını kapsamaktadır. Nitekim AB, Rusya ile stratejik işbirliği planları yapmaktadır. 2003 yılından bu yana uygulanmakta olan Yeni Komşuluk Politikası komşu statüsündeki tüm ülkelere farklı yaklaşımı ilke edinen bir uygulamadır. Bu politika kapsamına dahil olan ülkelere gittikçe artan ölçüde Avrupa iç pazarına iştirak ve uyum imkanı sunulmaktadır. Bu imkan, siyasi ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesine fırsat yaratmaktadır. Sadece 2007-2013 dönemi için Yeni Komşuluk Politikası'na ayrılan kaynağın 12 Milyar Euro tutarında olduğunu özellikle vurgulamak gerekmektedir. Söz konusu politikayı geleneksel dış politikanın dışında değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim bu politika kapsamındaki ülkelere AB'ye katılım için herhangi bir öngörü sunulmamakla birlikte, reform ve modernleşme yönünde Avrupa'nın tecrübelerinden yararlanma fırsatı verilmektedir.

Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Güney Kafkasya ile olan ilişkileri özel önem arz etmektedir. Bu ilişkileri bazı kaynaklar AB'nin Doğu İşbirliği olarak da adlandırmaktadır.

Avrupa Birliği'nin genişleme süreci ve stratejisinin ardından sınırlarını büyütmesi ve son olarak önce 25, ardından 27 tam üye sayısına ulaşmasından sonra birlik için özellikle, Güney Kafkasya bölgesinin önemi daha da artmıştır. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası kapsamına alınması, AB ve Güney Kafkasya ülkeleri için her iki tarafın karşılıklı çıkar sağlayacağı bir fırsat olarak görülmektedir. Çok kısa dönemde tam üyelik perspektifi bulunmayan ülkeler için bütünleşme süreci, bu ülkelerin geçiş aşamasında bulunmalarından dolayı reform potansiyellerini gerçekleştirmede teşvik edici unsur olarak değerlendirilmelidir.

Güney Kafkasya Avrupa için stratejik önemi büyük olan bir coğrafyadır. Bölge enerji arzında alternatif oluşturmaya imkan sunan zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahiptir. Ayrıca bu coğrafya Hazar Denizi ve Karadeniz gibi iki havzayı

birleştirmektedir. Güney Kafkasya, Avrupa ve Asya, İslam ve Hıristiyanlık arasındaki yolların kesiştiği bir coğrafyadır. Kafkasya bölgelerarası ve kültürlerarası işbirliğinin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Nitekim Müslüman toplumlar resmi dini Hıristiyanlık olan ülkelerle stratejik işbirliği içindedir. Yine aynen Ortadoks Hıristiyan ülkeler İslam ülkeleri ile ortaklık ilişkilerini sürdürmektedirler. Kısacası, Güney Kafkasya'yı ve Kafkasya'nın tamamını medeniyetler ittifakının gerçekleştiği bir bölge olarak görmek mümkündür. Müslüman nüfusun büyük bir oranda yoğun olduğu Azerbaycan, 19.yüzyıldan bu yana Avrupa tarzı modernleşme sürecini yaşamaktadır. Bu durum sanayi kapitalizminden destek alan toplumun ülkede köklü değişimler oluşturmasına imkan tanımıştır. Bunun sonucu olarak İslam Dünyası'nda demokratik parlamenter idare sistemiyle çalışan ilk Demokratik Cumhuriyet 1918 yılında Azerbaycan'da kurulmuştur.

Görüldüğü gibi, Kafkasya sadece mamul ve hammadde açısından "köprü" ve "geçiş bölgesi" niteliği taşımamakta, bölge aynı zamanda siyasi ve kültürel etkilerin iletkeni niteliğindedir. Kafkasya Batı açısından "Doğu'nun kapısı", Doğu açısından da "Batı'nın kapısı" niteliğindeki bir bölgedir. Bu nedenle, bu coğrafyayı medeniyetler ittifakının olduğu ve Batı ile Doğu arasında hoşgörünün ve diyalogun sağlanabileceği bir yer olarak görmek mümkündür. Bölgedeki model ülke niteliğindeki Azerbaycan, Müslüman ve Hıristiyan kültürlerinin sentezine en iyi örnektir. Bu nedenle, Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ile olan yakın ilişkisi, bu ülkeye ve AB'ye karşılıklı bir şekilde önemli katkılar yapacaktır. Azerbaycan'ın zengin doğal kaynakları ve stratejik bölgenin merkezinde olması avantajının yanı sıra, bu ülkenin AB'ye kültürel anlamda göz ardı edilmeyecek katkılar yapacağı da kuşkusuzdur.

Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya ülkelerine yönelik en önemli politika araçlarından olan Eylem Planları, geniş çapta reformlar paketi sunmaktadır. Söz konusu reformların uygulanması durumunda Güney Kafkasya ülkelerinin Avrupa ile derinden bütünleşmesi fırsatı ortaya çıkmaktadır. Eylem Planlarının sağlamış olduğu avantaj, ekonomik, sosyal, siyasi ve hukuk alanındaki reformları tek bağlamda ele alması ve uygulamanın bir bütün olarak sistemli bir şekilde yapılması için zemin hazırlamasıdır. Yeni Komşuluk Politikası kapsamındaki Eylem Planlarının etkin uygulanması, bu planların Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya'da en önemli aracına dönüşmesi anlamına gelmektedir.

Güney Kafkasya ülkelerine yönelik YKP kapsamındaki Eylem Planlarında yakın zamanda mutlaka kapatılması gereken bazı çelişkiler ve eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksiklerin tamamlanması ve çelişkilerin kapatılması, Eylem Planlarının etkinliğini arttıracaktır. En büyük çelişki, Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'yı parçalayan en önemli problem olan Dağlık Karabağ çatışmasının adil bir şekilde ve kalıcı olarak sona erdirilmesine etkin ve kalıcı katkı sağlayamaması ve bunun yanında diğer yandan bölgede üçlü ilişkilerin (Azerbaycan-Gürcistan-Ermenistan) önemini her seferde yinelemesidir. AB'nin söz konusu problemin çözümünde yalnız olmayacağı, destekleyici unsur olarak yakın tarihi gerçekliklerin bulunduğunu ve en önemlisi, barış sürecini çözüm umuduyla takip eden en önemli kurumun AGİT olduğunu da gözardı etmemek gerekmektedir. Kısacası, AB'nin en azından sürece AGİT'in destekleyicisi olarak katılması gerekmektedir. Avrupa Birliği'nin olası kararlı tutumu ve desteği 1993 yılından bu yana çalışmalarını devam ettiren, ama bir türlü kalıcı ve adil barışı sağlayamayan AGİT Minsk Grubu'nun çalışmalarına mutlaka önemli katkılar sağlayacaktır.

Yeni Komşuluk Politikası'na ilişkin çabalar, Avrupa Birliği'nin sınır ötesi bölgeler ve ülkelerle olan ilişkilerinin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Birliğin komşusu olduğu bölgelerde, özellikle de Güney Kafkasya'da yaşanan her türlü ekonomik ve siyasi gelişmelerin tarafı olması gerektiği de görünen bir gerçekliktir. Ekonomik ve sosyal alanda tek başına önlemler almak ve eylem planları geliştirmek yeterli olmayacaktır. Özellikle, sıcak çatışmaların yaşandığı bölgelerde Avrupa Birliği'nin bütün ağırlığıyla taraf olma insiyatifini göstermesi ve bunu siyasi bir kararlılıkla sürdürmesi uluslararası ilişkiler açısından birliğin etkinliğini arttırması anlamına gelmektedir.

Küreselleşen Dünya'da özellikle, üretim faktörlerinin serbest dolaşımının artması, kendi coğrafyasına sıkışmış olan Avrupa Birliği'ni Dünya'nın gerçek gündeminden uzaklaştırması anlamına da gelebilecek gelişmeler içerisine sürükleyebilir. Bu açıdan özellikle, Türkiye üzerinden Güney Kafkasya'yı da içine alabilecek bölgesel işbirliğinin arttırılması, orta ve uzun dönemde birliğin Kafkaslar'dan başlayarak Orta Asya'yı içine alarak Çin'e kadar uzanan bir bölgede etkinliğini artırması mümkün olabilecektir.

Öte yandan, Avrupa Birliği'nin Rusya ve Güney Kafkasya ile olan ilişkileri karşılıklı olarak ele alınırsa, birliğin içinde bulunduğumuz dönemde özellikle, doğal gazda Rusya'ya bağımlılığından olsa gerek, politikalarındaki tutarsızlığı dikkat çekmektedir. Avrupa Birliği, Güney Kafkasya'yı yine enerji politikaları, petrol ve doğal gaza olan bağımlılığı ve enerji arzında çeşitlendirme oluşturma niyeti doğrultusunda önemserken, Rusya'yı incitmeme politikasını da sürdürmektedir. Rusya'nın Güney Kafkasya'daki çıkarlarını göz ardı etmeyecek politikalar sürdürmeye çalışması, AB'nin Güney Kafkasya politikasının en önemli sorunu olarak dikkat çekmektedir.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya uygulamasında başarılı olması adına öncelikle, bölgeye yönelik politikalarını tutarlı konuma getirmelidir. Rusya'nın da Güney Kafkasya'ya ve Kafkaslar'ın tamamına olan ilgisi çok açık ve nettir. Bunu özellikle, 08 Ağustos 2008 tarihinde yeniden ortaya çıkan Rusya – Gürcistan silahlı çatışmaları açıkça ortaya koymuştur. Nitekim Rusya, Avrupa Birliği'ni, ABD'yi, tümüyle Batı Dünyası'nı karşısına almak pahasına da olsa, Gürcistan'ın bir bölgesi olan Güney Osetya'nın tek taraflı olarak bağımsızlığını destekleyici politikalarını savaş seviyesine kadar çıkarmıştır. Kısaca, Rusya'nın bölgeden vazgeçmeyeceği çok açık ve nettir. Ateşkes anlaşmasından sonra Gürcistan'da Rus işgalinin uzun bir süre devam etmesi bunu açıkça göstermiştir.

Rusya'nın Güney Kafkasya politikasının tek hedefi, son çatışmalar da dikkate alınırsa, Gürcistan'ın AB ile yakınlaşmasını ve NATO üyesi olmasını önlemektir. Nitekim bu yakınlaşma, Ermenistan dışında Güney Kafkasya'nın tamamının Batı yanlısı politikalarının pekişmesi anlamına gelecektir. Bu açıdan bakıldığında Rusya, Avrupa Birliği'nin dikkatli tavrı sonucu bu bölgeye yönelik politikalarını değiştirmeyeceğinden, AB'nin bölgeye yönelik politikalarında kendi çıkarlarını ve Güney Kafkasya'nın çıkarlarını dikkate alarak davranması gerekmektedir. Avrupa Birliği'nin enerjide dışa bağımlılığı çok açıktır. Enerji arzında Rusya'ya bağımlılığını Bakü Tiflis Ceyhan (BTC) petrol boru hattının çalışmaya başlamasıyla önemli ölçüde azaltmaya başlayan AB, öncelikle bu önemli petrol boru hattının güvenliği ve kesintisiz çalışması adına Güney Kafkasya'daki politikalarına tutarlılık kazandırmalıdır. Yapım aşamasında olan Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı projesinin önemi ve katkısı da tartışılmaz olacaktır.

Ağustos 2008 Güney Osetya probleminde Güney Kafkasya meselelerine daha fazla eğilmeye başladığının işaretlerini veren AB'nin bu bölgeye yönelik politikaları üzerine daha kararlı bir şekilde eğilme isteği dikkat çekmektedir. Ancak önemli olan, politikaların tutarlı olması ile birlikte bu tutarlılığın sonuca yönelik akışı ve sürekliliğidir. Avrupa Birliği, özellikle enerji politikalarının önemi, uluslararası etkinliğinin gereği doğrultusunda Yeni Komşuluk Politikası kapsamında Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarını etkinleştirme ve bu ilişkilerde Rusya'yı incitmeme yaklaşımından öteye giderek, öncelikle kendisinin ve bölgenin çıkarlarını göz önünde bulunduran politika bütünü oluşturmak durumundadır.

Avrupa Birliği, Yeni Komşuluk Politikası ile kendisinin Güney Kafkasya stratejisini önemli ölçüde toparlasa da, şu andaki tablo, AB'nin bölgenin, özellikle de Azerbaycan ve Gürcistan'ın kaynaklarından ve stratejik avantajlarından yararlanmakta kararlı olduğunu, ama başta etnik çatışma ve işgaller olsun, bölgenin problemlerinin çözümüne katkıda bulunmada çekici ve kararsız davrandığını göstermektedir. Avrupa Birliği'nin bölgeye yönelik eylemlerinde tutarsız tavrı devam ettiği sürece, birliğin Yeni Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya'da başarı şansı önemli ölçüde azalacaktır.

KAYNAKLAR

ALIEVA, Leila. **EU and South Caucasus**, Bertelsmann Group for Policy Research, December 2006.

ALIEVA, Leila. "Azerbaijan's frustrating elections", **Journal of Democracy**, April, 2006.

"AB Anayasasında Hıristiyanlık Yok Ama Kilise Var", (31.10.2004), http://www.abhaber.com/haber_sayfasi

ARAS, Bülent. **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1997.

ARONSON, Shlomo. **The Politics and Strategy of Nuclear Weapons in the Middle East: Theory and Reality, 1960-1991: An Israel's Perspective**, State University of New York Press, Albany, 1992.

ARSAVA, Füsün. "Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik?", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2001, Ankara.

ASANISHVILI, Giorgi. "Georgia at the EU Tribune", **24 hours newspaper**, September 29th, 2004. No:113.

AVERY, Graham and Fraser Cameron. **The Enlargement of the European Union**, Sheffield Academic Press, 1999.

"Avropa Birliyi Cenubi Qafqazda geden proseslerde feal iştirak etmək niyetindedir", <http://www.525ci.com/2004/12/22/anons.php>

« Avrupa Birliyi danışıqlar prosesine mdaxile etmek fikrinde deyil », <http://www.525ci.com/2004/09/18/read.php>

Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, “Türkiye – AB İlişkileri: Ortaklıktan Tam yeliğe”, **Profile 2001**, Ankara 2001.

Avrupa İçin Anayasa, 16.12.2004 tarih ve C 310 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi.

Avrupa Komisyonu, **2007 Türkiye İlerleme Raporu**, COM(2006)663, 6 Kasım 2007.

Avrupa Komisyonu 2007 Yılı alışma Programı.

Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, **Avrupa Parlamentosu İlke Kararı**, 17.02.1992 tarih ve C 039 sayılı. Hırvatistan ve Slovenya'nın resmen tanınmasına dair Konsey Kararı hakkında.

Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, **22 Haziran 1988 tarih ve 88/345/EEC sayılı Konsey Kararı**, 24.06.1988 tarih ve L 157 sayılı.

Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev'in Berlin Bertelsmann Fonu Formundaki Konuşması, **Turan Haber Ajansı**, 26.09.2006.

BAĞCI, Hüseyin. **Balkanlar (1991-1993) Güvenlik Politikası ve Risk Analizi**, Dış Politika Enstitüsü, Ankara 1994.

BAKOVA, İrina. « Integrating Southeastern Europe into the European Mainstream », **Journal of Southeast European and Black Sea Studies**, Vol: 2, No.1.

BALFOUR Rosa and Alessandro Rotta. "Beyond Enlargement: The European Neighborhood Policy and its Tools," **The International Spectator**, Vol. 40, No. 1 (January-March 2005).

BALFOUR, Rosa. "Rethinking the Euro-Mediterranean political and security dialogue", Institute for Security Studies, **Occasional Papers** No:52, May 2004, Paris.

BARTELS, Lorand. « A Legal Analysis of Human Rights Clauses in the European Union's Euro-Mediterranean Association Agreements », **Mediterranean Politics**, Vol.9, No.3.

BATT, J. « The Western Balkans: moving on », **Chaillot Paper**, No :70, Institute for Security Studies, 2004.

BIENACKA, Paulina. Review of the Economic Development in the Western Balkan States, **Centre for Eastern Studies**, Warsaw, August 2005.

BİLGİN, Pınar. « Inventing the Middle East ? », in Utvik, O.B. and Vikor, S.K., **The Middle East in a Globalized World**, Bergen, London.

BİLİCİ, Nurettin. **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri (İspanya Deneyimi Işığında)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996.

BUŞCANEANU, Sergiu. **How Far is the European Neighbourhood Policy a Substantial Offer for Moldova ?** , Leeds, August 2006.

BRAUDEL, Ferdinand. **The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II**, London : Fontana 1972/31.

BRANDNER, B. The Drama of the EEA: Comments on Opinions 1/91 and 1/92, **European Journal of International Law**, Vol.3, No.2.

BOLKESTEIN, F. « I cannot stand Switzerland cheating an tax », **Financial Times**, 7 October 2002.

Bulletin of the European Communities, Supplement 1/76.

Bulletin of the EU, No: 10/2002.

Bulletin of the EU, No: 6/2003.

BUCHAN, David. **Europe: A Strange Superpower**, Aldershot, Dartmouth, 1993.

BURGHARDT, Günter. « EU-US Relations after the Summit », European Policy Centre, 30 June 2004.

CANCIANI, Egidio. 'European Financial Perspective and the European Neighbourhood and Partnership Instrument', **Mediterranean Politics, Panaroma**, Med 2007.

CEC, **Crotia 2007 Progres Report**, COM(2007) 663 final, Brussels, 6.11.2007.

CEPS, **A System for Post-War South-East Europe**, Brussels, Working Document, No: 131.

CELAC, Sergiu. **A Stability Pact for the Caucasus. A consultative document of the CEPS task force for the Caucasus // CEPS**, Working document No: 145, May 2000, <http://www.ceps.be/Pubs/2000/wd/stabpactturk/152turk.php>

COM(2005)561 final, **Serbia and Montenegro 2005 Progress Report**, 9 November 2005.

Conclusions of the General Affairs and External Relations Council(**GAERC**) of 14 June 2004.

COM (2004) 373 final

COM, «Croatia's Application for Membership of the European Union», COM(2004) 257 Final.

Comission des Communautés Européennes, **Communication de la Comission, Politique Européenne de Voisinage**, Document d'Orientation, Bruxelles, le 12.5.2004, COM(2004) 373 final.

Comission des Communautés Européennes, "Politique Européenne de Voisinage, Document d'Orientation", **Communication de la Comission**, Bruxelles, le 12.5.2004, COM(2004) 373 final.

CHURCHILL, Winston. "Sinews of Peace (Iron Curtain Speech)", Westminster College, Fulton, Missouri/ABD, **5 Mart 1946 tarihli konuşma**.

COM(2004)628 final.

COM(2006)726 final, «On Strengtheing the European Neighbourhood Policy », Brussel 4 December 2006.

CHRISTENSEN, Thomas ve diğerleri. "Fuzzy Politics around Fuzzy Borders: The European Unions's Near Abroad", **Cooperation and Conflict**, 2000, Vol.35, No.4.

COM(2003) 104 final, "Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours", **Communication from the Comission to the Council and the European Parliament**, Brussels, 11.03.2003.

Council of Europe, "Compliance with commitments and obligations: the situation in Georgia", March 14th, 2005.

Commission of the European Communities, « Enlargement Strategy and Main Challenges 2006-2007 », **Communication from the Commission to the European Parliament and the Council**, COM (2006), 08.11.2006.

Council of the European Union, « Council Adopts a Revised Accession Partnership with Croatia », **6387/08 (Presse 39)**, Brussels, 12 February 2008.

CHRISTIANSEN, Thomas. “Constitutionalising the European Union, Constructing EU Borders”, in **Remaking Europe in the Margins, Northern Europe after the Enlargements**, Aldershot, Hampshire: Ashgate Publishing Company.

COM(2004)729-15.

Council of the European Union, **Presidency Conclusion**, 15914/1/05, Brussels, 30 January 2006.

COM(2003)294, « Reinvigorating EU relations on human rights and democratisation with Mediterranean partners », 21 May 2003.

COM(2003)104 final, « European Commission Communication on Wider Europe Neighbourhood: A new framework for relations with our Eastern and Southern Neighbours », 11.03.2003.

COM(2004)373 final, Communication from the Commission, « European Neighbourhood Policy Strategy Paper », 12 May 2004.

COM(2007)663 final, The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2007, **Progress Report**, 6.11.2007.

COM(2003)104 final, 11.3.2003, http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/com_en

COM(2002)624, 13 October 2002.

COM(97)2003 final, « Commission Opinion on Romania », **Bulletin of the EU**, Supplement 8/97.

COM(2007)663 final, Serbia 2007 Progress Report.

COPPIETERS, B. and the others. Europeanization and Conflict Resolution : Case Studies from the European Periphery, 2005.

COM(2001)300 final, « On work of the EU/Albania High Level Steering Group, in preparation for the negotiation of a Stabilization and Association Agreement with Albania ».

COM(2007)663 final, Albania 2007 Progress Report.

COM(2008)391 final, « Report on the First Year of Implementation of the Black Sea Synergy », Brussels, 19.6.2008.

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament.
COM(2003) 393 final of 1 July 2003, “Paving the way for a New Neighbourhood Instrument”.

COM(2007)774 final, « A Strong European Neighbourhood Policy », 05.12.2007.

COM(2008)164, « Implementation of European Neighbourhood Policy in 2007 », Brussels, 3 April 2008.

COM(2007)774 final, « A Strong European Neighbourhood Policy », Brussel, 05.12.2007.

CORDESMAN, Anthony H. and Arleigh A. Burke. « The Role of Europe in the Middle East : An American Perspective », **IISS/CEPS European Security Forum**, Brussels, 11 March 2002.

“Conflict Resolution in the Caucasus: the EU role”, **Europe Report** N.173 – 20 March 2006, ICG.

“Conceptual Recommendations on European Neighborhood Policy Armenia Action Plan”, Partnership for Open Society, Yerevan, October, 2005.

« Conflict Resolution in the South Caucasus: The EU Role. International Crisis Group », **Europe Report** N.173-20, March 2006.

DPT, Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler, <http://eutup.dpt.gov.tr/ab/muzakerelere/cerceve.pdf>.

DANNREUTHER, R. **European Union Foreign and Security Policy-Towards Neighbourhood Strategy**, Brussel 2004.

DAVIES, Norman. « Europe, A History », Oxford University Press, 1997.

De PORTE, A.V. **Europe Between the Superpowers: the Enduring Balance**, Yale University Press, New Haven, 1996.

DEL SARTO, A.Raffaella. and Tobias Schumacher, « From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy toward the Southern Mediterranean », **European Foreign Affairs Review**, 2005, No.10.

Der Spiegel, Nr. 2/7.1.02.

DEUTSCH, Karl, W. **Political Community and North Atlantic Area International Organisation in the Light of Historical Experience**, Princeton University Press, Princeton, 1957.

DODGE, Toby, Luciani Giacomo and Lee Litzenberger. « An EU Strategy for Iraq », European Policy Centre, [http://www.mepc.org/public.asp/journal vo.11/0403 baroudi.asp](http://www.mepc.org/public.asp/journal%20vo.11/0403baroudi.asp), 29 June 2004.

DURA, Cihan ve Hayriye Atik. **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**, Genişletilmiş 2. baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Mayıs 2003

“Eastern Partnership”, MEMO/08/762, Brussels, 3 December 2008, <http://ec.europa.eu/world/enp>

EC, “The European Union and Russia: Close Neighbours, Global Players, Strategic Partners”, Directorate General for External Relations, **Office for Official Publications of the European Communities**, Brussels, 2007.

EMERSON, Michael. « European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo ? », **CEPS Working Document**, No.215, 2004.

EMERSON, Michael. "Podxodı k Stabilizatsii na Kavkaze", <http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/Vol5/EmersonNEWRUS.htm#No31>

European Commission, **Euromed Report**, Issue No :91, 20 June 2005.

European Commission, 1991-1999 EU Assistance to Southeastern Europe and Western Balkans-Figures 24 Mart 2000.

European Report, “EU-Caucasus : EU Gives Conditional Support to the Region”, **Europe Information Service**, Brussels, WEU, 23 June 1999.

European Commission, **Joint Action Plan for Russia and the Caucasus**, DG1A of the Commission of the European Union, Brussels, 1996.

Eurostat, **News Release**, 25 October 2007, STAT/07/145.

EHMEDOV, Alpay. « Azerbaijan-Avropa Birliyi Emekdaşlığının Genişlenmesi Ne Kimi Perspektivler Ved Edir ? », <http://www.525ci.com/2004/05/26/read.php>

“EU and Azerbaijan Agree To Set Up Energy Partnership (Baku interested in the realisation of Odessa-Brody-Plock pipeline)”, www.neurope.eu, Nov 10, 2006.

EVERTS, Steven. « Difficult but Necessary : A Transatlantic Strategy for the Greater Middle East », **Paper prepared for the GMF conference**, Washington DC, 25 June 2003.

“European Neighbourhood Policy. Strategy Paper”, Communication from the Commission. Commission of the Communities. Brussels.
12.05.2004.**COM(2004)373Final.**

European Report, **EU – Caucasus: EU Gives Conditional Support to the Region**, European Report, European Information Service, Brussels, 23 June 1999.

European Commission, **Treaty of Amsterdam: What Has Changed in Europe**, Belgium, 1999.

European Commission, "Wider Europe – Neighbourhood: Proposed New Framework for Relations with the EU's Eastern and Southern Neighbours", 11 March 2003, Brussels, http://www.eur.ru/en/cis_7.htm

“EU -Azerbaijan ENP Action Plan”, “ Draft EU/ Georgia ENP Action Plan. Final version”, “EU/Armenia Action Plan”, 14 November 2006.

“European Neighbourhood and Partnership Instrument: Armenia”, **Country Strategy Paper** 2007-2013.

« European Neighbourhood and Partnership Instrument : Azerbaijan », **Country Strategy Paper** 2007-2013.

EMERSON, Michael. “The Shaping of a Policy Framework for the Wider Europe”, in: **CEPS Policy Brief**, No:39, September 2003.

European Commission, **General Report on the Activities of the European Union 1994**, Brussels, 1995.

EU Concil (1996), **Council Regulation**(EC) No: 1488/96 of 23 July 1996.

EU/Armenia Action Plan. Final Draft.

EU programme for the prevention of violent conflicts, 2001.

International Herald Tribune, 23.01.1997.

FOUCHER, Michael. “The Geopolitics of European Frontiers”, in: **The Frontiers Europe**, London Palgrave.

FULVIO, Attina. « The Wider Europe Neighbourhood Policy and the Building of Security around Europe », <http://www.fscpo.unict.it/EuroMED/cjmhomeengl.html>.

FONTAINE, Paul. **A Fresh Start. The Schuman Declaration (1950-1990)**, 1990.

FELD, J. **The European Community in the World Affairs, Economic Power and Military Influence**, Alfred Publishing Company, Washington, 1976, s.3; J.Lodge. **The European Community and the Challenge of the Future**, Pinter, London 1989.

FISCHER, Joschka. "From Confederacy to Federation – Thoughts on the finality of European Integration", Humboldt Üniversitesi, Berlin, 12 Mayıs 2000.

FEDEROV, Yury, Roberto Menotti and Dana H.Allin. « European Security Strategy: Is it for Real ? », **European Security Forum Working Paper**, No :14, October 2003.

FERRERO-WALDNER, Benita. Commissaire Européenne pour les Relations Extérieures et la Politique Européenne de Voisinage, "La Méditerranée: un enjeu stratégique pour la construction européenne au XXIeme siècle", **Conférence Monaco Méditerranée Foundation, Speech/09/19**, Monaco, 16 Janvier 2009.

FERRERO-WALDNER, Benita. Commissaire Européenne pour les Relations Extérieures et la Politique Européenne de Voisinage, "Processus de Barcelone: Union pour la Méditerranée", **Intervention Parlement Européen, Speech/08/309**, Bruxelles, 5 Juin 2008.

FERRERO-WALDNER, Benita. Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy, "Ambitious New Partnership for the East", **Speech/08/672, Polish Parliament**, Poland, 27 November 2008.

FERRERO-WALDNER, Benita. Commissioner for External Relations and European Neighbourhood Policy, **Speech 08/549, Donors Conference for Georgia: time to walk our talk**, Georgia Donors Conference, Brussels, 22 October 2008.

FERRERO-WALDNER, Benita. Commissaire Européenne pour les Relations Extérieures et la Politique Européenne de Voisinage, **Speech08/401 in the European Parliament after the extraordinary European Council**, 1er Septembre 2008.

GAMBLIN, André ve Jacqueline Beaujeu-Garnier. „Dossier: L'EUROPE a 25: Les Paradoxes de L'Elargissement“, **Images Economiques Du Monde 2004**, Edition ARMAND COLIN, Paris 2004.

GATEV, Ivaylo. "The EU's New Neighbourhood Policy Towards Ukraine, **European Foreign Policy Conference**, LSE, 2-3 July 2004.

GILPIN, Robert. **War and Change in World Politics**, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.

GOLDSTEIN, Joshua S. **International Relations**, Longman, New York, 2003.

GOGOLASHVILI, Kakha. "Georgia's Declared European Inclination: The Concrete Steps Ahead" in 24 hours, newspaper, September 29th, 2004, No:113.

Greening the ENP Capacity Building Seminar, Heinrich Boell Foundation/ WWF, 4-10 December, 2005, Brussels.

G.NOUTCHEVA. **The EU and Western Balkans : A Tale of Mutual Mistrust**, European Policy Centre, 2004.

GÖNENÇ, Levent . "Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar", **AÜHFED**, Cilt: 47, Sayı: 14, Ankara, 1998.

GORECKI, Wojciech. Armed Conflicts in the Post – Soviet Region. Present Situation. Prospects for settlement. Consequences., South Ossetia, **CES Studies**, Warsaw, June 2003.

GOWLAND, David and Arthur Turner. **Britain and European Integration 1945-1998: a documentary history**, London and New York, 2000.

GOWLAND, David and Arthur Turner. **Reluctant Europeans: Britain and European Integration 1945-1998**, Longman, 2000.

GÜMRÜKÇÜ, Harun. **Türkiye ve Avrupa Birliği, İlişkilerin Unutulan Yönleri, Dünü ve Bugünü**, Avrupa-Türkiye Araştırmaları (ATA) Enstitüsü, Hamburg. Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul Mayıs 2002.

HAAS, Ernest. “International Integration: The European and Universal Process”, **European Integration**, M.Hodges (ed), Hammondsworth, Punguin Boks, 1972.

HAAS, Ernest B. **The Obsolence of Regional Integration Theory**, Institute of International Studies, Berkley, 1975.

HADDADI, Said. «Two Cheers for Whom? The European Union and Democratization in Morocco », **Democratization**, Vol: 9, No: 1.

HARDEMANN, Hilde. « EU support to civil society in the Eastern Neighbourhood, Moldova, Belarus and Ukraine », **CEPS Report of Event**, DG Relex, European Commission, 28 March 2006.

HAUKKALA, Heikki. “A Hole in the Wall? Dimensionalism and the EU’s ‘New Neighbourhood Policy’”, **UPI Working Paper**, No.41, 2003.

HAUKKALA, Hiski and Arkady Moshes, “Beyond”Bing”: The Challenges of the EU’s Neighbourhood Policy in the East”, **FIIA Report** 2004, No:9.

HERZIQ, Edmund. **The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia**, The Royal Institute of International Affairs, Cassel, London, 1999.

HUBRECHT, Joel. **Kosovo: établir les faits**, Edition Esprit, Paris 2001.

HOLLAND, Martin. **European Community Integration**, St. Martin’s Press, New York, 1992.

HOLM, Ula. EU's Neighbourhood Policy: A Question of Space And Security, **DIIS Working Paper** no 2005/22.

HESENLİ, Cahangir. Azerbaycan Avrupa İttifaqının "Yeni Qonşuluq Siyaseti"nin astanasında”, <http://www.525ci.com/2004/05/28/read.php>

Human Rights Watch, “Country Summary: Georgia”, January 2005.

HELLY, Damien. « EU's Influence in Its Eastern Neighbourhood : The Case of Crisis Management in the Southern Caucasus », **European Political Economy Review** No: 7, (Summer 2007).

Hırvatistan ve Slovenya'nın Resmen Tanınmasına Dair Avrupa Parlamentosu İlke Kararı, **Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi**, Sayı C 039, 17.02.1992.

<http://www.botas.gov.tr>

[http://europa.eu.in.comm/world/enp/pdf/040614_GAERC_Conclusion_on_ENP_\(provisional_version\).pdf](http://europa.eu.in.comm/world/enp/pdf/040614_GAERC_Conclusion_on_ENP_(provisional_version).pdf)

http://europa.eu.int/comm/external_relations/intro/index.htm.

http://ec.europa.eu/world/where/belarus/index_en.htm

http://ec.europa.eu/external_relations/belarus/intro/non_paper_1106.pdf

http://ec.europa.eu/external_relation/belarus/csp/05_06_en.pdf

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_belarus_en.pdf

[http:// ec.europa.eu/external_relation/blacksea/index_en.htm](http://ec.europa.eu/external_relation/blacksea/index_en.htm)

<http://www.traceca-org.org/default.php>

<http://www.inogate.org/en/>

<http://eur-lex.europa.eu/lexUriServ.do?uri=CELEX:31998D0149:EN:NOT>

http://europa.eu.int/comm/world/enp/document_en.htm

[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21997A28\(01\).](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21997A28(01))

http://ec.europa.eu/energy/russia/joint_progress/doc/progress8_en.pdf

http://ec.europa.eu/external_relations/Russia/docs/roadmap_economic_en.pdf

<http://europa.eu/rapid/pressRelaseAction.do>

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_ils-rev_en.pdf

http://ec.europa.eu/external_relations/ukraine/pdf/political_and_legal_foundations.pdf

http://ec.europa.eu/external_relations/ukraine/pdf/events_2006-2007.pdf

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_ukraine_en.pdf

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf

[http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21998A0624\(01\)](http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21998A0624(01))

http://ec.europa.eu/external_relations/moldova/csp/02_06.en.pdf

<http://www.traceca-org.org/default.php?l=ru>

<http://www.ue2008.fr/webdav/site/PUE/shared/import>

http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/Verheugen-Russia-EU_Enlargement_and_the_Union_en.pdf

<http://www.undp.org/rbas/ahdr/english.html>

<http://www.euromed.net>

http://ec.europa.eu/external_relations/moldova/csp/csp04_06.en.pdf

http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_moldova_en.pdf

http://ec.europa.eu.world/enp/pdf/country/enpi_nip_moldova_enp.pdf

http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/Verheugen-Russia-EU_Enlargement_and_the_Union_en.pdf

http://europa.eu.int/comm/world/enp/pdf/Verheugen-Russia-EU_Enlargement_and_the_Union_en.pdf

<http://www.hurriyetim.com.tr/haberler/>, 10.01.05

<http://www.europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm>

<http://www.europa.eu.int/futurum/documents>

http://europa.eu.int/comm/europeaid/projects/cards/financial_en.htm

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/ep2006_serbia_implementation_en.pdf

<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e40108.htm>

http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidate-countries/kosovo/key_events_en.htm

http://europa.eu.int.comm/external_relations/news/01-00/ip-00-65.htm.

http://ec.europa.eu/enlargement_process/how_does_a_country_join_the_eu/sap/zagreb_summit_statement_en.htm

http://europa.eu.int.comm/external_relations/see/gacthess.htm.

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/albania/st08164.06_en.pdf.

http://ec.europa.eu/external_relations/azerbaijan/index_en.htm

http://ec.europa.eu/external_relations/azerbaijan/eu_azerbaijan_summary/index_en

<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>

http://ec.europa.eu/enlargement/candidate-countries/croatia_relations_en.htm.

http://ec.europa.eu/enlargement/potential-candidate-countries/bosnia_herzegovina/eu_bosnia_and_herzegovina_relations_en.htm.

http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/press_data/en/ec/72921.pdf

Interviews with the EU and South Caucasus officials and other actors conducted during the September-October 2006 in Georgia, Azerbaijan, Armenia.

IEA, "Oil Information 2004, Natural Gas Information 2004", new agencies and proprietary calculation.

IEA, “Oil Information 2004”, www.eia.doe.gov

IEA, “Natural Gas Information 2004”, www.eia.doe.gov

Interview with Togrul Juvarly, expert of Turan News Agency, on 15.11.06, Baku.

ICG report, 20 March, 2006.

IP/04/632, « Beyond Enlargement: Commission shifts European Neighbourhood Policy into higher gear », Brussels, 12 May 2004.

İKV, **İKV Bülteni**, 1-15 Nisan 2008.

IFESTOS, P. **European Political Cooperation: Toward a Framework of Supranational Diplomacy**, Adershot, 1987.

JACOBSEN, Hanns-D. and Henrich Machowski, “The Provision of Politico-Economic Security to Eastern Europe”, **VII ICCEES World Congress, 2005, Working Paper**.

JOHNSTONE, Diana. **La Croisade des Fous. Yougoslavie, première guerre de la mondialisation.** , Paris 2005.

JONES, R.A. **The Politics & Economics of the European Union**, Edward, Year 2001.

“Karabakhskii vopros vsio menshe volnuyet Rossiyu: Nagorno Karabah za nedeliu”, **Regnum**, 18.11.06

« Kars-Tbilisi-Baku: the railway link that will connect Europe with Asia », www.neurope.com, Nov 4 2006.

KANBOLAT, Hasan ve Gökçen Ekici, "21. Yüzyıl Başında Kafkasya'da İşbirliği Arayışları ve Ekonomik Boyutları", **Jeoekonomi Dergisi**, Sayı 2-3, Ankara 2000.

KOAHANE, Robert O. **Neorealizm and Its Critics**, Colombia University Press, New York, 1986.

KÜHNHARDT, Ludger. « System-opening and Cooperative Transformation of the Greater Middle East. A New Trans-Atlantic Project and a Joint Euro-Atlantic-Arab Task », **EuroMeSCO Papers 26**, November 2003.

KARLUK, Rıdvan ve Özgür Tonus. "Avrupa Birliği'nin Genişleme Perspektifinde Türkiye'nin Yeri", **Türkiye İktisat Kongresi 2004 Sunumu**.

KURTSIKIDZE, Zurab. « Tbilisi not prepared to transfer assets to Gazprom », **www.neurope.eu**, Nov 9, 2006.

KONDRASHOV, Alexander. "EU Pleased with Putin's Statement on Russia-EU Relations", **ITAR-TASS News**, April 19, 2002.

KARAUASHVILI, Archil. "Regional Cooperation", **Presentation at the conference**, Tbilisi, November, 2006.

KAVALALI, Murat. **AB'nin Genişleme Süreci : AB'nin Beşinci Genişlemesine İlişkin Katılım Antlaşmalarında Yer Alan Geçiş Düzenlemeleri**, DPT, Şubat 2006.

KAVALALI, Murat. **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci : AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri**, T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara Ekim 2005.

KUBOSOVA, Lucia. "Brussels leaves Macedonia in the dark on EU entry talks", **www.euobserver.com**, 31.01.2007.

KARLUK, S.Rıdvan. Helsinki Zirvesi Kararları Sonrasında Türkiye'nin AB Üyeliği“, **Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı III**, 25-27 Ocak 2000, Ankara.

KARLUK, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Genişletilmiş Altıncı Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2002.

KARACA, Kutay. « Küresel Enerji Startejileri Karşısında Türkiye'nin Jeostratejik ve Jeopolitik Konumu », **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S: 10, Eylül 2007.

KAMILOĞLU, Toğrul Veli. “Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2004.

KAVALALI, Murat. **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci : AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri**, DPT, Ankara 2005.

KONONCZUK, Wojciech. **The failure of integration. The CIS and other international organisations in the post-Soviet area, 1991-2006**, <http://www.osw.waw.pl/en/epub/eprace/26/01.htm>

KACZYNSKI, P. and Maciej Kaymierkiewicz. “European Neighbourhood Policy: Differentiation and Political Benchmarks”, in **EuromeSCO**, September 2005.

KING, Russel. “The Mediterranean: Europe's Rio Grande”, in: **The Frontiers of Europe**, London and Washington: Printer 1998.

KULOĞLU, Armağan. « Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne Üyeliği Türkiye – AB İlişkilerini Nasıl Etkiler ? », **Kadir Has Üniversitesi I.Uluslararası İlişkiler Sempozyum Bildirileri 18 Mart 2004**, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

Konrad Adenauer Foundation, **SMEs in Black Sea Economic Cooperation Countries**, Ankara.

LYNCH, Dov. “The New Eastern Dimension of the Enlarged EU”, in Judy Batt, “Partners and Neighbours: a CFSP for a Wider Europe”, **EU-ISS Chaillot Paper No. 64**, Paris, 2003.

LACLAU, Ernesto. **New Reflections on the Revolution of Our Time**, London: Verso, 1990.

LUKACS, Yehuda. **Israil-Palestinian Conflict: A Documentary Record**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

LOSKOT, Agata. ‘Turkey-an energy transit corridor to the EU?’ **Centre for Eastern Studies**, No :17, Warsaw 2005.

LOBJAKAS, Ahto. “Azerbaijan: EU Taking Note of Baku’s Strenghth”, **www.rferl.org/newsline**, 07.11.06.

LEONARD, Mark and Charles Grant. “Georgia and the EU: Can Europe’s neighbourhood policy deliver?”, **Centre For European Reform : policy brief.**, **www.cer.org.uk**, London, September 2005.

MYDANS, Seth. “As Expected, Putin Easily wins a Second Term in Russia”, **New York Times**, March 15, 2004.

MÜLER-JENTSCH, Daniel. **Economic Prospects for the Euro-Mediterranean Partnership: Deeper Integration and Trade in Services**, Programme on ‘Private Participation in Mediterranean Infrastructure’(PPMI), World Bank/European Commision, April 2003.

MOSCHELLA, Manuela. **European Union's Regional Approach Towards its Neighbours: The European Neighbourhood Policy vis-a-vis Euro-Mediterranean Partnership**, Jean Monnet Centre, Department of Political Studies, Catania, Italy 2005.

"Memorandum of Understanding on a Strategic Partnership between the European Union and the Republic of Azerbaijan in the field of energy", **Council of the European Union**, Brussels, 23 October 2006.

MISSIROLI, A. The European Union and Its Changing Periphery: Stabilization, Integration, Partnership, **GCSP Occasional Paper Series**, No.32, 2002.

MAYHEW, A. **Recreating Europe: The European Union's Policy towards Central and Eastern Europe**, Cambridge, Cambridge University Press, 1998.

MAHONY, Honor. "**Brussels on knife edge for enlargement reports**", www.euobserver.com.

MISSIROLI, A. 'The EU and its changing neighbourhood: stabilization, integration and partnership', in : European Union Foreign and Security Policy-Towards a Neighborhood Strategy, **New York: Routledge** 2004.

MISSIROLI, A. The EU and its changing neighbourhood: stabilization, integration and partnership', in : **Partners and Neighbours: A CFSP for a Wider Europe**, Paris EU Institute for Security Studies, 2003.

MOTIKA, Raul. "Cənubi Qafqazda Əməkdaşlıq Üçün Yeni Kontekst", **Azadlıq Gezeti**, www.azadlig.com

MAMEDOV, R.F. "Kavkazskiy Variant Obşego Doma: Ot İdei Do Normativnogo Zakrepleniya", "**Qafqaz: Tarix, Müasirlik ve Geosiyasi Perspektivler**" **Konulu Uluslararası Konferansın Bildirileri**, Elm Yayınları, Bakü 1998.

Mediamax Haber Ajansı, 19.07.2000.

MORGENTHAU, Hans. **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Second ed, New York, 1954.

Müsavat Partisi Sorğu Kitabı, Bakü 1994.

NUTTALL, Simon. “Two Decades of EPC Performance”, **European Political Cooperation in 1980’s- a Common Foreign Policy for Western Europe**, Elfriede Regelsberger de diğerleri, eds, Martinis Nijhoff Publishers, London, 1988.

NUTTALL, Simon. **European Political Cooperation**, Clarendon Press, Oxford, 1992.

NONNEMAN, Gerd. « The Gulf: Background Assesment in the Middle East and Europe-An Integrated Appraisal », **Federal Trust for Education and Research**, 1992.

NOUTCHEVA, G. « Bulgaria and Romania’s Accession to the EU : Postponement, Safeguards and the Rule of Law », **CEPS Policy Brief No.102**, 2006.

NUGENT, Neill. **The Government and Politics of the European Union**, Fourth Edition, England 1999.

ORTEGA, Martin. «A new EU policy on the Mediterranean ? », in : Judy Batt, Dov Lynch, Antonio Missiroli, Martin Ortega and Dimitrios Triantaphyllou ; **Partners and neighbours: A FFSP for a wider Europe**, Institute for Security Studies, Paris, Chaillot Papers, No: 64, September 2003.

Official Journal of the European Union, 17.05.2007, L 129/27.

Opinion and Recommendations of Azerbaijan National Committee on European Integration on Priorities, mentioned in the EU-Azerbaijan action plan/draft 2, 18th ANCEI, Baku, May, 2006.

PRODI, Romano. **New York Times**, January 29, 2000.

PINDER, J. **The European Union: a very short introduction**. Oxford, Oxford University Press, 2001.

PINDER, John. **European Community-The Building of the Community**, Oxford University Press, Oxford ve New York, 1995.

PIPER, J. Richard. **The Major Nation – States in The EUROPEAN UNION**, University of Tampa, Pearson Longman, New York 2005.

POPESCU, Nicu. “The EU in Moldova – Settling Conflict in the neighbourhood”, EU Institute for Security Studies, **Occasional Paper** No:60, October 2005.

POP, Adrian. Gabriela Pascariu, George Anglitoiu and Alexandru Purcaruș, **Romania and The Republic of Moldova Between the European Neighbourhood Policy and the Prospect of EU Enlargement**, European Institute of Romania, Study No: 5.

PRODI, Romano and Chris Patten. "Living with Our Neighbours", 19 March 2003, Brussels, http://www.eur.ru/en/images/iText_pict/7/Article%20Prodi-Patten.doc

POGOSIAN, Tevan. “Promoting Regional Policy Dialogue on ENP”, **Presentation at the conference** , October, Tbilisi, 2006.

« Proposal for Regulation of the European Parliament and of the Council, laying down general provisions establishing a European Neighborhood and Partnership

Instrument”, (Presented by the Commission), Commission of the European Communities, 29.5.2004, Brussels, **COM(2004) 628 final**.

PIJPERS, Alfred E. “European Political Cooperation and the Realistic Paradigm”, **The Future of European Political Cooperation (Essays on Theory and Practice)**, Martin Holland, ed, St Martin’s Pres, New York, 1991.

PETCZYNSKA NATECZ, Katarzyna. **The ENP in practice-The European Union’s policy towards Russia, Ukraine, Belarus and Moldova : One year ater the publication of the Strategy Paper**, Centre for Eastern Studies, Warsaw, June 2005.

Regulation(EC) No.1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006.

REMINGTON, Thomas F. **Politics in Russia**, Longman, New York, 1999.

Regulation 1638/2006 of 26 October 2006.

“Recommendations on Georgia’s Action Plan for the European Neighborhood Policy”, Prepared by the group of Georgian NGOs, Tbilisi, 24 August, 2005,

RETTMAN, Andrew.” EU rolls out the red carpet for oil rich Azerbaijan”, 07.11.2006, <http://euobserver.com/9/22808>

Regulation 1638 / 2006.

Rossiyskaya Gazeta, 4 April 2001.

ROSAMOND, Ben. **Theories of European Integration**, St.Martin’s Press, New York, 2000.

SMITH, E. Karen. "The Outsider: The European Neighbourhood Policy", **International Affairs**, No:81.

SMITH, J. Enlarging the European Union, **Journal of Common Market Studies**, Annual Review, Vol.43.

SANTER, Jacques. **Speech by Mr. Jacques Santer**, President of the European Commission, International Bertelsmann Forum 1998 Berlin, 3rd July 1998, SPEECH/98/151.

SCMIDT, Helmut. **Die Selbstbehauptung Europas-Perspektiven für das 21. Jahrhundert**, Stuttgart-Munich, 2000.

SCHIMID, Dorothee . « The Use of Conditionality in Support of Political, Economic and Social Rights : Unveiling the Euro-Mediterranean Partnership's True Hierarchy of Objectives ? », **Mediterranean Politics**, 2004, Vol.9, No.3.

SOETENDERP, Ben. **Foreign Policy in the European Union**, Longman, London and New York, 1999.

SOYLU, Hakkı. « Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğal Gazın Önemi », **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 5, S: 10, Eylül 2007.

STANISLAWSKI, Wojciech. 'Bosnia and Herzegovina: facing the question of identity, **CES Studies**, No.10, Warsaw 2003.

SEC(1999)714, « On compliance with the conditions set out in the Council Conclusions 29 April 1997, in the framework of the Regional Approach to the countries of South-Eastern Europe (Bosnia and Herzegovina, Croatia, Federal Republic of Yugoslavia, former Yugoslav Republic of Macedonia and Albania) ».

SERWER, D. **Kosovo: Current and Future Status, Congressional Testimony**, United States Institute of Peace, 18 Mayıs 2005.

STOESSINGER, John. **The Might of Nations**, Random House, New York, 1973;
Kenneth N.WALTS, **The Theory of International politics**, McGraw Hill, London 1979.

SÖNMEZOĞLU, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3.Baskı, İstanbul 2000.

SWEENEY, Simon. **Europe, the State and Globalisation**, Pearson Longman, Glasgow, 2005.

SMITH, Thomas W. “The European Union and Human Rights Reform in Turkey”, **Paper Presented at the International Studies Association Conference**, New Orleans, March 2002.

SAMARY, Catherine. « De la Fédération Yougoslave aux Protectorats Européens », **Le Monde Diplomatique**, Janvier 2006.

« Statement of the Azerbaijan National Committee on European Integration », **Ayna newspaper**, 21 August 2006, Baku.

SAID, Edward. **Filistin’in Sorunu**, Pınar Yayınları, İstanbul 1985.

SMITH, Charles D. **Palestine and Arab-Israel Conflict**, St.Martin’s Pres, New York, 1992.

SOROS, George. « Global Governance-Are the American and European Vision Compatible ? », **European Policy Centre Dialogues**, 27 January 2004.

“Special Report: The Russian Elections”, **The Economist**, December 13, 2003.

The Community of Europe: A History of European Integration Since 1945, Longman, New York, 1991.

T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Ankara, Kasım 2002.

The European Convention Secretariat, “Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe”, CONV850/03, Brussels, 18 July 2003 (<http://www.europeanconvention.eu.int>)

The Council of the EU, **Decision 2006/56/EC**.

TASSINARI, F. Security and Integration in the EU Neighbourhood: The Case for Regionalism, **CEPS Working Document**, No.226, 2005.

TRENIN, Dimitri. “Russia, the EU and Common Neighbourhood”, **Centre For European Reform Essays**, 2005.

TZIAMPİRIS, A. « Kosovo’s Future Sovereignty : a Role for the European Union », **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol.5, No.2.

TEKİNALP, Gülören ve Ünal Tekinalp. **Avrupa Birliği Hukuku**, 2.Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2000.

TAVERNISE, Sabrina. “Handful of Corporate Raiders Transform Russia’s Economy”, **New York Times**, August 13, 2002.

TÜRKKAYA, Ataöv. **The Status of Jerusalem as a Question of International Law**, Ankara 1981.

The Strategy and Program of the Azerbaijan National Committee on Integration in Europe, Baku, 2006.

‘The European Consensus’, **Official Journal C/46** from 24.02.2006.

TÖRE, Nahit. **Avrupa Birliği ve Türk Cumhuriyetleri**, İstanbul Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

TİŞKOV, V.A. ve E.İ. Filippova. **Eski Sovyet Ülkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar (Kuzey Kafkasya)**, ASAM Yayınları, Ankara 2001.

UNGERER, Werner. « On the Way To European Union », Joerg Monar & Werner Ungerer & Wolfgang Wessels (Ed.), **The Maastricht Treaty on European Union**, European Interuniversity Press, Brussels 1993.

UNDP, **National Human Development Report**, “Azerbaijan-1997”, 1997.

ÜLGER, İrfan Kaya. **Avrupa Birliği El Kitabı**, Seçkin Yayınları, Ankara 2003.

ÜLGER, İrfan Kaya. **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme**, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2002.

VREE, J.K. **Political Integration: the Formation of Theory and its Problem**, The Hauge, 1972.

VAINIENE Ruta, Elzbieata Krolikowska, Jozef Ptoskonka and Vladislav Romanov. **Belarus: Reform Scenarios**, Stefan Batory Foundation, Warsaw 2003.

YEPIK, Maryna. **Environmental aspects of the EU Neighbourhood Policy for Ukraine**.

YANNOPOULOS, G.N. **European Integration and the Iberian Economics**, Basingstoke, Macmillan, 1989.

ZAMETICA, John. **Yugoslav Conflict**, Adelph Paper 270, Summer 1992.

ZÜRCHER, Erik K. **Turkey: A Modern History**, I.B. Tauris, London, 1997.

WALLERSTEIN, Immanuel. "European Unity and Its Implications for the International System", **Europe: Dimensions of Peace**, B.Hettne, ed, Zed Books, London, 1988.

WALLERSTEIN, Immanuel. **The Capitalist World Economy**, Cambridge University Press, Cambridge, 1979.

WALLERSTEIN, Immanuel. "The Rise and Future Demise of the Capitalistic World Systems", **Perspectives on World Politics**, M.Smith et al, eds, London, Croom Helm, Open University, 1979.

WALLACE, William. «Looking after neighbourhood: responsibilities for the EU-25 », Notre Europe, **Policy Paper**, 4 July 2003.

WAEVER, Ole. "Imperial Metaphors: Emerging European Analogies to Pre-Nation-State Imperial System", in Tunander, Ola and the others; **Geopolitikcs in Post-Wall Europe: Security, Territory and Identity**, Oslo&London:PRIO&Sage Publications, 1997.

WIJKMAN, P.M. « The Winding Voyage to and beyond the EEA », in : **35 Years of Free Trade in Europe, Messages for the Future**, European Free Trade Association, Geneva 1995.

Williams, Alan M. **The European Community**, Blackwell, Oxford, 1991.

WALLACE, H. and W. Wessels. « Conclusions », in **the Wider Western Europe: Reshaping the EC/EFTA Relationship**, Royal Institute of International Affairs, London 1991.

Western European Union (WEU), **Report on Central Asia and the Caucasus**, Brussels, WEU, 1995.

WINN, Neil and Christopher Lord. **EU Foreign Policy Beyond the Nation-State**, University of Leeds, 2001.

WROBEL, Jacek. “Armed Conflicts in the Post – Soviet Region. Present Situation. Prospects for settlement. Consequences”, **CES Studies**, Warsaw, June 2003.

Williard BELING, **Middle East Peace Plans**, St. Martin's Press, New York, 1986.

Western European Union, **Report on Central Asia and the Caucasus**, Brussels, WEU, 1998.

WHITE, Stephen. **Russia's New Politics: The Management of a Postcommunist Society**, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

WITTAKER, C.R. **Frontiers of Roman Empire: A Social and Economic Study**, Baltimore: The John Hopkins University Press, 1994.

EKLER

**QUESTIONNAIRE TOWARDS PERCEPTION TO EUROPEAN UNION
NEIGHBOURHOOD POLICY**

BRIEF INFORMATION ON PARTICIPANT:

Name: Libor
Surname: Rouček
Address: Rue Wiertz 60, 1047 Brussels, Belgium
Phone: +3222847259
Fax: +3222849259
E-mail: libor.roucek@europarl.europa.eu
Country: The Czech Republic
Organisation/Institution: European Parliament
Function/Responsability: Member

1. Is European Union Neighbourhood Policy an alternative to Union Enlargement Strategy?
 - a. Yes. ()
 - b. No. ()
 - c. Other. (Please Specify) (+)

The European Union Neighbourhood Policy is not absolute alternative to Enlargement Process. It includes countries which have or can have the so called European Perspective. For example Ukraine, Moldova or even Belarus may become members of the European Union in future. At the same time it offers strong framework for countries in the Southern Neighbourhood of the European Union. Therefore it is not correct to say the ENP is alternative to Enlargement.

2. Does European Union Neighbourhood Policy specify final borders of EU?
 - a. Yes. ()
 - b. No. (+)
 - c. Other. (Please Specify) ()

3. Is European Union Neighbourhood Policy an extension of EU Enlargement Strategy?

- a. Yes. (+)
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) ()

4. What is the reason of limitation of European Union Enlargement?

- a. Security. ()
- b. Population. ()
- c. Limited effect of EU Institutions. ()
- d. Other. (Please Specify) (+)

Low readiness of countries interested in membership.

5. What is the role of EU 2004 enlargement in penetration of European Union Neighbourhood Policy?

- a. Main role. ()
- b. One of the factors. (+)
- c. No effect. ()
- d. Other. (Please Specify) ()

6. What is the role of EU 2007 enlargement towards Romania and Bulgaria in aspect of European Union Enlargement Strategy and Neighbourhood Policy?

- a. Fulfill the final Eastern borders of European Union. ()
- b. Main basis of introduction of EU Neighbourhood Policy. ()
- c. Other. (Please Specify) (+)

None.....

7. What will be the main basis of future EU policies towards Western Balkans?

- a. Neighbourhood Policy. ()
- b. Enlargement. (+)
- c. Privileged Partnership. ()
- d. Other. (Please Specify) ()

8. What is the importance of Croatian possible membership to EU in aspect of European Union Enlargement Strategy and Neighbourhood Policy?
- a. Croatia will be a border of EU to Western Balkans. ()
 - b. Croatia will open the door of possible EU membership for Western Balkan countries. ()
 - c. Other. (Please Specify) (+)

The Western Balkans countries have clear European perspective which is not disputed by any relevant political actor in the European Union. The possible Croatian membership is proving the fact that it is mainly up to political elites in the Western Balkans countries how fast the accession process will be. The EU has clear political conditions for the membership. After fulfilling them the Union is open to all countries of the region.

9. Has EU entered “no returnable way” in aspect of enlargement by starting accession negotiations with Turkey?
- a. Yes. ()
 - b. No. ()
 - c. Other. (Please Specify) (+)

As in the case of Western Balkans countries the accession negotiations with Turkey is open ended process. There are unambiguous conditions which are to be accomplished. But I think that it is necessary to be frank to Turkey and not to try to set double standards towards it.

10. What will be possible direction of EU Enlargement Strategy towards Turkey in the future?

- a. Enlargement towards Turkey will be fulfilled. ()
- b. Turkey's membership will be temporarily propped up. ()
- c. EU will be focused on privileged partnership instead of membership.()
- d. Other. (Please Specify) (+)

As I already said it is open ended process with the aim of accession of Turkey to EU.

11. What will be the basis of EU policies towards Western Balkans in the future?

- a. Neighbourhood. ()
- b. Enlargement. (+)
- c. Privileged Partnership. ()
- d. Other. (Please Specify) ()

12. What will be the basis of EU policies towards EFTA countries in the future?

- a. Neighbourhood. ()
- b. Enlargement. ()
- c. Privileged Partnership. ()
- d. Other. (Please Specify) (+)

It will depend on the EFTA countries. They fulfill conditions but there hasn't been the political will to join the EU yet. But I think that it's a question of time when they become members.

13. What will be the basis of EU policies towards Ukraine, Moldova, Belarus in the future?

- a. Neighbourhood. (+)
- b. Enlargement. ()
- c. Privileged Partnership. ()
- d. Other. (Please Specify) ()

14. What will be the basis of EU policies towards Russia in the future?
- a. Neighbourhood. ()
 - b. Enlargement. ()
 - c. Privileged Partnership. (+)
 - d. Other. (Please Specify) ()
15. Does introduction of EU Neighbourhood Policy mean that the mission of MEDA has completed?
- a. Yes. ()
 - b. No. (+)
 - c. Other. (Please Specify) ()
16. Does introduction of EU Neighbourhood Policy mean a paradox in aspect of France's efforts towards possible Mediterranean Union?
- a. Yes. ()
 - b. No. (+)
 - c. Other. (Please Specify) ()
17. Is European Neighbourhood Policy Instrument (ENPI) satisfactory for financing of effective Neighbourhood Policy?
- a. Yes. ()
 - b. No. (+)
 - c. Other. (Please Specify) ()
18. Should EU provide another new financial aid for its action plans developed in the frame of Neighbourhood Policy?
- a. Yes. (+)
 - b. No. ()
 - c. Other. (Please Specify) ()

19. Shall initiatives created in the frame of European Union Neighbourhood Policy become to one of headlines of *acquis communautaires*?
- a. Yes. ()
 - b. No. (+)
 - c. Other. (Please Specify) ()
20. Is unsuccessful past experience of European Union in Common Foreign Policy an handicap for its Neighbourhood Policy?
- a. Yes. ()
 - b. No. (+)
 - c. Other. (Please Specify) ()
21. Can possible success of European Union Neighbourhood Policy accelerate Common Foreign Policy?
- a. Yes. (+)
 - b. No. ()
 - c. Other. (Please Specify) ()
22. Can historical conflicts appeared while integration period of European Union become an handicap for Neighbourhood Policy?
- a. Yes. ()
 - b. No. (+)
 - c. Other. (Please Specify) ()
23. Can European Union Neighbourhood Policy be effective to overcome historical conflicts appeared while integration period of EU?
- a. Yes. (+)
 - b. No. ()
 - c. Other. (Please Specify) ()

24. Can European Union Neighbourhood Policy be effective to overcome religious and ethnic conflicts in Balkans and ex Yugoslavia?

- a. Yes. ()
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) (+)

Please take into account that Western Balkans countries are not part of the ENP. The Enlargement Strategy focus on this region.

25. What do you think, which of below countries will have a priority in aspect of possible EU membership? Can you put them in a order?

I'm convinced that except of Macedonia which has candidate statute the accession process will depend on the implementation of reforms in these countries. The EU has no prioritization for the enlargement as such. So this question is not relevant.

- a. Albania
- b. Bosnia-Herzeqovina
- c. Kosova
- d. Macedonia
- e. Montenegro
- f. Serbia

26. Can EU Neighbourhood Policy which covers also Southern Caucasus reduce CIS's influence in this region?

- a. Yes. ()
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) (+)

I think this is not the aim of the ENP. This should contribute to political and economic development of these countries.

27. Can EU Neighbourhood Policy which covers Southern Caucasus reduce Russia's influence in this region?

- a. Yes. ()
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) (+)

I think this is not the aim of the ENP. This should contribute to political and economic development of these countries.

28. Can EU Neighbourhood Policy which covers Southern Caucasus reduce Turkey's influence in this region?

- a. Yes. ()
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) (+)

I think this is not the aim of the ENP. This should contribute to political and economic development of these countries.

29. Can EU Neighbourhood Policy which covers Southern Caucasus reduce Iran's influence in this region?

- a. Yes. ()
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) (+)

I think this is not the aim of the ENP. This should contribute to political and economic development of these countries.

30. What do you think about TACIS programme?

- a. Successful (+)
- b. Unsuccessful ()
- c. Other. (Please Specify) ()

31. What should be the extension of European Union Neighbourhood Policy in aspect of relations with Azerbaijan?

- a. Energy and Transport. ()
- b. Security and Military Cooperation. ()
- c. Human and Minority Rights. ()
- d. Other. (Please Specify) (+)

All of these and in addition economic development, political stability, cultural cooperation, etc.

32. What should be the extension of European Union Neighbourhood Policy in aspect of relations with Georgia?

- a. Energy and Transport. ()
- b. Security and Military Cooperation. ()
- c. Human and Minority Rights. ()
- d. Other. (Please Specify) (+)

All of these and in addition economic development, political stability, cultural cooperation, etc.

33. What should be the extension of European Union Neighbourhood Policy in aspect of relations with Armenia?

- a. Energy and Transport. ()
- b. Security and Military Cooperation. ()
- c. Human and Minority Rights. ()
- d. Other. (Please Specify) (+)

All of these and in addition economic development, political stability, cultural cooperation, etc.

34. Should European Union play a direct and active role in resolution of Nagorno Karabakh problem in order to make Neighbourhood Policy more effective?

- a. Yes. (+)
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) ()

35. Should European Union play a direct and active role in resolution of Abhazia and South Osetia problem in order to make Neighbourhood Policy more effective?

- a. Yes. (+)
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) ()

36. Can you summarize the perspectives of European Union – South Caucasus relations in view of EU?

The European Union has interest in stability in the region and acceleration of economic and social development of these countries. Frozen conflicts are hurdle for the sustainable development and the EU should facilitate the compromise between parties of these conflicts. For the moment it is premature to speak about the subsequent political frameworks for the relations. But the Union will try to fasten the relations with the three countries.

37. Can you summarise the perspectives of European Union – South Caucasus relations in view of South Caucasus states?

I think that this is up to representatives of South Caucasus states.

38. What should be the final objective of EU towards South Caucasus after implementation of Neighbourhood Policy?

- a. Creation of common energy, transport, trade and security areas. ()
- b. To keep South Caucasus states as its neighbours. (+)
- c. To open the door of possible membership in the future ()
- d. Other. (Please Specify) ()

**QUESTIONNARY TOWARDS PERCEPTION TO EUROPEAN UNION
NEIGHBOURHOOD POLICY**

BRIEF INFORMATION ON PARTICIPANT:

Name: Avrupa Birliği Genel M¼d¼rl¼đ¼

Surname: -

Address: Dış Ticaret M¼steřarlıđı Avrupa Birliği Genel M¼d¼rl¼đ¼ Emek Ankara

Phone: (312) 204 75 96, (312) 222 58 06

Fax: (312) 212 88 38

E-mail: erkane@dtm.gov.tr, ozturkh@dtm.gov.tr

Country: T¼rkiye

Organisation/Institution: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret M¼steřarlıđı/ Avrupa Birliği Genel M¼d¼rl¼đ¼

Function/Responsability: EU Affairs in the trade dimension

1. Is European Union Neighbourhood Policy an alternative to Union Enlargement Strategy?
 - a. Yes. ()
 - b. No. (**X**)
 - c. Other. (Please Specify) ()

No, because there exists no reference to accession to the EU in the ENP process. The only reason is that to create a secure and stable perihphere around the new borders of the EU after the May 2004 enlargement by close cooperation with the ENP countries.

2. Does European Union Neighbourhood Policy specify final borders of EU?
- a. Yes. ()
 - b. No. ()
 - c. Other. (Please Specify) (X)

Ukraine and Georgia have some prospects on the way to the accession among other ENP countries even though the EU has not given any promise to those countries. On the other hand, the membership of these countries seems complicated considering the sensitivity of Russia –EU bilateral relations depending on energy supply. So it would make sense to say that ENP shapes the final borders of the EU.

3. Is European Union Neighbourhood Policy an extension of EU Enlargement Strategy?
- a. Yes. ()
 - b. No. (X)
 - c. Other. (Please Specify) ()

4. What is the reason of limitation of European Union Enlargement?
- a. Security. ()
 - b. Population. ()
 - c. Limited effect of EU Institutions. ()
 - d. Other. (Please Specify) (X)

Geographical limitations, cultural and historical discrepancies as well as security concerns and political and economic conjuncture are the main reasons for limitation of the enlargement. The more it enlarges the less it will intensify. Since EU desires to keep its welfare and extend it to the new member states, it will make sense to not to enlarge.

5. What is the role of EU 2004 enlargement in penetration of European Union Neighbourhood Policy?

- a. Main role. (**X**)
- b. One of the factors. ()
- c. No effect. ()
- d. Other. (Please Specify) ()

After the 2004 enlargement, the new borders of the EU extends to Russia. The main reason behind the penetration is that the security concerns of the EU and stability around its perihphere.

6. What is the role of EU 2007 enlargement towards Romania and Bulgaria in aspect of European Union Enlargement Strategy and Neighbourhood Policy?

- a. Fulfill the final Eastern borders of European Union. ()
- b. Main basis of introduction of EU Neighbourhood Policy. ()
- c. Other. (Please Specify) (**X**)

After 2007 enlargement the borders of the EU extends to the Black Sea which resulted in the penetration of the ENP policy even to the South Caucasus states. The accession of these two states have raised the prospects of other candidate and potential candidate countries as well as Ukraine and Georgia which are the most eager states to access to the EU.

7. What will be the main basis of future EU policies towards Western Balkans?

- a. Neighbourhood Policy. ()
- b. Enlargement. (**X**)
- c. Privileged Partnership. ()
- d. Other. (Please Specify) ()

Enlargement seems much more possible as a matter of fact the EU declares Western Balkans as potential candidate countries. There are some old member states supporting the accession of these states to the EU such as Germany and Austria.

8. What is the importance of Croatian possible membership to EU in aspect of European Union Enlargement Strategy and Neighbourhood Policy?
- Croatia will be a border of EU to Western Balkans. ()
 - Croatia will open the door of possible EU membership for Western Balkan countries. (X)
 - Other. (Please Specify) ()

Croatia will open the door for the possible accession of other Western countries but it is much more advantageous due to the fact that Austria is its main supporter as Croatia is its backyard.

9. Has EU entered “no returnable way” in aspect of enlargement by starting accession negotiations with Turkey?
- Yes. (X)
 - No. ()
 - Other. (Please Specify) ()
10. What will be possible direction of EU Enlargement Strategy towards Turkey in the future?
- Enlargement towards Turkey will be fulfilled. (X)
 - Turkey’s membership will be temporarily propped up. ()
 - EU will be focused on privileged partnership instead of membership.()
 - Other. (Please Specify) ()
11. What will be the basis of EU policies towards Western Balkans in the future?
- Neighbourhood. ()
 - Enlargement. (X)
 - Privileged Partnership. ()
 - Other. (Please Specify) ()

12. What will be the basis of EU policies towards EFTA countries in the future?
- a. Neighbourhood. ()
 - b. Enlargement. (**X**)
 - c. Privileged Partnership. ()
 - d. Other. (Please Specify) ()

There exists privileged partnership between EFTA countries and EU. Even though EU is willing to include EFTA countries, they are particularly Norway and Switzerland hesitant to access to the Union as they have their own economic and politic way. However, the are in line with most of the EU regulations.

13. What will be the basis of EU policies towards Ukraine, Moldova, Belarus in the future?
- a. Neighbourhood. ()
 - b. Enlargement. ()
 - c. Privileged Partnership. ()
 - d. Other. (Please Specify) (**X**)

For Moldova and Belarus, the EU is hesitant to include them into the EU considering their economic and political conditions as well as bilateral relations with Russia. For Ukraine, the EU and the country are much more volunteer to the accession. However, the EU is hesitatnt due to the sensitivity of its bilateral relations with Russia mostly depending on energy supply and security.

14. What will be the basis of EU policies towards Russia in the future?
- a. Neighbourhood. (**X**)
 - b. Enlargement. ()
 - c. Privileged Partnership. ()
 - d. Other. (Please Specify) ()

15. Does introduction of EU Neighbourhood Policy mean that the mission of MEDA has completed?
- a. Yes. (**X**)
 - b. No. ()
 - c. Other. (Please Specify) ()
16. Does introduction of EU Neighbourhood Policy mean a paradox in aspect of France's efforts towards possible Medditerranian Union?
- a. Yes. (**X**)
 - b. No. ()
 - Other. (Please Specify) ()
17. Is European Neighbourhood Policy Instrument (ENPI) satisfactory for financing of effectice Neighbourhood Policy?
- a. Yes. ()
 - b. No. (**X**)
 - c. Other. (Please Specify) ()

Because the scope of the ENPI is comprehensive and every country has different priorities and necessities. ENPI is not satisfactory even though the Commission will allocate to the ENP countries an amount of €700m between 2007-2013 according to their Action Plan priorities.

18. Should EU provide another new financial aid for its action plans developed in the frame of Neighbourhood Policy?
- a. Yes. (**X**)
 - b. No. ()
 - c. Other. (Please Specify) ()

19. Shall initiatives created in the frame of European Union Neighbourhood Policy become to one of headlines of *acquis communautaires*?

- a. Yes. ()
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) (**X**)

Indeed, most of the priorities and criteria are in line with the EU values and therefore with the EU *acquis*. However it would be wrong to establish a direct link between ENP priorities with accession criteria on every occasion.

20. Is unsuccessful past experience of European Union in Common Foreign Policy an handicap for its Neighbourhood Policy?

- a. Yes. (**X**)
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) ()

Different member state countries have different approaches towards ENP countries which make it difficult to make a comprehensive and common foreign policy towards these countries.

21. Can possible success of European Union Neighbourhood Policy accelerate Common Foreign Policy?

- a. Yes. (**X**)
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) ()

ENP is like a testing platform for the EU to see whether a common foreign policy can be established or not.

22. Can historical conflicts appeared while integration period of European Union become an handicap for Neighbourhood Policy?

- a. Yes. ()
- b. No. (**X**)
- c. Other. (Please Specify) ()

23. Can European Union Neighbourhood Policy be effective to overcome historical conflicts appeared while integration period of EU?
- a. Yes. (X)
 - b. No. ()
 - c. Other. (Please Specify) ()

24. Can European Union Neighbourhood Policy be effective to overcome religious and ethnic conflicts in Balkans and ex Yugoslavia?
- a. Yes. ()
 - b. No. (X)
 - c. Other. (Please Specify) ()

Even though conflict resolution is one of the main goal of the EU, it is hesitant and deliberate to involve directly into the conflict resolution acts.

25. What do you think, which of below countries will have a priority in aspect of possible EU membership? Can you put them in a order?
- a. Albania **3**
 - b. Bosnia-Herzeqovina **4**
 - c. Kosova **6**
 - d. Macedonia **1**
 - e. Montenegro **5**
 - f. Serbia **2**

26. Can EU Neighbourhood Policy which covers also Southern Caucasus reduce CIS's influence in this region?
- a. Yes. ()
 - b. No. ()
 - c. Other. (Please Specify) (X)

In fact, the EU is careful not to bother South Caucasus countries relations with CIS and Russia. EU prefers staying neutral in its own bilateral relations with actors in the region.

27. Can EU Neighbourhood Policy which covers Southern Caucasus reduce Russia's influence in this region?

- a. Yes. ()
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) (X)

Russia and these countries have strong economic and politic relations as well as cultural relations even though they have some regional conflicts.

28. Can EU Neighbourhood Policy which covers Southern Caucasus reduce Turkey's influence in this region?

- a. Yes. ()
- b. No. (X)
- c. Other. (Please Specify) ()

In contrary, the close relations with the Southern Caucasus countries mostly depending on energy and transportation will play a complementary role for Turkey's influence in the region. As a matter of fact the EU knows well the importance of Turkey in the region and BTC Pipeline is one of the concrete signs of this influence.

29. Can EU Neighbourhood Policy which covers Southern Caucasus reduce Iran's influence in this region?

- a. Yes. (X)
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) ()

30. What do you think about TACIS programme?

- a. Successful ()
- b. Unsuccessful ()
- c. Other. (Please Specify) (**X**)

It is partially successful with the help of TACIS programme the region was able to see its alternative energy corridors and transit routes. The EU was able to discover the region through these assistance programmes.

31. What should be the extension of European Union Neighbourhood Policy in aspect of relations with Azerbaijan?

- a. Energy and Transport. (**X**)
- b. Security and Military Cooperation. ()
- c. Human and Minority Rights. ()
- d. Other. (Please Specify) ()

32. What should be the extension of European Union Neighbourhood Policy in aspect of relations with Georgia?

- a. Energy and Transport. (**X**)
- b. Security and Military Cooperation. ()
- c. Human and Minority Rights. ()
- d. Other. (Please Specify) ()

33. What should be the extension of European Union Neighbourhood Policy in aspect of relations with Armenia?

- a. Energy and Transport. ()
- b. Security and Military Cooperation. ()
- c. Human and Minority Rights. (**X**)
- d. Other. (Please Specify) ()

34. Should European Union play a direct and active role in resolution of Nagorno Karabakh problem in order to make Neighbourhood Policy more effective?

- a. Yes. (X)
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) ()

The EU is concerned with the most “frozen” and potential war zone known as Nagorno Karabakh due to its potential to create instability in the region which will affect negatively the energy transit. However, the EU is hesitant to involve directly into the conflict resolution. It prefers leaving the issue to be solved through Minsk Group and international organizations such as UN.

35. Should European Union play a direct and active role in resolution of Abkhazia and South Osetia problem in order to make Neighbourhood Policy more effective?

- a. Yes. (X)
- b. No. ()
- c. Other. (Please Specify) ()

The issue is at the top of Russia –EU Dialogue Agenda.

36. Can you summarise the perspectives of European Union – South Caucasus relations in view of EU?

The EU is interested in the region due to reasons as follows:

- 1- After 2007 enlargement the region became neighbour of the EU through Black Sea.
- 2- The region has enormous energy corridor potential and transit routes.
- 3- There are many global actor in the region that makes the region attractive as well as zone of instability.
- 4- Frozen conflicts in the region concerns the EU due to its energy interests.

37. Can you summarise the perspectives of European Union – South Caucasus relations in view of South Caucasus states?

1- The EU is seen as a balancing power in the region.

2-Georgia is the most eager country to access to the EU while Armenia and Azerbaijan stays much more hesitant.

38. What should be the final objective of EU towards South Caucasus after implementation of Neighbourhood Policy?

- a. Creation of common energy, transport, trade and security areas. ()
- b. To keep South Caucasus states as its neighbours. (**X**)
- c. To open the door of possible membership in the future ()
- d. Other. (Please Specify) ()